

T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLÂMÎ DUYARLILIK ÇERÇEVESİNDE
CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ÇOCUK HİKÂYELERİ**

HÜSEYİN NEBİ SAĞMAN

130101012

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. ZEYNEP K. ŞEREFÖĞLU DANIŞ

İSTANBUL 2016

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı 130101012 numaralı öğrencisi Hüseyin Nebi SAĞMAN'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İslâmi Duyarlılık Çerçevesinde Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Hikayeleri” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **30/05/2015** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

**Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser
ŞEREFÖĞLU DANIŞ**

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK
(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih ANDI

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hüseyin Nebi SAĞMAN

ÖZET

Çalışmamız Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerindeki İslâmî duyarlıkları ortaya koymak için hazırlanmıştır. Bu araştırmada merkeze yerleştirilen sorun, Cahit Zarifoğlu'nun düşünce dünyasını besleyen kaynakların çocuk nesirlerinde ortaya çıkardığı İslâmî duyarlıkların neler olduğunu, İslâm inanç temelini oluşturan kavramlar ekseninde ortaya koymaktır. Böylelikle Cahit Zarifoğlu'nun çocuk yetiştirmede öncelendiği ideallerin edebi görünümleri ortaya çıkmış olacaktır.

Beş bölümden oluşan çalışmada; birinci bölüm edebiyat ve İslâmî duyarlıklı edebiyat ekseninde Osmanlı modernleşmesinin edebiyattaki görünümleri, cumhuriyet sonrasında yetişen İslâmî duyarlıklı kuşakları da içine alan boyutuyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde İslâmî duyarlıklı çocuk edebiyatının zeminini oluşturması bakımından edebiyatımızdaki Çocuk edebiyatı çalışmaları ortaya konuşmuştur. Üçüncü bölümde, Çocuk edebiyatı çalışmalarına nazaran geç bir süreçte ortaya konulan İslâmî Duyarlıklı Çocuk Edebiyatı ortaya konmuş, dördüncü bölümde Cahit Zarifoğlu'nun hem genel hem de İslâmî Duyarlıklı Çocuk Edebiyatındaki yeri sorgulanmıştır. Son bölümde ise Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyeleri eserlerin içeriğinde ortaya konulan İslâmî kavramlar çerçevesinde bir bütün olarak ele alınmıştır.

Çalışmada; Serçekeş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar adlı çocuk hikâyeleri, yukarıda bahsedilen çerçevede okumaya tabi tutulmuş ve eserlerin zeminini oluşturduğu tesbit edilen İslâmî yaşayışa ait duyarlıklar ortaya konmuştur. Bu değerlerin inanç, sosyal hayat ve siyasi düşünce ekseninde ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, Serçekeş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar, Çocuk Edebiyatı, İslâmî duyarlık.

ABSTRACT

Our work has been prepared to reveal Islamic principles in children stories of Cahit Zarifoğlu. The problem we focus in this research is to determine what were the sources that were revealed his Islamic principles in his children prose, fed the world of thought of Cahit Zarifoğlu by means of basic Islamic faith concepts.

Of five parts of this work, first part is to reveal views of Ottoman modernization in literature within the frame of literature and Islamic principle literature, including post-republic generations being raised with Islamic principles. In the second part, to form a basis for children literatures with Islamic principles, children literatures in our literature has been shown. Third part consists of works of children literatures with Islamic principles that are behind handed by children literatures. In the fourth part, Cahit Zarifoğlu's both the general place in the literature and the place in the children literature with Islamic principles are questioned. In the last part, Cahit Zarifoğlu's children stories are discussed within the frame of Islamic terms in his children literary works.

In this work, children stories such as Serçekuş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar has been read due to the above mentioned frames and principles reside in Islamic life has been revealed, which fixated as the basis of these works.

Keywords: Cahit Zarifoğlu, Serçekuş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar, Çocuk Edebiyatı, Islamic principles

ÖNSÖZ

Cahit Zarifoğlu, yetiştiği ortam, gençliği, hassasiyetleri ve mücadelesiyle kısa süren ömrünü duraksamadan ve dinlenmeden geçiren bir isimdir. Müntesibi ve savunucusu olduğu düşünsel zemin hayatının her aşamasına ve sanatına nüfuz etmiştir. Eserlerinde ve diğer çalışmalarında tüm hayatını Müslüman duyarlılığıyla geçirmiş, edebi verimliliği ve fikir adamlığıyla dönemini de aşan bir etkiye sahip olabilmiş dikkat çeken isimlerdendir.

Her ne kadar şairliğiyle ön plana çıkmış ve kendisini de şair olarak tanıtsa da denemeden mektuba, hikâyeden romana birçok alanda başarılı örnekler vermiş, duyarlılıklarıyla ve sanatıyla aynı inancı paylaşan kitlelere rehberlik etmiştir. Eserlerinin zeminini oluşturan düşünce yükü, sanatçının içliliği ve duygusal yönüyle birlikte ele alınırsa, bir düşünce eseri şekline bürünmemiş, bu misyonu şiir ve nesirleriyle ifa etmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun özellikle şiirleri birçok akademik araştırmanın konusu olmuş fakat hikâye, roman, mektup ve günlükleri, belki de şairliğinin gölgesinden dolayı, tam doyurucu çalışmalara pek az konu olmuştur. Eserlerinin, sosyolojiden psikolojiye, İslâm düşüncesinden tasavvufa, sistem eleştirisinden yaşadığı zamanın İslâmi algılayışlarına kadar pek çok alanda araştırmalara tabi tutulması sanatçının dünyasını bir bütün olarak ortaya koymak bakımından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu düşünceden hareketle Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâye/masallarını sanatçının İslâmi duyarlıklı düşünsel zeminiyle değerlendirilmesinin az da olsa alandaki bir boşluğu dolduracağını düşündük. Sanatçı her şeyden önce İslâmi duyarlıklı bir sanatçı olduğunu ifade ederek eserlere nasıl bakmamız gerektiği hususunda bize ön fikir vermiş oldu. Ayrıca sanatçının şiirleriyle ilgili ifade ettiği "Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır. Genellikle doğrudan doğruya, bangır bangır bağırarak söylemem. Onlar ömürsüzdür. Onlar ömürsüz olduğu için, bir sezgiyle bu yoldan kaçırım." Cümleleri bizim duyarlılık bağlamını kurmada nereden başlanması gerektiği hakkında da fikir verdi.

Bu çalışmamızda Serçekuş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar hikâyelere bu gözle bakarak, İslâm'ın inanç, sosyal hayat ve siyasi düşünce zeminini oluşturan temel değerleri tespit etmeye çalıştık.

Düşüncemizi temellendirmek için birinci bölümde edebiyatı edep/ahlak bağlamında değerlendirip devamla Osmanlı-Türk modernleşmesinin Cumhuriyet sonrasına sarkan boyutlarıyla edebi ortamı ve İslâmi duyarlılıklarıyla sanatçıları nasıl etkilediğini ele almaya çalıştık. İkinci bölümde Çocuk edebiyatının edebiyatımızdaki gelişimi ele alınarak üçüncü bölümde İslâmi duyarlıklı çocuk edebiyatı çalışmalarıyla ilişkilendirmeye çalıştık. Üçüncü bölüm ayrıca İslâmi duyarlıkların çocuk zemininde ele alınmasının İslâm terbiyesi açısından nerede durduğunu ortaya koymaya çalıştığımız bölüm oldu. Sonuç bölümünde ise sanatçının çocuk hikâye/masallarını İslâmi duyarlıklar çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

Ömrünü çocuklarının eğitime adayan, çalışmamız boyunca da aşama aşama nasıl gittiğini soran babam Ramazan SAĞMAN'a, bu süreçte evin birçok yükünü tek başına omuzlamak zorunda kalan eşim Nesligül SAĞMAN'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Çalışmamızın konu seçiminden yazımın bütün safhalarında rehberliğiyle işimizi kolaylaştıran ve tezimizde büyük emekleri olan Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU'na emeklerinden ötürü şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İSLÂMÎ DUYARLIKLIL EDEBİYAT	7
1.1. Edeb - Edebiyat, İslâmî Edebiyat-İslâmî Duyarlıklı Edebiyat	7
1.2. Edeb - Edebiyat Nedir?	10
1.3. İslâmî Edebiyat, Türk İslâm Edebiyatı Kavramlarının Oluşum Zemini	14
1.4. İslâmî Edebiyat Kavramı Etrafındaki Tartışmalar	16
1.5. Tanzimat Sonrası Edebiyatta İslâmî Görünümler	22
1.5.1. Türk Modernleşmesinin Tarihi Kökleri	22
1.5.2. Türk Modernleşmesine Kısa Bakış; Seküler – Laik Oluşumun Temelleri	27
1.5.3. Modernleşmenin Öncüsü Tercüme Odası'nın Kuruluşu.....	29
1.6. Genç Cumhuriyet ve İslâmî Duyarlıklı Edebiyatçıların Söylem Arayışları.....	36
1.6.1. Sebîlürreşâd Mecmuası ve Eşref Edip	37
1.6.2. Hareket ve Nurettin Topçu.....	41
1.6.3. Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek	43
1.6.4. İslâm ve Selamet Dergileri; Çok Partili Dönemde Kendini Bulma Çabaları. 46	
1.6.5. Diriliş ve Sezai Karakoç	49
1.6.6. Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil	53
1.6.7. Mavera Dergisi.....	56
2. BÖLÜM: ÇOCUK EDEBİYATI.....	61
2.1. Çocuk Edebiyatının Tarihi Gelişimi	70
2.1.1. Dünyada Çocuk Edebiyatı	70
2.1.2. Türk Edebiyatı ve Çocuk	74
3. BÖLÜM: İSLÂMÎ DUYARLIKLIL ÇOCUK EDEBİYATI	92
3.1. İslâm'a Göre Çocuk Terbiyesi	93
3.2. Kur'an-ı Kerim'de ve Sünnette Çocuk	112
3.3. Çocuğa İstenilen Davranışların Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı Ürünleri... 122	
3.4. İslâmî Duyarlıklı Eserlerde Çocuğun Dikkate Alınması.....	126

3.4.1.	Sürelî Yayınlar	126
3.4.1.1.	Tanzimat Sonrası Çocuk Dergileri	126
3.4.1.2.	Cumhuriyet Sonrası İslâmî Duyarlıklı Çocuk Dergileri	134
3.4.1.2.1.	Diyanet Çocuk.....	134
3.4.1.2.2.	Türkiye Çocuk.....	137
3.4.1.2.3.	Can Kardeş.....	139
3.4.1.2.4.	Birdirbir.....	141
3.4.2.	Kitaplar	143
3.4.3.	Yayınevleri.....	148
4.	BÖLÜM: ÇOCUK EDEBİYATI İÇİNDE CAHİT ZARİFOĞLU.....	154
5.	BÖLÜM: CAHİT ZARİFOĞLU’NUN HİKÂYELERİNDE İSLÂMÎ DUYARLILIK 174	
5.1.	İSLÂM’IN İNANÇ EKSENLİ GÖRÜNÜMLERİ.....	174
5.1.1.	Allah.....	174
5.1.2.	İnsan / Fitrat	186
5.1.3.	Peygamber ve Sahabe	194
5.1.4.	Melek / Şeytan	198
5.1.5.	Kader.....	201
5.1.6.	Ölüm ve Ahiret.....	205
5.1.7.	Rızık.....	208
5.1.8.	Tefekkür.....	209
5.1.9.	Tasavvuf.....	212
5.1.9.1.	Nefs	213
5.1.9.2.	Dünya Malı / Dünyevileşme	217
5.1.9.3.	Kanaat	219
5.1.9.4.	Beşeri / İlahi Aşk.....	220
5.1.9.5.	Mürşid / Mürid	221
5.1.9.6.	Korku-Umut	224
5.1.9.7.	Gayret.....	225
5.1.9.8.	Sekr Hali	226
5.1.9.9.	Seyr-i Sülûk	227
5.1.9.10.	Vahdet-i Vücut.....	228
5.2.	İSLÂM’IN İBADET HAYATI ve SOSYAL HAYAT EKSENLİ GÖRÜNÜMLERİ.....	230

5.2.1.	Besmele / Kelime-i Tevhid	230
5.2.2.	Kur'an-ı Kerim.....	232
5.2.3.	Namaz / Cami / Ezan	233
5.2.4.	Dua.....	236
5.2.5.	Huşu	240
5.2.6.	Selam.....	241
5.2.7.	İnfak	242
5.2.8.	Şükür	243
5.2.9.	Tevazu / Kibir / Gurur.....	245
5.2.10.	Günah / Tövbe / Amel Defteri	248
5.2.11.	Fedakârlık	250
5.2.12.	İşleri İstişare İle Yapmak	251
5.2.13.	Vesvese / Vehim	252
5.2.14.	Vefa.....	254
5.2.15.	Eşler Arası İlişkiler	254
5.2.16.	Şefkat / Merhamet / Saygı.....	256
5.2.17.	Bireyler Arası Hukuk	261
5.2.18.	Çocuk Eğitimi	263
5.2.19.	Misafirperverlik	265
5.3.	İSLAM'IN SİYASİ HAYATA AİT GÖRÜNÜMLERİ	267
5.3.1.	Adalet / Adil Yönetici	267
5.3.2.	Emanet	271
5.3.3.	Fitne	273
5.3.4.	Hırs.....	275
5.3.5.	Dalkavukluk.....	277
5.3.6.	Yönetim Sistemi Eleştirisi	278
5.3.7.	Batı / Emperyalizm / Kapitalizm	281
SONUÇ.....		287
KAYNAKÇA.....		295
1.	Kitaplar	295
2.	Tezler	300
3.	Sempozyum Bildiri Kitapları	301
4.	Ansiklopedi Maddeleri.....	304
5.	Özel Sayılar.....	306

6. Süreli Yayınlar, Makaleler	306
7. Web	310

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
İSAV	: İslâmî Araştırmalar Vakfı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve bunun gibi
Hzl.	: Hazırlayan
çev.	: Çeviren

GİRİŞ

Cahit Zarifoğlu Türkiye'nin değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı, çalkantılı ve sancılı süreçlerin toplumu dönüştürdüğü, tarihsel köklerden kurtulmakla öze dönüş hareketleri arasında gidip gelen bir ülke atmosferinde 1940 yılının Ankara'sında doğmuştur. Şüphesiz onun çocukluk ve gençlik yılları ülkenin çalkantılı dönemlerinden bağımsız değildir. Kahramanmaraş'ta geçirdiği ilk gençlik yılları da şehrin kozmopolit ortamının çalkantılarıyla yoğrulmuş olmalıdır. Tek partili sistemden çok partili hayata geçişin sancuları, sol hareketlerin yükseliş trendi ve Sütçü İmam gibi abide bir şahsiyetin oluşturduğu manevi iklim sadece şehri değil bir bütün halinde dönemin gençlerini kuşatan bir zemin oluşturacaktır.

Bu sancılı sürecin öncüllerini ve Cahit Zarifoğlu gibi İslâmi dinamikleri önceleyen kuşakların taleplerini tarihsel bağlamlarından bağımsız ele almamız mümkün görünmemektedir. Osmanlıdaki yenilik çabalarından Cumhuriyet modernleşmesine adım adım ilerleyen bu arayışların toplumun farklı kesimlerinde birbiriyle ilişkili toplumsal dinamikler oluşturması kaçınılmaz olmuştur. Bu toplumsal dinamikler çatışma zemini oluşturduğu gibi ideolojik savunuların arayışlarını da hızlandırmıştır.

Osmanlı yenileşmesi veya Türk modernleşmesinin tarihi kökleri 16.yüzyılın ikinci yarısına kadar götürülebilmektedir. Bu dönemde padişahların daha çok askeri ve ekonomik olarak hazırlattığı ilk layihalarda, devletin ilerleyişinin kadim uygulamalara dönmekle süreceği ifade etmektedir. Örnek alınan dönem ise Kanuni Sultan Süleyman dönemidir. 18.yüzyılın başlarında Lale Devri diye adlandırılan dönemle beraber daha çok Batı'ya dönük bir bakış oluşmaya başlamıştır. İkinci Mahmut'a kadar Batı merkezli yenileşme algısı askeri merkezlidir. Askeri alanda alınan yenilgilerin çıkış yolu olarak, coğrafî keşifler, emperyal politikalar ve sanayi devrimiyle beraber kendini teknolojik olarak revize eden Batı örnek alınmıştır. İkinci Mahmut'la birlikte yenileşmenin sadece askeri alanda olamayacağı, siyaset kurumundan eğitime, sosyal ve ekonomik alandan askeri alana birçok alanda yeniliğe ihtiyaç olduğuna inanılmıştır. Tercüme Odası'nın Osmanlı aydın kesiminin teşekkülüne ortam hazırladığı bu dönemde dil öğrenen Osmanlı devlet adamları

gerek sefirlik görevlerinde gerekse devletin gönderdiği inceleme ve araştırma eksenli seyahatlerde birçok raporlar hazırlamış ve devletin ilgili kademelerine sunmuşlardır. Bu ilk dönem çalışmalarda öne çıkan bazı aydınların Batı'yı incelemekle kalmayıp pozitivist ve materyalist kadrolarla da dirsek temasları dikkat çeker. Mustafa Reşit Paşa'dan Şinasi'ye böyle bir çizgiden bahsedilebilir.

Osmanlı aydınlarının çabaları verimini Tanzimat Fermanıyla gösterecektir. Tanzimat aynı zamanda âlimden aydına, doğudan batıya ve 20.yüzyılda da İslâm'dan "Modern Batı"ya ve felsefelerine doğru bir kırılmanın öncülü olacaktır. Batılılaşma yolunda Osmanlı aydın kesimi Jön Türkler'den İttihat Terakki'ye siyasi örgütlenmesini de adım adım gerçekleştirecek ve devletin kaderinde etkili olacaktır.

Edebiyatımızdaki Çocuk Edebiyatı çalışmaları da bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Batılı örneklerine göre geç sayılabilecek bir süreçte ortaya çıkan çocuk yayınlarının belirginleşmesinde çocuğun bir birey olarak önemsenmesinin payı büyüktür. İlk çocuk neşriyatı örneklerini çocuklar için yazılmış tercüme ve telif eserler takip etmiştir. 20. yüzyılın başlarına kadar ortaya konulan ürünler genelde toplumsal anlayışların da yansımalarını içerir. İdeolojik bir yönlendirmeden uzak genelde güzel ahlakın ve İslâm'ın doğal görünümünü içeren bu eserleri, savaş yıllarının ve dönemin siyasi yaklaşımlarını da etkisiyle, milliyetçi içerik, savaşın acıları ve intikam söylemleri takip eder. İkinci meşrutiyetle çocuk yayınlarındaki artış dikkat çekici boyuttadır. Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul gibi dönemin ünlü birçok isminin çocuklar için de yazmaya başlaması önemlidir.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber Batılılaşma artık kurumsal boyutuyla bir devlet politikasıdır. Birinci meclisin kozmopolit yapısının Batıcı kadroların taleplerine cevap vermemesi, Halk fırkasının örgütlü yapısıyla seçimlere girmesine ve ikinci meclisin daha homojen bir yapıda açılmasa neden olmuştur. Oluşan yeni meclisin Batıcı/milliyetçi/pozitivist görünümü, devlete hâkim unsur olarak köklü değişikliklere ve toplumsal kırılmalara yol açmıştır. Takri-i Sükûn kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması muhalif olabilecek tüm unsurların devreden çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. İslâm'ın tüm görünümü hayattan dışlanmaya çalışılmış giyimden ibadete, Kur'an eğitimden bir bütün dini eğitime "gericilik ve

irtica” etiketiyle izin verilmemiştir. Bu süreçte özellikle toplumsal zemini güçlü olan Nakşibendi tarikatına ve İslâmcı olarak adlandırılan kadrolara karşı yapılan baskılar dikkat çekicidir.

Cumhuriyetle beraber yeni nesil inşası ideali çocuğa yönelik yayınların hızla artmasına neden olmuştur. Batıcı/seküler/laik elit kadrolar için söylenen “on yılda on beş milyon genç yaratma” ifadesi, yönetim erklerinin yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu dönemde tercüme ve telif birçok kitap yazılmış, çocuk dergilerinin sayısı hızla artmıştır.

Dönemin siyasi şartları İslâmî duyarlıklı fikir adamlarının önceliklerini de etkilemiştir. İktidar erklerinin, İslâm’ın hayat içerisindeki doğal görünümü sadece kültürel dindarlık seviyesinde görünümüne alan açması, İslâmî duyarlıklı isimlerin dönemin yaygın ideolojik yansımaları ekseninde de dini belli oranda görünür kılmaları sonucunu doğurmuştur. Bu yönden milliyetçiliğe yatkın muhafazakâr görünüm Hareket-Büyük Doğu ekseninde ifade bulmuştur. İslâmî talepler millî bir dindarlık algısıyla ifadesini bulmuştur.

Çok partili siyasi hayatın siyasi alanı bir nebze rahatlatmasıyla, halkın İslâmi yaşantıya dair talepleri belirginleşmeye başlamış, İslâmi duyarlıklı neşriyatlar da fikirlerini ve taleplerini daha açık ifade etmeye başlamıştır. Büyük Doğu’nun bu dönemdeki cesur çıkışları, daha çok İslâmi ideallerin yüksek sesle dile getirilen slogan görünümü olsa da geniş bir kitleyi etkilemeyi başarmış ve dergi bir okul misyonu üstlenmiştir. Büyük Doğu okulunda yetişen gençler daha sonra ümmet düşüncesinin belirginlik kazandığı Diriliş dergisini, Antiemperyalist ve antikapitalist duruşuyla Edebiyat dergisini ve nihayetinde tüm bu yönleri kendinde meczeden Mavera dergisini çıkarmıştır.

İslâmi taleplerin belirginlik kazanması Müslüman duyarlıklarına sahip çocuklar yetiştirilmesini gündeme getirmiş ve 60’lı yıllarda tercümeyle başlayıp 70’lerde telif eserlerle devam eden süreci ortaya çıkarmış, 80 yıllarla da telif tercüme yayınların sayısı hızla artmaya başlamıştır.

Bu sürecin öncüleri arasında şüphesiz Cahit Zarifoğlu’nun önemli bir yeri vardır. Sanatçı bu noktada çocuk yayınlarına yönelmenin elzem olduğunu

düşünmektedir. Resmi eğitim kurumlarının eğitimini eleştiren Zarifoğlu, “bu eğitimi gören çocukların hiçbir müdahale olmadığı takdirde maddeci bir kafa ile büyüyeceklerini temel imam esaslarına inanmakta zorluk çekeceklerini”¹ belirttiği ve “çocuk edebiyatını çocukların eğitilmesinde bir aşama olarak değerlendirdiği görülecektir. O, bu alanda hızlı davranılmasının elzem olduğunu düşünmektedir. Mesafe çok açılmıştır, arayı kapatmak için gece gündüz durmadan çalışmak ve yazmak gerekmektedir.”² Sanatçının kendisi de yazmıştır. O güne kadar yazılan ve sayıları çok olmayan İslâmi duyarlıklı çocuk eserlerine nazaran yüksek bir sanat kalitesiyle yazmıştır. Bu yönüyle kendisinden sonra yetişen sanatçılar için önemli bir çıta çekmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun şair duyarlılığıyla çocuk hikâye/masallarına başlaması bilinçli bir tercihin sonucunda olmasa da alana girdikten sonra bu yayınların ehemmiyetinin farkına vardığını anlatır. Onun için artık “meleklerle benzeyen bir cemaat için yazmak harikulade bir şeydir.”³ Bu düşüncelerle sanatçı çocuklar için 7 hikâye/masal 2 de şiir kitabı kaleme almıştır.

Kanaatimize göre Cahit Zarifoğlu için çocuk yayınları aynı zamanda iktidar erkleriyle bir hesaplaşmanın ifadesi olmuştur. Modernleşmenin, sekülerleşmeyle ve İslâm'a ait görünümlerin hayattan dışlanmasıyla evrilen süreci, İslâm'ın bilinçli ve bir dava telakkisiyle savunusunu da beraberinde getirmiştir. Adım adım ama hızlıca arayı kapatmak ve heba olan nesillerin önüne geçmek Zarifoğlu için 80'li yıllarının gündemidir. Sanatçı bu süreçte, “Müslüman kimliğinin kendisine verdiği sorumlulukla çocuklara yönelmiş, kendi ifadesiyle çocukları saflarına çekmeye çalışmıştır. Çocuk kitaplarına yansıyan modern dünya eleştirileri de bu Müslüman kimliğinin bir tezahürü”⁴ olarak görülmelidir.

Cahit Zarifoğlu'nun şiirleri ve nesirleri birçok açıdan değerlendirilmekle beraber tespit edebildiğimiz kadarıyla İslâmi duyarlıkların yansıması bakımından pek az araştırmanın konusu olmuştur. Oysaki kendisi “Benim şiirlerimde hadis-i şerifler,

¹ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Bayan Yayınları, İstanbul 2006, s.108.

² Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.69.

³ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.88.

⁴ Hatice Metin, **Çocuk Sesinin Düzlüğünü Arayan Adam: Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Çocuk İmgesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012, s. 84.

belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır.”⁵ diyerek eserlerindeki İslâmî öze dikkat çekmektedir. Şüphesiz bu İslâmî öz çocuk yayınlarında ve romanlarında daha belirgin olarak görülecektir.

Çalışmamız sanatçının Serçekuş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar adlı eserlerini bu bakış açısıyla değerlendirme ve İslâmî duyarlıkları tespit etme çabasının bir ürünüdür. Adı geçen eserlerde sanattan ödün verilmeden; Allah, yaratılış, dua, namaz, rızık, merhamet, sevgi, tefekkür, fitrat, kader, insan, ölüm, günah, dünyevileşme, melek, şeytan, mucize, kibir, istişare, zulme karşı duruş, birçok boyutuyla tasavvuf, emperyalizm ve kapitalizm gibi birçok konuda duyarlıkların oluşturulmaya çalışıldığı görülecektir. Bu kavramların İslâm’ın inanç, sosyal ve siyasi hayat ekseninde gruplandığı tespit edilebilecektir. İslâm inanç ve amel eksenli kavramlarının eserlerin geneline serpiştirildiği dikkatleri çekmektedir. Tasavvuf öğretisinin Yürek Dede ile Padişah ve Kuşların Dili adlı eserlerde belirginlik kazanırken siyasi düşünce Küçük Şehzade’de, Emperyalizm, kapitalist üretim ve ekonomi dolayısıyla dünyevileşme ise daha çok Motorlu Kuş, Katıraslan adlı eserlerin satır aralarını doldurmaktadır.

Cahit Zarifoğlu kısa ömrüne çok şey sığdırmış ve vefat tarihi olan 1987 Haziran’ına kadar inançlı bir mümin olarak yaşamaya çalışmıştır. Takdir edilecektir ki sanatçılar hakkında konuşmak ve sanatları hakkında değerlendirmeler yapmak bir açıdan sanatçıyı yeniden üretmektir. Bu çalışmamızda sanatçının düşünceleri, inançları ve idealleri ekseninde bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Hakkında yazılanlar ve söylenenlerin büyük kısmının duygusal bir tonda olduğu göz önünde bulundurulursa sanatçının bütün eserlerinin bilimsel bir gözle değerlendirilmeye tabi tutulması ve hatta tenkit süzgecinden geçirilmesi aynı doğrultuda eser veren ardıllarının sanat niteliğini artıracığı düşünmekteyiz. Bu aynı zamanda sanatçının hak ettiği yere oturtulması anlamına da gelecektir. Sanatçının hatırasına saygı da bizce bunu zorunlu kılmaktadır.

⁵ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

Bu tür çalışmaların en zor taraflarından biri sanatçıyla araştırmacı arasında sonradan hissedilen duygusal bir bağın oluşmaya başlaması olsa gerektir. Zarifoğlu gibi i âlemi zengin biri hakkında tez ileri sürmek de zorluğun bir başka boyutudur.

Tüm bu hususlarla beraber sanatçının muradını yansıtabildiğimizi ümit etmekteyiz.

1. BÖLÜM: İSLÂMÎ DUYARLIKLIL EDEBİYAT

1.1. Edeb - Edebiyat, İslâmî Edebiyat-İslâmî Duyarlıklı Edebiyat

İnsanın kendini ifadesi varoluşuyla beraber bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. İnsan bu gereklilikten dolayı ifade vasıtalarına ihtiyaç duymuştur. Kutsal metinler de bu ifade unsurları üzerinde durmuş ve insana verilen varlığa ad verme yeteneğinden bahsedilmiştir.

Kur'an'a göre insan yaratılırken, onu diğer varlıklardan ayıracak şekilde, varlığa ad koyma, eşyaya isim verme yeteneğiyle donatılmıştır. Kur'an'da bu olay Âdem'in yaratılmasıyla başlar, henüz insan yeryüzünde yokken Allah meleklerle bir beşer yaratacağını söyler: "İşte o zaman Rabbin meleklerle: "Bakın, Ben yeryüzünde ona sahip çıkacak birini yaratacağım!" demişti.¹ Aynı ayetin devamında melekler yaratılacak bu varlığın yeryüzünü ifsad edeceğini düşünmektedir: "Onlar: "Seni övgüyle yüceltip takdîs eden bizler dururken, orada, bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?" dediler."² Ayetin son kısmında ise Allah onlara bilmediklerini bilenin kendisi olduğunu, bilginin kaynağının kendisi olduğunu hatırlatarak Âdem'e şeylerin isimlerini öğrettiğini haber verir: [Allah:] "Sizin bilmediğiniz (çok şey var, onları) Ben bilirim!" diye cevapladı. Ve O, Âdem'e her şeyin³ ismini öğretti, sonra onları meleklerin önüne koydu ve "Dedikleriniz doğruysa haydi bu [şey]lerin isimlerini bana söyleyin bakalım!" dedi."⁴

Dil kullanma, söz söyleme yeteneği sadece İslâmî metinlerde değil, diğer semavi metinlerde de ifade edilmiştir. Kitab-ı mukaddes söz'ü tüm varlık kategorilerinin önüne koyarak, başlangıçta, Tanrı'nın yanında olduğunu ifade ederek her şeyin yaratılışını söz' bağlar: "Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve

¹ Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı, Meal - Tefsir**, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, Bakara Suresi 30-33, s.11. (İmlada söz konusu eserin imlasına sadık kalındı.)

² Esed, a.g.e. s.11.

³ Muhammed Esed 33.ayete verdiği bir dip notunda "her şeyin ismini" söyle izah etmektedir: Lafzen, "bütün isimleri". Bütün dilbilimcilere göre isim terimi, "bir maddenin, bir eylemin veya bir niteliğin bilgisini temsil eden ayırd edici ifadeler"e (Lane IV, 1435); felsefe terminolojisinde ise "kavram"a işaret eder. Buradan hareketle, "tüm isimlerin bilgisi"nin, bu anlam örgüsü içinde, mantıkî tanımlama ve dolayısıyla kavramsal düşünme melekesine delalet ettiği sonucuna varabiliriz.

⁴ Esed, a.g.e. s.11.

Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı.”⁵

Kur'an'da isimler öğretilen, kelime üretme ve kullanma yeteneği verilen insan için söz'ün kullanımıyla ilgili birçok tavsiye-emirle de karşılaşmaktayız. Kur'an'da kelimeler öğretilen insandan onun güzeliyle konuşması istenmektedir. Bununla, şeytanın insanların arasını açma çabasını boşa çıkaracağı ifade edilir. “Yine de sen kullarıma söyle, (inançlarını paylaşmayan kimselerle) en güzel bir biçimde konuşsunlar; çünkü, Şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır. Şeytan gerçekten de insanın açık düşmanıdır!”⁶

Yine Kur'an'da İslâm tebliğinin önemli bir aşaması olarak, güzel sözü tavsiye etmektedir: “İkiniz birlikte doğruca Firavun'a gidin; çünkü o gerçekten her türlü ölçüyü aşmış bulunuyor! Ama onunla yumuşak bir dille konuşun ki, o zaman belki aklını başına toplar, yahut (böylece, en azından kendisine) gözdağı verilmiş olur.”⁷

Kur'an'dan güzel söze dair diğer bir ayette ise söz bereketli bir ağaca benzetilir: “Allah'ın, güzel, doğru bir söz için nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz)? Kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan güzel, diri bir ağaç gibi(dir o); ki, Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini verip durur. Allah insanlara (işte böyle) misaller veriyor ki, (değişmeyen gerçeği) düşünüp kendilerine ders çıkarsınlar.”⁸

Kur'an'ın bu beyanları İslâm filozoflarını söz üzerine çalışma yapmaya itmiştir.⁹ Sarf, Nahiv ve Belagat ilimlerinin oluşumu böyle bir çabanın sonucunda gerçekleşmiştir.

Kur'an'dan alınan bu ayetler tezimizin çerçevesi açısından da önem taşımaktadır. Müslüman toplumlardaki edebî gelişimin seyrini Kur'an'ın bu ayetlerinin belirlediğini söyleyebiliriz. Ayrıca Müslümanların edebî metinlerindeki

⁵ Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, Yuhanna 1-3, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, Nisan 2009, s.1125.

⁶ Esed, İsrâ Suresi 53, s.569.

⁷ Esed, a.g.e. Taha Suresi 43- 44, s.628.

⁸ Esed, a.g.e. İbrahim Suresi 24 – 25, s.505,507.

⁹ Bkz. Fârâbî (Ö.950), **Kitâbu'l-Huruf, Harfler Kitabı**, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008., Abdülkâhir el-Cürcânî, **Delâilü'l-i-İ'câz, Sözdizimi ve Anlambilim**, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

İslâmî duyarlığın kaynağının tespit edebilmek açısından da bu ayetler önem taşımaktadır.

Edebiyat araştırmacıları da dinlerde ifadesini bulan güzel söz söyleme tavsiyesinin edebiyatın oluşumuna neden olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili Fatih Andı, edebiyatın oluşumunu sözün güzelini arama eylemine bağlamış, büyük ve güzel hayatları oluşturan unsurun sözün güzeli olduğunu vurgulamıştır: “Kimileri “büyük hayat”ları büyük ve güzel yaşadı, kimileri büyüklükler karşısında küçüldü kaldı... Şurası muhakkak ki, bu büyük ve güzel hayatları yapan harcin içerisinde “Söz’ün güzeli” vardı.” Andı’ya göre insanı yücelten söz, Güzel’in sözüdür ve edebiyat Güzel’in sözünün bir yansımasıdır: “Sözün güzeli, elbette ki “Güzel’in sözü” idi. Ve bu ikili şavkımanın bir kıvılcımı olarak edebiyat baştan beri hep var oldu.”¹⁰

Bazı edebiyat araştırmacıları da edebiyatı “insanlık tarafından bulunan sanatın en iyi, en muhteşem ve en etkileyici biçimi” olarak kabul etmekte ve edebiyatı “en iyi insan yaratışlarından biri” olduğunu ifade etmektedirler.¹¹

Edebiyatın en kalıcı ve etkili biçimi, yazılı kılmaktır. İlk Kur’an vahiyleri, yazının önemini öne sürer: “Nûn. DÜŞÜN kalemî; ve [onunla] yazdıklarını!”¹²

İslâm’a göre yazı bu kadar önemli olunca yazılı veya sözlü ortaya konan eserlerde önem arz etmektedir. Vahiy olanla, insan arasındaki bağlantıda en kritik nokta da yazıdır. İslâm peygamberi de vahiy kâtipleri aracılığıyla vahiyleri hemen yazıya geçirtmiştir. Bu bağlamda İslâmî duyarlığa sahip edebiyatçılar, “edebî metinleri vahiyle insan arasındaki en verimli bağlantı saymaktadır.”¹³

¹⁰ M.Fatih Andı, **Hayata Edebiyatla Bakmak**, Hat Yayınevi, İstanbul 2011, s.7.

¹¹ Jalal Uddin KHAN, **İslâmî Bir Bakışaçısı ile Edebiyat Okuma**, Çeviren: Dr. Adem ÇALIŞKAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II (2002), Sayı: 4, s.218; Richard Poirier, “Venerable Complications”, Raritan: A Quarterly Review, V.IV.No.I (Summer 1984), pp.12, 20, & 16.

¹² Esed, a.g.e. Kalem Suresi 1, s.1173.

¹³ Khan, a.g.m.218.

1.2. Edeb - Edebiyat Nedir?

Mehmet Âkif'in "Edepsizliğin başladığı yerde edebiyat biter."¹⁴ sözü edebiyat edep bağlamını ortaya koyması bakımından önemli bir yerde durmaktadır. Bununla birlikte edebiyatın sözlüklerde, edebiyat teorisyenlerinin ve edebiyat araştırmacılarının eserlerinde, tanım ve kapsamına dair bir hayli açıklama görmekteyiz.

Sözcüğün lügat manalarında ortak bir noktaya işaret edilmekle beraber edebiyat-edep bağlantısı hakkında net cevaplar verilememektedir.

Orhan Okay edebiyat kelimesinin Türkçede Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlandığını söylemektedir. Kavram bu tarihten sonra gittikçe yaygınlaşmıştır. Okay'a göre bu döneme kadar edebiyat kavramıyla aynı anlamda veya ufak farklılıklarla edeb kelimesi kullanılmaktaydı. Okay edebiyat kelimesinin Osmanlı Türkçesinde türetilen kelimelerle aynı yapıda olduğunu düşünmektedir. "1860'lardan sonra yaygınlaşan edebiyat kelimesi, bu yıllarda çeşitli bilim alanları için Fransızcadan tercüme yoluyla Osmanlıcaya kazandırılan terimlerle (lisâniyat, arziyat, rûhiyat vb.) aynı yapıda olduğunu düşündürmektedir."¹⁵

Tanzimatla kullanımı gözlemlenen edebiyat kavramı, Tanzimat aydınları arasında da tartışılmıştır. Tanzimat'ın önemli simalarından Namık Kemal'in Mukaddime-i Celâl adlı eseri edebiyat hakkındaki görüşlerini büyük ölçüde ihtiva eder. Yine Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir" adlı makalesi de edebiyat tartışmaları açısından diğer bir önemli eseridir.

Ömer Faruk Huyugüzel'e göre Namık Kemal'in tenkidî yazılarında edebiyatın kendi anlayışınca tam bir tarifini ihtiva eden bir cümle veya ifadesine rastlanmamaktadır.¹⁶ Huyugüzel, Namık Kemal'e göre edebiyat kavramının günümüzdeki kullanımına göre geniş bir kullanıma sahip olduğunu belirterek, Namık Kemal'e göre edebiyatın, öğretici ve ahlâkî olmak şartıyla edebî bir dille yazılmış

¹⁴ Tacetin ŞİMŞEK, **Mehmed Âkif'in Poetikası**, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 53, Erzurum 2015, s.118.

¹⁵ Orhan Okay, **Edebiyat**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s. 395.

¹⁶ Ömer Faruk Huyugüzel, **Namık Kemal'in Edebiyat ve Edebî Tenkide Dair Genel Fikirleri**, Ölümünün 100.yılında Namık Kemal, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988, s.53.

bütün yazıları (belles lettres) kapsadığını belirtir.¹⁷ Namık Kemal Celâl önsözünde edebiyatı kuvvet ve itibarının, yazarın verdiği ahlâka, insanî duygulara ve topluma ait şeylerden kaynaklandığını söylemektedir.¹⁸

Namık Kemal'in yaklaşımları onun edebiyatı edeb kavramına yaklaştırmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

Dönemin diğer bir ismi olan Mizancı Murad'ın değerlendirmeleri de birçok yönden Namık Kemal'e yaklaşmaktadır. “Mizancı Murad'a göre edebiyat bir milletin maddî ve mânevî hayatının ifadesidir. Bir milleti millet yapan bütün değerler o milletin edebî eserlerindedir.”¹⁹

Birol Emil, Mizancı Murad'ın edebiyatı ahlakla birleştirdiğini, onun edebiyata kendi dışında bir gaye gösteren “fenn-i edeb bir ma'rifettir ki insana haslet-âmûz-ı edeb olduğu için edeb ve ehli edîb tesmiye kılınmıştır” formülünün, Nâmık Kemâl'den itibaren bir edebiyat prensibi olarak sık sık tekrarlandığını ifade etmiştir.²⁰ Emil ayrıca, Mizancı Murad'a göre edebiyatın “mürebbi-i ruh ve müzekki-i efkâr olan emsâl-i ahlâkın tezyidine gayret” göstermek olduğunu nakleder.²¹ Mizancı Murad'ın edebiyatı hemen hemen ahlakla aynîleştiren yaklaşımı edebi ürünlerin gayesini belirlemede de kendini gösterir. “Mizancı'ya göre şiir, roman ve tiyatro türündeki eserlerin esas amacı mensup olduğu milletin ahlâkî güzelliğini geliştirmeye çalışmaktır.”²²

Kamus Tercümesinde de edeb kelimesinin birçok anlamda kullanılmakla beraber edebiyat anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda verilen örnek cümle bu durumu ortaya koymaktadır. “*ve devlet-i İslâmiyye'den bir müddet*

¹⁷ Huyugüzel, a.g.e. s.53.

¹⁸ Huyugüzel, a.g.e. s.56.

¹⁹ Abdullah Uçman, Prof.Dr. **Mizancı Murad**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2005, C.30, s.215.

²⁰ Birol Emil, **Mizancı Murâd Bey'in Edebiyat ve Tenkide Dair Görüşleri**, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971, Yayımlanmış doktora Tezi, s.119.

²¹ Emil, a.g.t.s.120; **Emir Nevruz Mukaddimesi**, 1305.

²² Uçman, a.g.m. s.215.

*mürurunda ulûm-i Arabiyye ve eş'âra edep itlak eylediler, bâis-i te'dip olduğu için (Kâmus tercümesi).*²³

Edebiyat kelimesinin tarihî geçmişiyle ilgili açıklamalar da dikkat haizdir. Kelimenin “davet” anlamı taşıyan Arapça “edb”den geldiğine dikkat çekilen bu açıklamaya göre İslâmiyetten az bir zaman önce zariflik ve ahlâkla ilgili edeb kelimesi doğmuş ve Abbasilerin ilk yıllarına kadar bu anlamda devam etmiştir.”²⁴

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te de kelimenin anlamları hakkında şu açıklamalar yapılmıştır: “i. (Ar. edebi > edebiyye’nin çoğul eki -ât almış şekli edebiyât) [Arapça ilmü’l-edeb’in karşılığı olan ve edebî ilimlerin tamâmını ifade eden bu kelime Tanzîmat’tan sonra tekil anlamında kullanılmıştır] 1. Duygu, düşünce ve hayallerin sözlü veya yazılı olarak güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatı, yazın: Edebiyat meraklısı olan Ulviye dil dökmenin bu derecesini beğendi. (Ahmed Midhat Efendi).”^{25_26}

Cumhuriyetten sonra edebiyat – edep bağlamında şu ana kadar zikredilenlerden farklı değerlendirmeler de yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin birinde, edebiyatın anlamının edeb’e bağlanmasının bir ahlak rüzgârı estirdiği, edebiyatın edepliyle eş anlamlı kullanılmasının cinsel hayata cepheden bakamayan doğu toplumlarının özelliği olduğu söylenmiştir. Bu açıklamada Tanzimatçılar da eleştirilir. Tanzimatçıların yüce duygularla edebiyat yapılabileceğini zannettiklerine değinilerek, bunun yanlış olduğu, sanatın, konuda değil işleyişteki ululuk olduğu iddia edilir.”²⁷

Aynı dönem edebiyat araştırmacılarından Nihat Sami Banarlı, yukarıdaki açıklamalardan farklı düşünmektedir. Banarlı’ya göre san’at cemiyet içindir. Sanat ahlâkçı olmalıdır ve içtimai fayda için çalışmalıdır. Banarlı, dönemin tartışma

²³ İlhan Ayverdi, **Edep-Edeb**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s.322.

²⁴ Arslan Tekin, **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.214.

²⁵ İlhan Ayverdi, **Edebiyat**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s.322.

²⁶ Kelimenin Tanzimat’tan önce ve sonraki meseleleriyle ilgili olarak bkz. Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s. 1-18.

²⁷ Seyit Kemal Karaalioglu, **Edebiyat Sanatı**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1980, s.12.

konularından biri de dikkat çekerek, sanatta ahlâkî gaye gütmenin, son dönemlerde, hayat için sanat, fayda için sanat iddialarıyla karıştırıldığını söylemektedir.²⁸

Edebiyat-edeb ilişkisinde ifade edilen görüşlerin büyük oranda birbiriyle örtüşmesi, edebiyatımızın seyrini göstermesi bakımından önemlidir. İdeolojik bağlamda değerlendirilebilecek tanımlamalar ise görüleceği üzere kendi ahlak tanımlamaları çerçevesinde konuyu açıklamışlardır.

Tanzimat dönemiyle beraber kullanılmaya başlayan edebiyat kelimesi sözlük anlamının yanında birçok ıstılâhi anlamı da ortaya çıkmıştır. Okay, her soyut kavram gibi edebiyatın tarifinde de ihtilâflar, farkların olduğunu söyleyerek, bu farklılıklar içerisinde bir genellemeye gider. Bu farklılıklarla beraber genel olarak şu ortak tarifi benimsenebileceğini söyler: “Edebiyat duygu, düşünce ve hayallerin okuyucuda heyecan, hayranlık ve estetik zevk uyandıracak şekilde sözle ifade edilmesi sanatıdır.”²⁹

Tüm bu değerlendirmeler edebiyatın ne olduğu ve gerçekte edebiyatın işlevinin ne olabileceği sorularını akla getirmektedir. Soruların cevabıyla ilgili edebiyat teorisyenleri ve felsefî akımlar birçok görüş serdetmişlerdir. Tüm bu tartışmaların detayına girmek bizi konunun akışından uzaklaştıracağı için bu kadarıyla yetineceğiz.³⁰

²⁸ Nihat Sami Banarlı, **Edebî Bilgiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944, s.9.

²⁹ Orhan Okay, **Edebiyat**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s. 396.

³⁰ Konuyla ilgili görüşler için şu eserlere bakınız: **1.** Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.15-30. (Eagleton burada kurmaca-gerçek ayırımına değindikten sonra daha çok Rus biçimcilerinin düşüncelerine değinmekte ve teorilerini bazı yönlerden tartışmaktadır.) **2.** René WELLEK, – Austin WARREN, **Edebiyat Torisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.17-43. (Wellek bu ilk üç bölümde, edebiyat ve edebiyat incelemesi arasındaki farkı ortaya koyarak, edebiyatın tanımı, sınırları, tabiatı ve işleviyle ilgili konuları tartışmaktadır.)

1.3. İslâmî Edebiyat, Türk İslâm Edebiyatı Kavramlarının Oluşum Zemini

İslâmî Edebiyat veya Türk İslâm Edebiyatı isimleri, edebiyatında diğer bilim gibi tasnifi sonucu tartışılmış ve ortaya çıkmış kavramlardır. İslâm bilim adamları tasnif çalışmaları neticesinde, “İslâmî ilimleri, Naklî ilimler, Aklî ilimler, Amelî ilimler, Medenî ilimler ve Alet ilimleri olarak bölümlendirmişlerdir.”³¹

15.ve 16.yüzyıllara kadar ilimlerin tasnifi Müslümanlar için büyük oranda Kutluer’in yukarıda belirttiği şekilde gelişmişti. Batılıların haçlı seferleri adı altında modern emperyal çizgilerinin temelini oluşturan Doğu işgali teşebbüsleri, Müslümanların birikimlerini keşfetmeleriyle sonuçlanmıştı. Müslüman bilim adamlarının bu dönemlere kadar oluşturduğu ilmi miras batı dillerine çevrilerek, batının ufkunu yeniden çizecek ve modern bilimlerin temeli atılacaktır.

Batı’da söz konusu gelişmeler olurken İslâm toplumu Batı karşısındaki askerî yenilgilerin sebebini anlamaya çalıştığı döneme kadar bu gelişmelere kayıtsız kalması, Batı ve İslâm medeniyetlerinin arasında hızla artan bilimsel ve teknolojik bir mesafenin oluşmasına yol açmıştır. “XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında İslâm dünyasının düşünürleri bu mesafe karşısında İslâm ve bilim ilişkilerini yeniden ele alma ihtiyacı duymuşlar”³² ve modern Batı bilimlerinin tasnifini anlamaya ve ülkelerinde büyük ölçüde bu tasnifi tatbik çalışmışlardır.

Bu tartışmalar ve arayışların edebiyat bilimini de etkilemiştir. Edebiyatın tasnife tabi tutulması Tanzimatla beraber çoğu Avrupa’da eğitim görmüş muharrir ve ediplerimiz gündemine girmiştir. Edebiyatın modern anlamda bir tasnife tabi tutulmasını edebiyat tarihçiliğiyle birlikte ele almak doğru olacaktır.

Edebiyatımızda öteden beri var olan tezkire geleneğini, bizim için, batılı anlamdaki edebiyat tarihçiliğinin öncülü saymak gerekmektedir. Tezkire geleneğinde edebiyat temelde “şiir” ve inşa” olarak iki ana tasnife tabi tutuluyordu.

³¹İlhan Kutluer, Prof.Dr. İlim,TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C.22, s. 113.

³² Kutluer, a.g.m. s.114.

Bu geleneğin dışında edebiyat tarihi denilebilecek çalışmalar Tanzimat'tan da bir hayli sonra başlar. “Osmanlılar'da edebiyat tarihi adını taşıyan ilk kitap, Abdülhalim Memduh'un Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'sidir (1889).”³³ Edebiyat tarihi alanında irili ufaklı birçok tasnif denemeleri yapılmış bunların içerisinde “Fuad Köprülü'nün ilk basımı 1921'de yapılan, 1926'da değişiklik ve ilâvelerle son şeklini almış olan Türk Edebiyatı Tarihi ise halen önemini koruyan ilmî ve akademik hüviyette ilk edebiyat tarihi olarak kabul edilmektedir. Türkler'in İslâmiyet'i kabulü ve Batı medeniyetine yönelmesi gibi iki önemli hadiseyi nirengi noktaları telakki ederek bu tarihlerin öncesi ve sonrasını büyük edebî devirler olarak benimser.”³⁴

Köprülü'nün bu tasnifi çalışmamız içinde önemli verimler içermektedir.

Köprülü, edebiyat tarihimize bir bütün olarak bakmış, edebiyatımızı dönemlere ayırırken bu devirlerin birbirine olan etkisini sebep-sonuç ilişkilerini gözeterek ortaya koymuş, edebiyat tarihimizi, tarihî sürecin içinde ele almıştır. “Köprülü, Türk edebiyatını üç ana döneme ayırır: İslâmiyet'ten evvel Türk edebiyatı, İslâm Medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı, Avrupa Medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı.”³⁵ Köprülü'nün bu tasnifiyle birlikte, kullandığı pek çok terim, artık edebiyat tarihçiliğimizin genel kabulleri arasına girmiştir.

Köprülü bu çalışmasında ortaya koyduğu “İslâm Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı” sınıflaması genel bir çerçeve ile “İslâmî Türk Edebiyatı” şeklinde değerlendirilecektir.

³³ Orhan Okay, **Edebiyat Tarihi**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s. 404.

³⁴ Okay, a.g.m. s.404.

³⁵ Salih Okumuş, **Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 3 Issue: 14 Fall 2010, S.403.

1.4. İslâmî Edebiyat Kavramı Etrafındaki Tartışmalar

İslâmî edebiyat veya İslâmî Türk edebiyatı kavramının ilk olarak ne zaman kullanıldığıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamamakla beraber, ilahiyat fakültelerinde kurulan İslâmî Türk Edebiyatı kürsüsüyle başladığını söyleyebiliriz. Bu kavram 1960 yıllarda Türk İslâm Edebiyatı şeklini almış ve İlahiyat Fakültelerindeki İslâmi edebiyat kürsüsünün ismi de Türk İslâm edebiyatı olarak değişikliğe uğramıştır.

Bilal Kemikli, Türk İslâm edebiyatı kavramını, Fuat Köprülü'nün öğrencilerinden Abdullah Tansel'in Türkçe Dinî Metinler (1967) kitabının başlığında Türk-İslâm Edebiyatı tabirini kullandığını ifade eder.³⁶

İslâm edebiyatıyla ilgili isimlendirmeler çeşitli olmakla beraber Kemikli, en genel anlamıyla, "Müslüman Türk edibinin ortaya koyduğu eserleri inceleyen bir bilim dalıdır." der ve kavramı ilk kullananların, İslâmlaşma sonrası edebî hayatımızın bütününe kastetmekte olduklarını belirtir.³⁷

Bugün ilâhiyat fakültelerinde İslâmî edebiyat, "dinî-tasavvufî konuları ihtiva eden edebî eserler" olarak kabul edilmekte ve bu tasnife göre ders verilmektedir.

Tanımlamanın burasında dinin bir bilgi alanına nispet edilmesi başka soruları da beraberinde getirmektedir. Dini alan ve din dışı alan ayrımı bunların ilkidir. Dini alan nerede başlamış ve nerede son bulmaktadır? Tanzimat'la beraber gelişen edebiyatımız tamamen profan bir edebiyat mıdır? Veya böyle bir ayrım mümkün müdür? Din değiştiren toplumlarda eski inanışlarının tesiri yüzyıllarca sürdüğü göz önünde bulundurulursa İslâm'ın edebiyat sahasından uzaklaşması söz konusu olabilir mi? Ayrıca bunların dışında kalan edebî eserlerin adı veya vasfı nedir? Gayri İslâmî edebiyat mı? İslâm dışı edebiyat mı? Profan yahut laik edebiyat mı?

Orhan Okay'da benzer sorular sorduktan sonra bir çıkış yolu arar ve 'İslâm Sanatı' kavramından hareketle bir açıklama yapar. İslâmî kavramının, Yeni İslâm

³⁶ Bilal Kemikli, Prof.Dr. **Türk İslâm Edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.19.

³⁷ Kemikli, a.g.m. s.19.

Ansiklopedisinin “Sanat” maddesinde sadece din ve imana değil, bütün bir kültüre işaret ettiğini anlatır. ‘Müslüman toplumlarda dini olandan dünyevi olanı ayırmanın mümkün olmadığını’ belirtildiğini söyler. Okay sonuç olarak şunları söylemektedir: “Bir millet, bir toplum, bir insan Müslümansa o çevrede ortaya çıkan sanat eseri de İslâmî’dir. (...) İnancımız, amelimiz - ne derecede olursa olsun - bizi kucaklayan, etrafımızı saran bir hâldir. Etrafımızdaki hava, içimizdeki vicdan, zihnimizdeki şuur gibi, varlığının farkında olmadığımız kadar var olan bir hâl.”³⁸

Kavram bu haliyle sorunlu görünmekte ve akla bazı sorular getirmektedir. İnanca nispet edilen kavramlar, o inancı ne kadar temsil etmektedir? Bir şeyin İslâmî olması elde edilen, üretilen verimlerin tümünün temel inanç esaslarını kuşatıyor olması gerekmez mi? Yani İslâmî olan aynı zamanda vahiy merkezli, hadis destekli olması gerekmez mi? Her ne kadar Okay: “Bir millet, bir toplum, bir insan Müslümansa o çevrede ortaya çıkan sanat eseri de İslâmî’dir.” dese de bu minvalde oluşturulan verimlerin tüm sorumluluğu dinin kendisine ait olması problemlili görünmektedir.

Sadece edebî alanda bu adlandırmalar görülmemektedir. Siyasi söyleme sahip oluşumlar ve diğer ilim dalları da zaman zaman bu kavramları kullanmaktadır: İslâmî Hareket, İslâm Tarihi, İslâm Coğrafyası. Konuyla ilgili yakın dönemde yayınlanan İhsan Süreyya Sırma’nın “Müslümanların Tarihi”³⁹ adlı kitabıyla ilgili kendisiyle yaptığımız bir görüşmede kitabının ismiyle ilgili söyledikleri İslâmî edebiyat kavramı etrafındaki tartışmalar için önemlidir.

Kitabın, bugüne kadar alışlageldiği gibi ‘İslâm Tarihi’ ismiyle değil de ‘Müslümanların Tarihi’ ile çıkması, izafenin İslâm’a değil İslâm’a mensup olanlara, Müslümanlara yapıyor oluşu, inşa edilmeye çalışılan tarih algısı ile sıkı irtibata sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Konuyla ilgili Sırma’ya bu ismi tercih sebebiyle ilgili sorduğumuz bir soruda “Malumdur ki yapılagelen eylemlerin faili, Müslümanlardır.” demektedir. Farklı

³⁸ Orhan Okay, Prof. Dr. **İslâmî Türk Edebiyatı Kavramı**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.11.

³⁹ İhsan Süreyya Sırma, Prof. Dr. **Müslümanların Tarihi**, Bayan Yayınları, İstanbul 2014.

⁴⁰ Bkz. Sırma, a.g.e. s.45.

topraklarda çeşitli ekollere mensup birçok Müslümanın, İslâm'dan anladığını hayat sahnesinde icra ettiği ifade edilen konuşmada, farklı pratiklerin çok defa yaşandığı tarihsel süreç içindeki icraatların sorumlusu konusunda bir ayrımı beraberinde getirmiştir. Sırma, söz konusu ayrımın gerekliliği noktasında önemli bir soru sormaktadır: “Kendilerine Yahudi diyenler Hz. Musa'nın getirdiklerini, kendilerine Hristiyan diyenler Hz. İsa'nın getirdiklerini ve nihayet kendilerine Müslüman diyenler, Hz. Muhammed'in getirdiklerini, kendi nefislerine, ahlaklarına, amellerine, sevgilerine, idarelerine, siyasetlerine, savaşlarına, barışlarına vs.ye ne ölçüde tatbik ettiler?” diye sormaktadır. Dolayısıyla yapılanların pratiklerine ve sonucuna bakarak, “tarihi Müslümanlar mı icra etti, İslâm mı?” soruları, İslâmî edebiyat tanımlamasındaki soruna yönelik daha net bir cevabı zihinlerde ortaya çıkarıyor.

Bu tartışmanın ikinci bir boyutu edebi eserlerin kurmaca olduğu gerçeğidir. Kurmaca⁴¹ metinlerin gerçeklikle bağlantıları edebiyat teorisyenlerinin tartışma konuları arasındadır.⁴² Kurmacanın kendi içerisinde nispeten üretilmiş, kurgulanmış bir yapı arz etmesi, dini hususları, kurmacanın imkânlarında ne kadar ifade edilebileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Gerçeklik iddiasının zirvesinde bulunan natüralistlerin metinlerinin bile büyük oranda üretilmiş, tasarlanmış metinler olduğu göz önünde bulundurulursa sorunun büyüklüğü göz önüne çıkacaktır. Kurgulanmış bir metin de son tahlilde bilgi kaynağına ne kadar sadık kalabilecektir. Bu bağlamda son dönemlerde yazılan tarihî veya İslâm büyükleriyle ilgili edebî metinlerin ele alınarak, bu açıdan değerlendirilmeleri söz konusu olmalıdır.⁴³

Kurmaca metinlerdeki bir diğer husus, gerçekliğin kimin gerçekliği olduğudur. Zira yazarın gerçekliği algılayış biçimi sübjektiftir.

⁴¹ **Kurmaca**, anlatılan öykü, birbirini izleyen, birbirine eklenen gerçek, gerçeğe benzer ya da düşsel olayların tümüdür. Kurmaca, bir başlangıç durumundan bitiş durumuna giden belli başlı olayların süredizimsel bir sıra içinde kendisini oluşturmasıdır. Anlatı, olayların yeniden sunumudur. Zeynel Kiran – Ayşe Kiran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin yay. Ankara 2000, s. 41.

⁴² Dursun Ali Tökel, Yrd. Doç. Dr. **Bir Kurmaca Varlık Olarak İslâmî Türk Edebiyatı**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.39.

⁴³ Bkz. Sibel Eraslan, **Siret-i Meryem**, Elest Yayınları, İstanbul 2008; Okay Tiryakioğlu, **Kanuni**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

İslâmî Edebiyat veya Türk İslâm Edebiyatı kavramlarına ilişkin ikinci bir sorunlu alan kavramların kapsamına ilişkindir. Hangisi kullanılırsa kullanılsın kavramların ilk ortak noktası, kapsamının nereden başladığıdır.

Türklerin Müslüman olmalarıyla birlikte bilinen ilk edebî örneklerin görüldüğü Karahanlılar döneminden itibaren başlatılan İslâm edebiyatı, Selçuklu devrinde gelişerek devam etmiş Osmanlı döneminde klasik hale gelmiştir. Kemikli bu tarihi seyirin edebî eserin özünde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermediğini, çünkü bu üç dönemde de sanatkâr, İslâm ilimlerinin ve düşüncesinin imkânlarından yola çıkarak eserini yazdığını belirtir. Dünya görüşü, hayat ve varlık anlayışı, sanata yüklediği anlam, edebî eserden beklentileri gibi temel konular aynı olduğunu ifade eden Kemikli, bu aynılığın, Tanzimat ile birlikte kırılmaya uğradığını ve Tanzimat'ın, yeni edebî anlayışı da beraberinde getirdiğini söyler. Dolayısıyla bazı edebiyat tarihçilerinin, İslâm uygarlığı çerçevesinde gelişen Türk-İslâm Edebiyatı'nın yerini Tanzimat Edebiyatı'na bıraktığını ileri sürdüklerini aktarır.⁴⁴

Fakat Tanzimat'la beraber gelişen süreçte ortaya konulan edebî faaliyetleri İslâmî edebiyat bu kapsamda olup olmayacağı tartışılmıştır.

Batı'da gelişen aydınlanma felsefesi ve pozitivism düşüncesi, bilim ve sanat anlayışları, din tasavvurları zaman içinde Türk aydınını etkisi altına almıştır. Seküler (dünyevî) konuların ağırlıklı varlığını gösterdiği yeni bir sanat anlayışı gelişmeye başlamıştır. Kemikli, yeni gelişen bu edebiyatın, eskiye ait unsurların bir kısmını tasfiye eden, yaşatmak zorunda olduğu unsurları ise yaşanan sosyal ve kültürel değişimin gerektirdiği dil, tema ve form yapısı ile kaynaştıran bir edebiyat olduğunu söyler. Buradan hareketle şekil olarak her ne kadar yeni ise de içinde eski olarak nitelendirilen kültürden izler taşıdığını ortaya koyar. Dolayısıyla Kemikli, “bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde Türk-İslâm Edebiyatı içinde ele alınıp incelenmesi mümkün olan eserlere sahiptir” demektedir. Şu hâlde Kemikli'ye göre,

⁴⁴ Bilal Kemikli, Prof.Dr. **Türk İslâm Edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.19.

Türk-İslâm Edebiyatı, Karahanlılar döneminden başlayan ve devam eden bir edebiyattır.⁴⁵

Kavramlar etrafındaki görüşlerin bu kadarıyla yetinerek, kullanılan kavramların bazı ortak paydalarına rağmen zihinde sorular bıraktığı, sorunu çözmede yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. İslâmî edebiyat kavramı etrafındaki tartışmalar bu alanda eserler veren edebiyatçıları da bir arayışa itmiştir. Günümüzde gittikçe yaygınlaşan “İslâmî Duyarlıklı Edebiyat” kavramı böyle bir arayışın neticesinde ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili bir edebiyatçı olarak Cahit Zarifoğlu’nun yaklaşımı önemlidir. Zarifoğlu, bir röportajında “*Şiirinin oturduğu temeller ve şiirinde paralellik kurduğu tezlerle ilgili*” sorulan soruya verdiği cevapta ortaya çıkan şu cümleleri dikkat çekmektedir:

“Şairin edindiği tezler vardır. Ama bunlar şiirinin herhalde alt yapısını, fonunu oluşturur. Şair için tezden ziyade duyarlılık söz konusu bence. *Ben İslâmî duyarlığa sahip bir şairim. Bununla iftihar ediyorum. Ya başka türlü olsaydı? Aman Allahım!*”⁴⁶

Zarifoğlu “İslâmî duyarlığa” bir açıklama getirir ve bu duyarlıkla sanatın nasıl algılanması gerektiğini şu cümlelerle açıklar:

“İslâmî duyarlığa sahip olmak, her şiirde mutlaka İslâm’ı işlemek değil elbet. Ama sizin bu duyarlığa sahip bir şair olduğunuzun bilinmesi, tema’sı itibarıyla ortadaki bir şiirinizin bile İslâmî bir atmosfer içinde algılanmasına yeter.”⁴⁷

Zarifoğlu, şiirlerinde İslâmî özün nasıl verildiğini de açıklar ve “maddedeki öz” gibi olduğunu söyler. “Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır. Genellikle doğrudan doğruya, bangır bangır bağırarak söylemem. Onlar ömürsüzdür. Onlar ömürsüz olduğu için, bir sezgiyle bu yoldan

⁴⁵ Kemikli, a.g.m. s.19.

⁴⁶ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Bayan Yayınları, İstanbul 2006, s.117.

⁴⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

kaçarım. Madem şiir yazıyorum, önemli olan ilkin şiirdir. Ama ona tadı, kaliteyi, evsafi verecek olan, içinde erimiş olanları ihmal etmeyeceksiniz.”⁴⁸

Röportajın devamında Zarifoğlu Müslüman bir şair için ilk kıstasın İslâm olduğunu, şairliğin ondan sonra geldiğini ifade etmekte ve devamla şunları kaydetmektedir:

“Mücerret şiir açısından iyi veya kötü şairler olabilir, ama ilk kıstasımız "şairlik" değil herhalde. İlk kıstas İslâm'dır. Değindik bir kere, İslâmi duyarlık sahibi mi değil mi? Değilse, "iyi şair" de olsa, aslında ona söz hakkı tanımamak gerek. Rasulullah onlardan bazılarını ölüm fermanı bile çıkardı. İslâm'dan başkasına söz hakkı yoktur. Ama ne yazık ki işler tersine dönmüş.”⁴⁹

İslâmî duyarlığa sahip olmak, Zarifoğlu açısından sanatının akışında bir referans noktasıdır. Bu referans sanatını besler, şekillendirir, yönlendirir. Sanata büyük oranda bu gözle bakar. Burada özne yerinde, inancın kendisi değil, inanan durmaktadır. Bundan dolayı sanatçı tüm sorumluluğu üstlenmektedir.

Yukarıda dillendirdiğimiz kavramsal tartışmalara, Zarifoğlu'nun bu yaklaşımından da hareketle şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: İslâmî edebiyat, İslâmî duyarlıklı edebiyat olarak okunmalıdır. Alandaki boşluğu dolduracak kavramsal çerçeve de bu olsa gerektir. Çalışmamızı da bu kavramsal çerçevede ele alıp geliştirmeye çalışacağız.

İslâmî duyarlığa sahip edebiyatçıların, eserlerini oluştururken, eserlerin merkezine neden İslâmî hassasiyetlerini-duyarlıklarını koymaktadırlar? Daha önce ifade ettiğimiz, Tanzimat'a kadar İslâm'ın edebiyatın doğal bir parçası olması durumu, neden bilinçli bir tercihe dönüşmüş ve kendilerini Müslüman olarak tanımlayan edebiyatçılar neden İslâm'ı ve İslâm'ın ilkelerini bile isteye edebiyata taşımıştır?

⁴⁸ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

⁴⁹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.118.

Bu sorulara etraflı bir cevap vermek, açıktır ki bu tezim boyutlarını aşmaktadır. Fakat bu olgunun zeminini oluşturan hususları ortaya çıkarabilmek için Türk modernleşmesine kısaca değinmeyi gerekmektedir.

1.5. Tanzimat Sonrası Edebiyatta İslâmî Görünümler

1.5.1. Türk Modernleşmesinin Tarihi Kökleri

Türklerin İslâm'la ilk tanışmaları Hz. Ömer devrine kadar götürülmektedir. Bundan önce de Türklerin Araplarla ilişkilerinin cahiliye devrine kadar uzandığını tespit edilen tarihî verilerdendir.⁵⁰ 751 yılında İslâm ordularıyla Çinliler arasında gerçekleşen Talas savaşında Türkler Müslümanların stratejik müttefiki olmuş, zaferin ardından oluşan barış ortamı Türklerin İslâm'ı yakinen tanımalarına zemin hazırlamıştır. Bu tarihten itibaren Türklerle Müslümanlar arasındaki barış dönemi İslâm'ın Türkler arasında hızla yayılmasına neden olmuştur. İslâm dininin Türkler arasında asıl yayılması Sâ mânîler dönemine rastladığı tarihçiler tarafından ifade edilmektedir.⁵¹

Türklerin Müslüman olmasında bir diğer etkin güç de dönemin ünlü sûfileridir. Abdulkerim Özaydın, Şakîk-ı Belhî'nin, Türkler'le görüşerek onların İslâmiyet'i seçmelerinde etkili olduğunu, İbrâhim b. Edhem'in de Türkler arasında İslâm'ı yaymak için çalıştığını belirtmektedir.⁵² Bu sürecin sonunda büyük oranda, Müslüman olan Türkler İslâm dünyasında etkin bir güç olarak hızla yerini almaya başlamıştır. “Dandanakan zaferinden sonra Selçuklu Türkleri, Sünnî İslâm dünyasının hâmilliğini üstlenmiştir.”⁵³ Osmanlılarla devam eden bu süreç 1.Dünya savaşının sonuna kadar sürmüştür.

Türklerin Farisi'lerin aracılığıyla İslâm'ı öğrenmesi, ilk tebliğcilerinin sûfi olması İslâmî anlayışlarını da derinden etkiledi. Dini kavramlarının büyük bir kısmın

⁵⁰ Bkz. Abdulkerim Özaydın, **Türkler'in İslâmiyet'i Kabulü**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012, C.41, s.475.

⁵¹ Özaydın, a.g.m. s.475.

⁵² Özaydın, a.g.m. s.478.

⁵³ Özaydın, a.g.m. s.475.

İran coğrafyasından alan Türkler, tasavvufu da aynı coğrafyadaki mürşidler vasıtasıyla öğrenmişlerdir.

Türklerin İslâmlaşma sürecindeki tasavvufi İslâm anlayışı, en başta edebi ürünlerde yansımaları bulmuştur. Yeni bir dine mensubiyet, dinin zühd ve takvayı öne çıkaran yorumu ilk dönem edebî verimlerin dini tebliğ ve nasihat yapısını açıklamaktadır. Bu dönemden elimize ulaşan eserlerin büyük bir kısmı aynı zamanda dilini kullandığı toplum için birer irşad metinleridir.⁵⁴

Türklerin edebi ürünlerinin estetik bir form alması, yeni dinin artık hayatın normal akışının bir parçası haline gelme süreciyle yakından ilişkilidir. Edebiyat bu dönemden itibaren üç alanda ilerlemiştir. Halk edebiyatı ve onun bir şubesi sayılan Tekke edebiyatı, Divan edebiyatı. Tekke edebiyatı karakteri icabı dini tebliğ amacını her devirde canlı tutmuştur. Diğer edebi alanlarda ise topluma yerleşen dini anlayışlar artık bir sanat formu içinde verilmektedir. İslâm artık hayatın bir parçası olması dolayısıyla doğal bir süreçte edebi eserlerde yerini bulmuştur. Dinin hayatın her alanına nüfuz eden yapısı edebi eserlerin içeriğiyle de ortaya konulabilmektedir. Bu dönemde daha çok şiir vadisinde ortaya konan eserlerin temel kaynakları arasında İslâm'ın da özünü teşkil eden, ayet ve hadisler önemli rol oynamıştır.

Tanzimat dönemine kadar devam eden bu süreç, batılılaşma çabalarıyla beraber, seküler hayatın edebiyata da yansımaları üzerine değişikliğe uğramaya başlamıştır.

Kendisini de nispeten batılılaşmanın kurbanlarından sayabileceğimiz Ziya Paşa'nın:

İslâm imiş devlete pa-bend-i terakki

Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıkdı⁵⁵

Beyti dönemin değişmeye başlayan zihin dünyasını ortaya koyması bakımından önemlidir.

⁵⁴ Karahanlılar dönemine ait olan bu eserlerden, kendisi de bir sûfi olan, Ahmet Yesevî'nin yazdığı Divan-ı Hikmet ve Edip Ahmet Yüknekî'nin yazdığı Atabetü'l-Hakayık önemli tasavvufi metinlerdir.

⁵⁵ Ziya Paşa, Terkib-i Bend.

Aydınlanmayla beraber Batı'da gelişen yeni felsefe okullarının maddeci ve pozitivist yapısı, bu akımların bilim ve sanat anlayışları, dine bakışları ve hayat tarzı algıları zaman içinde Türk aydınını etkisi altına almıştır. Bu etki, doğal olarak zihni değişimi beraberinde getirmiştir. Bilal Kemikli'ye göre bu süreçle beraber seküler konuların ağırlıklı varlığını gösterdiği yeni bir sanat anlayışı gelişmeye başlamıştır. Kemikli yeni gelişen bu edebiyatın, eskiye ait unsurların bir kısmını tasfiye ettiğini ve yaşatmak zorunda olduğu unsurları ise yaşanan sosyal ve kültürel değişimin gerektirdiği dil, tema ve form yapısı ile kaynaştıran bir edebiyata dönüştürdüğünü söyler. Bundan dolayı da, yeni olarak adlandırılan dönemin edebi ürünleri her ne kadar yeni türlere, dil, tema ve forma sahip olsa da içinde eski olarak nitelendirdiği kültürden izler de taşıdığını belirtir.⁵⁶

Tanzimat'la beraber ilk işaretleri alınan dininin hayattan soyutlanma çabası, dönemin İslâmî duyarlığa sahip edebiyatçıları da harekete geçirmiş ve İslâmî olana dönüş, ahlakın yeniden tesisi, İslâm dünyasının uyanışı bağlamında modern bir mürşid edasıyla çaba sarf etmelerine neden olmuştur.

İslâmî referansları ön plana çıkan ve döneminde İslâm şairi olarak anılan Mehmet Âkif aydınlar arasındaki İslâmî algıyı, değişmeye başlayan zihin dünyasını eserlerinde canlı tablolar halinde sunmaktadır. Dönemin bir kısım aydınlarının din ve ahlâk algısını Mehmet Âkif şöyle ifade eder:

Hezeyan, sorsanız, Allah; hezeyan, Peygamber;

Din, vatan, âile, millet gibi yüksek hisler,

Ahmak aldatmak için söylenilir şeylermiş...

Bu hurâfâtı hakikat diye kim dinlermiş?

Âkil oymuş ki; hayâtın bütün ezvâkından,

Durmayıp hırsını tatmîne edermiş îman.

Âhret fikri yularmış, yakıştırmış eşeğe;

Hiç kanar mıymış adam böyle beyinsizce şeye?

Hele ahlâka sarılmak ne demekmiş hâlâ?

Çekilir miymiş, efendim, gece gündüz bu belâ?

⁵⁶ Bilal Kemikli, Prof.Dr. **Türk İslâm Edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.19.

*Zevki hakmış adamın, başkası hep bâtilmiş...
Çok tuhafmış bunu insanlar için anlamayış!
Âh, efendim, daha söylenmeyecek işler var...
Çünkü nâmûsa musallattı o azgın canavar.⁵⁷*

Bu dönem ediplerinin genelde bulunduğu nokta, ümmetin geri kalmışlığının ve iki yüz yıla yakın bir zamandır yaşanan yenilgilerin müsebbibi dinin özünden uzaklaşma olduğudur. Mehmet Âkif bir başka bölümde de İslâm dünyasının dirilişini ilme dönüş olarak gösterir.

*Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?
İbn-i Sinâ niye yok? Nerde Gazâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?
En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru ma'nâ çıkararan.
Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Aslâ.
Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister;
Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?
Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tane fakîh:
Zevk-i fikhîsi bütün, fikri açık, rûhu nezîh?⁵⁸*

Kurtuluş savaşının kazanılması ve ikinci TBMM'nin kuruluşuyla beraber oluşan yeni konjonktürde din yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Devleti kuran kurucu meclisten sonra oluşturulan, daha homojen, yeni meclis çok daha fazla seküler bir yapı arz etmiştir. Batı aydınlanmasının ve onun başat görünümlerinden

⁵⁷ Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat 6.Kitap Asım**, Hzl. Ertuğrul Düzdağ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.383.

⁵⁸ Ersoy, a.g.e. s.378.

olan pozitivistimin hâkim olduğu yönetim organları bu dönemden itibaren birçok alanda olduğu gibi edebiyatı da bir ideolojik aygıt olarak kullanmıştır.⁵⁹

Zerrin Kurtoğlu, kurucu seçkinler olarak adlandırdığı Cumhuriyet'in yönetim organlarının, yeni cumhuriyetin bu eski nesillerle kaim olamayacağına farkında olduklarını ve bu nedenle asıl yatırımlarını gelecek nesiller üzerine yaptıklarını ifade eder. Çünkü mevcut toplum için “Osmanlı'nın hatırası ve hafızası hala canlıdır” der ve Cumhuriyet Türkiye'sinin hafızasına sahip yeni nesilleri yetiştirmenin yolu da yönetim organlarına göre, eskiyi ve eskiyi davet edebilecek her sembolü daha en başından yok etmekten geçtiğini öne sürer.⁶⁰

Cumhuriyetten sonra kendini Müslüman olarak tanımlayan edebiyatçıların, eserlerindeki İslâmî duyarlılığın zeminini anlamak bakımından yaklaşımını önemli bulduğumuz diğer bir değerlendirmede, Bernard Lewis tek parti döneminde, yönetim organlarının dine bakışını ve bu amaçla yaptığı çalışmalar hakkında söyledikleridir:

Lewis'e göre “1930'lar esnasında Türkiye'deki laikleşme (sekülerleşme) baskısı gerçekten son derece şiddetlidir. Rejim, İslâm karşıtı bir politikayı asla açıkça benimsememiş olsa da, teşkilatlı bir İslâm gücünü sona erdirme ve Türk halkının kalbinde ve zihnindeki gücünü kırma konusundaki arzusu son derece açıktır. Lewis bu arzunun yansıması olarak, *Dini eğitimin yasaklandığını, camilerin laik amaçlar doğrultusunda dinin tek görünümüne dönüştürüldüğünü*, bu durumun hukuki ve toplumsal reformlardan çıkan dersleri pekiştirdiğini ifade etmektedir. Yönetimin dine müdahalesini *Hızla büyüyen yeni başkentte hiçbir yeni cami yapılmamasıyla somutlaştırmaktadır.*⁶¹

Rasim Özdenören de dönemin temel özelliğini “İslâm'ın artık belirleyici olmaktan çıkması” olarak görmektedir. Özdenören, Osmanlı'nın en karışık dönemi

⁵⁹ Edebiyatın iktidarların ideolojik aygıtına dönüştürülmesi, batı aydınlanmasında başat rolleri olan sanatçı ve edebiyatçıların toplumsal değişime katkılarının görülmesiyle daha fazla önemsenir olmuştur. Bizde de klasik edebiyatımızdan beri sanatın gücü görülmekle beraber onun ideolojik bir aygıtla dönüştürülmesi ilk defa Tanzimat aydını etrafında şekillenmiştir. Batılı pozitivistlerin de öğrencisi olan bir kısım Osmanlı aydını, fikirlerine toplumsal zemin oluşturabilmek için edebiyatı araçsal görünümünü artırmıştır. Edebiyatın iktidarla ilişkisi için bkz: “**Edebiyat İktidar İlişkisi**, Hece Dergisi 103.sayı, Ankara Temmuz 2005”.

⁶⁰ Zerrin Kurtoğlu, **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.205.

⁶¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 2009, s.561.

olarak adlandırdığı Meşrutiyet döneminde bile dinin belirleyici olmaya devam ettiğini belirterek, Cumhuriyet döneminde din yalnızca belirleyici olmaktan çıkmakla kalmadığını, toplumun bazı kesimlerinde tümüyle din karşıtı bir telakki tarzı yerleşmeye başladığını iddia eder.⁶²

Özdenören dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Cumhuriyet'i, Türk tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olarak görmektedir. Özdenören'e göre, artık İslâm da, Müslümanlar da yüceltmek bir yana, horlanmaya, aşağılanmaya başlanmıştır.⁶³

Özdenören'in dönemle ilgili değerlendirmeleri, hem kendi döneminde hem de beslendiği edebî gelenekte, İslâmî duyarlığa sahip edebiyatçılar nazarında dönemin algısını ortaya koymaktadır.

1.5.2. Türk Modernleşmesine Kısa Bakış; Seküler – Laik Oluşumun Temelleri

Cumhuriyet sonrası iktidar erkinin ideolojisinin teorik temellerini Osmanlı modernleşme-yenileşme süreciyle birlikte ele almak gerekmektedir.

Osmanlı modernleşmesinin temelleri Batı aydınlanmasından çok daha önce aramak gerekmektedir. Zira bu süreci Batı eksenli algılamak Osmanlı modernleşme-yenileşmesini doğal mecrasından soyutlayarak anlama çabasından öte bir şey dönüşmeyecektir.

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerini incelerken, öncelikle “reformlar bir ihtiyaçtan mı doğmuştu” sorusunun cevaplanması gerekir. Bu soruyu cevaplamadan Osmanlı'nın dışarıya açılma çabaları doğru anlaşılacaktır.

XVI. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olarak tanımlandığı dönemdir. Ancak yine aynı dönem, devletin çeşitli siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal

⁶² Rasim Özdenören, **Necip Fazıl Kısakürek**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.138.

⁶³ Özdenören, a.g.m. s.138.

sebeplerle gerilemeye başlayacağını emarelerinin de görülmeye başladığı bir zaman dilimi olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren, gerek coğrafi keşiflerin etkisiyle klasik Osmanlı ticari geleneğinin zor durumda kalması, gerek tımar sisteminin temelini oluşturan aynî gelir sisteminin dünya konjonktüründe karşılık bulamaması ve nakdi ekonomik sisteme geçiş, gerekse 17.yüzyılda ciddi yenilgilerin alınması Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir.

Tüm bu gelişmeler sosyo-ekonomik bir buhranın ilk habercileri olmuştur. Araştırmacılara göre göre buhranın ilk belirtileri Kanuni döneminde görülmekle birlikte, aslı problemler III. Murad devrinde başlamıştı.⁶⁴ Osmanlı yönetimi problemlerle yüzleşmeye başlayınca, sorunların kaynağını tespitine yönelik tecrübeli devlet adamlarına layihalar hazırlatmıştır. “Hazırlanan ilk layihalara göre sorunların çözümü klasik dönem olarak görülen Kanuni dönemindeki sistemin tekrar inşa edilmesiydi.”⁶⁵

Geleneksel toplumların karakteristik özelliklerinden biri olduğu üzere, oluşmaya başlayan bozulma ve çöküşlerin kurtuluş reçetesi olarak geçmişe dönmek ve klasik olarak adlandırılan dönemleri yeniden ihya etmek ilk akla gelen unsurdur. Günümüzde bile muhafazakâr çevrelerde belirgin bir şekilde görülen bu geçmişe dönüş algısı, geçmişe tahlille bugünü algılamaya dönüşmemekte ısrar edebilmektedir. Oysaki Osmanlı Devleti bile kuruluş aşamasında Roma mirasından birçok şeyi sentezleyerek klasik tarzını oluşturmuştur.

Ali Akyıldız'a göre, Osmanlıların, kendi mükemmeliyetlerine olan inançlarının ve kazanmış oldukları önceki başarılarının etkisiyle uzun süre Batı karşısında psikolojik açıdan mağrur bir tavır sergileyerek buradaki gelişmelere büyük ölçüde kayıtsız kalmışlardır. Akyıldız bu bakış açısından, İslâm'ın dış unsurlara karşı kendisini mükemmel görme ve İslâmî olmayı ve İslâmî olmayandan geleni şüpheyle karşılama anlayışının da etkili olduğunu düşünmektedir. Bu özgüven ve

⁶⁴ Erhan Afyoncu, **Bin Soruda Osmanlı İmparatorluğu 4**, Yeditepe Yayınevi, Ankara 2010, s.67.

⁶⁵ Bu alanda ilk belgelerin biri Koçi Bey Risalesi'dir. Dördüncü Murad ve Sultan İbrahim dönemlerine ait olan risalede önemli bilgiler vardır. Konu için bkz.” Fatma Odabaşı, Yrd. Doç. Dr. **Koçi Bey Risalesi'nin Sosyolojik Analizi**, Toplum Bilimleri Dergisi Sayı 7, Ankara 2014.

algılayışlardan dolayı “Osmanlı devleti, problemi tespit ederek çözümü için çabalama cehdini uzun süre gösterememiştir.”⁶⁶

Bu durum uzun süre devam etmemiştir. Batı'nın coğrafi keşiflerle pazar ihtiyacının artması, Haçlı seferlerinden sonra yavaşlayan emperyal politikaların hız kazanmasıyla neticelenmiş, teknik üstünlüğü ele geçiren Avrupa artık Osmanlı ülkesi üzerinde daha cesurca politikalar takip etmiş ve yeni ittifaklar oluşturmuştur.

1.5.3. Modernleşmenin Öncüsü Tercüme Odası'nın Kuruluşu

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yenilgilerin artması Osmanlı devlet adamları tarafından eksikliğin askeri alanda aranması şeklinde bir okumayla neticelenmiştir. Akyıldız, sorunun uzun süre askerlik alanındaki gerilikle ilgili olduğu sanıldığını; çünkü Batı'yla aralarında bulunan potansiyel farkı, ilk olarak savaş alanlarında ortaya çıktığını ifade etmektedir. Akyıldız'a göre bu durum Osmanlı Devleti'ndeki ilk yenileşme hareketlerinin askerî karakterli olmasını açıklamaktadır.⁶⁷

XVIII. yüzyıl boyunca bu boyutta ele alınan yenileşme, yüzyılın sonuna doğru farklılaşma eğilimleri göstermektedir. Askeri reformların sorunun çözümünde yeterli olmadığı ve askeri alanın dışında da problemlerin yaşandığının fark edilmesi üzerine, reformların III. Selim'den itibaren genişlemeye başladığı görülmektedir.

Osmanlı Devletinin bürokratik anlamda önceki yüzyıllara göre büyük ölçekte büyümesi sonucu, yetişmiş ve uzmanlaşmış insana olan ihtiyacı artırmıştır. Diğer yandan dünya dengelerinin değişmesi XVIII. yüzyıla kadar sürdürülen dış ilişkilere yeni boyutlar kazandırmıştır. Devletin kendine yeten ve kendinden emin siyasi yapısı değişen dengelerle Avrupa ve diğer ülkeler hakkında sağlıklı bilgi akışını gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti “1793 senesine kadar diğer devletlerin başkentlerinde daimi elçiler bulundurmamış, zaman zaman buralara geçici ve fevkalâde elçiler

⁶⁶ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.15-16.

⁶⁷ Akyıldız, a.g.e. s.18.

göndermişti. Bu tarihe kadar haber alma kaynaklarını, söz konusu fevkalâde elçiler, Müslüman tüccarlar, Fenerli Rumlardan atanan Divan-ı Hümayun tercümanları vs. oluşturmuştur.⁶⁸

Akyıldız, bu noktada devleti sıkıntıya sokan en önemli sorunun, özellikle Avrupa dili bilen Müslüman ve güvenilir elemanların olmaması, şeklinde değerlendirmektedir. Zorunlu olarak tercüme işleri tamamen Fenerli Rumlara ihale edilmiştir.⁶⁹ Değişen şartlar, Balkan milletlerinin Fransız ihtilalinin etkisiyle milliyetçilik faaliyetleri, şahsi çıkarlar bu tercümanların konumları ve güvenilirliklerini tartışmalı hale getirmişti. Araştırmacılara göre bu tercümanlar “bazen ikili anlaşmalar esnasında devlet sırlarını karşı tarafa söylemek, karşı taraf delegelerinin sözlerini gizlemek ve imzalanan belgelerin, bazı yerlerini değiştirmek ve müzakereleri sürüncemede bırakmak suretiyle Osmanlı Devleti aleyhine casusluk etmişlerdir.”⁷⁰ Rum tercümanları ve Yunan isyanından sonra merkeze yanlış bilgiler gönderdikleri anlaşılan maslahatgüzarları 2.Mahmut tarafından görevden alınmıştır.⁷¹ Bu arada tercüme işlerinde Mühendishane-i Hümayun Hocası Yahya Naci Efendi ile oğlu Ruhiddin Efendi görevlendirilmişlerdir. 15-20 gün devam eden bu denemeden başarı sağlanamamıştı. Bunun üzerine Yahya Naci'nin devlete gerekli olan tercüman ihtiyacını karşılamak üzere ders vermeye başlamış ve böylece Babiâli'de 23 Nisan 1821'de Tercüme Odası kurulmuş oluyordu.⁷²

Bundan sonraki süreçte Tercüme Odası'nın önemi git gide artmıştır. İhtiyaca cevap veremediği durumlarda yapısında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Dil bilen memura olan ihtiyaç arttığından Tercüme odası dışında bazı Lisan Mektepleri de açılmıştır.

Tercüme Odası aynı zamanda iç ve dış siyasette etkili olacak bürokratların yetişmesi için iyi bir ocak vazifesi gördü. Yetişen bu bürokratlar ve onların gerçekleştirdiği tercüme faaliyetleri, Cumhuriyet devrine hatta bazı yönleriyle

⁶⁸ Akyıldız, a.g.e. s.21.

⁶⁹ Akyıldız, a.g.e. s.22.

⁷⁰ Sezai Balcı, **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s.79.

⁷¹ Akyıldız, a.g.e. s.22.

⁷² Balcı, a.g.t. s.83-84.

günümüze kadar ulaşan bir değişimin öncülleri olmuştur. Bu isimler içerisinde, “Ahmed Vefik Paşa, Nâmık Kemal, Âgâh Efendi, Ziyâ Paşa, Sâdullah Paşa, Münif Mehmed Paşa, Musâhibzâde Celâl gibi aydınlar hep Tercüme Odası’ndan yetişmiştir.”⁷³

Tercüme Odası, kısa sürede amacına uygun olarak hem iç ve hem de dış siyasette etkili olarak reformcu bürokratların yetişmelerine zemin hazırlamıştır. Bu haliyle Tercüme Odası “Tanzimat ve Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştirdiği mektep görünümünde” olmuştur.⁷⁴

Yetişen bürokratlar elçilik görevleri sebebiyle Avrupa’yı yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Tercüme Odası’nda yetişen bu bürokratların çabasıyla Osmanlı düşünce ve siyasi hayatında köklü yenilikler gerçekleşmiştir. Tanzimat’ın ilanı, meşruti yönetim arayışları, hürriyet, hak, hukuk kavramlarının bayraklaştırılması, Tercüme Odası’nda yetişen bürokratların eseri olmuştur. Yine burada yetişen isimleri daha sonraki muhalif oluşumlar içinde görülecektir.

Tercüme Odası’nda yetişen bu isimlerin Batı’nın fikri kaynaklarına ilgi duyması ve tercüme yoluyla eserleri Osmanlı düşünce hayatına sokmaları dikkat çekici bir diğer noktadır. Bu dönemde tercüme edilen eserlerin ciddi bir kısmı Aydınlanma filozoflarının eserleri oluşturmuştur. Tercümelerin büyük çoğunluğu Fransızcadan yapılmıştır.

Bu tercüme faaliyetlerinde ilk göze çarpan isim, “Batılı filozoflardan ilk tercüme yaptığı bilinen Münif Paşa’dır. Paşa; Voltaire, Fenelon ve Fontenelle, Sokrates, Aristoteles, Çiçero, Montesquieu, Rousseau, Racine, gibi Grek ve Batılı filozof ve edebiyatçılardan çok miktarda iktibaslar ve tercüme yapmıştır.”⁷⁵ Diğer bir isim Yusuf Kamil Paşa’dır, “Fenelon’un Telemaque adlı eserini 1862’de Terceme-i Telemak adı ile yayınlamıştır. Zamanın aydınlarınca çok tutulan eserin, altı ay sonra ikinci, 1881’de de üçüncü baskısı yapılmıştır.”⁷⁶ İlk tercümelerde

⁷³ Ali Akyıldız, **Tercüme Odası**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2011, C.40, s.506.

⁷⁴ Balcı, a.g.t. s.106.

⁷⁵ Mustafa Ülger, Dr. **19. Yüzyıl Osmanlı’da Felsefi Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ 2008, s.299.; Budak, Ali, Doç. Dr. **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s.289.

⁷⁶ Ülger, a.g.m. s.300; İsmail Habib (Sevük), **Avrupa Edebiyatı ve Biz**, C.II, İstanbul 1941, s.132.

Ahmet Vefik Paşa da önemli isimler arasındadır. “Voltaire’in *Micromegas* adlı eserini *Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega adı* ile tercüme ederek yayınlamıştır.”⁷⁷

Hürriyet şairi diye bilinen Namık Kemal’de Montesquieu ve Rousseau’dan yaptığı çevirilerle dikkat çekmiştir. Bu isimlerin Fransız ihtilalinin öncüleri olmaları da ayrıca dikkate haizdir. Namık Kemal, “*Montesquieu’nun Dissertation sur la des Romains* adlı eserini Roma’nın Esbab-ı İkbal ve Zevali adı ile tercüme ederek, bir kısmını Mirat Mecmuası’nda yayınlamış, Yine Montesquieu’nun *De l’Esprit des Lois* adlı eserini *Ruh’üş-Şerâyî* adı ile tercüme etmiş, fakat iki eseri de bastıramamıştır.⁷⁸ Rousseau’nun Fransız İhtilali’ne çok büyük tesir yapmış olan *Le Contrat Social* adlı eserini *Şerâit-i İctimâiye*, Condorcet’in *Progres des L’esprit Humain*’ini *Tarih-i Terakkiyât-ı Efkâr-ı Beşer* adı ile tercüme etmiştir. Ancak bu tercüme, çok az kısmı hariç mevcut değildir.” Ebuzziya Tevfik’e göre, “Namık Kemal’in birçok tercümesi bulunmaktadır ancak bunların büyük bir kısmı kaybolmuştur.”⁷⁹

Tercümeler yoluyla Batı düşüncesinin ve özelde aydınlanma felsefesinin ilgi gördüğü çeviri yapılan isimlerin büyük ölçüde bu felsefenin temsilcileri olduğu, tercümelerin Osmanlı aydınındaki seyrini ortaya koymaktadır.

Bilimi ve aklı ön plana çıkaran yeni düşüncelerin, geniş kitlelere nasıl aktarılacağı, sorusu yeni edebi ürünlerin de habercisi olmuştur. En başta gündemi sığağı sığağına takip ve yönlendirmeye çalışan gazete, Osmanlı hayatında önce devlet eliyle sonra özel teşebbüslerle yerini alacaktı. Osmanlı toplumu gazete gibi olmasa da, halkın arasında elden ele dolaşan bir mecmua kültürüne sahipti.⁸⁰ Bu mecmualarda günlük hayata dair meseleler tartışıldığı gibi gündeme ait hususlara da rastlanabilmekteydi. Mecmua kültürünün gazetenin yerleşmesinde ve benimsenmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

⁷⁷ Ülger, a.g.m. s.300; İ. H. (Sevük), a.g.e., s.600.

⁷⁸ Ülger, a.g.m. s.300; İ. H. (Sevük), a.g.e., s.122.

⁷⁹ Ülger, a.g.m. s.301; İbrahim Olgun, “**Namık Kemal Kuşağı ve I. Meşrutiyet**”, VIII. Türk Tarih Kongresi, C.III, Ankara 1983, s.1764.

⁸⁰ Bkz. Fikret Turan, Prof. Dr. **Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 2, İstanbul 2013.

Tercüme faaliyetleri açısından diğer bir önemli türde romandır. Halkın genelinde mahremiyetin ifşa edilmesi, insanın tecessüsü kışkırtan bir tür olarak algılanmışsa da, dönemin elitlerinin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Tiyatro da önem atfedilen ve geliştirilen bir diğer türdür. Burada Tercüme Odası mütercimlerinde Ahmet Vefik Paşa'nın özel gayretleri dikkatleri çekmektedir.

Tüm bu çalışmaların neticesi, sathi de olsa Batı aklının Genç Osmanlılar arasında tartışılmasıdır. Bu tartışmalarda öne çıkan isimler arasında. Şinasi, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp özel bir yere sahiptir. Bu isimlerin Cumhuriyet ideologlarının zihnini de inşa etmede önemli katkıları gözlemlenmektedir.

Bu isimler içerisinde edebiyatımızda birçok yeniliğin öncüsü kabul edilen Şinasi dikkat çekicidir. Şinasi'nin Mustafa Reşid Paşa'ya yakınlığı ve Rasyonalist düşünceye sıkı sıkıya bağlılığı değerlendirilmesi gereken önemli hususlardır. Mustafa Reşid Paşa'nın Pozitivizmin öncüsü Auguste Comte'la görüşmeleri konumuz açısından önem taşımaktadır. Hasan Akay'a "Comte'un tesis etmekle övündüğü "pozitivizm dini"nin Türkiye'deki ilk ciddî görevlisi, daha doğrusu "nebî"sinin, Mustafa Reşid Paşa" olduğunu söylemektedir. Akay, Reşid Paşa'nın bizzat Comte tarafından yazılan bu mektupla görevlendirildiğini belirtir. Akay, Şinâsî'nin, ünlü kasidesinde Mustafa Reşid Paşa'yı "medeniyet resulü (uygarlık peygamberi)" olarak selâmlamasını da, bu bakımdan, sıradan bir kavramlaştırma olarak görmemektedir.⁸¹

Hasan Akay, Modern Türk düşüncesindeki yeniliğin önde gelen temsilcisi sayılan Şinasi ile Mustafa Reşid Paşa arasındaki yakınlığın, 'Batıcılık' ve 'medeniyetçilik' düşüncesinin yerleşmesi açısından etkili görmektedir. Akay'a göre, Şinasi, her şeyden çok akla ve akılcılığa önem vermiş, akli ışık olarak görmüş, her şeyi "akıl ölçütüne vurmak" suretiyle ona mutlaklık vermek istemiştir. "O, seçimini yapmış, yeteneklerini, Batı uygarlığı yönünde kullanmıştır."⁸² Şinasi'nin bu çizgisini, belli oranda Tevfik Fikret'in devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

⁸¹ Hasan Akay, **Servet-i Fünûn Şiir Estetiği**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, s.108.

⁸² Hasan Akay, **Modern Türk Şiirinde Çarpıcı Bir İlişki: Elektrige İlan-ı Aşk**, İlm'i Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2001, Sayı 12, s.10.

Tercüme Odası'nda yetişen aydınların az-çok yönünü belirlediği nisbi bir modernleşmenin bir verimi olarak, oluşan yeni kuşağın seyrini⁸³ Şerif Mardin cümleleriyle değerlendirebilirsek:

“1890’larda II. Abdulhamit ile mücadele eden Genç Türkler kuşağı pozitivist- ve sonra da ondan ilham alan tescinütçülüğüne- dört elle sarıldılar. Bürokrasiyi modernleştirmek üzere kurulan devlet okullarında öğrenim gören, fakat aynı zamanda devleti koruma ülküsüyle yetişen bu genç adamlar, Comte’un toplumsal mühendislik görüşlerinde seçkin görüşlerinin temellendiğini gördüler.”⁸⁴

Jön Türkler veya diğer ifadeyle Genç Osmanlılar II. Abdulhamit döneminde örgütlü bir muhalefet hareketine dönüştü ve ikinci meşrutiyet öncesi örgütlenmesini tamamlamış siyasi bir fırka görünümündeydi. II. Abdulhamit’in tahttan indirilmesi üzerine tüm kadrolarıyla, askeri zeminini de kullanarak, iktidarın iplerini ele almaya çalışmışlardır. Babıali baskısıyla da fiili olarak bunu gerçekleştirmişlerdir. Bu baskınla Osmanlı modernleşme hareketlerinin Batı’cı unsurları fiilen iktidar geçmiştir. Her ne kadar 1.Dünya Savaşı sonunda yönetim kadrosu ülkeyi terk etmiş olsa da teşkilatlanmaları, bürokrasideki etkileri ve Cumhuriyetin seküler kadrolarını etkilemeleri bakımından hala tartışılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının yıkıcı etkisi üzerine kurulan Yeni Cumhuriyet, savaş yıllarının vermiş olduğu psikolojik etkiyle Batıcı-seküler, pozitivist, milliyetçi ve İslâmî kadroları birlikte mücadele zeminde buluşturmuştur. Birinci meclis tüm görünümüleri barındırmakla beraber, Halk Fırkası adıyla kurulan grup, nispeten İttihat ve Terakki bünyesinde yetişen isimleri de bünyesinde barındırmıştır. Örgütlü bir yapılanmayla tekrar edilen seçimde büyük oranda Halk Fırkası’nın desteklediği isimler meclise girebilmişti. Yeni meclis artık daha homojendir ve Batılılaşma ideologlarının çerçevesini çizdiği değişimler için yönetim zemini hazırlanmıştır.

⁸³ Burada isimleri geçen isimlerin hemen hepsi, Genç Osmanlılar denilen gruba mensup ve aynı zamanda Tanzimat’ın bürokratik yapısını ve batılılaşmayı bazı yönleriyle eleştiren aydınlardır. 19.yüzyılın sonlarında oluşan ve Jön Türkler adı verilen örgütlü muhalefetle çoğu zaman karıştırılan bu grubun Jön Türklerin düşüncelerinin oluşmasında ciddi etkileri olmuştur.

⁸⁴ Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.135.

Yeni rejim dini yeniden tanımlamış ve dinin görünümünü hayatın dışına tutmak için tedbirler almıştır. Halifeliğin ilgası, şapkadan harf inkılabına kılık kıyafet düzenlemelerinden hukuki reformlara birçok yeniliğin ana gövdesini dinin görünümünü azaltmak oluşturmuştur.

Hilmi Yavuz, yeni oluşan yönetim erklerinin “Tanzimat’ın Fransız Aydınlanması’ndan tevarüs ettiği rasyonalite kavramı”nı, Cumhuriyetle birlikte aklı bilimle aynileştiren bir pozitivismeye dönüştürdüğünü belirtir. Yavuz’a göre “Cumhuriyetin resmî ideolojisi din bağlamında aklı bilimle aynileştirmiş; kendine ait bir rasyonalitesi olmasına rağmen İslâm’ın, açıktan açığa söylenmese de, bilim dışı, dolayısıyla akıl dışı olduğu görüşü yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.”⁸⁵

Konuyla ilgili, Mete Tunçay’ın aktardığına göre dönemin tanıklarından Adnan Adıvar şunları söylemektedir: “Genç Cumhuriyet halkın geleneksel din duygularını hoş görmekle birlikte, İslâm düşüncesine herhangi bir ödün verme niyetinde değildi.”⁸⁶

Buraya kadar anlatılanlardan ve verilen örneklerden hareketle, dönemin temel özelliğinin İslâm’ın artık belirleyici olmaktan çıkarılması olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce de kısmen vurguladığımız gibi, böyle bir ortamda İslâmî referanslarla hareket eden edebiyatçıların yeni bir çabaya girmesi gerekmiştir. Döneme damgasını vuran edebiyatçıların veya seslerini yükselttikleri mecmuaların İslâmî duyarlılık zeminin anlaşılması için ifade edilen bu modernleşme tecrübesinden sonra, oluşan yeni konseptte İslâmî hassasiyetlere sahip edebiyatçılarda yeni bir dil geliştirme gayreti görülmektedir. Bundan sonraki bölümde bu alanda dönemlerinde önemli izler bırakan dergilere ve temel görüşlerine değineceğiz.

⁸⁵ Hilmi Yavuz, **Alafrangalığın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009. S.51.

⁸⁶ Mete Tunçay, Prof. Dr. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010,

1.6. Genç Cumhuriyet ve İslâmî Duyarlıklı Edebiyatçıların Söylem Arayışları

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız algı değişimlerini, Rasim Özdenören de Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası diye ikiye ayırmıştır. Özdenören, Cumhuriyet döneminde yaşayan veya ondan bir kuşak sonra yetişen İslâmî referanslı edebiyatçıların, edebiyata yükledikleri misyonu ifade ederken Cumhuriyet öncesini *“İslâm üzerine kafa yoran ya da deyim yerindeyse İslâm'ı terennüm eden Müslüman bilginlerin, düşünürlerin, aydınların, yazarların, şairlerin hitap ettikleri kitle zaten kendini Müslüman olarak tanımlayan insanlardan oluşuyordu. Dolayısıyla bu düşünürlerin Müslümanları yeniden Müslümanlaştırma gibi bir kaygısı bulunmuyordu.”* cümleleriyle özetlemektedir. Cumhuriyet sonrası İslâmî duyarlıklı edebiyatçılar için hedef kitlenin *“İslâm'la alakasını kesmiş bir düzenin üyesi haline getirilmiş insanlar”* olduğunu ifade etmiştir. Özdenören bu dönemde, kimliğini *“Müslüman olarak belirleyen aydın kesim”* için öncelikli olanın, *“hedef kitlesine yeniden bir İslâmî bilinç kazandırmak, bu insanlara Müslüman olduklarını yeniden hatırlatmak”* olduğunu söylemektedir.⁸⁷

Genç cumhuriyetin yönetim kadrosu, yeni sistem inşa etme yolunda yukarıdaki dinin tüm görünümünü devrimlerle, hayattan dışlamaya başlayınca, halkın tepkisi örgütlü olmasa da kendini göstermeye başlamıştır. Bazı bölgelerde çıkan isyan hareketleri lokal hale getirilip bastırılmıştır. Bu arada çok partili sistem teşebbüsleri, bu isyanlar gerekçesiyle, memleketin henüz hazır olmadığı iddiasıyla ertelenmiştir. Çıkarılan kanunlarla ve özellikle Takrir-i sükûn kanunuyla, başta dönemin İslâmî referanslı düşünürlerin dergisi olan Sebîlürreşâd mecmuası olmak üzere, birçok farklı sesin susturulmasıyla neticelenmişti.

Devlet yönetiminde belirleyici unsurların aldığı tedbirler muhalif yaklaşımların susturulmasıyla neticelenmiştir. Bu dönemde İslâmî duyarlığa sahip edebiyatçıların söylem arayışları kendini gösterir. Sebîlürreşâd'ın İslâmî entelektüel söylemi, baskı ortamında, Hareket dergisinin Anadolu İslâm'ına giden yolu açacaktı.

⁸⁷ Rasim Özdenören, **Necip Fazıl Kısakürek**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.138.

1.6.1. Sebülürreşâd Mecmuası ve Eşref Edip

1908 yılı Osmanlı Devletinde birçok kesim için bir dönemin kapanması anlamına gelmiştir. II. Meşrutiyetin ilanı ile, basın-yayın hayatı rahatlamış, dönemin İslâmî hassasiyetle hareket eden edebiyatçıları da ideallerinin gerçekleşmesi sadedinde heyecana sevk etmiştir. Eşref Edip oluşan hürriyet havasını şöyle resmeder:

“Hürriyet hasretiyle kavruluyorduk. Bir kere o günü görecek miydik? Neler neler yapacaktık!.. Matbuat hayatına atılacak, millî kütüphanemizi kıymetli eserlerle dolduracak, matbaalar tesis edecek, gazeteler, mecmualar, ansiklopediler çıkaracak, memleketimizde ilm ü irfanın neşrine çalışacak, İslâm dünyasıyla meşgul olacak, İslâm milletleri arasında feyizli bir inkişafın, samimi bir vahdetin husûlüne bez-i mesai edecektik.”⁸⁸

Sebülürreşâd mecmuası bu idealler ve hayallerle Eşref Edip ve Ebül‘ulâ Mardin’in çabalarıyla Sırât-ı Müstakîm adıyla ikinci Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra yayın hayatına başlamıştır. 1966 yılına kadar aralıklarla yayın hayatını sürdüren dergi üç dönem halinde ele alınmaktadır.

Sırât-ı Müstakîm - Sebülürreşâd mecmuası, basın tarihimizde “etki alanı en yaygın, yayın süresi uzun, fikrî istikrarı gösteren”⁸⁹ dergilerden biridir. Yazı kadrosunda birçok akademisyenin yanında düşünce dünyalarıyla kitleler üzerinde etkileri olan isimleri de bulunmaktadır. Bu isimlerin içerisinde Mehmet Âkif’in önemli bir yeri bulunmaktadır. Eşref Edip, Mehmet Âkif’i yazar kadrosuna dâhil etmek istemektedir. Edip, “Âkif’e bir gazete çıkaracaklarını” ifade edince, Âkif’in “fevkalâde sevindi”ğini anlatır. Âkif, bu heyecanla neler yapabileceğini hemen ifade etmiştir. ‘Her nüshasına bir şiir benden’ der ve “Muhammed Abduh, Muhammed

⁸⁸ Caner Arabacı, **Eşref Edip Fergan ve Sebülürreşâd Üzerine**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.98.; Eşref Edip (Fergan), **Ebülulâ Beyle Beraber Nasıl Çalıştık? Sırât-ı Müstakîm’i Nasıl Çıkardık?**, 1956, Sebülürreşâd, C.X, s. 238/199-200.

⁸⁹ Arabacı, a.g.m. s.99.

Ferid Vecdi'nin kıymetli eserlerinden de tercümele yaparım” diyerek ilk nüshaya ‘Fatih Camii’ni koymayı önermiştir.⁹⁰

Sırât-ı Müstakîm mecmuası, Mardin’in dergiden ayrılması üzerine 182. sayıdan sonra 8 Mart 1912’de, Sebîlürreşâd adıyla yayımını sürdürmüştür.⁹¹

Derginin sorumlu isimleri, Sebîlürreşâd’ın yayın çizgisini açıklayarak üstlenmek istediği misyonu, muhtelif sayılarda ifade etmiştir. “183. sayıda yayımlanan yeniden çıkış yazısında derginin İslâm âleminin uyanması ve yükselmesi için çalışmayı en mukaddes görev kabul ettiği belirtilmiştir. Bu amaçla dergi İslâm ülkelerinin toplumsal hayatını yakından tanımayı, onların birbirleriyle tanışmalarına vesile olmayı amaçlamıştır.⁹² Tanzimattan sonra gelişen ortamda İslâmı referans olarak hareket eden yazarların edebiyattaki gayeleri bu dönemde, “Müslümanların uyandırılma ve yüceltilmesidir.” Bu yayının hedefi doğrultusunda “elbirliği ile çalışılması gerektiğini bir beyanname ile kitleye duyurmuştur.”⁹³

Mecmua İttihad ve Terakkî yönetiminin siyasetine ters düştüğü için 1916 yılında “örfî idare tarafından” kapatılmıştır.⁹⁴ Bu olay, derginin Batıcı kadrolarla karşı karşıya kaldığını gösteren ilk kavşaklardan biridir. Kapatılmanın akabinde dergi yönetimi Sadrazam Talât Paşa tarafından görüşmeye davet edilmiştir. Talât Paşa’nın Ziya Gökalp’i kastederek: “Âkif Bey, şu Merkez-i Umumîdekilerle anlaşsan olmaz mı?” teklifine, Mehmet Âkif, kaynaklara göre, teklifi hiç ahlâkî bulmamış ve “Anlaşmak ne demek? Bizim şahsî bir emelimiz, bir gayemiz mi var? Bizi simsar mı zannettin?” diyerek odayı terk etmiştir.⁹⁵ İttihatçıların bu dönemdeki baskı ve sansür çabaları, yoğun bir şekilde kendini hissettirmiştir. 4 Temmuz 1918 tarihinde tekrar çıkmaya başlayan Sebîlürreşâd’ın, yönetim kadrolarıyla yaşadığı sorunlar bununla bitmemiştir.

Sebîlürreşâd’ın Kurtuluş Savaşı sürecinde de önemli misyonlar üstlendiği görülmektedir. Mehmet Âkif ve Eşref Edip, Anadolu’nun değişik şehirlerine giderek

⁹⁰ Arabacı, a.g.m. s.99.; Eşref Edip, 1956, s.238/200.

⁹¹ Adem Efe, **Sebîlürreşâd**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C.36, s.251.

⁹² Efe, a.g.m. s.251.

⁹³ Arabacı, a.g.m. s.102.; Sebîlürreşâd, 23 Şubat 1327, 1-183/1.

⁹⁴ Efe, a.g.m. s.252.

⁹⁵ Efe, a.g.m. s.252.

halkı bilinçlendirmek için için vaazlar vermişlerdir. Bu konuşmaların bir kısmını “matbaa veya teksir yoluyla on binlerce çoğaltılıp diğer vilâyet ve mutasarrıflıklara, bütün cephelere dağıtılmıştır.⁹⁶ Tarihçilere göre, Sebîlürreşâd, bir süre TBMM’nin, kurulduktan sonra, özel postasını idare eder. Anadolu’da birlik olunması gerektiğine inanan dergi o birliği sağlamak üzere meclisin istihbarat bürosu gibi hizmet vermiştir.⁹⁷

Savaşın ardından dergi yönetimi İstanbul’a dönmüş ve burada yayına devam etmiştir. 2.Meclis açılmasıyla beraber yeni oluşan yönetimin muhalif sayılabilecek basına tavrı da netleşmeye başlamıştır. 1925 yılında, Şeyh Said’i kışkırttığı iddiasıyla çıkarılan Takrîr-i Sükûn kanunuyla, dergi kapatılan dergiler arasına katılmıştır. Birçok isim gibi Sebîlürreşâd kadroları da takibe ve soruşturmaya uğramış, dönemin elverişsiz ortamı Mehmet Âkif’i zorunlu bir sürgüne mecbur bırakmıştır.⁹⁸

Yeni yönetimin oluşturduğu fiili durum, Cumhuriyet’in erken dönem dini içerikli yayıncılığa damgasını vuran temel etkenleri de belirlemiştir. İslâmî kesimler kültürel ve siyasal taleplerinde geniş bir açılıma ve işlevsel bir dile sahip olamamıştır. Var olan realitede “söylem ve ritüel kaybı, sindirilme, periferide kalma, korku, dışlanma ve değer bunalımı gibi gerçekleri dikkate alan yeni bir dinsellik, uzunca bir süre kendi kabuğuna çekilmek ve artık orada yeni biçimlenmelerle yoğrulmak zorunda⁹⁹ kalmıştır. Kuşkusuz bu gelişmeler İslâmî yayıncılığı da bir çıkmazın eşiğine getirmiştir.

1925’teki kapatılış ve İstiklal Mahkemeleri sürecinden sonra uzun bir sessizlik devresi geçiren Sebîlürreşâd, çok partili döneme geçilmesiyle (1945) nisbi serbestlik ortamında Eşref Edip tarafından tekrar çıkarmaya başlanmıştır (1948). Fakat Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan Eşref Edip gibi isimlerin amacı

⁹⁶ Efe, a.g.m. s.252.

⁹⁷ Arabacı, a.g.m. s.107.; Hayrettin KARAN, 1956–57, **Millî Mücadele’de Sebîlürreşad-Mehmet Âkif ve Eşref Edip**, Sebîlürreşad, Aralık 1956, 234/1 (s.142)-Aralık 1957, 258/20 (s.123–124).

⁹⁸ Dönemin siyasal atmosferinde Âkif’in nasıl muhasara altına alınmak istendiğine dair “Kod Adı: İrtica 906” kitapta ilginç bilgiler verilmektedir. Kitapta yer alan belgelere göre Âkif Mısır’a gittikten sonra ve dönüşünde görüştüğü kişiler tek tek tespit edilmiş, Safahat’ın ülkeye girişinin engellendiği, Gölgele’ın irticai propaganda taşıdığı ileri sürülerek yurda sokulmadığı görülmektedir.

⁹⁹ Necdet Subaşı, Dr. **1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül Ve Tefekkür**, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.220.

artık, Meşrutiyet yıllarında olduğu gibi birtakım içtihadî meseleler ya da İslâm dünyasının siyasi meseleleriyle ilgilenmek değil, İslâm algısının Türkiye'deki mevcudiyetini koruyabilmek olmuştur.

Eşref Edip gibi İslâmî referanslı aydınlarla Türkçü aydınlar tekrar yayın hayatına girip fikirlerini ifade etmeye başlamışlardır. Fakat bunlar uzun yılların getirdiği suskunluk ve baskı sonucu “oldukça güçsüzdüler ve bir güç birliğine gittiler. Milliyetçi-muhafazakâr veya milliyetçi-mukaddesatçı cephe altında bir araya gelerek işbirliği yaptılar.”¹⁰⁰

Millî Mücadeleye olan katkıları birçok kaynakça ifade edilen İslâmî kimlikli entelektüellerin tasfiyesi ne anlama geliyordu? Zerrin Kurtoğlu, sorunun cevabıyla ilgili bir değerlendirme yaparak, yönetim erkinin yapmak istedikleri hakkında toparlayıcı bir açılım yapar.

Kurtoğlu'na göre, “Batılılaşma yanlısı olan kurucular, toplumu, kurtuluş mücadelesine seferber edebilmek için dinsel kimliği vurgulamayı ihmal etmemişlerdir.” İslâmî kesimin sözcülerinden çoğu da kurtuluş mücadelesinde yerlerini almışlardır. Kurtoğlu savaşın bitip sıranın yeni kurulan devletin ilkelerini belirlemeye geldiğinde, “kurtuluş sürecinin etkili İslâmî figürlerinin, kuruluş sürecinin, dini dışarıda bırakan ilke ve uygulamaları karşısında hayal kırıklığına uğradıklarının” altını çizmektedir. Kurtoğlu'na belirttiğine göre, yönetim erki, modernleşmenin “dinin kamusal ve toplumsal yaşam alanlarından bertaraf edilmesiyle mümkün hale gelecek olan, Batılı aklın ikamesiyle gerçekleşebileceğini düşünmektedir.”¹⁰¹

Kurtoğlu'nun yaklaşımları cumhuriyet sonrası varlık gösteren İslâmî duyarlılığa sahip edebiyatçıların savunma refleksini açıklaması bakımından önemlidir.

¹⁰⁰ Gökhan Çetinsaya, **İslâmcılıktaki Milliyetçilik**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.437.

¹⁰¹ Zerrin Kurtoğlu, **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset, Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslâm'ın Siyasallaşmasına Katkısı**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.207.

1.6.2. Hareket ve Nurettin Topçu

Sebülürreşâd'ın 1925'te kapatılmasından sonra İslâmî değerleri ön plana çıkaran gazete ya da dergi uzun zaman görülmemiştir. 1 Şubat 1939'da yayımlanmaya başlayan Hareket dergisi, Tek parti döneminde muhalif sayılabilecek yayın organları arasında en dikkat çekici olanıdır. Dergi, İslâmî nitelik taşıyabilecek, “muhalifetin sözcülerinden biri olmuş ve İslâmcı-Anadolucu çizgiye bağlı bir söylemin öncülüğünü üstlenmiştir.”¹⁰²

İsminin, Nurettin Topçu'nun Sorbonne Üniversitesi'nde doktora eğitimi sırasında hocası olan, Fransız düşünür Maurice Blondel'in “Hareket Felsefesi” düşüncesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹⁰³ Derginin ilk sayısındaki Hareket Felsefesi makalesiyle Topçu bu düşünceyi doğrular gibidir.

Hareket dergisinin, yayın hayatı boyunca Topçu'nun düşüncelerinin etkisini taşıdığı görülür. Çünkü Topçu, “derginin hemen her sayısında merkezî figür konumundadır.”¹⁰⁴

Basın hürriyetinin sınırlı olduğu bir devirde, Okay, Hareket dergisinin ilk sayılarından itibaren din, milliyetçilik, sosyal nizam ve inkılâp gibi kavramlara resmî görüşün dışında yeni anlamlar yüklemesi bakımından önem taşıdığını ifade etmektedir. Okay'a göre, devrin, ılımlı seviyede de olsa yönetime muhalifet gösteren tek dergisi olma özelliği dikkati çekicidir. 4.sayısında tek parti yönetimini eleştirdiği için dergi ve yazarı takibata uğramıştır. Hareket'in yayın hayatına atıldığı yıllarda “hiçbir dinî derginin bulunmadığı, dinî yayınların da gazetelerde bir çeşit romanlaştırılmış İslâm tarihi tefrikası veya ilmihal seviyesinde halk kitaplarından ibaret olduğu” da Okay'ın tespitleri arasındadır.”¹⁰⁵

Topçu'nun fikirlerinde, gerek tek partili gerekse çok partili dönemde bir tutarlılık olduğu görülmektedir. İlk dönem diyebileceğimiz tek partili dönemde fikirlerini açıkça beyan edemese de bazı kavramlar etrafında İslâm düşüncesini

¹⁰² Subaşı, a.g.m. s.223.

¹⁰³ Bkz. Orhan Okay, **Hareket**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1997, C.16, s. 123.

¹⁰⁴ Okay, a.g.m. s.123.

¹⁰⁵ Okay, a.g.m. s.123.

işlemeye çalıştığı görülür. Bu kavramlar içerisinde ahlâk kavramı önemli bir yerdedir. Topçu, İslâmî duyarlılığı yaşatmak için ahlâk merkezli bir teoriyi temellendirmeye çalışmıştır. Topçu, “Hareket’in Otuz Yılı” adlı değerlendirme yazısında, “İlâhî prensiplerini Kur’an’da bulduğumuz bir kalp ahlâkının felsefi temellerini denedik”¹⁰⁶ der. 1945 sonrası çok partili dönemde, dini sorunlar ve tartışmalar, İslâmî referanslı aydınlar arasında belirginlik kazanmaya başlamıştır. Hareket dergisi de bu konudaki tartışmalara katılmış bu konudaki yazılarını “İslâmî ahlâk, imanın derûnî hazzı, mistik yaşayış ve cemiyet düzeni gibi düşünceler çevresinde”¹⁰⁷ yoğunlaştırmıştır.

Topçu’nun temellendirmeye çalıştığı ahlâk düşüncesi üç esasa dayanmaktadır. Bu üç esas tasavvuf düşüncesinin etkilerini hissettirmektedir. Ayrıca çok partili döneme geçişle beraber ‘mistik yaşayış’ eksenli yazıların artması bu görüşü desteklemektedir. Topçu’nun ahlâk düşüncesindeki üç esası “Hürmet, merhamet ve hizmettir. Hürmet ve merhamet varlığa ve insana bakan yönünü, hizmet ise Allah’a bakan yönün temsil eder. Topçu hizmet’i ‘varlığımızdan insanlara yayılıp Allah’ı aramak’ şeklinde tanımlamıştır.”¹⁰⁸

Nurettin Topçu’nun İslâm’ın algılanışına ilişkin düşünce ve tartışmaları günümüzde hala canlılığını korumaktadır. Topçu’nun, İslâm’ın kendini Müslüman olarak tanımlayan kitle tarafından algılanışı ve İslâm düşüncesinin seyri konularındaki düşünceleri günümüzde da önemini korumaktadır.

Topçu’ya göre, İslâmiyet bugün “taassup dini”ne dönüşmüş durumdadır. Bu dönüşümde, öncelikle iki sorumlu vardır; “din adamları zümresi ve ‘otomatik hareketlerle ruhlarını tatmin etme’ye çalışan halk kitlesi.”¹⁰⁹ Topçu bu durumun, İslâmiyet’in ‘düşünen insan idealini yok ettiğini ve ruhsuz, taklitçi tipi ortaya çıkardığını’ savunmaktadır. Yaşanan bu zihinsel körlüğün, “İslâm uygarlığı içerisinde tarihsel nedenler vardır: İctihat kapısının kapanışı, Gazali’den sonraki

¹⁰⁶ Okay, a.g.m. s.124.

¹⁰⁷ Okay, a.g.m. s.124.

¹⁰⁸ Mehmet Sarıtaş, **Nurettin Topçu**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.268.

¹⁰⁹ Sadettin Elibol, **Muhelif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.269.

durgunluk, felsefi düşüncenin yıkılışı, skolastik zihniyetin egemen olması.”¹¹⁰
Topçu’ya göre bu hususlar, İslâm düşüncesini ketumlaştıran temel nedenlerdir.

Topçunun zikredilen fikirlerinin günümüzde hala tartışılması, özellikle 80 sonrasında, düşünceden edebiyata İslâmî duyarlıklarını ön plana çıkaran genç kuşağı etkilemesinde önemli bir yeri olsa olmuştur. Hareket Dergisinin yazar kadrosu da bize Topçu’nun fikirlerinin etki sahasını ve derginin düşünce zeminin sınırlarını vermesi bakımından önemlidir.

“Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı, Hasan Basri Çantay, Hilmi Ziya Ülken, Ali Nihat Tarlan, Hüseyin Hatemi, Hüsrev Hatemi, Ayhan Songar, Orhan Okay, Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Kara, Cemil Meriç, Ali Bulaç, Abdullah Uçman, D. Mehmet Doğan, İsmail Kara, Sadettin Elibol, Süleyman Uludağ, Beşir Ayvazoğlu; hikâyeleriyle Jale Baysal, Tarık Buğra Mustafa Kutlu, Durali Yılmaz; şiirleriyle Zeki Ömer Defne, Muhsin İlyas Subaşı, Sadettin Kaplan, Bahattin Karakoç, Mehmet Atilla Maraş.”¹¹¹

1.6.3. Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek

Tek parti dönemi, Türk modernleşmesindeki aydınlanmacı pozitivistimin yerleşik kılınmaya başladığı dönem olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet devrimleriyle beraber yönetim erki, fikri yelpazesinin uygulama adımlarını bu dönemde kaim kılınmaya çalışmıştır. Bu çabaları, halkın yönetimden farklı algıladığını gösteren pek çok değerlendirilme yapılmıştır. Halkın büyük oranda, elit bir devrimle gelen dönüşümü kabullenemediği söylenebilir. Çok partili hayatla beraber yapılan seçimlerde sisteme alternatif olarak algılanan siyasi oluşumların iktidara gelişi bu düşünceyi güçlendirmektedir.

Dönemin tanıklarından Ali Ulvi Kurucu hatıralarında dönemi anlatırken, dedesinin ağzından anlattıkları, geleneksel Osmanlı kültürüyle yetişmiş halkın, devrimlerle beraber oluşan ortamı nasıl algıladığına dair ilginç veriler içerir.

¹¹⁰ Elibol, a.g.m. s.269.

¹¹¹ Okay, a.g.m. s.125.

Kurucu, dedesinin, İttihatçılar ve onun devamı olarak gördüğü Halk Partisi için: “Oğlum, bu fırka, bu teşekkül kalaysız bakır kaba benzer, içine ne konulursa zehir olur.” dediğini aktarır. Kurucu, dedesinin neden böyle düşündüğü hakkında da “bu fırka ehlullahtan, Allah dostlarından beddua almıştır. Bu yüzden öyle bir hâle gelmiştir.” sözlerini sarf ettiğini belirtir. Neden beddua aldığı sorusuna ise “Bir milleti dinsiz yapmaya çalışmaktan daha büyük cinayet ne olur?”¹¹² karşılığını vermiştir.

İslâmî referanslarla hareket eden çevrelerinde aşağı yukarı benzer düşüncelere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Necip Fazıl da kendi ifadesiyle “Allah demenin yasak olduğu bir dönemde”¹¹³ ortaya çıktığını söylemiştir.

Eşref Edip’in İslâmî bilgilerin yeniden toplum hayatına kazandırılması yönündeki zikredilen çabaları yürüttüğü, Nurettin Topçu’nun Hareket’le ahlaki uyanışı gerçekleştirmeye çalıştığı dönemde, Necip Fazıl Kısakürek de haftalık sanat fikir ve aksiyon dergisi Ağaç’la ilk edebi çıkışını yapmıştır.

Derginin onuncu sayısının başyazısında Necip Fazıl’ın, “gayenin ‘yok’u değil, ‘var’ı bulmak olduğu” açıklaması Ömer Lekesiz’e göre “Ahmet Hamdi Tanpınar başta olmak üzere, resmi ideoloji ile ters düşmek istemeyen diğer şair ve yazarların Ağaç’tan ayrılmalarıyla ve Necip Fazıl’ın İslâm’la buluşmasıyla sonuçlanmıştır.”¹¹⁴ Abdullah Uçman da Ağaç’ı “Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ve birer nesil yetiştiren Hareket, Büyük Doğu, Türk Düşüncesi, Diriliş, Edebiyat ve Maveria gibi yayın organlarının bir nüvesi “ şeklinde değerlendirmenin “ hiç de yanlış “ olmayacağını ifade etmiştir.¹¹⁵

Necip Fazıl’ı dönemindeki aydınlarından farklı kılan hususların başında “İslâm davası adına ortaya çıkma fikrî ve kalbi bir cesareti ve celadeti” göstermesinde aranması gerektiği Özdenören’in değerlendirmeleri arasındadır.¹¹⁶

¹¹² Ali Ulvi Kurucu, **Hatıralar 1**, Hzl.M. Ertuğrul Düzdağ, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, s.176-177.

¹¹³ Rasim Özdenören, **Necip Fazıl Kısakürek**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.138.

¹¹⁴ Ömer Lekesiz, **İslâmî Türk Edebiyatı’nın Değişen Yüzü**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.964.

¹¹⁵ Abdullah Uçman, **Ağaç**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988, C.1, s.460.

¹¹⁶ Özdenören, a.g.m. s.138.

Kendisi de Necip Fazıl'ın etkisinde yetişen genç edebiyatçılar arasında olan Özdenören, Necip Fazıl'ın, *“entelektüel planda Müslümanca düşünmenin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneği” olduğu düşüncesindedir.*” Özdenören'e göre Necip Fazıl *“kendi geleneğinin başlatıcısıdır.”* Tanzimat sonrasında başlayıp Cumhuriyetle devam İslâmî referanslı düşünürlerden Sait Halim Paşa, Said Nursi, Mehmet Akif, Eşref Edib ve benzerlerinin düşünce tarzını, Özdenören *“Müslümanca bir hayat tarzını sürdüren bir toplumun içinde gelişen ve o toplumun ihtiyaçlarına cevap bulmak üzere oluşturulan”* düşünceler olduğunu ifade ederek Necip Fazıl'ın ise onlardan farklı olarak, *“düşüncesini, Müslümanca hayat tarzını resmen terk etmiş ve İslâm'la olan bağlarını kopartılan olan bir toplumsal/siyasal ortam içinde geliştirdiğini ve o toplumun ihtiyaçları çerçevesinde fikir oluşturmaya teşebbüs ettiğini”* söylemektedir.¹¹⁷

Necip Fazıl 1943 yılından itibaren Büyük Doğu'yu çıkarmaya başlar. Değişik aralıklarla 1978'e kadar sürer. Necip Fazıl aylık, haftalık ve günlük periyotlar halinde çıkardığı dergisiyle düşünce dünyamızda önemli bir yere oturmuştur. Büyük Doğu Türkiye'de İslâmî harekete hız kazandıran önemli dergilerden biri olmuştur. Kadrosundaki genç yazarlara kazandırdığı bakış açısı, sanattan edebiyata, siyasetten ekonomiye birçok alanda İslâm'ın sosyal ve siyasi görünümünü ortaya çıkarmıştır. Bazı parti mitinglerine, milliyetçi, muhafazakâr teşkilatlara konuşmacı olarak çağrılması ve birçok konferans vermesi etki sahasını ortaya koymasından bakımından önemlidir. Bünyesinde yetişen yazarların kurduğu edebî dergilerde İslâmî duyarlıklı sanatın görünümünü çoğaltmıştır.

Dergide kullandığı görsellerden, manşetlerine dönemin resmi hayat algılayışını yüksek tonda eleştiren Necip Fazıl birçok soruşturma geçirmiş, yargılanmış ve hapis cezaları almıştır. Bazen kapatma cezaları bazen de Necip Fazıl'ın şahsi sebepleri yüzünden derginin çıkışı aksamış fakat 1978'e kadar devam etmiştir.

Büyük Doğu mevcut sisteme yönelttiği eleştirilerle dini zeminli yeni bir yönetim arayışının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Yetmişli yıllarda şekillenecek

¹¹⁷ Özdenören, a.g.m. s.143.

dini söylemleri siyasi kurumlara ve İslâmcı kavramıyla çerçevesi çizilebilecek oluşumlara düşünsel bir zemin hazırladığı söylenebilir. Bunlardan hareketle, “Büyük Doğu’nun hem edebiyatı mesaj için gerekli bir araca dönüştürdüğüne hem de İslâmi Türk edebiyatının modern bir yüz, modern bir içerikle dönüştürerek o kadim süreci yeniden başlattığına ve ayrıca merkeze karşı çevrenin siyasal uyanışına zemin hazırladığına hükmedilebilir.”¹¹⁸

Büyük Doğu dergisinin İslâmî duyarlılıkları ön plana alan edebî oluşumların zeminini teşkil ettiği görülmektedir. Dergi daha sonraki dönemlerde Diriliş, Edebiyat ve Maveria çizgisinde faaliyet gösteren edebiyatçılar için İslâm ideallerin dillendirildiği çağdaş bir ses olmuştur.

Bu edebiyatçılar içinde Büyük Doğu ile ortaokul yıllarında tanışan Sezai Karakoç, Büyük Doğu ile ilk intibalarını hatıralarında şöyle anlatmıştır: “O güne kadar, İslâm içimizde sakladığımız bir inanç idi. Kimselere pek açılmıyorduk. Yasak, mazlum ve mağdur bir düşünce gibiydi ruhumuzda. Ama işte, görmüştük, İstanbul’da çıkan bir dergide onu çağdaş üslupla savunan bir kalem vardı. İslâm’ın yükselen yeni, canlı sesiydi bu. Bu benim için büyük bir mutluluk olmuştur. Çünkü: Bir umut doğmuştu. Bütün sıkıntıları göğüsleyebilirdim.”¹¹⁹

Yıllar süren bir suskunluğun ardında Büyük Doğu takipçileri nazarında böyle bir umudu beslemiştir.

1.6.4. İslâm ve Selamet Dergileri; Çok Partili Dönemde Kendini Bulma Çabaları

Tek partinin ortaya koyduğu din algısı ve İslâmî içerikli neşriyata karşı almış olduğu tutum 1945’te çok partili sisteme geçişle birlikte sarsıntıya uğramıştır. Yeni konseptle birlikte sistem elitleri dini yeniden tanımlamak isteyecekler, bu doğrultuda laikliğin din ve vicdan özgürlüğü anlamındaki yorumunu benimseyeceklerdir. İmam-Hatip Liseleri açılacak, ezan tekrar aslî şekliyle okunmaya başlayacaktır

¹¹⁸ Lekesiz, a.g.m. s.966.

¹¹⁹ Diriliş, S.30, 13 Şubat 1989.

Atılan bu adımlarla, gittikçe kontrolden çıkması muhtemel bir toplumsal talebin yapısını kontrol altına alma girişimleri olarak değerlendirilebilir. Oluşan yeni ortamda İslâmî içerikli yayınların sayısı gittikçe artmıştır. 60 öncesi çıkarılan İslâmî içerikli bu yayınlarda dillendirilen İslâmî fikirler dönemin İslâmî referanslı düşünürlerinin tek parti döneminin baskı ortamından nasıl etkilendiklerini ve İslâmî düşüncelerin nasıl yönetimin ideolojik aygıtlardan olan milliyetçilikle iç içe girdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ali Bulaç 1960 öncesi İslâmî yayıncılığın genel olarak ortaya koyduğu bir ortak özelliğe ısrarla dikkat çekmiştir. Ona göre bu yayınlar da bir takım ödünç kavramlar kullanılmış ve İslâm, hâkim düşünceye benzetilerek yeniden tanımlanmıştır. Bulaç, böylece Cumhuriyet öncesi İslâmcı akımların, kendi dönemlerinde ve şartlarında başlattıkları geleneğin bir zaman sonra başka şekillere büründüğünü, yeni normlar ve kılıflar içine girdiğini iddia etmektedir. Ona göre 1924-1960 yılları arasındaki uzunca sayılabilecek bir dönem içinde İslâmcı akımların ciddi ve etkin fonksiyonları yoktur.¹²⁰

Kendinden sonraki siyasi veya edebî oluşumları etkilemesi bakımından bu dönemin neşriyatı arasında iki dergi öne çıkar: Selamet ve İslâm.

Selamet Mecmuası, Ömer Rıza Doğrul tarafından çıkarılmaktadır. Doğrul, Ezher Üniversitesi mezunudur. Gençlik yıllarından itibaren İslâmî konularda ve İslâm dünyası hakkında yazılar ve araştırmalar kaleme aldığı görülmektedir.

İstanbul'daki Tasvîr-i Efkâr gazetesinde "Mısır Mektupları" adıyla yazıları çıkmış, Sebîlürreşâd'daki ilk makalelerini de Kahire'den göndermiştir. 1915'te İstanbul'a gitmiş; Mehmed Âkif'in kızı Cemîle Hanım'la evlenmiştir. 1925 yılında Vakıf gazetesinde yayımladığı Türkiye-Mısır ilişkileri hakkındaki bazı yazılarından dolayı İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklandıysa da bir müddet sonra serbest bırakılmıştır. 1947'de Türkiye'den ve Türkiye dışından yazarların katkısıyla Selamet Mecmuasını çıkarmıştır.¹²¹

¹²⁰ Ali Bulaç, **İslâm Dünyasında Düşünce Sorunları**, Çıra Yayınları, İstanbul 2011, s.55-58.

¹²¹ Mustafa Uzun, **Ömer Rıza Doğrul**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.9, s.489.

Sadece ülke içinden katılan yazarlarıyla değil, ülke dışından da Müslüman yazarların yazılarını çeviren dergi önemli ölçüde bir zihin genişliğinin kapılarını aralamıştır. “Derginin sadece istikrarlı oluşuyla değil aynı zamanda Türkiye İslâmî eğilimlerin çatallaşmasına yol açması açısından da dikkat çekici görülmekte ve derginin Türkiye’deki İslâmî entelektüel sınırları genişlemesinde etkisi olduğu düşünülmektedir.”¹²²

Dergi yazarlarının tartıştığı konular arasında, “din öğretiminin gereğini, din hürriyetinin sağlanması ve ilkokullara din dersi konulması”¹²³ gibi konular önemli görülebilecek düşünceler ortaya koymuşlardır. Bu konuların tartışılması dönem için yeni sayılabilecek girişimlerdir.

İslâm Mecmuası, 1956 Nisan’ında Ankara’da yayın hayatına başlamıştır. Sahibi ve yazı işleri müdürü Kemalettin Şenocak’tır.

Yazar kadrosunun genelini İlahiyat Fakültesi veya Yüksek İslâm Enstitülerinde görev alan genç öğretim görevlileri oluşturmuştur. Dergi bu haliyle dönemin İslâmî ilimlerini akademil yüzü olarak değerlendirilebilir.

Dergi, 1960 sonrası İslâmî oluşumlarının yönünü belirlemede önemli başlangıç noktalarından biridir. Derginin gayesi ifade edilirken bile, alışılmışın tersine artık hiç yutkunmayan bir dil kullanılmaktadır: “Gayemiz, İslâm dininin esaslarını yaymak ve müdafaa etmektir. Binaenaleyh İslâmî esaslara aykırı muzır fikirleri ihtiva eden yazılara mecmuamızda yer verilemez.”¹²⁴Derginin, laiklik tanımına itirazı olarak, din-devlet ilişkisine dair görüşleri de dikkat çekmektedir. Dinle devlet arasındaki ayrımın söz konusu olmayacağı ifade edilerek, “devletin dine sahip çıkması fikrine vurgu yapılmaktadır.”¹²⁵

İslâmî duyarlıkların işlendiği edebî zeminin oluşmasında da derginin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Derginin dış olaylarla ilgili siyasi gündemi genellikle “İslâm’ın Avrupa’da ve dünyada uyandırdığı yankılar, misyonerlik olayları ve İslâm

¹²² Necdet Subaşı, **1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül Ve Tefekkür**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.227.

¹²³ Subaşı, a.g.m. s.227.

¹²⁴ Subaşı, a.g.m. s.227.

¹²⁵ Subaşı, a.g.m. s.227.

lkelerinde yaşayan Müslümanların durumu üzerinde yoęunlařması¹²⁶ daha sonra kendini, Karakoç'un ümmetçi çizgisi, Pakdil'in antiemperyalist söylemi ve Maver'a'nın Afganistan tecrübesini içine alan bir eylemsellik süreci şeklinde kendini gösterecektir. 50'li ve 60'lı yılların edebiyatçılarının İslâmî duyarlıklarını mmet ekseninde ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir. Tek parti döneminin atmosferinde, İslâmî kimliği muhafaza eksenin de yoğunlaşan çalışmalar, çok partili hayatla beraber gerek Kısakürek'in gerekse bahsi geçen dergilerin gayretiyle aksiyoner ve medeniyet eksenli yeni söylemlerin doğmasına neden olmuştur.

İslâm lkeleri ile ilgili tanıtım yazı ve haberleri ise derginin günceli yakalama gayreti olarak önemlidir. Özellikle, "Cezayir Müslümanlarının durumunun" gündeme getirilmesi ve oradaki "Müslümanlar üzerinde oynanan oyunlara" karşı çıkılması, "emperyalizm karşıtı vurgular", Müslümanların ie dönük hallerinden uyandırılması çerçevesinde önemli bir gayret olarak değerlendirilmiştir."¹²⁷

Derginin evirileri de Türkiye'de gelişen İslâmî gelişimi kaynakları bakımından önemlidir. Pakistan Cemaat-i İslâmî lideri Mevddi'den "İslâm'a Başlangıç" (İslâm'a ilk Adım) kitabından pasajlar çevrilerek yayınlanmıştır.

1970'li yıllardaki milliyetçi ve İslâmcı yönelimler, "kendilerini zamanla karşı karşıya getirecek zıtlaşmaları gerçekte bu dergi etrafındaki tartışmalar ekseninde"¹²⁸ kazandıkları söylenmektedir.

1.6.5. Diriliş ve Sezai Karakoç

Çok partili hayatın demokrasi tecrübesi 1960 darbesiyle sekteye uğramışsa da, yönetim erklerinin, dünya konjonktüründeki değişimlerle beraber komünizm tehlikesini ngrmesiyle, muhafazakâr kesimi doğal müttefik olarak algılamıştır. Muhafazakâr kesimin büyük bir kısmının da, iman mücadelesi olarak algıladığı bu yeni durum karşısında sistemin doğal müttefiki gibi görünmeye çok fazla bir itirazı

¹²⁶ Tuncay Alkan, **İslâm Mecmuası (1956 -1965)**, Haksz Dergisi 29.Sayı, İstanbul 1993, s.54.

¹²⁷ Alkan, a.g.m. s.54.

¹²⁸ Subaşı, a.g.m. s.228.

olmamıştır. Diğer yandan bu durumu Sünni İslâm geleneğindeki devletin bekası, “ulü'l emre itaat” zemininde geleneksel bir algılayışa oturduğu da düşünülebilir. Devletin merkez olduğu, Osmanlı yönetim paradigması halk nezdinde hala mevcudiyetini korumaktadır.

Böylesi bir ortamda Nurettin Topçu'nun ve Necip Fazıl'ın tek parti deneyiminden sonra 1966'da Sezai Karakoç'un yayın hayatına girdiği görülür. Necip Fazıl'ın ve Nurettin Topçu'nun, tek parti iktidarının alan açmaması ve resmi ideolojisinin milliyetçilik olması bağlamında, İslâm'la Milliyetçiliği birbirine yaklaştıran söylemlerinden sonra Karakoç'un ümmetçi söylemi, yeni yeni oluşan İslâmî hareketlerde söylem alt yapısının inkişafını ortaya koymuştur.

“İslâmî kesim 1970'lere kadar daha çok yerel düzeyde etkin olan şahısların görüşleri etrafında gelişmiştir. Bunların hemen hemen tümünün ortak özelliği milli ve manevi değerlere önem veren bir dini anlayışa sahip olmalarıydı” diyen Ömer Çaha, 1970'lerde itibaren Mısır, Pakistan ve daha sonraları İran'da gelişen İslâmî hareketlerin etkisiyle Türkiye'deki dini anlayışın milli karakteri ümmetçiliğe doğru evrilmeye başladığı görüşündedir.”¹²⁹ Seyyid Kutub, Hasan El Benna ile başlayan Mısır çizgisiyle, Mevdudi, daha sonraları Ali Şeriatî'nin Türkçe'ye aktarılan kitaplarının bu anlamda önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Diriliş'in ilk sayılarından itibaren Seyyid Kutub çevirilerinin görülmesi bu tezi doğrulamakla beraber Ümmet perspektifinin yeniden tesisindeki tesiri olduğu genel kabul gören bir görüştür.

“Büyük Doğu davasına daha ilk gençlik yıllarında gönül veren¹³⁰ Sezai Karakoç, İslâmî duyarlıkların edebiyata taşınmasında, Büyük Doğu tecrübesinden sonra, daha kuşatıcı ve düşünsel zemini daha güçlü bir teoriyi dillendirmiştir. Lekesiz'e göre Karakoç “İslâmî hareketi dünü ve bugünüyle kuşatacak bir düşünsel ve eylemsel zemini bizzat oluşturarak konumuz özelinde kalıcı izleri bir ekol çerçevesi içinde oluşturan isimdir”¹³¹ Sezai Karakoç'un düşünce sistemi genç

¹²⁹ Ömer Çaha, **Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslâmî Uyanış**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.477.

¹³⁰ Turan Karataş, **Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s.52.

¹³¹ Ömer Lekesiz, **İslâmî Türk Edebiyatı'nın Değişen Yüzü**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.967.

kuşakların İslâm'ın meseleleri hakkında entelektüel tartışmaların zeminini daha entelektüel bir noktaya taşımıştır.

Turan Karataş da, Karakoç'un düşüncelerinin "temel dinamiğini oluşturan düşünce sisteminin İslâm'dan başka bir şey olmadığını, İslâm'a yeni ve çağa has bir yorum getirdiği düşüncesindedir."¹³² Karakoç geliştirdiği düşünce akımına da Diriliş adını vermiştir. Diriliş kavramı, "Karakoç'un ismiyle adeta aynileşmiş"¹³³ tir.

Dergisinin, yayınevini ve partisinin ismine bakarak, diriliş kavramının Karakoç'un düşüncesinde merkezi bir konumda olduğu görülecektir. Diriliş kavramının doğumla ölüm arasındaki konumunu Karakoç şöyle ifade etmektedir: "Doğum ve ölüm, hayatın birer yüzüdür. Ama diriliş, doğumla ölümün bir araya gelişinden doğan asıl hayattır. Hegelci diyalektikle söylersek, doğum tez, ölüm antitez, diriliş sentezdir."¹³⁴

Karakoç'ta Diriliş düşüncesi Batı düşüncesinin ve yerli Batıcıların tüm kuşatmalarına karşı İslâm'ın tekrar dirilişini ifade eder. "Kur'an, Medeniyet ve Diriliş, kavramları Sezai Karakoç'un bütün düşünce ve sanat anlayışını üzerine oturttuğu sacayakları olarak değerlendirilmiştir."¹³⁵

Karakoç'ta ön plana çıkan medeniyet düşüncesi, savunmacı bir algıdan ziyade, Batı'nın değersizleştirmeleriyle hesaplaşma olarak algılandığı söylenebilir. Karakoç Batı medeniyetinin İslâm da dâhil diğer medeniyetleri yok ettiği ve tek medeniyet olduğu görüşünü reddeder. İslâm'ın Batı kültürü ile mücadele ederek 'en canlı ve orijinal bir medeniyet' olarak ayağa kalktığını öne sürer."¹³⁶

¹³² Karataş, a.g.e. s.148.

¹³³ Karataş, a.g.e. s.148.

¹³⁴ Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham 3**, Diriliş Yayınları, s.133.

¹³⁵ Metin Önal Mengüşoğlu, **Bir Kelime Mesafesi**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s.280.

¹³⁶ Burhanettin Duran, **Türkiye İslâmcılığında Medeniyet Söylemi ve Sezai Karakoç'un Düşüncesi**, Türkiye'de İslâmcılık düşüncesi ve Hareketi, Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.294.; Aydın ve Duran, "Arnold J. Toynbee..." Karakoç, Sütun, Fatih Yayınevi, İstanbul 1969, s.67.

Karakoç, İslâm âleminin kurtuluşunun, İslâm'ın hakikatine kendilerine teslim etmeleriyle mümkün olacağını belirtir. Karakoç'a göre, Müslümanlar lafzi Müslümanlıktan sıyrılmalıdır.¹³⁷

İslâm'ın dirilişini incelerken Karakoç birbirinin peşi sıra gelen dört aşama tespit eder: “Düşüncede, inanışta, edebiyat ve sanatta, aksiyonda diriliş. Karakoç, edebiyat ve sanatta diriliş ve aksiyonda diriliş henüz tamamlanmadığı”¹³⁸ tezini öne sürmüştür.

Sezai Karakoç sistematik tezleriyle ve edebiyatçı kimliğiyle İslâmî duyarlıkların edebiyatla ifade edilmesinde önemli bir açılım noktasıdır. İslâmî fikirlerin derinlikli bir şekilde edebiyatta yerini almasının ilk işaretlerini Karakoç vermiştir, denilebilir.

İslâm dünyasıyla beraber yürüyen bir düşünce tekâmülü, bakış açısına sahip olan Karakoç'un açtığı ümmet eksenli medeniyet anlayışı, dergi etrafındaki genç edebiyatçıları da etkilemiştir. İlk sayılardan itibaren şiirlerini gördüğümüz, ileride Maverâ dergisini kuracak olan, başta Cahit Zarifoğlu olmak üzere şiir ve yazılarıyla Alaaddin Özdenören, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt, İsmail Kılıhoğlu ve İsmet Özel gibi isimler, daha sonraları ‘İslâmcı edebiyat’ veya ‘İslâmî duyarlıklı edebiyat’ olarak adlandırılan bir anlayışın önemli örneklerini vermişlerdir.

Karakoç'un 1966'da yayınlamaya başladığı Diriliş dergisi bu düşüncelerini ifade edildiği en önemli araç olmuştur. Derginin inişli çıkışlı serüveni 1992 yılına kadar sürmüştür. Dergi tıpkı Büyük Doğu gibi bünyesinden yeni dergiler çıkarmıştır. Diriliş dergisiyle Karakoç'un, daha sonraları Edebiyat Dergisiyle Nuri Pakdil'de de ortaya çıkan, ismi etrafında özdeşlik kurmasıyla oluşan kopuşlar, yeni dergilerin habercisi olmuştur. Görüleceği üzere bu bir kayıp değil zenginliğe dönüşmüştür.

¹³⁷ Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham 3**, Diriliş Yayınları, s.28, 87-89.

¹³⁸ Sezai Karakoç, **İslâm'ın Dirilişi**, Diriliş Yayınları, İstanbul 2009 s.24-52.

1.6.6. Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil

Yıllar süren suskunluğunu 2013'te bozan Nuri Pakdil selefleri gibi dini düşüncenin ihyası ve hayata hâkim olması için çalışan bir isimdir. Necip Fazıl, Sezai Karakoç, İsmet Özel, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu gibi, geleneksel öğretiler hariç, hiçbir İslâmî eğitimden geçmemiş isimlerin, İslâmî duyarlığa sahip nesillerin oluşmasında, ilahiyatçılardan çok daha fazla etkileri olduğu rahatlıkla tespit edilebilecek bir olgudur. Bu olgu zaman zaman İslâmcı olarak adlandırılan entelektüeller tarafından eleştiri konusu olmuş, Türkiye'deki İslâmî düşüncenin, edebiyatçıların nokta-i nazarından kurtulamadığından yakınmışlardır.¹³⁹

Nuri Pakdil'de Türkiye'de gelişen İslâmî düşüncenin önemli duraklarından biridir. "Özellikle 1970'li yıllardaki edebiyattaki etkinliği yoluyla önemli rol oynamış edebiyatçı-İslâmcı isimlerin Sezai Karakoç'tan sonraki en önemli figürlerindendir."¹⁴⁰ Edebiyatçı aydınların İslâm düşüncesini beslemeleri, sistematik, örgütlü bir İslâmî hareket şeklinde olmamıştır. Karizmatik kişilikleri, kimi zaman sloganı çağrıştıran söylemleri, muhakemelerinin derinliği, çağı okuyan ve İslâm'ın karşısındaki tüm anti kutuplara cevap vermeye namzet duruşlarıyla kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdir.

Pakdil'in İslâmî referanslı oluşumlara katkısı sistematik doktrin kitaplarından ziyade daha farklı bir kanaldan olmuştur. Pakdil'de Necip Fazıl'la başlayıp Sezai Karakoç'la devam eden İslâmî duyarlıkların edebiyat görünümelerindedir. Bu yönüyle Pakdil'de söylem ve eylem boyutuyla İslâmî duyarlıklı edebiyatın önemli bir temsilcisi olmuştur.

Nuri Pakdil'de selefleri gibi söylemini ismiyle özdeşleşen dergisiyle ve yayınlarıyla zenginleştirmiştir. Edebiyat dergisi bu aşamada doğmuştur. Diriliş dergisinin yayınına ara vermesi, dergi kadrosundaki isimleri bir arayışa itmesiyle

¹³⁹ Bkz. Ali Bulaç, **Üçüncü Nesil İslâmcılar**, Zaman Gazetesi, 26 Temmuz 2012.

¹⁴⁰ Işık Yanar –Abdullah Topçuoğlu, **Nuri Pakdil**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.844.

kurulmuştur. Rasim Özdenören bir yazısında derginin adının kendi önerisiyle tercih edildiğini söylemiştir.¹⁴¹

Edebiyat dergisi çıkma aşamasındaki dini hassasiyeti de derginin kuruluşundaki saikleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Dergi 1968 Aralığında çıkarılmak istenmiş fakat yetişmemiştir. “Ocak ayına yetişecektir, fakat bu sefer de Hazreti Muhammed’in (SAV) gayri müslimlere benzememe hususundaki hassasiyeti gereği Hıristiyanların yılbaşına denk düşen bir ayda dergiyi çıkartmayı uygun görmezler.”¹⁴² Derginin çıkış tarihi Şubat 1969 olarak belirlenir.

İlk yazar kadrosuna göre, Edebiyat dergisi Sebülürreşâd, Büyük Doğu ve Diriliş’in izlerini devam ettiren bir dergi görünümündedir. Derginin yazar kadrosu genişlemekle beraber dikkat çeken isimleri şunlardır: “M. Akif İnan, Rasim Özdenören ve Erdem Bayazıt’la başlamış, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören, Bahri Zengin, İsmail Kılıoğlu” gibi isimlerinde katkılarıyla yayımını sürdürmüştür.¹⁴³Başlangıçta, Büyük Doğu ve Diriliş’ten yetişmiş bu yazarlarla yayımlanan dergide daha sonra Atasoy Müftüoğlu, Osman Sarı, Mustafa Miyasoğlu, Turan Koç gibi isimler de yer almıştır.¹⁴⁴ Nuri Pakdil’in titizliği, bakış açısı, yorum farkı ve dili aynıyla dergiye yansıyor, dergi ile Nuri Pakdil arasında bir özdeşlik kurulmaya başlanınca,¹⁴⁵ daha önce de Diriliş’ten ayrılan isimler bu kez de kendi dergilerini çıkarmak üzere 1975’te Edebiyat’tan ayrılmışlardır.¹⁴⁶

Derginin ilk sayısında bir çıkış bildirisi veya başlangıç yazısı bulunmamakla beraber Pakdil’in Kalemin Yükü makalesi bu çerçevede değerlendirilebilecek bulgular içermektedir. Edebiyatımızın “Batı’ya yönelmesiyle beraber yerli olandan koptuğunu belirten Pakdil, yerli olmayı halkın reddettiğini ifade eder.”¹⁴⁷

¹⁴¹ Rasim Özdenören, **Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü**, Hece Dergisi 85.sayı, Ocak 2004, s. 228.

¹⁴² Mehmet Nezir Eryarsoy, **Rasim Özdenören - Hayatı, Sanatı, Eserleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 55.

¹⁴³ Âlim Kahraman, **Edebiyat**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s.397.

¹⁴⁴ Ömer Lekesiz, **İslâmî Türk Edebiyatı’nın Değişen Yüzü**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.970.

¹⁴⁵ Lekesiz, a.g.m. s.970.

¹⁴⁶ Kahraman, a.g.m. s.397.

¹⁴⁷ Nuri Pakdil, **Kalemin Yükü**, Edebiyat Dergisi, S. 1, Şubat 1969, s.1.

Nuri Pakdil derginin üçüncü sayısında dergini çıkış amacını İslâm edebiyatının kurtuluş savaşını vermek ve Müslüman edebiyatçıları üzerindeki vesayet yıkmak olduğunu belirtir. “Edebiyat dergisiyle, yerli edebiyatın, İslâm edebiyatının bir kurtuluş savaşı”ni vereceklerini ifade eden Pakdil, bu kavga sürdürülürken, “tüm dünya edebiyatıyla da ilgilenenlerinin” altını çizmektedir. Bunu yaparken de amaçlarının “Batı’nın çürümüşlüğü, kokuşmuşluğunu göstermek olduğunu söyler.” Böylece Edebiyat dergisiyle yükledikleri misyonla “1923’ten sonraki devrimlerin kökenindeki batıcılığın tutarsızlığını da bir kez daha tespit edecekleri”¹⁴⁸ iddiasındadır.

Sezai Karakoç’ta görülen ümmet-medeniyet yaklaşımı bu çerçevede çeviriler yapması, Edebiyat’ta da görülen bir husustur. Edebiyat dergisi de İslâm ümmetini değişik coğrafyalarıyla ilgilenmektedir. Bunun nedenini de Pakdil “aynı düşünce kökeninden gelmeye” bağlamıştır.”¹⁴⁹

Dergi tıpkı Büyük Doğu ve Diriliş’te olduğu gibi “edebiyatçıların beslenerek yetişecekleri ve aynı zamanda derginin söylemini de geliştirecekleri bir okul haline getirmiştir. Dergide İslâmî kavramların kullanılmasını eleştiren bir yazıya verdiği cevapta “Bile bile koyduk o sözcükleri; biat’i, ins’i, hicret’i.” demektedir. Bunların “İslâm öğretisinin temel sözcükleri” olduğunu vurgulayarak “İslâm’ın kurumsal yapısını hatırlatmak” için bunu tercih ettiklerini ifade eder.”¹⁵⁰

Edebiyat dergisi 16 yıllık yayımına çeşitli sebeplerden dolayı ara vermek zorunda kalmış ve Aralık 1984’te son sayısını yayımlamıştır.

Nuri Pakdil bir mektubunda derginin misyonu hakkında: “Edebiyat Dergisi, antikapitalist, antiemperyalist, antifaşist bir dergidir. Tek dayanağımız, tek güvencemiz Yüce Tanrı’nın sınırsız lütfu ve O’nun edebiyata musahhar kılacağı yüce gönüllü, mülkiyete metelik vermeyen, tarih aşkıyla dolu, bilinçli yurtseverlerdir.”¹⁵¹ demektedir.

¹⁴⁸ Nuri Pakdil, **Arayışın Tescili**, Edebiyat Dergisi, S. 7-12, 1969-1970, , s.3.

¹⁴⁹ Nuri Pakdil, **Orta Doğu Yazarları**, 2. Yıl, Sayı (12)+1, Mayıs 1970, s.1.

¹⁵⁰ Pakdil, **Sorumluluk**, S.2, Mart 1975, s. 4.

¹⁵¹ Nuri Pakdil, **Mustafa Kayhan isimli bir öğretmene mektubu**, Hece 85.sayı, Ocak 2004, s. 417.

1.6.7. Maveria Dergisi

Büyük oranda Büyük Doğu dergisinde yetişen, Diriliş'e ve Edebiyat'a teorik ve pratik katkılarda bulunan edebiyatçılar, Diriliş'in ve Edebiyat'ın yayınlarını tatil ettiği bir dönemde Ankara'da buluşarak yeni bir edebî dergi çıkarılmaya karar vermişlerdir. Birçoğu Ankara'da memur olan bu isimler: “Bir dergimiz olsa, hem de profesyonel bir dergi. Yazılara telif ücreti ödense... Bir de yayınevimiz olsa, kendi kitaplarımızı bassak.”¹⁵² Düşüncesiyle bir dergi çıkarmaya karar vermişlerdir. Rasim Özdenören “bu sırada arkadaşlarının hepsinin memur olduğunu sadece Erdem Bayazıt'ın Maraş'ta serbest çalıştığını” anlatır. Özdenören'in anlattığına göre ağabey diye hitap ettiği Fethi Gemuhluoğlu'da böyle bir derginin çıkması hususunda kendilerini hararetle teşvik edenler arasındadır. Hepsi heyecanla dergi fikrine sarılan bu edebiyatçıların ortak noktası “söyleyecek sözlerinin olduğuna”¹⁵³ inanmaları olmuştur.

Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Akif İnan, Erdem Bayazıt, Alaeddin Özdenören ve Nazif Gürdoğan daha önce Diriliş ve edebiyatta yazıları çıkmış isimlerdir. Bahsi geçen dergilerde yazılarına müdahale edilmemekle beraber yayıncılarının ismiyle mücessem olan bu dergiler onlara bir sınır çizmiş olmalıdır. İlk defa başından sonuna kadar sadece kendilerinin söz sahibi olabileceği bir dergiye sahip olacaklardır. Söz konusu isimler dergi çıkarmaya karar verince yine hepsinin hazır bulunduğu bir ortamda Maveria ismi uygun görülmüş, “kelimenin bilginin deneysel olmayıp sezgisel olduğunu ifade eden felsefî bir görüşü de içine aldığına dikkat çekilmiş ve edebiyatın, amacı kendinden ibaret olan bir çalışma alanı olarak görülmediği belirtilmiştir.”¹⁵⁴

Özdenören Maveria isminin “öte, yani bir şeyin ötesinde bulunan “ anlamına geldiğini ifade ettiği bu yazısında, Maveria isminin “felsefî anlamda, bütün insan bilgilerinin kaynağının Allah olduğu görüşüne işaret ettiğini” öne sürer. Özdenören'e

¹⁵² Rasim Özdenören, **Demek ki Yüz Ayı Geride Bırakmışız**, Maveria S. 100, Nisan 1985, s. 4-11.

¹⁵³ Özdenören, a.g.m. s.4.

¹⁵⁴ Âlim Kahraman, **Maveria**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara 2003, C.28, s.176.

göre kelime bu anlamlarıyla “edebiyat anlayışlarını oldukça geniş boyutlar içinde özetleyen”¹⁵⁵ bir kelimedir.

Derginin çıkış amacını da aynı yazıda açıklayan Özdenören¹⁵⁶, seleflerinin çalışmalarına atıf yaparak bir geleneğin inşa edicisi ve taşıyıcısı olma eğilimindedir. “Son birkaç on yıldır çok büyük aşamalardan geçerek bugün reddi mümkün olmayan bir düzeye ulaşan yerli düşüncemizin edebiyatına yeni açılımlar getirmek” olduğu ifade edilmiş, “Mavera, bir yaşama biçimi halinde öz uygarlığımızı yeniden yürürlüğe koyma davasını güdenlerin edebiyat alanındaki bir buluşma yeridir¹⁵⁷” denilmiştir.

Yayın kadrosu geniş olsa da derginin yükü iki ismin üzerindedir. “Derginin tanıtımını, satışı, pazarlaması, halkla ilişkiler kısmı Cahit’ Zarifoğlu’nun, derginin ana gövdesini oluşturan, yazıların seçilmesi, sipariş verilmesi, o ayın konusu gibi konular da Özdenören’in sorumluluğundadır.¹⁵⁸

Rasim Özdenören hem sanatsal anlamda hem de düşünce bazında bu kadronun öncüsü olmuştur. Cahit Zarifoğlu’da şiirleriyle kadronun öne çıkan diğer ismidir.

Yayın ekibi içerisinde, derginin sanat cephesini ortaya koyan Zarifoğlu sanatını iki aşamalı olarak ortaya koymuştur. “Edebiyat araştırmacılarına göre, ilk dönemlerde eserlerini tümüyle sanatsal gereklilikten yola çıkarak oluşturmuştur.”¹⁵⁹ Sanat çevresinden şiirleri hakkındaki “kapalı, soyut, anlaşılmıyor” yargısına rağmen bu tarzından ödün vermemiştir. “Bu dönemde ona göre sanat her şeyin önündedir.” Eleştirmenler, “daha sonra sanat anlayışının değişime uğradığını, eserlerinde artık düşüncesini, inancı net bir şekilde şiirlerine yansıttığı görüşündedirler.”¹⁶⁰

¹⁵⁵ Mavera, **Mavera**, S.1, Ankara Aralık 1976, s.46.

¹⁵⁶ Dergide bu yazı Mavera imzasıyla yayınlanmış olup, Özdenören bir röportajında bu yazıyı kendisinin kaleme aldığını belirtmiştir.; Bkz. Şerife Nihal Zeybek, **Dinî Edebiyat Açısından Mavera Dergisi (1–80. Sayılar) İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 28.

¹⁵⁷ Mavera, a.g.y. s.46.

¹⁵⁸ Zeybek, a.g.t. s.23.

¹⁵⁹ Necip Tosun, **Günümüz İslâmî düşüncesinin Yazınsal Görünümleri**, Türkiye’de İslâmcılık düşüncesi ve Hareketi, Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.628.

¹⁶⁰ Tosun, a.g.m. s.629.

Fakat Zarifoğlu kendisinin Őir anlayışının deđiŐmediđini ifade etmektedir: “BaŐlangıŐta Şiiri sadece kendimden yola çıkararak, Őairliđimden yola çıkararak yazıyordum... Zamanla angaje oldum. Aktüalitenin zorlamaları, yönlendirmesi oldu. Hama olayları cereyan ediyor. Onbinlerce temiz Müslüman katlediliyor... O çocuklar, kadınlar... Derken içerdeki acılarımız... derken Afganistan... Kayıtsız kalamıyor ve bir Şair olarak, görev duygusunun baskın olduğu Şiirler yazıyorsunuz. Bu Şiirlerin elbette, ayağının anlam olarak yere basması gerekli. Bu vardığım bir nokta, bir sonuç değil. Sadece bilinçli Şekilde uygulanmıŐ bir metot. Konunun belirlediği bir "daha anlaşılabilirlik". Yoksa baŐlangıŐtaki Şiir izgimi terk etmiş değilim. Tarzım hiç deđiŐmemiŐtir.”¹⁶¹

Rasim Özdenören de dergide yayınlanan düşünce yazılarında İslâmî edebiyat kavramı etrafında ilgi çeken yorumlar yapar. Özdenören klasik İslâm edebiyatı ürünleriyle ađdaŐ İslâmî duyarlıklı yazarların eserleri karşılaŐtırmakta, “klasik edebiyatla bugünkü edebiyat arasında mukayese yaparken eserin muhtevası yerine yazarın yazıya yansıyan İslâmî tavrına bakmanın daha anlamlı olacağı”¹⁶² belirtmektedir.”

Derginin İslâmî görünümleri de önceki dergiler gibi ümmet çizgisindedir. Maverâ bu çizgiyi Afganis’tan tecrübesiyle somut verilere dökme yi de denemiŐtir. Erdem Bayazıt’ın TRT için belgesel çekimi tecrübesi Maverâ’nın yayınlarını doğrudan etkilemiştir. Bayazıt gönderdiği fotoğraflar ve yazılar dergide yayınlamış ve geniş yankılar uyandırmıŐtır. Derginin tirajında bu dönemlerde artış olduğu gözlemlenmektedir. Daha sonra Bayazıt bu tecrübesinde dolayı takibata uğrayıp, yargılanacaktır.

Maverâ, İslâm’ı "açık bir referans" olarak gösterme, İslâmî kaynaklara dayanan yazılar, incelemeler yayımlama konusunda Edebiyat’a göre daha rahat davranmıŐ, özellikle Atasoy Müftüoğlu’nun yazıları üstünden de Sezai Karakoç’un özümlemeci, toptancı tarzını sürdürmüştür. ¹⁶³ Maverâ’nın yayın politikası,

¹⁶¹ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, s.116.

¹⁶² Kahraman, a.g.m. s.176.

¹⁶³ Ömer Lekesiz, **İslâmî Türk Edebiyatı’nın Değişen Yüzü**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.973.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra anti-emperyalist bir çizgiye oturmuş, Afganlı Müslümanların seslerini bir dergi yapısının el verdiği oranda durmaya çalışmıştır. Muhammed Maruf ve Kızı Meral Maruf'un yazıları dergide yayınlanmıştır.¹⁶⁴ Muhammed Maruf Ankara'da misafir edilip siyasilerle görüştürülerek Afganistan mücadelesinin siyasiler nezdinde meşru bir zemine oturması sağlanmıştır.

Mavera dergisi yayın çizgisini de önceki dergilerden dersler alarak belirlemiştir. Büyük oranda ilkelerine sadık kalmış ve son sayısına kadar düzenli çıkabilmiştir.¹⁶⁵

Mavera dergisini kendinden önceki dergiler arasında en çok Büyük Doğu'ya benzetilmektedir. Lekesiz, Mavera dergisinin, “Sebülürreşâd'la başlayan ve Edebiyat dergisiyle taşınan İslâmî misyonu sürdürmekle birlikte Diriliş'ten ve Edebiyat'tan daha çok Büyük Doğu'nun çok yönlü, dağınık, değişken yapısını”¹⁶⁶ izlediğini söyler.

Mavera dergisi “İslâmî öz”den beslenen, hayatın merkezine bunu yerleştiren bir yayın takip etmiştir. Müslümanların sorunları, tasavvuf, İslâm düşüncesinin inkişafı yazar kadrosunun daima gündeminde olmuştur. Mavera'nın sanat ağırlıklı misyonu 1980 sonrası İslâm dünyasındaki direniş hareketlerinin alevlenmesiyle daha reel bir zemine kaymıştır. Özellikle Afganistan mücadelesi ve Afgan halkının Rus emperyalizmine karşı direnişi, derginin kadrolarını heyecanlandırmış, İslâm dünyasının teorik zeminde ortaya koyduğu medeniyet –ümmet yaklaşımının ümmeti ayağa kaldırdığı düşünülmüştür. Ümmetin son iki yüz yıllık makus talihi, ümmetin ayağa kalkmasıyla nihayete erecektir. Bu düşüncelerle Mavera ekibi İslâm dünyasına kayıtsız kalamayacaktır. “Müslüman hiçbir iklimdeki İslâmî kavgaya ilgisiz kalmaz. İklim, bölge, ırk ayrımı yapmaksızın İslâm'ın bildirisine bütün insanlık muhataptır.”¹⁶⁷

¹⁶⁴ Cahit Zarifoğlu, **Okuyucularla**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s.369; Kahraman, Âlim, **Cahit Zarifoğlu'yla Yedi Yıl**, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2014, s.103-104.

¹⁶⁵ Bkz. Rasim Özdenören, **Yayın Hayatımız Programı**, TRT 2008.; Zeybek, s.25.

¹⁶⁶ Lekesiz, s.973.

¹⁶⁷ Mustafa Özçelik, **Çeşitlemeler: Amerika Gerçeği ve İki Kitap**, Mavera, S.23, Ekim 1978, s.37.

Resmi ideolojinin dini hayattan dışlama, yeni bir din tanımı yaparak dini sekülerleştirme çabaları, Cumhuriyet sonrasında varlık mücadelesi veren edebiyatçıları teyakkuza geçirmiştir. Batılılaşmayla beraber aydınlanmayı sadece pozitivizm şeklinde okuyan, bilimi ve akli dinle bağdaştıramayan seçkinci elit kitlenin sanattan edebiyata, ekonomiden kamusal hayata kadar hayatın tüm alanlarında dinin görünümünü ortadan kaldırmaya çalışması, hamuru din mayasıyla yoğurulmuş halkın sessiz direnişine sahne olmuştur. Sezai Karakoç bu dönem “resmi sayılabilecek edebiyatının devrimci edebiyat iddiasında olduğunu oysaki devrimi seçen edebiyatçıların teker teker siyasileştiğini ve Batı’ya yöneldiğini, edebiyatın ise halka yöneldiğini belirtir.¹⁶⁸ Halka yönelen edebiyatçılar için halkın özüne sinmiş değerlere göre eserler verilmeli ve bu uğurda herşey göze alınmalıydı.

Sebülürreşâd’la başlayan üstü örtülen değerleri görünür kılma çabası, Hareket’le ahlâkın yeniden inşası, Büyük Doğu’yla devrimci aksiyonun harekete geçirilmesi, Dirilişle ümmet-medeniyet çizgisinin oluşturulması, Edebiyat’la İslâm Dünyasını daha görünür kılma ve emperyalizm karşıtı söylem ve nihayet Maverâ’da belki de hepsi şeklinde tecessüm edecekti.

¹⁶⁸ Karakoç, Sezai, **Edebiyat Yazıları II**, Diriliş Yayınları, İstanbul 2014, s.51.

2. BÖLÜM: ÇOCUK EDEBİYATI

Batı'da çocuk edebiyatı uzun yıllardır farklı bir edebiyat alanı olarak algılanmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Bizim edebiyatımız da ise kavramın gündeme gelişi ve bu alandaki ilk verimlerin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarına tesadüf etmektedir. Bununla birlikte edebiyatımızda son dönemlerde çocuk edebiyatı ile ilgili çalışmaların hız kazandığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda çocuk edebiyatı özelliklerinin neler olduğu, çocuk kitaplarının nasıl olması gerektiği ile ilgili önemli çalışmalar kendini göstermektedir. Tüm bu çalışmalara rağmen üniversitelerde müstakil bir çocuk edebiyatı kürsüsünün veya aynı doğrultuda bir enstitünün varlık bulamaması ayrıca değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

Çocuk edebiyatı kavramını ele almadan önce “çocuk” kavramının ele alınması ve “Çocuk kime denir?”, “Çocukluk hayatın hangi dönemlerini kapsar?” gibi bazı soruların cevaplandırılması konunun gelişimi açısından bir gerekliliktir.

Çocuk kavramıyla ilgili yapılan tanımlarda genel anlamda bir gözlemlenmemektedir. Çocuğun gelişim özelliklerine göre yapılan tanımlamaların büyük bir çoğunluğunda ergenlik üst sınır olarak belirlenmiştir. Kimi araştırmalarda bu sınır 16 iken kimilerinde de 14 olarak ifade edilmiştir. Cinsiyetlere göre de yaş aralığı değişebilmektedir.

Çocuk kavramı Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde “Küçük yaştaki oğlan veya kız¹” olarak tanımlanırken aynı kurumun internet ortamındaki Büyük Türkçe Sözlüğü'nde ise “Bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız²” olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk kavramı tanımlamaları çocuk edebiyatı alanında mesai harcayan edebiyat araştırmacılarını da ilgilendirmiştir. Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş çocuk kavramını, “İki yaşından ergenlik çağına kadar büyüme dönemi içinde

¹ **Çocuk**, TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s.444.

²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.551e453c61b6f3.90012093, Erişim tarihi: 03.04.2015

bulunan insan yavrusu; henüz ergenlik dönemine erişmemiş kız ve erkek” olarak tanımlanmaktadır.³

İslâm fikhında ise çocuk kavramı “doğumla başlayan ve ergenlik çağına kadar devam eden döneme ‘çocukluk’, bu dönemi yaşayan kimseye de ‘çocuk’ denir.”⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. İslâm hukukunda çocukluk “doğumdan temyiz çağına ve temyizden ergenliğe kadar olmak üzere iki döneme ayrılır. Birinci dönemdeki çocuğa ‘gayri mümeyyiz’, temyiz çağındakine de ‘mümeyyiz’ denir.”⁵ Gayri mümeyyiz dönem çocuğun kişilik kazandığı fakat sorumlu olmadığı dönemdir. Mümeyyiz dönem ise, Hz. Muhammed’in, çocukların yedi yaşında namaz kılmaya alıştırmalarına yönelik hadisi⁶ (Tirmizî), doğrultusunda çocuğun ancak bu yaştan itibaren yaptığı işin sonuçlarını idrak etmeye başladığını gösteren 7-14 yaş aralığını kapsamaktadır.

Psikologlar ise çocukluğu üç dönemde ele alıp değerlendirmektedirler. Bu alanın önemli isimlerinden Haluk Yavuzer çocukluğu; Bebeklik (0-2 yaş), İlk Çocukluk (2-6 yaş) ve Son Çocukluk (Kızlarda 6-11, erkeklerde 6-13 yaş) olarak üç dönemde ele almaktadır.⁷

Bu tanımlamaların çerçevesinde çocuk edebiyatı, genel bir yaklaşımla, 2-14 yaş arası bireylere hitap eden edebiyat olarak karşımıza çıkmakta ve çocukluğun ilk dönemlerinden başlayarak bütün çocukluk dönemlerini ele almaktadır.

Çocuk edebiyatının genel edebiyat içinde konuşulur olması, çocuk ve çocukluğun yetişkinden farklı bir birey olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasıyla olmuştur. Çocuk, ancak toplumsal varlığının kabul edilmesiyle birlikte, kendisini varsayan bir edebiyata kavuşabilmiştir. Buradan hareketle çocuk edebiyatının

³ Alemdar Yalçın, Prof.Dr. – Gıyasettin Aytas, Prof.Dr. **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.13.

⁴ Mehmet Âkif Aydın, Prof.Dr. **ÇOCUK**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.18, s. 361.

⁵ Aydın, a.g.m. s.361.

⁶ Ebu Davud, **Salat** 26; Tirmizî, **Mevakit** 182.

⁷ Bkz. Haluk Yavuzer, Prof.Dr. **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

çocukluk tarihi ve çocuk modernleşmesi ile sıkı bir paralellik içinde olduğunu⁸ söylenmektedir.

Tacettin Şimşek'e göre ise çocuk edebiyatı "Gelişme çağındaki çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen edebiyattır." Ona göre çocuk edebiyatı, "edebiyatın taşıdığı hemen her niteliği taşımakla beraber, eğiticilik yönüyle ortaya çıkan bir sanat dalıdır." Şimşek, amacın doğrudan doğruya eğitmek olmadığını vurguladıktan sonra, "çocuğun dil becerisini, hayal gücünü ve düşünme yeteneğini geliştirmeyi"⁹ çocuk edebiyatının amaçları arasında saymaktadır.

İnci Enginün çocuk edebiyatını "çocukların okuması için yazılmış, derlenmiş veya yayımlanmış olan bütün yayınları içine aldığı söyler, Enginün ayrıca "çocuklar için müstakil bir edebiyat yaratmanın da gerekli olduğunu sanmadığını" söylemektedir. Bu görüşünü temellendirirken "çocuğa yüksek bir değer taşıyan sanat eserini, onun anlayacağı şekilde, bildiği kelimeler içinde, hayalini canlandırarak benzetmelerle ve kısa cümlelerle anlattığımızda, onun büyük bir zevk aldığı"¹⁰ iddia etmektedir.

Çocuk edebiyatı kavramı yönelik bir diğer yaklaşımda göre çocuk edebiyatı, "Çocukların büyüme ve gelişmelerine; hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamı"¹¹ olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk edebiyatının hedef kitlesi çocuk olunca bu edebiyatın amaç ve misyonu çocukluk ve çocuğa görelilik etrafında şekillenmiştir. Çocuk edebiyatının amacı "çocuğun ilişkilerini düzenleyen yaş grubuna göre, duygu ve düşüncelerini eksiksiz anlatmasını sağlamak"¹² olarak ifade edilmektedir.

⁸ Bkz. Mehlika Karagözoğlu, **Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk Edebiyatına Dair Görüşleri Ve Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.39.

⁹ Tacettin Şimşek, Yrd. Doç. Dr. **ÇOCUK EDEBİYATININ TARİHÇESİ**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.3.

¹⁰ İnci Enginün, Prof.Dr. **"Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış"**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.392.

¹¹ Yalçın-Aytaş, a.g.e. s.17.

¹² Yalçın-Aytaş, a.g.e. s.17.

Mustafa Ruhi Şirin çocuk edebiyatının “önce edebiyat” olduğunu vurgulayarak “edebiyatın içinde en incelikli yazarlık biçimi” olarak görmektedir.¹³ Şirin, çocuk edebiyatının ‘yalın’, ‘çocuk gerçekliğine uygun’ ve ‘çocuğa göre’ olması gerektiğini ifade eder. Çocuk bakışını yansıtan ve okuma sevgisi kazandırabilen ‘yalın’ ve ‘içten’ bir edebiyatın, hem çocuk hem de yetişkinler tarafından beğeniyle okunacağı kanısındadır. Şirin’e göre çocuk edebiyatının öncelikli amacı, “duyarlı birey ve iyi edebiyat okuru yetiştirmek; en önemli işlevi ise okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmak” olmalıdır.¹⁴

Çocuk için oyunun vazgeçilmez olduğu düşünüldüğünde, oyuna ve eğlenceye dönüştürerek gerçekleştirilecek bir eğitimin kalıcı sonuçları olacağı öngörülmektedir. “Çocuk edebiyatının da çocuk için doğrudan bir eğlence aracı olduğu ve çocuğun hayal dünyasını geliştirdiği, onu mevcut durumdan kurtararak farklı dünyalara sürüklediği”¹⁵ belirtilmektedir. Çocuk edebiyatı, çocuğun kendini keşfetmesini ve etrafında olup bitenleri fark ederek dünyayı ve hayatı algılamasını sağlar. Ayrıca çocuk edebiyatı çocuğun dil gelişimini bakımından anneden sonra en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Çocuklara hitap eden edebî verimlerin “çocuğa göre”, “çocuksu eda” ve “çocuksu dil” özelliklerine sahip olması bu alanda araştırma yapan isimlerin genel kanaatleri arasındadır.

Bütün bu tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda çocuk edebiyatını şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Çocuk edebiyatı, çocukluk dönemi içinde bulunan bireyler için özel olarak, zihinsel, duygusal, sosyal ve dilsel gelişimini de göz önünde bulundurarak yazılan; çocuğun yeteneklerinin açığa çıkmasına yardımcı olan; kültürel mirasın genç nesillere aktarılmasında işlevsel olan; amaçlı, okunduğunda farkındalık yaratarak sağlam bir estetik duygusunun oluşmasına katkıda bulunan edebi bir türdür.”¹⁶

¹³ Mustafa Ruhi Şirin, **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.10.

¹⁴ Mustafa Ruhi Şirin, **Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1998 s.15.

¹⁵ Şirin, **Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**, s.17.

¹⁶ Dilek Tüfekçi Can, **Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s.24.

Çocuk edebiyatının en önemli işlevi olarak “çocuğun psikolojisine yani ruhsal gelişimine katkıda bulunması”¹⁷ alanda araştırma yapanların tezleri arasındadır. Bu yaklaşımlara göre “çocuk, estetik ihtiyaçlarını en güzel ve en ulaşılabilir şekilde” çocuk edebiyatı verimlerinden karşılar. Başka bir ifadeyle, “duygusal anlamda çocuğun istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yazılan her bir metin, çocuk okurun estetik duygusunun gelişmesini”¹⁸ sağlamaktadır.

Çocuk edebiyatı çalışmalarının bahsedilen hedeflerine ulaşabilmesi sadece okul çağındaki çocukları değil, aynı zamanda okul öncesi (2 - 6 yaş aralığı) çocukların da psikolojik gereksinimleri göz önünde bulundurularak yazılmasını zorunlu kılmaktadır. Çocuğun okul öncesi dönemde edebi eserle buluşması onun hayal dünyasının gelişmesine, eserde geçen karakterlerin yerine kendini koymasıyla algılama ve yorumlama gücünün artmasına neden olacağı düşünülünce, çocuğun psikolojik beklentilerinin zemini ortaya çıkmaktadır.

Çocuk edebiyatı öznesi çocuk olan edebiyattır. Çocuk edebiyatının doğru gelişmesinde çocuğun talepleri belirleyici olmuştur. Şirin, “çocuk edebiyatının öznesinin çocuk olması, okurunun yalnızca çocuk olacağı anlamına gelmediğini” söylemektedir. Şirin, “çocuk kitabının okurunu çocukla sınırlandırmanın yanlış olduğu” kanaatindedir. Bu konuda edebiyat estetiğini merkeze alarak düşüncelerini açıklamaktadır. O da İnci Enginün’ün görüşlerini¹⁹ destekler mahiyette “edebiyatın tek olduğunu ve asla ayırım kabul etmeyeceği” görüşündedir. Bundan dolayı da edebiyatın okur gruplarına göre tasnif edilmesi doğru bir yaklaşım olarak görmez. Şirin, “bir eserin edebiyatın kriterlerine uygun yapıda olması, çocuk bakışı, çocuk ve yetişkin algılamasına göreyse, bu eserin okurunun çocukla sınırlandırılmayacağı” görüşündedir. Şirin, iyi bir çocuk kitabı olmayı hak etmenin “ilk okuru çocuk olmakla birlikte her yaşta okuru hedeflemesi”²⁰nden geçtiğini belirtir.

Prof.Dr. Saim Sakaoğlu ise konu hakkında farklı düşünmektedir. Sakaoğlu’na göre “edebiyat bir bütündür; fakat edebiyat dünyasını iki kavrama hapsedmek doğru

¹⁷ Tüfekçi, a.g.t. s.20.

¹⁸ Tüfekçi, a.g.t. s.20.

¹⁹ Enginün, a.g.e. s.387, 392.

²⁰ Mustafa Ruhi Şirin, **Çocuk Edebiyatı Kültürü: Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı**, Ankara, Kök Yayıncılık, 2007, s. 56.

değildir.” Bundan dolayı Sakaoğlu çocuk edebiyatı, gençlik edebiyatı gibi alt dalların olmasından yanadır.²¹

Çocuk edebiyatı araştırmacılarının tartıştığı bir diğer konu da Çocuk edebiyatı kavramıyla ilgilidir. Tezimizin önceki bölümünde İslâmî Edebiyat ve İslâmî Duyarlıklı Edebiyat başlığında tartıştığımız yaklaşımın bir benzerini de burada yapmak mümkündür.

Konuyu tartışanların başında Mustafa Ruhi Şirin gelmektedir. Şirin’e göre “çocuk edebiyatı teriminden kastedilen tam olarak anlaşılammaktadır. Çoğu zaman bu terim, önemsemeyen, hafife alınan ve basite indirgeyen bir şekilde kullanılmaktadır.²² Öncelikle çocuğun düşünöldüğü edebiyatın, çocuklar için yapılan edebiyat olduğunu savunan Şirin, edebiyatı bölümlere ayırarak, çocuk için, genç için, ihtiyar için bir ayrıma gitmenin yersiz olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşımla edebiyattan uzaklaşılacağını savunan Şirin bu yüzden ‘çocuk edebiyatı’ yerine ‘çocuklar için edebiyat’ demeyi uygun bulmaktadır.²³

Çocuk edebiyatının kavram boyutunu kısaca ortaya koyduktan sonra kitabın çocuk üzerindeki etkilerine değinmek konumuzun gelişimi açısından yerinde olacaktır. Kitapların çocukların dünyasında nereye tekabül ettiğı, yaşlara ve cinsiyetlere göre okuma alışkanlıklarının değışip değışmediğı, bu alandaki verimlerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Haluk Yavuzer, kitabın, “çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminde önemli bir uyarıcı olduğunu” belirterek çocuk kitaplarının hazırlanmasında, “çocuğun kişiliğinin, içinde bulunduğu büyüme olgusunun ve gelişiminin çeşitli evrelerinin sürekli olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini” ifade eder. Yavuzer’e göre bir kitabın çocuğun ilgisini çekmesi için, “o kitabın çocuğun bazı gereksinimlerine cevap vermesi” gerekmektedir. Bu gereksinimlerin başında ‘sevgi’

²¹ Eyüp Akman, Doç.Dr. **Prof.Dr. Saim Sakaoğlu ile Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Sohbet**, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Kayseri 2014, Sayı 436, s.7.

²² Mustafa Ruhi Şirin, **Çocukluğun Kozası**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.18.

²³ Mustafa Ruhi Şirin, **Çocukluğa Adanmış Konuşmalar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.145.

gelir. Budan dolayı çocuklar ‘sevgi’, ‘şefkat’ ve ‘güven’ ileten kitaplara büyük ilgi duymaktadırlar.²⁴

Kitap çocuk ilişkisi bağlamında dillendirilen bir diğer konu da kitabın çocuğun dil gelişimine ve kavrama yeteneğine yaptığı katkıdır. Bu bakımdan kitap “hem içeriği hem de görselliği ile çok değerli bir uyaran” olarak değerlendirilmektedir. Yazıların ve resimlerin biçimleri, renkleri, ritimleri ve sesleri ile çocuğun algılamasını, kavramlar arasında ilişki kurmasını sağladığı ve okuryazarlığa özendirdiği²⁵ düşünülmektedir. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada da erken yaşlarda kitapla tanışan çocukların dil gelişimlerinin ve okul başarılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.²⁶

Çocuk kitaplarının çocuğun bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine katkısı alanın uzmanlarının ortak yaklaşımları arasındadır. Bu yaklaşımlara göre, çocuk kitapları, “çocukların birçok durum, olay ve yer konusunda bilgi ve deneyim edinmelerini sağlayarak kendisinden farklı birçok insanın olduğunu ve bunlara saygı göstermek gerektiğini bilişsel gelişiminin bir gereği”²⁷ olarak anlamaktadır. Ayrıca “yanlış ve doğru ayrımı, kendine değer verme, yaşadığı topluma yararlı olma”²⁸ gibi kazanımlar da çocuk kitaplarının katkıları bağlamında değerlendirilmektedir.

Çocuk kitaplarının diğer bir özelliği de çocuğun duygusal gelişimine katkısıdır. Edebi eserlerde insana ait hemen bütün duyguların yer bulması kendini çocuk edebiyatı verimlerinde de göstermektedir. İnsanın bütün duygu yönünü açan-
açıklayan çocuk eserleri büyük oranda çocuğun bu duygularla tanışmasının ilk yolu olacaktır. Çocuklar bu eseler aracılığıyla “nefret, öfke, kin, intikam gibi olumsuz ve yıpratıcı duygularla nasıl baş etmeleri gerektiğine ilişkin ipuçlarını” öğrenir. Bu

²⁴ Haluk Yavuzer, Prof.Dr. **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s.186.

²⁵ Ufuk Beyazova, Prof.Dr. **Kitap Çocuk İlişkisi**, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2007, s.533.

²⁶ Bkz. Beyazova, a.g.m. s.533.

²⁷ Canan Aslan, **Yazınsal Nitelikli Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Sürecindeki Yeri**, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2007, s.190.

²⁸ Aslan, a.g.m. s.190.

arada “sevgi, acıma, yardımlaşma ve fedakârlık”²⁹ gibi duyguların da önemini kavrar.

Çocuk kitapları rol modeller aracılığıyla çocukların kişiliklerini oluşturmalarına yardımcı olmakta, olumlu bir kişilik geliştirmelerini sağlamaktadır. Olumlu karakterlerle özdeşim kuran çocukların, böyle bir kişilik geliştirmeye çabalayacakları düşünülmektedir.

Çocuk yayınları içerisinde şiir, imgeleriyle ve çağrışım değeri yüksek sözcükleriyle, çocuğun dil gelişimindeki derinliği artıracığı ve hayallerdeki zenginliği tetikleyeceği, türün yapısı itibariyle değerlendirilebilecek bir husustur.

Çocukların okuma sürecindeki ilgi alanlarıyla ilgili son 50 yıldır yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir. Çocukların ilgileri ile ilgili bir genelleme yapmak her ne kadar zor olsa da bazı ortak noktalardan hareketle genel bir tablo çizilebilmektedir. Bu ortak noktalardan en önemlisi, “9 yaşından önce kız ve erkek çocuklarının okuma tercihleri arasında önemli bir farkın bulunmadığı”³⁰dır. Yavuzer’e göre “3-4 yaş grubu çocuklar kendilerine resimli öykü kitaplarının okunmasını istemekte ve kendilerini öykü kahramanlarıyla özdeşleştirmektedir. 6-7 yaşlarındaki çocuklar, doğa, hayvan ve diğer çocukları da içine alan, kısa ve bol resimli öykülerden” zevk duyarken 8 yaşından itibaren kitap tercihinde cinsiyet faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Yavuzer “bu yaşlarda kızların erkeklerden daha fazla okuyabileceğini” söylemektedir. Bu yaşlarda çocukların “seyehat, serüven, coğrafya, tarih öncesi çağlara ait öykülerin” en belirgin ilgi alanlarından olduğu da ifade eder. 9-10 yaş çocuğu, izcilik, serüven ve dehşet veren öykülerle güldürülere, araç ve icatlara, ünlü kişilerin hayatlarına ilgi duymaya başlar.³¹

Okuma tercihleriyle ilgili kızlar ve erkekler arasındaki en büyük farklılık 10 ile 13 yaşları arasında oluşmaktadır. Yapılan araştırmalara göre “10 ile 13 yaş arasındaki kız ve erkek çocukların belirgin tercihleri vardır; kızlar daha çok gizemli kitaplardan zevk alırlarken komik, macera ve hayvan hikâyelerinden daha az zevk

²⁹ Yavuzer, A.g.e. s.191.

³⁰ Dilek Tüfekçi Can, **Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s.74.

³¹ Yavuzer, a.g.e. s. 188-189.

almaktadırlar.”³² 11 yaşındaki çocuk, özellikle serüven ve heyecan verici öykülere öncelik tanır. Bu dönemde erkekler için sevilen konular bilim ve buluşlar; kızlar içinse okul ve aile yaşamını içeren konulardır.³³ 12 yaşında ergenliğin ilk belirtileriyle beraber kız çocuklarında “aşk hikâyelerinin”³⁴ ve “hayal gücüne hitap eden hikâyelerin”³⁵ önem kazandığı görülür. Bu yaştaki erkek çocuklarının tercihleri ise “tarih ve efsane kahramanları”³⁶yla “aksiyon, macera ve spor”³⁷ eksenli kitaplardan yanadır.

Bu değerlendirmelerle beraber çocukların kitaba olan ilgisinin kitap kaynaklı nedenleri de araştırma konusu olmuştur. Batı kaynaklı yapılan araştırmalar bizim için de önemli veriler içermektedir. Kültürel zeminin farklılığı bir vakıa olarak karşımızda dursa da çocuğun gelişimi benzer özellikler taşıdığından bu değerlendirmeleri ele almakta yarar görmekteyiz.

Bahsedilen özellikler taşıyan bir araştırmada, kitaplardaki bazı özelliklerin çocukların kitaba ilgisini artırdığı göstermektedir. Araştırma verilerine göre öncelikle “kısa bölümlerden oluşan kitaplarla resimli kitaplar, renklendirilmiş kitaplar ve komik özellikler taşıyan kitaplar” çocukların dikkatini çekmektedir. Diğer yandan “hikâyesiyle uyumlu resimler içeren kitaplar ve kronolojik bir olay örgüsüne sahip, okurun ilgisini çekmeye dönük ilk aşamada hızlı bir giriş yapan kitaplar” çocukların ilgisini çekmektedir. Aynı araştırmanın karakter üzerindeki değerlendirmelerine göre “karakter sayısının az olduğu ve başkarakterinin hızlı bir şekilde tanıtıldığı kitaplar” çocukları için kitabı cazip hale getirmektedir. Ayrıca çocuğun görsel ürünlerde gördüğü karakterlerin hikâyelerinin yer aldığı kitaplarla okurun yaşına yakın karakterlerin olduğu kitaplar da çocuk için kitabı çekici kılmaktadır.³⁸

Yukarıda anlatılmaya çalışılan özellikler konumuzun ilerleyen bölümleri için bir zemin olması bakımından önemlidir. İslâmî duyarlığa sahip çocuk edebiyatı

³² Tüfekçi Can, s.74.

³³ Yavuzer, a.g.e. s.189.

³⁴ Yavuzer, a.g.e. s.189.

³⁵ Tüfekçi Can, a.g.t.s.74.

³⁶ Yavuzer, a.g.e. s.189.

³⁷ Tüfekçi Can, a.g.t. s.74.

³⁸ Tüfekçi Can, s.75.; Carol Lynch-Brown ve Carl M. Tomlinson. Essentials of Children Literature (Çocuk Edebiyatı ile ilgili Temel Unsurlar). USA: Pearson, 2008, s. 25.

ürünlerini değerlendirebilmek ve Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinin çocukların dünyasında nereye tekabül ettiğini görebilmek için, bu değerlendirmelerin çizmeye çalıştığı çerçeve, belli oranda belirleyici olacaktır.

2.1.Çocuk Edebiyatının Tarihi Gelişimi

2.1.1. Dünyada Çocuk Edebiyatı

Edebî kültür, yazının yaygın kullanımına kadar sözlü gelenek üzerinden kendini göstermiştir. Destanlar, masallar, halk hikâyeleri sözlü kültürün taşıyıcılığında gelişim göstermiştir. Çocuk edebiyatının ilk ürünleri de sözlü kültürün etkisinde şekillenmiştir. “Yazılı edebiyatın gelişerek, çocuk edebiyatında kullanılır duruma gelmesine kadar geçen süreçte, sözlü edebiyat eserleri etkin olarak varlığını sürdürmüş, bu sözlü edebiyat ürünleri daha sonra derlenerek çocuk edebiyatının ana malzemeleri haline getirilmiştir.”³⁹

Çocuk edebiyatının bir tür olarak var olmasını, çocuğun yetişkinden farklı bir birey olarak algılanmasının tetiklediği söylenebilir. Çocukluk düşüncesinin ortaya çıkmasında matbaanın ve okulun dönüştürücü rolü önemlidir. Mustafa Ruhi Şirin'e göre “çocukluk ve yetişkinliğin farklılaşması sonucu, çocuk, tarih boyunca ilk defa özneleşme sürecine girmiştir.”⁴⁰ Şirin'in aktardığına göre çocukluğun sosyal ve entelektüel kategoriye dönüşmesi, modern aile paralel olarak gerçekleşmiştir. Ailenin eğitim kurumuna dönüşmesi ise matbaayla yakından ilişkilidir. Okumanın öğrenilmesi ile başlayan çocukluk aynı zamanda çocukla yetişkinin farklılaşmasını da hızlandırmıştır.⁴¹

18.yüzyılın ortalarından itibaren Batı'da çocuk algısının değişmesiyle çocuğa dönük edebiyatın da temelleri atılmıştır. Bu döneme kadar kilisenin çocuk eğitimindeki baskın rolünden dolayı “kutsal kitap ve kutsal kitapta yer alan dinî öykülerin öğretilmesi, Yeni Ahit'teki Hz. İsa'nın hayatı ve havarileri”⁴² gibi konular

³⁹ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s.19.

⁴⁰ Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.152.

⁴¹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.153.

⁴² Yalçın - Aytaş, a.g.e. s.19.

çerçevesinde gelişen bir yayından söz edilebilir. Dini içerikli eserlerin yanı sıra “görgü kurallarını ve kibar olmanın faziletlerini anlatan kitaplar yayınlanmış; sonraları ise ahlaki ve dini içerikli eserlerle birlikte kısa bölümlerden oluşan edebi eserler çocuk edebiyatında yer almaya başlamıştır.”⁴³ Kilisenin bu tercihinde çocuğun dünyaya olan ilgisini ve dünya nimetlerine bağlanmasını önlemeyi amaçladığı düşünülebilir.

Mustafa Ruhi Şirin 18.yüzyılın ikinci yarısından sonra geleneksel sözlü çocuk kültürü dışında gelişen çocuk edebiyatını üç dönemde ele almaktadır. Bu dönemlerin ilki “çocuklar için yazılmadıkları halde çocuk klasikleri olarak adlandırılan kitaplar evresidir.”⁴⁴ 18.yüzyıla kadar devam eden bu evrede geleneksel kültüre ait halk ürünleri derlemeleri, çocuk eğitiminde kullanılan belgeler ilk göze çarpan verimlerdir. Matbaanın gelişimiyle beraber, aslında büyükler için yazılan Ezop Masalları (1484)⁴⁵,Robinson Crusoe (1719)⁴⁶ ve Guliver’in Seyahatleri (1735)⁴⁷ adlı kitaplar çocukların ilgisini çekmiştir. Bu bir bakıma “çocukların kendi ilgi alanlarını kendilerinin belirlemesi ve çocuk edebiyatının çerçevesini çizmeleri”⁴⁸ olarak değerlendirilmiştir.

Şirin’in belirttiği ikinci dönem “İlk okuru çocuk olan kitaplar evresi”⁴⁹dir. 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kahramanı çocuk olan kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu dönem Batı düşünürlerinden J.J. Rousseau’nun çocuk kitaplarıyla ilgili düşünceleri devrin pedagojik yaklaşımlarını ortaya koyması bakımından ilginç veriler içerir. “Rousseau çocuklar için yazdığı kitaplarda onların hayatın zorluklarına karşı koyacak bir nitelikte yetiştirilmesi gerektiğini belirtir.”⁵⁰ Çocuklara yönelik her türlü kitabı faydasız bulan Rousseau, öğrencisi Emile’in kütüphanesine yalnızca Robinson Crusoe’nun girmesine izin verir. Çünkü Robinson’da doğa karşısında gücünü, iradesini sınama, mücadele ederek deneyim kazanma ve kendini var kılma

⁴³ Tüfekçi Can, a.g.t. s.75.

⁴⁴ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.154.

⁴⁵ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s.19.

⁴⁶ Tacettin Şimşek, Yrd. Doç. Dr. **ÇOCUK EDEBİYATININ TARİHÇESİ**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.2.

⁴⁷ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s.19.

⁴⁸ Şimşek, a.g.m. s.3.

⁴⁹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.155.

⁵⁰ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s.20.

çabası anlatılmaktadır.⁵¹ “Rousseau’nun ve çağdaşı John Locke çocuğun yetişkinden farklı olduğunu kabul eden görüşleri, yeni çocukluk algısını”⁵² ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Çocukların ilgi ve becerileri doğrultusunda kitap yayımlayan ilk kişi John Newberry (1713-1767)’dir. Newberry, çocuk şarkı ve tekerlemelerini Mother Goose (Anne Kaz) adıyla derlemiştir.⁵³ 1750’lerden itibaren kahramanı çocuk olan kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. Şirin, bu dönemde yayınlanan “Selma Lagerlöf’ün Nils Helgerson’un Serüvenleri (Uçan Kaz), Eleanor Porter’ın Pollyanna’sı, Spyri’nin Heidi’si, Amicis’nin Çocuk Kalbi, Burnet’in Küçük Lord ve Küçük Prenses’i, Erich Kaestner’in Küçük Hafiyeler’i ve Callodi’nin Pinokyo’sunu çocukluğun edebiyata yansıtılmasında bir dönüm noktası”⁵⁴ olduğunu söylemektedir.

Günümüzde çocuklar için hala güncelliğini koruyabilen birçok eser bu dönemde yazılmıştır. “İngiltere’de Charles Dickens’in, David Coperfield; Thomas Hughes’in, Tom Brown’un Okul Günleri, Amerika’da ise Mark Twain’in, Tom Sawyer’ın Maceraları adlı romanlarını çocuk kahramanlar çevresinde kurgular ve önemli bir başarı kazanırlar. Fransa’da Jules Verne’in, Dünyanın Merkezine Seyahat, Aya Seyahat, Kaptan Grant’ın Çocukları, Denizler Altında Yirmi Bin Fersah, Seksen Günde Devri âlem gibi bilimkurgu romanlarıyla çocuk edebiyatının öncüleri arasında yer alır. Almanya’da Karl May serüven tutkusuyla geliştirdiği Kızıl Derililer ve Vahşi Batı gibi romanlarıyla, Fransa’da Hector Malot, Kimsesiz Çocuk’la; Comtesse de Ségur, Sophie’nin Başına Gelenler ve Bir Eşeğin Hatıraları gibi kitaplarıyla çocuk klâsikleri arasına girerler.”⁵⁵

Aynı dönemde Robert-Louis Stevenson da Define Adası’yla, Rudyard Kipling de Orman Çocuğu ile çocuk edebiyatına önemli katkılarda bulunur. Ferenc

⁵¹ Şimşek, a.g.m. s.3.

⁵² Mehlika Karagözoğlu, **Mustafa Ruhi Şirin’in Çocuk Edebiyatına Dair Görüşleri Ve Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.10.

⁵³ Ferhan Oğuzkan, “**Dünyada ve Bizde Çocuk Yazınının Gelişmesine Toplu Bir Bakış**” Türk Dili, y.28, c.39, s.331, 1979, s.262.

⁵⁴ Şirin, **Dersimiz Çocuk**,s.155.

⁵⁵ Şimşek, a.g.m. s.3.

Molnar'ın Pal Sokağının Çocukları, George Sand'ın Köyün İkizleri, çocukların yakın çevresini ele alıp işledikleri için ilgiyle okunan romanlar arasına katılmıştır.⁵⁶

Döneme damgasını vuran bir diğer gelişme de masalların çocuk edebiyatı kategorisine sokulmasıyla yaşanmıştır. La Fontaine, Grimm ve Anderson masallarını okuyan çocuklar, Mustafa Ruhi Şirin'in deyimiyle "Batı masal rönesansını müjdelemişlerdir."⁵⁷ Bu arada Doğu'ya ait Kelile ve Dimne ve Binbir Gece Masalları'da Batı'nın ilgi alanına girmeye başlamıştır.

Mustafa Ruhi Şirin'e göre çocuk edebiyatının üçüncü evresi 20.yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlayan, "Öznesi çocuk olan yenilikçi çocuk evresi"⁵⁸dir. Şirin, çocuk dili, çocuk algılaması, çocuk bakışı ve çocuğa göre'lik ilkesi çerçevesinde yapılan çocuk öznenin edebiyatının"⁵⁹ bu dönemde geliştiğini ifade etmektedir. Çocuk öznenin edebiyatında temelde olması gereken çocuk duyarlılığı ve edebiyatıdır; fakat çocuğa göre yazılmış bir edebiyatın öznesinin çocuk olması okurunun yalnızca çocuk olmasını zorunlu bir sonuç olarak doğurmamaktadır. Öznesi çocuk olan edebiyatın, "çocuğun ve edebiyatın estetik zeminde buluşması ile gerçekleşmedikçe ortaya konan eserin ne çocuk edebiyatıyla ne de edebiyatla ilişkilendirilemeyeceği"⁶⁰, Şirin'in görüşleri arasındadır.

20. yüzyılda, Antoine de Saint-Exupéry (1900-1944), çocuk edebiyatında önemli bir yeri olan Küçük Prens'i (1943)⁶¹, José Mauro De Vasconcelos'un Şeker Portakalı (1968), Astrid Lindgren'in Uzun Çoraplı Kız Pippi (1945), Michael Ende'nin Bitmeyecek Öykü ve Momo'su, Christine Nöstlinger'in Konserve Kutusundan Çıkan Çocuk ve Kim Takar Salatalık Kralı⁶² çocuk öznenin fantastik ağırlıklı kitapları olarak sayılmaktadır.

Yukarıda Batı'daki gelişimine kısaca değinilen çocuk edebiyatını, Şirin, Batı merkezli bir modernleşme projesi olarak görmekte ve çocuk edebiyatı çalışmalarına

⁵⁶ Şimşek, a.g.m. s.3.

⁵⁷ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.156.

⁵⁸ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.156.

⁵⁹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.156.

⁶⁰ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.156.

⁶¹ Şimşek, a.g.m. s.3.

⁶² Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.157.

farklı bir bakış getirmektedir. Ona göre Rönesans ve Aydınlanma sonrası kendini değiştirme bilincine ulaşmış Batı düşüncesinin çocuk tasarımı, çocuğu giderek özneleştirme eğilimleri içinde tanıma ve anlamlandırma şeklinde gerçekleşmiştir.⁶³

Dünya edebiyatı içerisinde çocuğun keşfiyle başlayan bu sürecin bizim edebiyatımıza yansması Batı'dan daha geç bir süreçte kendini gösterecektir. Bahsedilen Batı düşüncesinin çocuk tasarımı Tanzimat'la birlikte düşünce dünyamıza girmeye başlayacaktır. Bu alanda en dikkat çekici isimler Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret olacaktır.

2.1.2. Türk Edebiyatı ve Çocuk

Batı ve doğu edebiyatlarında olduğu gibi edebî geleneğimizde de çocuğa yönelik veya çocuğa mal olmuş verimler sözlü kültüre aittir. Destanlar, masallar, ninni ve tekerlemeler toplumsal kültürde vücut bulmuş ve çocuğun dünyasını kuşatabilmiş türlerdir. Kültürümüzdeki çocuk algısı ve çocuğun keşfedilişi Batı kültüründe cereyan ettiği gibi vuku bulmamışsa da, çocuğa ait yazılı ürünler Batı çevirileriyle şekillenmiştir.

Kültürel zeminimizde çocuk evvela bağımsız birey olarak algılanmıştır. Kültürel zeminin temelini aldığı İslâm, çocuk-ebeveyn ilişkilerini hukukî bir zemine oturtmuştur. “Buna göre çocuğun varlığı ciddiye alınmalı, iyi bir insan ve samimi bir Müslüman olarak yetişmesi için her türlü gayret ve fedakârlık gösterilmelidir. Çocuğun dünya ve ahiret mutluluğunu gözetmek, onu dünyaya getiren insanların önemle üzerinde durmaları gereken bir konudur.”⁶⁴ İslâm çocuğun eğitimindeki birinci derecede sorumluluğu aileye vermektedir. Çocuğun eğitiminde, “sevgi, şefkat ve anlayışla muamele etme İslâm eğitim sisteminin en belirgin özelliğidir.”⁶⁵ Çocuğun eğitimindeki usul hakkında İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in hadislerine yansıyan: “Kimin çocuğu varsa onunla çocuklaşsın (İbn Mahled)”⁶⁶

⁶³ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.157.

⁶⁴ Hayati Hökelekli, Prof. Dr. **ÇOCUK**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.18, s. 355.

⁶⁵ Hökelekli, a.g.m. s.357.

⁶⁶ Hökelekli, a.g.m. s.357.

yaklaşımı, çocuğu ciddiye alıp seviyesine inmeyi tavsiye etmesi günümüz eğitim bilimleri verileri açısından da önemlidir.

Çocuk eğitiminde İslâm eğitimcileri iki temel kaide ortaya koymuşlardır. Bunların ilkinde göre “çocuğun gelişim safhaları dikkate alınıp her safhanın özelliğine uygun düşecek bilgi ve davranışların tadrîcî olarak çocuğa kazandırılmalıdır. İkincisi ise ferdî farklılıkların dikkatle korunması ve her çocuğa kendi kabiliyetine uygun olan bilgi ve davranışların kazandırılmasıdır.”⁶⁷

Çocuğa yönelik İslâm’ın bu yaklaşımlarının bazı durumlarda toplumsal geleneği aşamadığı ifade edilebilir. Toplumsal yapımızdaki bu durumun “Osmanlı toplumunda çocuk düşüncesinin olmadığı anlamına gelmeyeceğini ifade eden Mustafa Ruhi Şirin çocuk düşüncesinin var olduğunu fakat kısa süren bir evre olduğu için hususi bir alana dönüşmediğini düşünmektedir.”⁶⁸ Şirin’e göre “Osmanlı Dönemi’ndeki geleneksel çocukluk, dünyadaki geleneksel çocukluktan çok farklı değildir. Gündelik hayatta çocuk yok gibidir.”⁶⁹ Osmanlılarda gündelik hayatı konu alan makale ve kitaplarda bile çocuklara çok az yer ayrılmıştır. Nadiren söz konusu edilen çocukların hayatları ise “padişah ya da üst düzey bürokratların çocuklarını”⁷⁰ içine almaktadır. Gündelik hayatta çocuğun kısmi varlığı, çocuk edebiyatında karşılık bulamaması sonucunu nispeten açıklamaktadır. “Çocuk, özneye dönüşüncüye kadar edebiyata yansması da gecikmiştir.”⁷¹

Çocuğun edebiyatımızda nesne durumunda kalmasının bir diğer nedenini de Şirin, “geçmiş edebiyatımızda hayatı anlatma geleneğinin olmayışına”⁷² bağlamaktadır.

Edebiyat araştırmacıları Batılı anlamda hemen hemen tüm yeniliklerin başlangıcı sayılan Tanzimat dönemini edebiyatımızdaki çocuk edebiyatının da

⁶⁷ Hökelekli, a.g.m. s.357.

⁶⁸ Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.161.

⁶⁹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.160.

⁷⁰ Cüneyd Okay, Prof.Dr. **Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk, Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.14, s.41.

⁷¹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.161.

⁷² Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.161.

başlangıcı saymaktadırlar.⁷³ Tanzimat'tan önce çocuğa mal olmuş sözlü verimlerin yanında çocuklara yönelik kaleme alınmış eserler didaktik özellikler gösteren öğüt muhtevalı kitaplarıdır. Şair Nâbi'nin oğluna öğütlerini içeren Hayriyye adlı eseri ve Sümbülzâde Vehbi'nin aynı amaçla yazılmış Lütfiyye'si çocuklar için yazılmış ilk eserlerimiz olarak değerlendirilmektedir. Ancak birçok kaynaktaki ortak görüş, manzum didaktik metinlerden oluşan bu eserlerin, konu ve içerik bakımından yetişkinlere yönelik olduğu yönündedir.⁷⁴ Ali Fuat Bilkan da bu eserlerin “nasihat üslubuyla kaleme alınmış olmakla birlikte, daha çok döneminin siyasi, sosyal ve kültürel olaylarını eleştiren bir nitelikte olduğunu, birçok konuda nasihatlere yer verilen bu eserde, esasen dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik meseleleri, ima yoluyla tenkit edildiğini”⁷⁵ belirterek çocuk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilmesine karşı çıkar.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Tanzimat dönemine kadar çocuk merkezli ve çocuğun gelişimine uygun eserlerin kaleme alınmadığı söylenebilir. Bu durumda, Tanzimat döneminde Batı'dan yapılmış çevirilerinin çocuk edebiyatımızın ilk yazılı ürünleri olduğunu söylemek mümkündür. Tanzimat döneminde çocuk duyarlılığıyla hazırlanmış ilk eser Kayserili Doktor Rüştü'nün 1859 yılında Nuhbetü'l- Etfâl adıyla yayımladığı kitabıdır. İnci Enginün'ün “çocuklara okuma zevki vermek maksadıyla yazıldığını”⁷⁶ söylediği bu eser bir alfabe kitabının arkasındaki kısa hikâyeler ve fabl tercümelerinden⁷⁷ ibarettir.

Dönemin çocuklara yönelik yayınlarının aslî gövdesini tercümelemler oluşturmuştur. Tercüme odasında yetişen ve Batı'da çeşitli görevlerde bulunan aydınların bu yoldaki çabaları dikkat çekicidir. Bu dönem aynı zamanda Batı'da gelişen sosyal bilimlerin ve aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle bütün dünyanın çocuk dünyasındaki yenileşme ve gelişmelerle ilgilendiği bir dönemdir. Mustafa

⁷³ bkz. 1. İnci Enginün, Prof.Dr. “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.392.; 2. Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.163.; 3. Alemdar Yalçın, Prof. Dr. – Gıyasettin Aytaş, Prof.Dr. **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.24.

⁷⁴ bkz. Yalçın – Aytaş, a.g.e. s.24.

⁷⁵ Ali Fuat Bilkan, Prof. Dr. **Çocuk Edebiyatı–Kavram ve Mahiyet**, Hece Dergisi, Ankara 2005, S. 104–105, s.11.

⁷⁶ Enginün, a.g.e. s. 394.

⁷⁷ Yalçın – Aytaş, a.g.e. s.24.

Ruhi Şirin Batı'daki bu gelişmeleri “Batı'nın, sömürgeci ruhu ile öğrendiği kendi kültürü dışındaki insanı etkileme ve dönüştürme yöntemlerini de iyi kullanarak, çocuk modernleşmesi sayesinde dünyayı adeta yeniden biçimlendirme rolünü üstlenmesi”⁷⁸ olarak okumaktadır.

Tanzimat dönemindeki çocuk modernleşmesinin⁷⁹ öncülleri olarak adlandırılan çocuk edebiyatı çalışmaları, çocuk kitaplarının çevirileriyle başlamıştır. Tanzimat döneminin çocuklara hitap eden ilk tercüme eserleri, Şinasi'nin Tercüme-i Manzume adıyla La Fontaine'den çevirdiği fabller (1859) ve Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan tercüme ettiği Telemak (1862)'tir. İnci Enginün bu çevirilerin doğrudan doğruya çocuğu hedef almadığı görüşündedir. Enginün, Tanzimat dönemi yazarlarının bütün toplumu eğitilecek bir hedef olarak gördüklerinden, çocuk ile büyük arasında kullandıkları dil bakımından bir ayırım yapmadıkları kanaatindedir.⁸⁰

Bu çalışmaları yine Şinasi'nin 1863'te yayınlanan Muntehabat-ı Eş'ar adlı şiir kitabına aldığı iki telif fablı izlemiştir. Bunlar Kara Kuş Yavrusu ile Karga Hikâyesi ve Arı ile Sivrisinek Hikâyesi'dir. Sonraki yıllarda, aslında yetişkinler için yazıldığı halde çocuksu duyarlılıkları sayesinde çocuk klasiği haline gelmiş kitaplar ardı ardına tercüme edilmeye başlanmıştır. “Vakanuvis Lûtfi, Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe (1864)'u; Recaizâde Mahmut Ekrem'in çevirdiği fabllarını yayımladığı Naciz (1871)'i; Mahmut Nedim, Jonathan Swift'in Gulliver'in Gezileri(1872)'i; Ziya Paşa'nın 1872'de Jean Jacques Rousseau'dan yaptığı Emile tercümesi; Ahmet İhsan (Tokgöz), Jules Verne'in Gizli Ada ve Seksen Günde Devri Alem (1880)'i; Mehmet Emin, yine Jules Verne'in Merkez-i Arza Seyahat (1883) ve Balonla Beş Hafta Seyahat (1887)” adlı romanları tercüme etmiştir. Bu çalışmaları “Ahmet İhsan tarafından 1889 -1904 yılları arasında çevrilen on altı Jules Verne romanı takip etmiştir.”⁸¹

Belirtilen çalışmalar dışında “Manastırlı Mehmed Rifat'ın Hikâyât-ı Müntehabe başlığı altında derlediği ve 1873 yılında basılan, hayvan ve bitkileri konu

⁷⁸ Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.162.

⁷⁹ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.163.

⁸⁰ Bkz. Enginün, a.g.e. s. 394.

⁸¹ Bkz. Ejder Çelik, **Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türk Çocuk Edebiyatına Kısa Bir Bakış**, TÜRK DİLİ Cilt: CII Sayı: 724, Ankara Nisan 2012, s. 311.

alan kitabı dönemine göre yalın bir dil kullandığı, çocuklara okuma alışkanlığı aşılacak yanında, birtakım bilgiler ve ahlaksal değerler kazandırmaya özen gösterdiği⁸² belirtilmektedir.

Tanzimat'ın edebî hayata getirdiği yenilik ve hareketlilik gazetelerde de kendini gösterir. Bu hareketli ortam “ilk çocuk gazete ve dergilerinin çıkmasını”⁸³ sağlamıştır. Dönemin ilk çocuk dergisi Mümeyyiz (1869-1870, 49 sayı)'dir. Dergi ilk sayısında amacını çocukların ahlaki açıdan eğitimi ve terbiyesine yönelik katkı sağlamak olarak belirlemiştir.⁸⁴ Mümeyyiz'i, muhtelif sayılarda kimi özgün kimi gazete ilavesi şeklinde çıkmış Sadakat, Etfal, Bahçe, Çocuklara Kıraat, Arkadaş, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Talim, Çocuklara Mahsus Gazete, Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi, Mekteblilere Arkadaş, Çocuk Dünyası, Talebe Defteri gibi dergiler izlemiştir.

Tanzimat Dönemi'nde sözü edilen çevirileri çocuklara yönelik telif eserler takip etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı Hâce-i Evvel (1870) ve Kıssadan Hisse (1871)⁸⁵ adlı eserleri edebiyatımızın ilk çocuk kitapları arasındadır. Bunları Recaizâde Mahmut Ekrem Tefekkür'ü (1886) ve Muallim Naci Ömer'in Çocukluğu'nu (1890) adlı çocuklar için kaleme aldığı eserleri takip etmiştir.

İnci Enginün, bu dönemde Şemsi takma adıyla çocuk edebiyatını kitap, gazete ve dergi olarak müstakil bir şekilde ele alan Mehmed Şemseddin'e özellikle dikkat çekmektedir. Enginün'e göre çocukların gazeteye daha çok ihtiyacı olduğuna inanan Mehmed Şemseddin gazeteyi bir öğretim aracı olarak görür ve yukarıda isimleri zikredilen Arkadaş, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Talim dergilerini değişik sayılarda çıkarır. Mehmed Şemseddin çocuklara dil kılavuzları çıkardığı gibi ‘Çocukların Cuma Günü Mektebi’ adıyla İslâmiyet, terbiye, ilim ve fen konularında çocuklar için dört ciltlik yardımcı kitap hazırlamıştır.⁸⁶

⁸² Çelik, a.g.m. s.311.

⁸³ Enginün, a.g.e. s. 394.

⁸⁴ Yavuz Bayram, Prof. Dr. “Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz”, Hece Dergisi, S. 104-105, Ankara 2005, s.484-500.

⁸⁵ Yalçın – Aytaş, a.g.e. s.24.

⁸⁶ Enginün, a.g.e. s. 395.

Hazırlık devresi olarak görülebilecek bu ilk dönemi okuru çocuk olan kitapların yazıldığı ikinci dönem olan 2. Meşrutiyet dönemi izlemiştir. İkinci meşrutiyet döneminde “Batı’daki pedagojik devrime paralel bir süreç izlenerek eğitici misyonu ağır basan kitaplar yazılmaya başlanır.”⁸⁷

2.Meşrutiyet’ten sonra yeni nesilleri yetiştirme endişesi çocuk eğitim ve öğretimine verilen önemi artırmıştır. II. Meşrutiyet döneminin aydınları, yeni bir çocuk kimliğinin oluşturulmasını, değişimin ve Batılılaşmanın bir teminatı olarak gördükleri için, 1908-1913’de belli oranda, 1913-1918’de ise Bab-ı Âli baskınıyla ülkenin idaresinde tamamen söz hakkı olan, İttihat ve Terakki’nin belirleyiciliğinde eğitim alanında yeni düzenlemeler yapılmasını desteklemiştir. Dönemin eğitimci aydınları çocukları geleceğin teminatları olarak gördükleri için milli bir kimlik oluşturma çabasını en başta eğitim kurumlarını elden geçirerek yapma yoluna gitmişlerdir.

Bu dönemde çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye (İlköğretim) Mecmuası çocuğa yönelik edebî ürünlerin bir ihtiyaç olduğu sonucuna varmış ve bu alandaki eksikliği fark etmiştir. Ahmet Cevat (Emre), Çocuklara Hikâye Anlatmak Sanatı (1910) adlı eserinde teorik bilgiler vermiş ve örnek metinler üzerinde durmuştur.⁸⁸

1909’da Darümuallimin’in (Öğretmen Okulu) başına getirilen Satı Bey’in tespitleri ve çabaları önemlidir. Satı Bey’in kurma girişimlerinde bulunduğu Uygulama Okulunun (Tatbikat Mektebi)⁸⁹ ihtiyaçlarının başında çocukların seviyesine uygun metinlerdir gelmektedir. Satı Bey’in “çocuk edebiyatımızın parlak ve mükemmel eserleri”⁹⁰ dediği birkaç metnin dışında elde pek bir şey yoktur. Satı Bey dikkatleri konu üzerine çekmek için bir konferans tertip etmiştir. Dönemin şair ve müzisyenlerini göreve çağırır. Bu çağrının ilk cevabı Ali Ulvi Elöve’den gelir. Elöve ‘Çocuklarımıza Neşideler’⁹¹ adıyla telif ve tercüme şiirleri bir araya getirir.

⁸⁷ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.163.

⁸⁸ Tacettin Şimşek, Yrd. Doç. Dr. **Çocuk Edebiyatının Tarihçesi**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.5.

⁸⁹ Şimşek, a.g.m. s.5.

⁹⁰ Şimşek, a.g.m. s.5.

⁹¹ Şimşek, a.g.m. s.6.

1911’de çocuklar için ilk şiir kitabı İbrahim Alâettin Gövsa tarafından yazılmıştır.⁹² Abdülhak Hâmit, Gövsa’nın bu şiirlerini başarılı bulur “Türkiye’de kurulmaya başlanan “çocuk edebiyatının bir mukaddimesi” olarak görür. “Çocuk edebiyatı” terimini de ilk defa kullanan İbrahim Alâettin’dir. İbrahim Alâettin, Tedrisat-ı İptidaiye mecmuasında yayınladığı “Çocuk Edebiyatı” başlıklı yazılarıyla alanın çerçevesini çizerek, çocuk edebiyatının kuramsal temelleri üzerinde durmuştur.⁹³

Bu çalışmayı Tevfik Fikret’in Şermin’i (1914) izler. Robert Koleji’ndeki öğretmenlik yıllarında yazdığı Şermin’de Fikret özlediği yeni insan tipini yetiştirmeyi hedeflemiştir. Edebiyat araştırmacıları Fikret’in bu tavrını “görev yaptığı Robert Koleji’nde eski Türk ve Fransız usullerinden çok farklı yeni bir eğitim metoduyla, Anglo-Sakson eğitim ve öğretim metoduyla karşılaşmasına”⁹⁴ bağlamaktadır. Bu yeni metodun oluşturmak istediği insan tipi, iradeli, kabiliyeti doğrultusunda yönlendirilmiş, hayata faydalı ve pratik şeylere önem veren Amerikalı insan tipidir.⁹⁵ Mehmet Kaplan, Şermin’i Tevfik Fikret’in özlediği yeni insan tipiyle yakından ilgili görür. Kaplan’a göre Şermin, Fikret’in Haluk’un Amentüsü’nde geliştirdiği yeni insan tipinin çocuk terbiyesine tatbik edilen şeklinden ibarettir.⁹⁶ Kaplan günlük hayata yönelen bu “yeni insan”ın hayatında mistik duygulara yer olmadığını, onun yerini “hayat bilgisi” aldığını⁹⁷ söyler. Şermin’deki şiirlerin çoğuna bu düşünceler hâkimdir. Fikret, kitabının ilk şiirlerini “Satı Bey’in açtığı Yeni Mektep’in çocuklar kısmına”⁹⁸ ithaf etmiştir.

İbrahim Alâettin Gövsa, Tevfik Fikret’in Şermin’de yalın bir söyleyiş tutturmasına rağmen “taşdıkları hayaller çocuklara uygun bulmayarak ‘Bahar Kalfa,

⁹² Mehlika Karagözoğlu, **Mustafa Ruhi Şirin’in Çocuk Edebiyatına Dair Görüşleri Ve Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.39.

⁹³ Şimşek, a.g.m. s.6.

⁹⁴ Alev Sınar, Doç. Dr. **Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, Cilt 4, Sayı 7, s.184.

⁹⁵ Mehmet Kaplan, Prof. Dr. **Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.184.

⁹⁶ Kaplan, a.g.e. s.183.

⁹⁷ Kaplan, a.g.e. s.184.

⁹⁸ Kaplan, a.g.e. s.184.

Yaz Nine, Hazan Teyze, Kış Baba⁹⁹ gibi manzumeleri başarılı sayılamayacağı iddiasındadır.

Bu dönemde çocuk üzerinde en kapsamlı duran ve çocuk edebiyatı ile ilgili önemli çalışmalar yapan isim Ziya Gökalp'tır. Türkçülük akımının önemli ideologlarından olan Gökalp çocuğun eğitimde merkeze aileyi koymuştur. Gökalp sağlıklı ailelerin bulunduğu toplumlarında sağlıklı olacağını düşünmektedir. Bu yaklaşımı Gökalp'in çocuğa büyük önem atfetmeye ve bu alanda çalışmalarını yoğunlaştırmaya sevk etmiştir. Gökalp'in Limni ve Malta'daki iki yıl süren sürgün günlerinde kızlarına gönderdiği mektuplarında çocuğun yetişmesine yönelik önem atfettiği noktaları ifade ettiği görülmektedir.¹⁰⁰

Ona göre çocuk bir şahsiyet olarak yetiştirilmeli ve çocuğa verilecek terbiye mutlaka millî olmalıdır. Gökalp teorik olarak çocuğun terbiyesinin nasıl olması gerektiğini belirttiği gibi bunun örneklerini de tarihi metinlerde yeni baştan işlediği halk hikâyeleri ve masallarda göstermiştir. Gökalp, çocuklara bilgi vermek için edebî metinleri kullanma düşüncesindedir ve ahlaki ve millî duyguları kısa kalıplarla söylediği şiirleri vasıtasıyla çocuğa kazandırma çabasındadır. Kızıl Elma (1915), Yeni Hayat (1918) ve manzum - mensur 12 masalın yer aldığı Altın Işık (1923) adlı kitaplarındaki metinler, çoğunlukla öğretici metinlerden oluşmuştur. "Altın Işık'taki manzum metinlerden ikisinin Dede Korkut hikâyelerinden, birinin de Malazgirt Savaşından alınmış olması, Ziya Gökalp'in içerik zenginleştirmede geleneksel anlatım türlerinin yanında tarihsel olaylardan da yararlandığını"¹⁰¹ göstermektedir. Halide Edip Adıvar, Gökalp'in bu masallarıyla "Türk'ün en sevimli çocuk edebiyatını yazdığı"¹⁰² görüşündedir. Fakat Gökalp'in bu eserlerindeki şiirlerini, "çocuk şiirleri açısından verimliymiş gibi görünmesinin rağmen oldukça kuru"¹⁰³ olduğu düşünen edebiyat araştırmacıları da bulunmaktadır.

⁹⁹ Şimşek, a.g.m. s.7.

¹⁰⁰ Bkz. Alev Sınar, Doç. Dr. **Sürgündeki İki Baba: Namık Kemal ve Ziya Gökalp**, Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 451-454.

¹⁰¹ Şimşek, a.g.m. s.7.

¹⁰² Enginün, a.g.e. s. 396.

¹⁰³ Ejder Çelik, **Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türk Çocuk Edebiyatına Kısa Bir Bakış**, TÜRK DİLİ Cilt: CII Sayı: 724, Ankara Nisan 2012, s. 312.

“Ben bir Türk’üm, dinim cinsim uludur” mısraıyla Türkçülük akımının öncü ideologlarından Mehmet Emin Yurdakul’un da bazı şiirleri çocuk edebiyatı çerçevesinde ele alınmıştır. “Bu şiirler Cumhuriyetin ilk yıllarında okutulan Türkçe ders kitaplarına girmiştir.”¹⁰⁴ Fakat bu şiirlerin hedef kitlesi çocuk olmadığı gibi teknik olarak da başarılı bulunmamaktadır. Şiirlerin sade diliyle verdiği mesajların çocuklara uygun olduğunun düşünülmesi, bu şiirlerin bir kısmının çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirildiğini göstermektedir.

Edebiyatta millileşme ve dilde sadeleşmenin sembol isimlerinden Ömer Seyfettin genç yaşta vefat etmiş fakat geride çok sayıda eser bırakmıştır. Edebi metinleri toplumun eğitiminde bir araç olarak gören Ömer Seyfettin, hikâyelerini çocuklar için yazmamasına rağmen, “hikâyelerin olaya dayanması, hareket unsurunun fazlalığı, anlatımın akıcılığı ve dilinin sadeliği, çocukların kolaylıkla okumalarını”¹⁰⁵ sağlamıştır. Ancak Ömer Seyfettin’in hikâyelerinin bazılarının çocuklara uygun olup olmadığı tartışılan konulardandır. Hikâyelerdeki “şiddet öğeleri”¹⁰⁶, ayrımcılık içeren anlatımlar, ötekileştirme¹⁰⁷ ve hatta çocuğun yaş ve anlama düzeyini aşan cinsel anlatımlar¹⁰⁸ araştırmacıların iddiaları arasındadır.¹⁰⁹

Çocuklar için şiir yazan dönemin diğer iki önemli ismi Ali Ekrem ve Fuat Köprülü’dür. “Ali Ekrem’in Çocuk Şiirleri (1917) ve Şiir Demeti (1923), Fuat Köprülü’nün de Mektep Şiirleri (1918) ve Nasrettin Hoca (1918) adlı kitapları”¹¹⁰ çocuk edebiyatı alanındaki önemli katkıları olduğu düşünülen kitaplardandır. Alanının önemli akademisyenlerinde olan Fuat Köprülü’nün çocuklar için yazmaya zaman ayırması, Tanzimat’tan itibaren çocuğun keşfiyle başlayan çocuk edebiyatı sürecinin gelişimini ortaya koyması bakımından önemlidir.

¹⁰⁴ Sınar, a.g.m. s. 185.

¹⁰⁵ Sınar, a.g.m. s. 185.

¹⁰⁶ Bkz. Ant, Kaşığı, Bir Çocuk Aleko, Bomba, İlk Cinayet vb. hikâyeleri.

¹⁰⁷ Bkz. Deve hikâyesi.

¹⁰⁸ Bkz. Namus hikâyesi.

¹⁰⁹ Gülsüm Cengiz, **Ömer Seyfettin Öykülerinin Çocuğa Görelik İlkesine Göre İncelenmesi ve Bu Öykülerdeki Ötekileştirme ve Şiddet Öğelerine Bakış**, 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2012, s.315.

¹¹⁰ Şimşek, a.g.m. s.7.

Batı aydınlanması ve pozitivistimin yerli temsilcileri olan Mustafa Reşit Paşa ve Şinasi'nin öncülüğünde gelişen pozitivist algı, çocuğun yeniden keşfiyle kendini çocuk edebiyatı alanında da göstermeye başlamıştır. Tanzimat'la ilk örneklerini ortaya koyan ve Meşrutiyetle zenginleşmeye başlayan çocuk yayınlarının genel zemini, büyük oranda pozitivistimin önerdiği insan tipinin inşasına dönüktür. Milli duygularla beslenen bu algı Tefik Fikret ve Ziya Gökalp'le genel hatları çizilen bir yapıya bürünmüştür. Savaşların oluşturduğu duygu yoğunluğu da, yarının nesillerini eğitmeyi Meşrutiyet ve Cumhuriyet ideologlarının önüne bir vakıa olarak çıkarmıştır.

Cumhuriyetle beraber gelişen siyasi süreç, toplumsal yapının yeniden inşa hamleleri, çocuk merkezli hızlı bir değişim sürecinin gelişmesine neden olmuştur. Dönemin ideologlarından Faruk Nafiz Çamlıbel ve Behçet Kemal Çağlar tarafından yazılan ve Cemal Reşit Rey tarafından 1933 yılında bestelenen Onuncu Yıl Marşı'ndaki "On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan" mısraı, yeni nesil algısının özetlenmesi bakımından dikkat çekmektedir. Çocuğa yönelik yayınların hız kazandığı bu dönemde, çocuk artık merkezi figürlerdendir.

Cumhuriyetin ilanından sonra "çocukların bilincinde ulusal egemenlik kavramının yerleşmesi"¹¹¹ ve yeni toplum fikrinin gelişmesi için çocuk ve çocuk eğitimi ulusal bir politika olarak düşünülmüş, bundan dolayı çocuğa yönelik yayınların hızla artmış ve çeşitlenmiştir.

Mustafa Ruhi Şirin'e göre, Tanzimat'la başlayıp II. Meşrutiyet'le devam eden "Batı'daki idealize çocuk figürlerini yansıtan kitapların çevirisine ilgi Cumhuriyet döneminde yoğunlaşarak devlet politikasına dönüşmüştür."¹¹² Alfabe değişikliğiyle kitaplar yeni harflere aktarılırken tercümelemler devam etmiş diğer yandan özgün çocuk edebiyatı örnekleri görülmeye başlanmıştır. Şirin, Cumhuriyet dönemi çocuk edebiyatında iki dönemin etkili olduğunu düşünmektedir. Birinci dönem olarak ifade ettiği 1970'e kadar olan süreçte " çocuğu eğiten kitapların çocuk edebiyatı olarak adlandırıldığı" dönemdir. Bu tarihten sonrasını ise "yeni çocukluğun edebiyatına yönelen öznesi çocuk olan, çocuk edebiyatı"¹¹³ dönemi olarak adlandırmaktadır.

¹¹¹ Yalçın – Aytaş, a.g.e. s.25.

¹¹² Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.163.

¹¹³ Şirin, a.g.e. s.163.

Şirin, ayrıca birinci dönem için Cumhuriyet döneminin en başarılı çocuk projesi olarak gördüğü okur-yazarlığın yaygınlaşmasıyla 1928 sonrası çocuk yayınlarının gündeme gelmesinde etkili olmuştur.

Çocuğa yönelik edebî ürünlerde görülen çeviri eserlerin egemenliği bu dönemde de devam etmiştir. Özellikle “Tanzimat döneminde Şinasi ile başlayan ‘La Fontaine’ çevirileri Cumhuriyet döneminde de Vasfi Mahir, Nazım Hikmet, Sebahattin Eyüboğlu ve Orhan Veli”¹¹⁴ gibi isimlerin katkılarıyla sürmüştür.

Cumhuriyet döneminde dünya edebiyatının birçok çocuk klasiği de Türkçeye aktarılmıştır. Bunlar içerisinde çeviri sayısının çokluğuyla ‘Çocuk Kalbi ve Küçük Prens’ ön plana çıkmıştır.

Dönemin telif çocuk edebiyatı ürünlerinde bir kısmı öğretmen olan yazarların eserleri dikkatleri çekmektedir. Sade bir dille yazılan bu eserlerin çocuğa uygunluğu tartışılmakla beraber, günlük hayattan manzaralar içeren bu eserler çocuklar tarafından da okunmuştur. Bunların başında Reşat Nuri Güntekin ve genellikle tarih şuuru vermek amacıyla çocuklara yönelen Abdullah Ziya Kozanoğlu”¹¹⁵ gelmektedir. Reşat Nuri Türk edebiyatında çocuğa en fazla yer veren edebiyatçılarımızdandır. Reşat Nuri çocuğu “öğretmen olmasından gelen bir tecrübe ve dikkatle, sadece kendi çağı ve dünyası içinde bir varlık olarak değil, bir yığın psikolojik ve sosyal problemi bulunan bir vâkıa olarak”¹¹⁶ ele almıştır.

Çocuğa yönelik yazmamakla birlikte çocuklar tarafından okumasıyla, dikkat çeken diğer iki isim Halide Edip ve Yakup Kadri’dir. Halide Edip’in eserlerinde bir Cumhuriyet eğitimcisi yaklaşımıyla “çocuğun, kadının ve toplumun eğitilmesi temel mesele olarak ortaya çıkar.”¹¹⁷ Halide Edip, “Amerikalı Pedagog Herman Harrell Horne’un”¹¹⁸ eğitimle ilgili kitabını, Türkçeye aktarmış ve ‘Talim ve Terbiye’ adıyla yayınlamıştır. Bu kitap Halide Edip’in eğitim hakkındaki görüşlerini ifade eden en kapsamlı çalışmasıdır.

¹¹⁴ Şimşek, a.g.m. s.8.

¹¹⁵ Enginün, a.g.e. s. 397.

¹¹⁶ Birol Emil, Prof. Dr. **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Çocuk Problemi**, Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 301-302.

¹¹⁷ Enginün, a.g.e. s. 416.

¹¹⁸ Sınar, a.g.m. s. 188.

Aka Gündüz, Mahmut Yesari, Nihat Adsız, Cahit Uçuk ve Kemalettin Tuğcu da dönemin önde gelen yazarları arasında sayılabilir. Cumhuriyetin ilanından sonra hikâye, şiir ve tiyatro eserleriyle çocuğa ulaşmaya çalışan Aka Gündüz, devrin siyasi ideolojisini çocuklara anlatmaya çalışırken “milli bilince sahip, vatanını seven ve ülkeye hizmete hazır idealist tipleri”¹¹⁹ çocuğa örnek olarak sunmuştur. Aka Gündüz gibi çocuklara yeni anlayışın değerlerini çocuklara kavratma amaçlı Hasan Ali Yücel, Rakım Çalapala, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi isimler de zikredilebilir.

Hikâye, roman ve şiir tecrübelerinin yanında yine devrin siyasi ideolojisini uygun çocuklara yönelik biyografi kitapları da yazılmıştır. “Rakım Çalapala’nın ‘Türk çocuğunun altın kitabı’ olarak takdim edilen, resimli Mustafa Atatürk’ün Romanı (1944) ve Falih Rıfkı Atay’ın Babamız Atatürk (1955)”¹²⁰ bu eserler arasında öne çıkanlardır.

Tanzimat’tan sonra örnekleri görülmeye başlayan çocuk dergileri bu dönemde de kendini göstermiştir. 1925 yılında Zekeriya Sertel tarafında yayınlanan Sevimli Mecmua adlı çocuk dergisi, daha önceki çocuk dergilerinin klasikleşmiş içeriğini değiştirmiştir. “Resimli bilmece-bulmaca, resme dayanan hikâye, boyama, fotoğraf, karikatür ve çocukların kendi imkânlarıyla yapabileceği oyuncakların anlatıldığı”¹²¹ bölümlere yer verilmiştir. Himaye-i Efdal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) 1926-1935 yılları arasında çocuklarda önemli izler bırakan Gürbüz Türk Çocuğu’nu yayınlamıştır. Çıkan bu çocuk dergileri içerisinde en önemlisi Doğan Kardeş’tir. Enginün, 1945-1978 yayınlanan derginin nesilleri yetiştirdiğini belirtmektedir.¹²² Doğan Kardeş dergisinin 1970’lerden itibaren içeriği değişip “çizgi romana dönüşünce, bıraktığı boşluğu 1977’de Ülkü Tamer’in yönetiminde yayınlanan Milliyet Çocuk”¹²³ doldurmuştur. Bu dergilerin yayınlanma süreçleri dikkate alındığında yeni rejimin kendisini kabul ettirme çabalarının da en yoğun devresi olduğu ve genellikle edebiyatı ikinci plana ittiği söylenebilir. “Daha doğru

¹¹⁹ Sınar, a.g.m. s. 186.

¹²⁰ Sınar, a.g.m. s. 191.

¹²¹ Sınar, a.g.m. s. 189.

¹²² Enginün, a.g.e. s. 398.

¹²³ Sınar, a.g.m. s. 189.

bir ifade ile geçmiş döneme göre daha az rastlanan edebi ürünler ağırlıklı olarak yeni rejimi ve onun yeniliklerini benimsetmek amacını güttüğü görülmektedir.”¹²⁴

1940’a kadar belli bir ideolojik zeminin ürünü olarak görülebilecek bu çabalara rağmen, çocuk edebiyatı alanında yapılan yayınların yeterli olmadığı söylenebilir. Çocuk Esirgeme Kurumu’nun “1943 yılında çoğu çeviri 100’e yakın kitabı bastırması”¹²⁵ bu alandaki boşluğu doldurmaya yetmemiştir.

1950’lerden sonra çocuklara yönelik yazılan eserlerde “toplumsal içerikli öykü ve romanlar”¹²⁶ yer almıştır. Şiir çocuklar için önemini korumuş, Yusuf Ziya Ortaç, Halide Nusret Zorlutuna ve özellikle Fazıl Hüsni Dağlarca’nın bu alanda önemli çabaları olmuştur. Dağlarca, devrinin diğer birçok edebiyatçısı gibi “ulusal bilinci uyandırmaya, geleneksel tiplerden yola çıkarak çağdaş mizah kişilikleri”¹²⁷ üretmeye çalışmıştır. Dağlarca, Mustafa Ruhi Şirin’e göre “çocuğa yönelişte Türkiye’de bir dönüm noktasıdır. Altmışlı yıllardan itibaren çocuk özneye yönelen ilk Türk şairidir. Tevfik Fikret gibi çocuğu ve çocukluğu anlatmamıştır. Çocuk bakışıyla çocuğa yazma cesaretini göstermiş ve bu açıdan da ilk olmuştur.”¹²⁸

Ziya Gökalp’in önünü açtığı halk masallarını yeniden işleyerek çocuklara sunma çalışmaları bu dönemde “Eflatun Cem Güney, Naki Tezel, Erdoğan Tokmakçioğlu ve Oğuz Tansel”¹²⁹ ile devam etmiştir. Eflatun Cem Güney uzun yıllar bu çalışmalarıyla çocuklar tarafında okunmuştur. Naki Tezel de yaptığı masal derlemeleriyle önemli çalışmalar yapmıştır.

Çocuk edebiyatı alanında asıl hamlenin 400’e yakın eseriyle Kemalettin Tuğcu’dan geldiği düşüncesi edebiyat araştırmacıları tarafından ifade edilse de, Tuğcu’nun çocuk edebiyatındaki karşılığı tartışılan konulardandır. Eserlerindeki hayat şartlarının olumsuz etkilediği çocukların, çocuk okurun psikolojisinde olumsuz etkiler bıraktığı eleştirilen konuların başında gelmiştir. Diğer yandan roman

¹²⁴ Cüneyt Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, c.4, s.7, s.516.

¹²⁵ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s. 25.

¹²⁶ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s. 26.

¹²⁷ Şimşek, a.g.m. s.9.

¹²⁸ Mustafa Ruhi Şirin, **Çocukluğa Adanmış Konuşmalar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.19.

¹²⁹ Sınar, a.g.m. s. 191.

kahramanlarının azimli, iradeli ve mücadeleci yönleriyle başarıya erişmeleri dolayısıyla, eserleri eğitici bulanlar da olmuştur. Eserlerin bu yönüyle çocuklardaki acıma ve merhamet duygusunu geliştirdiği düşünülmektedir.

Cahit Uçuk da roman, hikâye ve masal alanında yazdığı eserlerle çocuklara hitap eden diğer bir yazardır. Eserlerindeki macera ve heyecan unsurlarıyla çocuğu eserine bağlayarak temel değerleri çocuklara kazandırmaya çalışmıştır.

Eserlerinde Kemalettin Tuğcu'nun etkileri sezilen Gülten Dayıoğlu da çocuğun dünyasına girebilmiş yazarlardan birisidir. Dayıoğlu “aile bağlarından törelere, çalışmanın erdem oluşundan insan, yurt ve doğa sevgisine, yoksulluktan yardımseverliğe, savaştan barışa, düşmanlıktan kardeşliğe birçok konu üzerinde durmuş ve bütün güçlüklerin çözümünü sevgide”¹³⁰ bulmuştur.

1966-67 yıllarında Belçika edebiyatından çevirileri yapılan ‘Ayşegül ve Ayşecik’ dizisi edebiyatımızda renkli çizimleriyle ve özgün tasarımıyla yerini almıştır. Fakat bu kitapların karakterleri isimlerini değiştirerek yerli yapmak hikâyeleri yerlileştirmeye yetmemiştir. Değer bağlamında dar bir elit kitlenin yaşantısına hitaptan öteye geçememiştir. Fakat renkli ve canlı resimleriyle çocuk edebiyatımızı, estetik bakımdan da etkilediği görölmektedir.

1950’li yıllardan sonra Amerikan çocuk edebiyatından da birçok eser Türkçeye çevrilmiştir. “Bunlardan bir kısmı Amerikan kültürüne ve tarihini yansıtan çizgi romanlar olarak çocuğun dünyasına girerken bir kısmı da uyarlamalarla çocuk edebiyatındaki yerini almıştır.¹³¹ Batı’dan tercüme edilen çizgi roman deneyimlerinden sonra yerli çabalar da kendini göstermiştir. Türk çocuk edebiyatında çizgi roman bir tür olarak yerleşmesinde “Suat Yalaz’ın *Karaoğlan* çizgi romanlarının”¹³² önemli etkisi olmuştur.

1970’li yıllara kadar Türk çocuk edebiyatı hızlı bir gelişim seyri geçirmiştir. Çocuğa yönelik yayınların çeşitlenip artmasına rağmen, Mustafa Ruhi Şirin, ilk dönem olarak adlandırdığı 1970’lere kadar olan dönemde Türk çocuk yazarı

¹³⁰ Şimşek, a.g.m. s.9.

¹³¹ Yalçın - Aytaş, a.g.e. s. 26.

¹³² Yalçın - Aytaş, a.g.e. s. 27.

nitelemesini hak edecek yazarımızın olmadığını düşünmektedir. Şirin, görüşünü dünya dillerine çevrilmiş Türk çocuk edebiyatı örneğinin olmamasıyla destekler. Şirin, bu dönemde çocuk yazarlığının üçüncü sınıf bir yazarlık olarak algılanmasının edebiyat dünyasında genel bir eğilim olduğunu ifade etmektedir.¹³³

Şirin'e göre çocuk edebiyatında 'ikinci dönem' 1970'lerden sonra başlar. Bu döneme de idealize çocuk anlayışı hâkimdir.

1970'lerden itibaren hareketlenen çocuk edebiyatımızda dönemin siyasi koşullarının etkisi belirgin şekilde hissedilmektedir. Pozitivizmle meczedilmiş bir sosyalizm algısı çocuğa yönelik eserleri de etkileyerek, toplumcu söylemleri çocuk edebiyatına sokmuştur. Yazarlarımızın bir kısmı sınıf çatışması, işçi ve köylü sorunları, köy kent çatışması temalarını çocuk edebiyatına taşımış ve böylece sınıf bilincine sahip bilinçli nesiller yetiştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Hasan İzzettin Dinamo, Talip Apaydın, Yüksel Pazarkaya, Muzaffer İzgü, Erol Toy ve kısmen Aziz Nesin gibi isimler bu grupta zikredilebilir. Bu politik süreç 80'li yılların başına kadar etkili olmuştur.

1980'den sonra gerek ülkenin siyasi şartlarının zorlayıcı ortamının etkisiyle gerekse dünyadaki gelişmelerden dolayı çocuk edebiyatımızda yeni bir seyir başlamıştır. 1979 yılının UNESCO tarafından 'Dünya Çocuk Yılı' olarak kabul edilmesi edebiyatımızdaki çocuk edebiyatı verimlerinin yazar, eser ve içerik bağlamında yeniden ele alınmaya başlamasına yol açmıştır.

Bu tarihten itibaren çocuk yazarlığına yönelik düzenlenen yarışmaların artışı, çocuk edebiyatına nitelikli yeni eserler kazandırmak ve çocuk için yazarları teşvik etmek bakımında önemli işlev görmüştür. "Çocuk Esirgeme Kurumu, Doğan Kardeş ve Arkin Kitabevi tarafından başlatılan çocuk edebiyatı yarışmalarına pek çok kurum ve kuruluş da katılmıştır."¹³⁴ 1990 yılında Mustafa Ruhi Şirin tarafından kurulan Çocuk Vakfı, çocuk edebiyatı alanında ciddi ve önemli çalışmalara imza atmıştır.

Seksen sonrası yenilikçe denilebilecek çocuk edebiyatı dönemiyle birlikte birçok yayınevi eski baskılarını yenileme ihtiyacı duymuş, içerik olarak değilse de

¹³³ Şirin, **Dersimiz Çocuk**, s.164.

¹³⁴ Sınar, a.g.m. s.193.

biçim ve estetik yönden eserlerini güncellenmeye çalışmıştır. Eğitim bilimleri verilerinin de dikkate alınmasıyla, çocuk yayınlarındaki içerik, biçim ve resim unsurlarının belirli bir uzmanlaşmayı zorunlu kıldığı düşüncesi kabul görmüştür.

Dönemin yazarlarından Hasan Latif Sarıyüce kitaplarıyla birçok kurum tarafından ödüle layık görülmüştür. İslâmî duyarlılıklarıyla ön plana çıkan Cahit Zarifoğlu da çocuklara yönelik hikâyeleriyle dikkatleri çekmiştir. Mustafa Ruhi Şirin'e göre Zarifoğlu'nu çekici kılan özelliklerden biri, hâkim anlatıcıyı modern bir anlatım içinde etkin şekilde kullanarak masal atmosferi oluşturabilmesidir.

Daha önce yetişkinler için yazan bazı yazarların bu süreçle beraber çocuğa yöneldiği görülmektedir. Tarık Dursun Kakıncı, Sulhi Dölek, Erhan Bener, Nazlı Eray, Ayla Kutlu ve Necati Güngör bu isimler arasında sayılabilir.

Gülten Dayıoğlu bu dönemde de çocuğa yönelik eserine devam etmiştir. Mevlana İdris, Süreyya Berfe, Nezihe Meriç de bu dönemde başarılı kabul edilen eserleriyle dikkat çekmektedir.

Çocuklara yönelik yayınlanan “ilk edebiyat dergisi olan Kırmızı Fare'nin ve ilk çocuk edebiyatı araştırmaları dergisi olan Binbir Kitap'ın” editörlüklerini yapan Fatih Erdoğan, farklı yaş gruplarına yönelik “kitapları, çevirileri ve fikri yazılarıyla”¹³⁵ birçok ödüle layık görülmüş önemli bir isimdir.

Aytül Akal, Mavisel Yener eserleriyle dönemin üretken yazarları arasına girmektedir. Veysel Çolak, İsmail Uyaroğlu, Ali Püsküllüoğlu, Abbas Cılga çocuk edebiyatı alanında aldığı ödüllerle, Ünver Oral geleneksel tiyatromuza yaptığı atıflarla dikkat çeken isimlerdir. “Nur İçözü yaş gruplarına göre seri kitaplar hazırlamış, Feyza Hepçilingirler roman ve oyunlarıyla çocuklara seslenmiş ve dil bilincine”¹³⁶ dikkat çekmiştir. Behiç Ak, Hamdullah Köseoğlu, Sevim Ak çocuk edebiyatının bu dönemdeki üretken yazarlarındandır.

1980 sonra çocuk şiirleri birçok şairle devam etmiş fakat diğer türler gibi sıçrama yapmamıştır. Yazmaya devam eden Fazıl Hüsnü Dağlarca yanında, Cahit

¹³⁵ Mehlika Karagözoğlu, **Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk Edebiyatına Dair Görüşleri Ve Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.22.

¹³⁶ Karagözoğlu, a.g.t. s. 24.

Zarifoglu, Ülkü Tamer bu dönemin önemli isimleridir. Kemal Özer, Gökhan Akçiçek, Bestami Yazgan, Gülsevin Kıral, Yusuf Dursun ve Mustafa Ruhi Şirin bu alandaki yayınlarına devam etmektedir.

Çocuk edebiyatı veya çocuklar için edebiyat, Batıda ve Türk edebiyatında çocukluğun yeniden keşfiyle modernleşmenin bir gereği olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Batı pozitivist aydınlanmayı yeni nesil üzerinden gerçekleştirmek için çocuk merkezli yayınlara erken dönemde başlamış ve gelişen edebi türleri çocuklar için de kullanmakta geri kalmamıştır. Eğitim bilimlerinin gelişimi, çocuğun gelişim evrelerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuş ve bu gelişimlere paralel, yetiştirilmek istenen yeni nesil, yaş gruplarına uygun olarak yeni yayınlarla tanışmıştır. Büyüğün bir küçük prototipi olarak algılanan çocuk, bir birey olarak keşfedilince modern algının yerleşmesinde önemli bir fırsat olarak Batı aydınlanmasının önemli bir argümanına dönüşmüştür. 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyıl boyunca yayıncılıktaki büyük değişim ve dönüşün çocuk yayınlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Çocuğun yaşına ve seviyesine göre hazırlanan kitaplar, yine yaşına uygun çizimlerle zenginleştirilip çocukların beğenisine sunulmuştur. Geleneksel kültürün birçok eski anlatısı da önemli bir arka plan sağlamış, bu verimler yeni bir tarzda çocukların beğenisine sunulmuştur. İlk eserlerde görülen çocuk nesne, pedagojik verilerin etkisiyle çocuk özneye dönüşmüştür. Çocuk özne bu süreçten itibaren, fikir altyapısı olarak olmasa da, estetik ve içerik olarak çocuk yayınlarının başkahramanı olmuştur.

Türk edebiyatındaki çocuk yayınlarının seyri de Türk modernleşmesinin etkisinde şekillenmiştir. Çocuğun geleneksel varlığı Tanzimat'la birlikte değişmeye başlamıştır. Tercüme faaliyetlerinin artışı genel olarak Türk modernleşmesinin teorik zeminin beslediği gibi çocukluğun keşfi de beraberinde getirmiş ve bu alandaki yayınları hızlandırmıştır. Şinasi, Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret gibi Batı aydınlanmasının ve pozitivistimin yerli temsilcileri bu alandaki yayınların bilinçli öncüleri olmuşlardır. İkinci meşrutiyet döneminden sonra hız kazanan çocuk yayınları cumhuriyetle beraber büyük mesafeler almıştır. Her iki dönemde de iktidar elitlerinin ideolojik aygıtına dönen edebi verimler çocuk yayınlarının da seyrini belirlemiştir. Tercüme çocuk yayınları çocuğun eğitilmesinde önemli bir husustur.

Kültürel zeminimizi içeren çocuk yayınlarında Ziya Gökalp'in ve etki sahasındaki yazarların milliyetçi refleksleri dikkat çekmektedir. Yerli kültüre ait hususlar yeni bir bakış açısıyla yeniden ifadesini bulmuştur. Bu doğrultu da pragmatist amaçlar yayınların içeriğinde belirleyici olmuş ve yeni neslin yetişmesinde çocuk yayınlarının önemi daima göz önünde bulundurulmuştur. Fakat 1970'li yıllara kadar hızlı bir gelişim ortaya koyan bu yayınların çocuğa uygunluğu ve yazarların başarılı yayınları tartışılmaktadır. 70-80 arası da devrin ideolojik zemininden çocuk yayınları önemli ölçüde etkilenmiştir. 80 sonrası ise Türk çocuk edebiyatında içerik, estetik ve çocuğa görelilik bakımından başarılı örneklerin ortaya konulduğu görülmektedir.

3. BÖLÜM: İSLÂMÎ DUYARLIKLIL ÇOCUK EDEBİYATI

Birinci bölümde İslâmî duyarlık olarak ifade ettiğimiz, dinin edebî alanda bilinci bir tercih olarak görünümünün ortaya çıkması, Tanzimat'la başlayan pozitivist aydınlanma sürecinin karşısında hayattan dışlanma refleksiyle devrin İslâmî hassasiyete sahip aydınları tarafından bilinçli bir tercihin sonucu olduğu belirtilmişti. İslâmî duyarlıkların çocuk edebiyatında kendini göstermesi İslâmî duyarlıklı edebiyatın genel seyri içerisinde oldukça geç denilebilecek bir döneme rastlamaktadır.

Çocuk edebiyatının edebiyatımızdaki seyri dikkate alındığında bu gecikmenin sebebi bir ölçüde açıklana bilecekse de, Cumhuriyet sonrası dönemin siyasi şartları, İslâmî duyarlıklara sahip edebiyatçıların öncelik sıralaması ve pedagojik gelişimlerin edebiyatçıları belirli bir farkındalık ekseninde bu alanda zorunlu bir arayışa itmesi, çocuğa yönelik yayınların İslâmî bilinç düzeyindeki ilk verimlerini ortaya çıkarmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet döneminin seyri içerisinde dini içerikli çocuk verimleri, duyarlıkların belirginleştirilmesinden çok dinin genel terbiyevî unsurlarını toplumun inançlarının seyri içerisinde ortaya konulması şeklinde kendini göstermiştir. Bu dönem çocuğa yönelik dinî-terbiyevî verimler daha çok çocuk dergileri etrafında ortaya konulmuştur.

İslâmî duyarlıklı çocuk edebiyatı eserlerinin ilk örnekleri, genel çocuk edebiyatı ürünlerinde de görüleceği gibi, tercümelele başlamıştır. Edebiyatımızda ve sosyal hayatımızda ciddi etkileri olan tercüme faaliyetleri İslâmî duyarlıkların belirginleşmesinde ve edebî ürünlerde yerini almasında önemli bir yere sahip olmuştur. İslâmî duyarlıkları çocuk edebiyatı alanında da göstermek isteyen aydınlar ilk örnekleri tercümelele yoluyla vermişlerdir.

Tercüme çocuk eserlerini İslâmî duyarlıklarıyla ilk çocuk dergileri takip etmiştir. Bu dergilerin yazar kadrosu daha sonra zenginleşecek olan İslâmî duyarlıklı çocuk edebiyatının öncüleri olmuştur.

1980 sonrası tür, içerik ve estetik olarak zengin bir seyir takip eden çocuk verimleri için bir sonraki aşama İslâmî duyarlılıklarıyla müstakil çocuk kitapları yayınevleri olmuştur.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin İslâmî duyarlık bağlamında ele alınmasından önce İslâm dininin çocuk terbiyesine ve temel kaynakları itibariyle çocuğa bakışını ortaya koymak konumuzun seyri açısından önem taşımaktadır.

3.1. İslâm'a Göre Çocuk Terbiyesi

İnsan hayatında terbiye bakımından en önemli dönem bireyin ergenliğine kadar olan çocukluk dönemidir. Çocukluk döneminin karakter oluşumundaki kilit rolü, İslâm inancında şahsiyet terbiyesinin sistematik bir şekilde özellikle bu dönemde yoğunlaştığı görülür. İslâm'a göre şahsiyet terbiyesi hayatın genelini ilgilendiren bir husus olmakla beraber çocukluk döneminin önemi göz önünde bulundurularak çalışmalar yapılmıştır.

Kur'an, ilk müfessirlerden İbn Abbas tarafından dört bölümde tasnif edilir: Akaid, ahlak, ibadet, muamelat.¹ Bu tasnife göre dinin özünü akaid yani inanç oluşturmaktadır. Sıralamanın ikinci kısmında ahlakın bulunması dikkat çekmektedir. İlk dönem İslâm vahyinde de inanç esaslarından hemen sonra büyük oranda ahlakın ve ahlaki davranışların emredildiği göze çarpar.² Ahlak ilkelerinin hayata dönüşümünün en güzel örneği ise Hz.Muhammed'in şahsında verilmiştir. Kur'an, Hz.Peygamberin yüce bir ahlak üzere olduğunu ifade etmektedir.³ Hadislerde de Hz. Muhammed'in güzel ahlakı teşvik ettiği görülmektedir.⁴ Ayrıca Hz. Aişe'den yapılan bir rivayette Hz.Muhammed'in ahlakına dair bir soruya "Onun ahlâkı Kur'an'dır"⁵ şeklinde cevap vermesi ahlakın kaynağına dair önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir.

¹ Mustafa İslâmoğlu, **Yürek Fethi**, Denge Yayınları, İstanbul 2005, s.107.

² Bkz. Duhâ Suresi 9-10, Rad Suresi 20-22 vb.

³ "Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." Kalem Suresi 4.ayet.

⁴ "Bana en sevgili olanınız ve kıyamet günü de mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlakça en güzel olanınızdır." İbrahim Canan, Prof.Dr. **Kütüb-ü Sitte**, Akçağ Yayınevi – Günlük Gazete Hediye Baskısı, İstanbul 1995 C.5, s. 307.

⁵ Muhammed Yusuf Kandehlevi, **Hz. Peygamber'in Ahlakı ile İlgili Hz. Âişe'nin Söyledikleri**, Hayâtû's Sahâbe, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, C.3, s.91.

İslâm'ın ahlaka verdiği bu önem ve ahlakî bir yaşamı tesis etme çabası nesillerin terbiyesinin nasıl olacağı hususunda en başından itibaren belli bir sistematîği doğurmuştur. Gerek Kur'an'ın ilkeleri çerçevesinde gerekse Hz. Peygamber'in uygulamaları etrafında şahsiyet terbiyesi imandan sonra öncelikli mesele olmuştur.

İslâm terbiyesinin öncelikli kavramı Rabb'dır. Rabb, terbiye anlamında bir masdar⁶ olup, tek başına kullanılırsa Allah anlaşılır. Allah dışında başka bir şey için rabb ismi kullanılmaz. Bununla birlikte bir terkinin içinde kullanımları anlam sahasını genişletmektedir.⁷

İslâm kültüründeki mürebbi-mürebbiye kelimeleri de rabb kelimesinin türevlerinden olup özellikle çocuk terbiyesinden görevli erkek-kadın bireyler için kullanılmaktadır.⁸ Bununla beraber Kur'an'da ifade edildiği üzere: “[Fakat Allah'ın mesajı kendisine iletilince, Firavun:] “Ey Musa, sizin Rabbiniz de kimmiş?” dedi. [Musa:] “Bizim Rabbimiz, [var olan] her şeye gerçek özünü ve biçimini veren ve sonra da her şeyi [kendi doğasının gerektirdiği] yola yönelten varlıktır” diye cevap verdi.”⁹ varlığın yegane mürebbii Allah'tır.

İslâm açısından terbiye incelendiği zaman karşılaşılan ilk husus gerek Kur'an'da ve gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde insan hayatının bir kısım safhalara ayrılmış olmasıdır.¹⁰ Bu safhalar kendi içerisinde yaşa ve seviyeye göre farklı terbiye uygulamalarını da doğurmuştur.

İbrahim Canan Hz. Peygamberin sünnetindeki terbiyenin iki ana döneme ayrılacağını ifade eder. Bu dönemlerin ilki “tedbir” devresidir. Canan'a göre evlenmeye karar verilmesinden çocuğun doğmasına kadar devam eden bu dönemde çocuk eğitimi ve terbiyesi için alınması gereken bir takım tedbirlerden vardır.¹¹ İkinci dönem ise “tatbik” devresidir. Canan'a göre tatbik devresi doğumla ölüm

⁶ Hüseyin Kerim Ece, **İslâm'ın Temel Kavramları**, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.509.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Ece, a.g.e. s.509-512.

⁸ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s.811.

⁹ Tâ-Hâ Suresi 49. ve 50. Ayetler.

¹⁰ İbrahim Canan, **Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1980, s.27.

¹¹ Canan, a.g.e. s.28.

arasında ferdin bütün hayatını içine almaktadır. Canan, insan hayatının bir kısım safhalara bizzat Kur'an tarafından ayrıldığını ifade etmektedir.¹²

Tedbir devresi nikâh öncesi ve nikâhla doğum arasını kapsar. Canan'a göre nikâh öncesi eş seçimiyle başlar. Eş seçiminde Hz.Muhammed'in "dindar olanı seçin"¹³ tavsiyesi belirleyicidir. Nikâhtan doğuma kadar olan tedbirlerin ise daha çok cinsellikle ilgili tedbirlerdir.¹⁴ Canan'ın nikâh sonrası için önemine dikkat çektiği bir diğer evre de çocuğun anne karnındaki dönemidir. Bu döneme dair hadislerin terbiyevî yönden önemine dikkat çektiğini belirtmektedir.¹⁵ Kur'an ayetleri de çocuk terbiyesinin anne karnındaki boyutuna dikkat çekmektedir. "Rahimlerde size istediği şekli veren O'dur. O'ndan başka ilah yoktur, O Kudret Sahibi, Hikmet Sahibidir."¹⁶ ayetini tefsir eden bazı araştırmacılar, ayette geçen "savver" fiilinin hem bedenen hem de psikolojik olarak şekillendirmeyi ifade ettiğini düşünmektedir. Çünkü psikolojik özellikler olmadan cismanî özellikler hiçbir şey ifade etmemektedir.¹⁷ Doğum öncesi dönemde dikkat çekilen bir diğer husus da "anne ve babanın yedikleri lokma ile çocuklarını besledikleri lokmanın haram olmaması"dır. "Haram lokmanın insan karakterini etkileyeceği inancını benimseyen İslâm eğitimi, çocuğa verilen anne sütünün helal olmasını ister."¹⁸

Doğum öncesi İslâm eğitimini doğum sonrasına da sarkan bir diğer hususunun "dua" olduğu belirtilmektedir. "Duanın eğitimde yer alması, insanı eğitenlerin aczini ifade etmekte Hz. Peygamber bile eğitimin bu noktasında aciz kalmakta ve ilahi müdahaleyi istemekte"¹⁹ olduğu ifade edilmektedir. Bu yaklaşım hidayetle ilgili "Yine de -bunu ne kadar yürekte istersen iste - insanların çoğu [bu vahye] inanmayacaklar."²⁰ ayetiyle delillendirilmeye çalışılmaktadır. Doğum öncesi çocuk terbiyesinde duanın önemiyle ilgili ifade edilen bir diğer ayet de "Sonra

¹² Canan, a.g.e. s.41.

¹³ Kütüb-ü Sitte, C.17, s.190.

¹⁴ Canan, a.g.e. s.32-36.

¹⁵ Canan, a.g.e. s.32-37.

¹⁶ Âl-i İmrân Suresi 6. Ayet.

¹⁷ Bayraktar Bayraklı, Prof.Dr. **Eğitimin Doğum Öncesi Boyutu**, İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler, İSAV-İlmî Neşriyyat, İstanbul 1994, s. 169.

¹⁸ Bayraklı, a.g.m. s.171.

¹⁹ Bayraklı, a.g.m. s.174.

²⁰ Yûsuf Suresi 103. Ayet.

[kadın] gün gelip [çocuğun yüküyle] iyice ağırlaşınca, her ikisi birden Allah'a, Rablerine yalvarırlar: “Bize gerçekten kusursuz²¹ bir [çocuk] bahşedersen, muhakkak ki sana şükreden kimselerden olacağız!”²² ayette “salih” kelimesinin yer alması Hz.Âdem ve hanımının böyle sığata sahip bir çocuk yetiştirmekten aciz olduklarını hissettiklerini ve bu nedenle Allah'tan yardım istediklerini ifade etmektedir.²³ Buradan hareketle dua, doğum öncesi ve sonrası İslâmî terbiyenin önemli bir hususunu oluşturduğu ifade edilebilir. Dua merkezli bir eğitim aynı zamanda İslâm'a göre ilahi müdahaleye razı olmak anlamına gelmektedir. Bu da Rabb kavramının önemli bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İbrahim Canan'ın tatbik devresi olarak adlandırdığı çocuk eğitiminin ikinci safhası doğumla birlikte başlayıp ergenlik çağına kadar olan dönemi içine almaktadır. Batılı eğitimciler çocukluk dönemini çocuğun gelişimine göre bir takım bölümlere ayırmaktadır. Birinci bölümde ele aldığımız bu dönemler hemen hemen benzerlik göstermektedir. “İslâm terbiyesinde ise çocukluk devresi ‘süt (0-2 yaş), konuşmaya başlama (müdahalenin başladığı devir), temyiz ve bülüğ olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır.”²⁴

Süt devresi çocuğun doğumuyla başlayan ve süresi Kur'an'da iki tam yıl²⁵ olarak netleştirilen dönemdir. Canan'a göre “Kur'an-ı Kerim'in bu husus üzerinde, açıkça durması, çocuğun yetiştirilmesinde bu dönemin önemini ve anne sütünün önemini göstermek içindir.”²⁶

Hız. Peygamber'in uygulamaları bu dönemde yapılması gerekenlere ayrı bir önem verildiğini göstermektedir. Çocuğun giyeceğinden ilk gıdasına, edilecek duadan isim konulmasına kadar birçok husus Hız. Peygamber'in örneğinde İslâm fıkhındaki yerini almıştır.

Bu hususların bazıları çocuk terbiyesiyle ilgili değerlendirilebilir. Hız. Peygamber'in çocuğa verilecek ilk gıdaya dikkat etmesi bunların ilkidir. “Hız.

²¹ Lafzen “salih”.

²² A'râf Suresi 189. Ayet.

²³ Bayraklı, a.g.m. s.175.

²⁴ Canan, a.g.e. s.44.

²⁵ bkz. Bakara Suresi 233. Ayet.

²⁶ Canan, a.g.e. s.45.

Peygamber'in: Doğan çocuğa süt vermezden önce bana haber et, benden önce süt verme" meâlinde Hz. Fâtıma'ya emir verdiği belirtilir. Hz. Ali, Fâtıma'nın Hz. Hasan'ın doğumunda bu emri yerine getirdiğini, Hz. Hüseyin'in doğumunda yerine getirmediğini ve babası gelmezden önce süt emzirmiş bulunduğunu zikreder. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hasan'ın ağzına kendisinin bilmediği bir şey koyduğunu²⁷, bu sebeple de Hasan'ın Hüseyin'e nazaran daha bilgili (a'lem) olduğunu ifade eder."²⁸

Bir başka rivayette bu uygulamanın sadece Hz. Peygamber'in kendi yakınlarına has bir uygulama olmadığını ve sahabenin çocuklarına da uyguladığını ortaya koymaktadır. Esmâ Bintu Ebî Bekr'den nakledilen rivayette "Mekke'de Abdullah İbni Zübeyr (radiyallahu anh)'e hâmile kalmıştım. Doğum yaklaşmıştı ki, Mekke'yi terk ettim ve Medine'ye geldim, Kuba'ya indim. Abdullah'ı orada dünyaya getirdim. Doğunca, bebeği alıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hurma istedi, ağzında çiğneyerek ezdikten sonra, tükürüğünden çocuğun ağzına bıraktı. Abdullah'ın midesine ilk inen şey Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübarek tükürükleri idi. Sonra (yumuşattığı o) hurma ile çocuğun damağını oğdu, hakkında bereketle dua etti."²⁹

Tahnik uygulamasını "hurma ve benzeri tatlı bir şeyi ağızda çiğneyerek yumuşattıktan sonra çocuğun damağını ovması"³⁰ şeklinde tarif eden Canan, yukarıda verilen "Hasan'ın Hüseyin'e nazaran daha bilgili (a'lem) olduğunu" hadisinden hareketle tahnik meselesini çocuk terbiyesinde ihmal edilmemesi gereken bir özellik olarak görmektedir.³¹ İslâm kültüründe bu hassasiyet "çocuğu âlim kişiye götürerek tahnik ettirmek şeklinde"³² devam ettirilmiştir.

Süt döneminin terbiye açısından ikinci önemli hususu "dua" dır. Hz. Peygamber yeni doğmuş çocuklara tahnikle birlikte onlara hayır duada da

²⁷ İslâm kültüründeki bu uygulamaya "tahnik" denmektedir.

²⁸ Kütüb-ü Sitte, C.1, s.307.

²⁹ Kütüb-ü Sitte, C.1, s.291.

³⁰ Canan, a.g.e. s.47.

³¹ Kütüb-ü Sitte, C.1, s.308.

³² Canan, a.g.e. s.47.

bulunmuştur.³³ “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) nazarında dua; mü'minin silâhı, dinin direği, semâvât ve arzın nurudur.”³⁴

Bu dönemde terbiye açısından değerlendirilecek diğer bir husus çocuğa yapılacak ilk telkindir. Çocuk doğunca sağ kulağına ezan sol kulağına kamet getirilmesi “tahsîl ve terbiyenin mevsimi beşikten mezara kadardır”³⁵ hükmünün yansması olarak değerlendirilmiştir. Klasik İslâm eserlerinde “çocuğun kulağına ezan okunarak yapılan bu ilk telkinin onun kalbine tesir edeceği ve oraya yerleşeceği”³⁶ değerlendirilmiştir.

Dönem terbiye açısından dikkatleri çeken son uygulama ise çocuğa güzel bir adın verilmesidir. Verilen isimle kader bağlantısı kurulmuş³⁷ ve çocuğa güzel isimler verilmesi teşvik edilmiştir.³⁸ İnsanlar üzerinde ismin psikolojik etkisinin olduğu, verilen ismin şahsiyet gelişmesinde etkili olduğu bundan dolayı Hz. Peygamber’in insan davranışlarına olumsuz etki yapabilecek isimleri tasvip etmediği de değerlendirmeler arasındadır.³⁹

Tedbir devresini tatbik devresi takip eder. Tatbik devresi insanın hayatını kuşatan, kulluk bilinciyle, iradi terbiye yönelişlerini de içeren dönemdir. Çocuk eğitimi açısından ergenliğe kadar dönemi ele almak konumuzun sınırları açısından yeterli olacaktır. Bu dönemde çocuk eğitimi için anahtar kavram “hıdâne”dir. “Çocuğun süt devresinden sonra, belli bir yaşa kadar yetiştirilip terbiye edilmesine ‘hıdâne’” denilmektedir.⁴⁰ Çocuk, temyiz⁴¹ ve bülüğ çağına kadar, iyiyi kötüden ayırt edemez. Bundan dolayı ebeveynlerinin veya bunların yerini tutabilecek bir aile büyüğünün gözetim ve terbiyesine muhtaçtır.⁴² ‘Hıdâne’ ismiyle hadis⁴³ ve fıkıh⁴⁴

³³ bkz. Kütüb-ü Sitte, C.1, s.289-290.

³⁴ Kütüb-ü Sitte, C.1, s.309.

³⁵ Kütüb-ü Sitte, C.1, s.309.

³⁶ Bekir Demir, **Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi**, İnsan Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.32.; İbn Kayyim, Tuhfetü'l-Mevdûd, s.21.; Dehlevî, Hucetullahi'l Bâliğa, 2.144.

³⁷ Kütüb-ü Sitte, C.11, s.206.

³⁸ bkz. Kütüb-ü Sitte, C.1, s.310-311.

³⁹ Demir, s.33.

⁴⁰ Mustafa Baktır, Prof. Dr. **İslâm Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi**, İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler, İSAV-İlmî Neşriyyat, İstanbul 1994, s. 53.

⁴¹ Temyiz çağıyla ilgili tezimizin ikinci bölümünün Çocuk Edebiyatı başlığına bakılabilir.

⁴² Baktır, a.g.m. s.53.

⁴³ bkz. Kütüb-ü Sitte, C.5, s.263.

kitaplarında müstakil bölümler olup, bu bölümlerde çocuğun terbiye ve yetiştirilmesi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Terbiyenin bu aşamasında İslâm fıkhı asıl sorumluluğu anneye vermektedir. Konuyla ilgili hadislerde ve sahabe uygulamalarında da bu husus göze çarpmaktadır. “Hz. Ebubekir, Hz. Ömer’in boşanmış olduğu karısından doğan oğlu Asım için: Annesi evlenmediği müddetçe, oğluna daha layıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütufkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re’fet sahibidir.”⁴⁵ demiştir.

Çocukluğun bu dönemindeki dinî terbiyeyle ilgili sorulan bir soruya verdiği cevapta Hayrettin Karaman, Hz. Peygamberin “Çocuklarınıza yedi yaşlarına gelince namaz kılmalarını buyurun, on yaşlarına gelince kılmazlarsa yaptırım uygulayın” buyurarak “yaptırım on yaşında uygulandığına göre bundan önce çocuğun yükümlü olmadığını” ifade etmektedir. Ancak yedi yaşında namazı kıl denilecek çocuğa daha önce bir şeyler öğretilmesinin, onun eğitilmesinin ve namazı kılacak hâle getirilmesinin gerekliliğine değinir. Karaman bu gerekliliğin bir “dînî mecbûriyet değil, eğitim zarureti” olduğunu düşünmektedir.⁴⁶

Karaman, yükümlülük çağı gelmeden önce, çocuğun yaşına göre idrâki, kavrayışı, dikkati göz önüne alınarak, eğitmek maksadı ile ilâhî mesaja muhatap kılınması gerektiğini ifade eder. Bunun için de başlangıçta, resimli, renkli, çekici kitaplardan faydalanılabileceğini, Kur’an ve Sünnet de geçen, geçmiş ümmetlere, peygamberlere, ahirete ait kıssaları verilebileceğini düşünmektedir. Çocukların bu kıssaları okurken Allah’ın mesajları ile karşılaşp, ömrü boyunca kendisini yönlendirecek olan bilgi ve değerler kazanacağını düşünmektedir.⁴⁷

Allah da insanı, ancak çocukluk çağını geçirdikten sonra yükümlü kıldığını belirten Karaman, çocukluk çağında yapılacak şeyin en başta çocuğun çocukluğunu yaşamasını sağlamak olduğunu düşünmekte, çocuğun ruh ve beden sağlığını

⁴⁴ bkz. Vehbe Zuhaylî, Prof.Dr. **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1994. C.10. s.46.

⁴⁵ Kütüb-ü Sitte, C.5, s.264.

⁴⁶ Hayrettin Karaman, Prof. Dr. **Çocuk Eğitimi, İslâm’ın Işığında günün Meseleleri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.323.

⁴⁷ Karaman, a.g.e. s.325.

korumanın, maddî ve mânevî gelişmesini sağlamanın, fitratını bozmamanın önemine değinmektedir.. Çocukların örnek kişiliklerden etkilendikleri ve davranışları taklide müsait olduğu bu dönemde Karaman, çocukların olumlu örnekler edinmelerini sağlamada “mescitleri de devreye sokmanın, çocukların buralara gelmelerini sağlamanın, oyunlarını bu çevrede oynamalarına göz yummanın, ara sıra zorlamadan câmiye getirip, ibadeti göstermek ve isterlerse katılmalarını sağlamanın faydalı olacağını”⁴⁸ ifade eder.

Çocuklara eğitim amaçlı gereksiz bilgilerin verilmesine de karşı çıkan Karaman, 4-8 yaş arası çocuklara yabancı dil eğitilmesinin gereksiz olduğunu ifade eder. Bu tür bilgilerin ilerleyen yaşlarda çocukların kabiliyetine göre verilmesinin daha uygun olacağını düşünmektedir. Bunun yerine “İslâm tarih ve kültürü, o yaşlardaki çocuklara uygun bir muhteva ve yöntem içinde” verilmesinin faydasına inanmaktadır. Ona göre, “detaylara girilmemeli, sıkıcı tarih, isim vb. bilgiler üzerinde durulmamalı, çocuğun İslâm'ı, Hz. Peygamber'i, İslâm büyüklerini tanıması ve sevmesi, İslâm'ın kaynak olduğu kültürü kavraması hedeflerine yönelinmelidir.”⁴⁹

Ergenlik öncesi İslâm terbiyesindeki bir diğer evre “temyiz” çağıdır. Temyiz, “hitabı anlayıp doğru olarak cevap vermektir”⁵⁰ şeklinde tarif edilmektedir. Bu dönem çocuğun “iyiyi ve kötüyü, kar ile zararı ayırabildiği”⁵¹ kendisine söylenileni anlayıp asıl öğrenim yaşının geldiği teorik eğitim dönemidir. Temyiz çağının âlametinin, çocukta hayâ-utanma duygusunun gelişmesi olduğu belirtilmektedir.⁵² Çocuğun kendisine söylenenleri tam olarak anladığı ve kendi düşüncelerini az çok ifade edebildiği bu yaşlardan itibaren dinî esasların öğretimi yapılabilir.⁵³

Temyiz çağına ulaşmış bir çocuğun eğitim yaşı da İslâm eğitimcilerinin tartıştığı konular arasındadır. Dünyanın hemen her yerinde sistemli öğretime başlama yaşının 5-7 arası kabul edildiğini belirten İbrahim Canan, İslâm müelliflerinin de genellikle okula başlama çağı olarak 5-7 yaşlarını uygun bulduklarını ifade

⁴⁸ Karaman, a.g.e. s.325.

⁴⁹ Karaman, a.g.e. s.324.

⁵⁰ Canan, a.g.e. s.62.

⁵¹ Mehmet Akif Aydın, **ÇOCUK- Fıkıh**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.18, s. 362.

⁵² Canan, a.g.e. s.58.

⁵³ Hayati Hökelekli, **ÇOCUK**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.18, s. 358.

etmektedir.⁵⁴ Burada öğrenme yaşı ile eğitim yaşı farkı dikkat çekmektedir. Hz. Peygamberin yeni konuşmaya başlayan çocuklara Kur'an ayetlerini okutması ve ezberletmesinden⁵⁵ hareketle öğrenme yaşının çok daha erken başlayacağı görülmekle birlikte "okuma, hesap, yazı ve dil bilgisi gibi muhakeme, mantık, akıl yürütme ve kıyas isteyen şeyler daha sonraki yaşlara ve okula⁵⁶ bırakılmıştır.

Çocuğa verilecek eğitimle ilgili İslâm eğitimcileri gelenekten ve Hz. Peygamberin uygulamalarından hareketle genel prensipler de ortaya koymuşlardır. Bu hususların büyük çoğunluğunun günümüz eğitim bilimi verileriyle de uyumlu olması dikkat çekicidir. Bu görüşlere göre "çocuğun iyi davranışları takdir edilerek ödüllendirilmeli, hatalı davranışları konusunda yapıcı ve yönlendirici bir şekilde uyarılmalı"dır. Çocukları rencide ederek ve onların "gururunu incitecek eleştirilerden" kaçınılmalıdır. Çocuğu yanlış tavır ve davranışlardan uzak tutarken "mutlaka doğrusu da" ortaya konmalıdır.⁵⁷

Ahlâk kitaplarında da çocukların sosyal çevreleriyle iletişimde önemli konulara değinilmiş ve buna yönelik eğitim tedbirlerine geniş yer verilmiştir. "Çocuğun alçak gönüllü, arkadaşlarıyla hoş geçinen ve imkânlarını onlarla paylaşmasını bilen uyumlu bir insan olarak yetişmesini sağlamak; kıskanç, bencil, para ve mal düşkünü olmasını önlemek; dürüstlük, çalışkanlık, yardım severlik gibi meziyetlere özendirmek; inançlı ve bilgili olmayı her türlü maddî değerlerin üstünde tutmayı öğütlemek"⁵⁸ olarak ifade edilmiştir. Ayrıca çocukların, ana babaya, öğretmene ve büyüklere itaate, küçüklere karşı sevgi ve şefkatle davranmaya alıştırılması, kaba ve sorumsuz davranışları düzeltilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁹ Diğer bir konu ise çocukların mahremiyet eğitimidir. Konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in Nûr suresinin 58. ayetinde⁶⁰ çocuklara aile mahremiyeti

⁵⁴ Canan, a.g.e. s.60.

⁵⁵ Kütüb-ü Sitte, C.7, s.359.

⁵⁶ Canan, a.g.e. s.64.

⁵⁷ Hökelekli, a.g.m. s.358.

⁵⁸ Hökelekli, a.g.m. s.357.; İbn Miskeveyh, **Tehzîbü'l-ahlâk**, Kahire 1299, s. 23-26.

⁵⁹ Hökelekli, a.g.m. s.357.

⁶⁰ "SİZ EY imana erişenler! Meşru şekilde sahip olduğunuz kimseler, içinizden henüz ergenlik çağına varmamış olanlar, günün şu üç vaktinde, sabah namazından önce, gün ortasında soyunup dinlenmeye çekildiğiniz zaman ve yatsı namazından sonra yanınıza girmeden önce sizden izin istesinler; bu üç vakit mahremiyetinizin korunmasız olabileceği vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında

konusunun da öğretilmesi gerektiği ifade edilir. Hadis kitaplarında da konuyla ilgili müstakil bölümlere⁶¹ rastlanmaktadır.

Oyunun da çocuğun eğitimindeki yerini ortaya koyması bakımından, Hz. Peygamber'in çocukları bazı oyunlar konusunda serbest bıraktığı görülmektedir. "İslâm eğitimcileri de oyunun çocuğun gelişim ve eğitiminde önemli bir rol oynadığını kabul etmişlerdir". "Gazâlî, oyunun özellikle zihnî yorgunluğu giderici ve dinlendirici etkisine dikkat çekmiştir."⁶² Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde de kız çocuklarının bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar oynadıkları⁶³, erkek çocuklarının da atıcılık, binicilik, yüzme, yürüme ve koşu gibi alanlarda⁶⁴ eğitildikleri anlaşılmaktadır. Günümüz araştırmacıları da oyunsuz ve oyuncaksız bir çocuğun düşünülmemeyeceğinden hareketle oyunun ve oyuncağın din eğitimine zenginlik katacağını düşünmektedir.⁶⁵

Araştırmacıların verilerine göre İslâm eğitimcilerinin, çocuğun eğitim ve öğretiminde iki temel kaideye özellikle önem verdikleri görülmektedir. Eğitimcilerin ortaya koyduğu ilk husus çocuk eğitiminde "gelişim safhaları dikkate alınıp her safhanın özelliğine uygun düşecek bilgi ve davranışların tadrîcî olarak kazandırılmasıdır." İkinci önemli nokta ise bireysel farklılıkların dikkate alınarak eğitimin gerçekleşmesi ve çocukların yeteneklerine uygun olan bilgi ve davranışların kazandırılmasıdır.⁶⁶ İslâm düşünürleri de bireysel farklılıkların dikkate alınması gerekliliğinin altını çizmiş ve kabiliyetlerine göre görev vermenin önemini ifade etmiştir. Bu hususta İbn Kayyim el-Cevziyye "çocuğa kabiliyetleri dışında bir görev

birbirinin yanına girip çıkmanızda sizin için de, onlar için de bir sakınca yoktur. Allah mesajlarını size işte böyle açıklamaktadır: Çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle buyuran mutlak ve sınırsız bilgi Sahibidir!" Nur 58.

⁶¹ Kütüb-ü Sitte, **İsti'zan (İzin Talebi)**, C.9, s.387.

⁶² Hökelekli, a.g.m. s.358.; Gazzâlî, İhyâ, İstanbul 1318, 68.

⁶³ Hökelekli, a.g.m. s.359.; Buhârî, "Edeb", 81; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 81.

⁶⁴ Hökelekli, a.g.m. s.359.; Müslim, "İmâre", 168; İbn Mâce, "Cihâd", 19; Tirmizî, "Fezâilü'l-cihâd", 11; Nesâî, "Hayl", 14.

⁶⁵ Mustafa Tavukçuoğlu, Prof.Dr. **Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2002, Sayı 14, s.52.

⁶⁶ Hökelekli, a.g.m. s.358.

yüklemenin onu yıpratmaktan ve aslında yatkın olduğu konularda da başarısız hale getirmekten başka bir sonuç vermeyeceğini kaydetmiştir.⁶⁷

Günümüzde İslâm eğitimcilerinin çocuk eğitiminde yoğunlaştığı nokta genellikle çocukların gelişim basamaklarına göre din adına nelerin eğitiminin verilebileceği ve öğretimin nereden başlayacağıdır. Konuyla ilgili yayınlanmış makaleler, telif ve tercüme eserlerin gittikçe artması, günümüz araştırmacılarının eğitimin modern verileriyle dini bilgiyi buluşturma çabasını ortaya koymaktadır.

Çocukta din duygusunun ne zaman gelişmeye başladığı ve nasıl bir süreç izlediği erken dönemlerden itibaren bilimin ve bilim adamlarının uğraş alanına girmiştir. Batı'dan ve Doğu'dan din duygusunun erken başladığını ifade eden bilim adamları olduğu gibi J.J.Rousseau gibi dini duygunun geç başladığını ileri sürenler de olmuştur.⁶⁸

Alan araştırmacıları, çocukta din duygusunun gelişiminin belli basamaklara göre şekillendiğini ve bazı temel özellikler gösterdiğini⁶⁹ ifade etmektedir. Çocukluk dönemi dini gelişimin ilk ve belki de en temel özelliği “doğduğu andan itibaren başlayan ve yaşamı boyunca belirli düzeyde devam eden *himaye altında bulunma* duygusu olduğu ifade edilmektedir. Bu duygunun, çocukta Allah'ın yardımına sığınma duygusuna çok benzediği ve ilahi varlığın kudretine sığınma şeklinde gelişecek dini inanışın gelişiminde başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir.⁷⁰ Çocuklukta ön plana çıkan dini duygunun gelişiminden önce çocuk, kendini seven, sevgi ve şefkat gösteren, koruyan varlıklar olarak anne ve babaya mutlak bağlılık gösterir.⁷¹ Sığınma duygusu bir güven duygusu oluşturur. Çocuğun güven duygusunun tatmini oluşturacağı ruhsal doyumla birlikte kişilik gelişiminde hayati bir rol oynayacaktır.⁷² Bu güven duygusu zamanla ebeveynler tarafından Allah'a

⁶⁷ Hökelekli, a.g.m. s.358.; İbn Kayyim el-Cevziyye, Tuhfetü'l-mevrûd bi-ahkâmi'l-mevlûd, Beyrut 1403/1983, s. 171.

⁶⁸ Tavukçuoğlu, a.g.m. s.52.

⁶⁹ Mustafa Köylü, Prof. Dr. **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2013, s.30.

⁷⁰ W. H. Clark, **Çocukluk Dönemi Dini**, çev. Neda Armaner, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1981. C.24, s.178.

⁷¹ Köylü, a.g.e. s.31.

⁷² Clark, a.g.m. s. 179.

yöneltilebilmesi, çocuğun zihninde Allah'ın en büyük koruyucu olduğu sonucunu doğuracaktır. “Böylece Allah’a güvenmek ve ona sığınmakla, varlığını emniyet altına almış olan çocuk, O’ndan uzaklaşmayı düşünmeyecektir.”⁷³

Çocukluk dönemi dini gelişimin ikinci temel özelliği *kolay inanırlık*⁷⁴ özelliğidir. Eğitimciler göre çocuk yukarı da hıdane kavramı ile ifade edilen dönemde “kendisine anlatılanlara ve duyduklarına itiraz etmeden ve kuşku duymadan inanır.” Araştırmacılar dini bilginin öğretilmesinde de çocuğun bu döneminde içtenlikle, itirazsız ve şüphesiz bir kabulle kendisine verilene inanmaktadır. Bundan dolayı çocuğun bu döneminde öğrendiği bilgiler gelişigüzelikten kurtarılmalıdır. Çünkü çocuğun bu döneminde öğrendiği bilgiler hayatının bütününe etkileyecek ve sonraki öğrenmelerinin temelini oluşturacaktır. Aksi takdirde gelişigüzel, eksik veya yanlış bilgiler çocuğun ilerleyen yaşlarında duygusal sapmalarına neden olabilecektir.⁷⁵

Dini gelişimin diğer bir basamağı *taklit*⁷⁶ tir. Özellikle çocukların 3 ve 4.yaşları “taklit yapmaya ve benzeşim kurmaya müsait oldukları dönemdir.”⁷⁷ Taklit çocuğun gelişiminde ve kişiliğinin oluşmasında önemli hususlardan birisidir ve araştırmacıların ifade ettiğine göre çocukta yüksek seviyede taklit kabiliyeti vardır. Öyle ki çocukların da bu döneminde sadece hareketler taklit edilmemekte, duygular ve heyecanlarda da taklit kendisini göstermektedir.⁷⁸ Çocukluk çağında taklidin bu kadar ön plana çıkması örnek rol-modellerin önemi ortaya koymaktadır. Çocuğun davranışlarının zamanla anne veya babasına benzetilmesi ilk rol-modellerin kaçınılmaz olarak anne-baba olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuğun büyümesiyle birlikte çevrenin ve okulun etkisinin artmasıyla da olumlu veya olumsuz rol-modellerin etkisinin ortaya çıkacağı öngörülebilir. Gelişimdeki bu akış çocuk eğitimindeki kritik yaşların din eğitimi açısından önemini ortaya koymakta ve ebeveynlerin sorumluluklarını artırmaktadır.

⁷³ Hüseyin Peker, Prof. Dr. **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s.166.

⁷⁴ Köylü, a.g.e. s.31.

⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Köylü, a.g.e. s.32.

⁷⁶ Köylü, a.g.e. s.32.

⁷⁷ Tavukçuoğlu, a.g.m. s.52.

⁷⁸ Köylü, a.g.e. s.32.

Çocuk dini dünyanın içine taklitle girer. Ebeveynlerin dini yaşayışa ait ritüelleri çocuğa bu dünyanın kapılarını açmaktadır. Namaz, başörtüsü, dua için el kaldırma, yemeğe başlarken besmele çekme gibi İslâmî davranış örneklerinin çocuk tarafından taklit edilmesi çocuğa dini alanın kapılarını açacak ve bir merak duygusu uyandıracaktır. Konu üzerine çalışan araştırmacılar taklit ve özdeşim yoluyla başlayan dini yaşayışın, çevrenin dini havasına ve çocuğun ferdi ilgi ve kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişerek onun kişiliğinin bir parçası olacağını ifade etmektedir.⁷⁹

Mustafa Köylü, dini gelişim açısından çocukluk döneminin dördüncü temel özelliğini *soru sormaya düşkünlük*⁸⁰ olduğunu ifade etmektedir. Psikologlara göre çocuklar soru⁸¹ yöneltmede 4-6 yaşlar arasında altın çağını yaşamaktadır⁸² ve “çocuk sorduğu soruların cevaplarına⁸³ içtenlikle inanmaya hazırdır.” Bundan dolayı cevaplar hassasiyetle seçilmeli ve çocuğun soyut algısı dikkate alınmalıdır. Mualla Selçuk, çocuğun sorularına cevap vermemenin veya geçiştirilmenin zamanla çocuğun merakı ve öğrenme arzusunu körelteceğini düşünmektedir. Bu durumun da ileriki yaşlarda çocuğun öğrenmesini olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir.⁸⁴ Selçuk, ayrıca bu dönemde en iyi eğitim yolunun “çocuğu soru sorar hale getirebilmek”⁸⁵ olduğunu kaydeder.

Çevreyi ve hayatı yeni yeni keşfeden çocuk için hemen her şey soru değeri taşır. Soruların ilk muhatabı da anne-baba olacaktır. Yaşadığı çevreden kendi varlığına birçok konu çocuğun sorularının konusu olacaktır. Bu arada Allah, ibadet, melek-şeytan, peygamber, cennet-cehennem gibi dini konular da çocuğun ilgisini çekecek ve bu hususlardaki merakını gidermek için çevresine sorular soracaktır.⁸⁶ Yapılan bir araştırmaya göre çocukların merak ettiği dini konuların başında ‘Allah’ gelmektedir. Araştırmanın verilerine göre çocukların %81’i Allah’ı merak

⁷⁹ Köylü, a.g.e. s.33.

⁸⁰ Köylü, a.g.e. s.34.

⁸¹ Çocukların bu dönemde dini kavramlarla ilgili sorularından bazı örnekler için bkz. Tavukçuoğlu, a.g.m. s.60.

⁸² Tavukçuoğlu, a.g.m. s.53.

⁸³ Okul öncesi çocukların dinî soruları ve cevapları için bkz. Selçuk, Mualla, Prof. Dr. **Çocuk Eğitiminde Dini Motifler**, TDV Yayınları Ankara 1990, s.76-88.

⁸⁴ Selçuk, a.g.e. s.76.

⁸⁵ Selçuk, a.g.e. s.79.

⁸⁶ Köylü, a.g.e. s.34.

etmektedir. Diğer merak edilen konu ise sırasıyla ibadet, ahiret, melek-şeytan, ölüm, tabiat olayları ve peygamber gelmektedir.⁸⁷

Araştırma sonuçları çocukların dini eğitiminde ebeveynlerin muhatap olacağı ilk konunun Allah olacağı ortaya çıkmaktadır. Mustafa Köylü pek çok anne ve babanın çocuklarına Allah hakkında bir şeyler öğretmek istediğini, ancak bunun nasıl olacağı konusunda pek fikir sahibi olmadığını belirttikten sonra ebeveynlerin konuyu ya geçıştirdiklerini veya soruları yersiz ve dini inanışlara ters olduğunu düşünerek çocukları bu sorulardan men ettiğini belirtir. Mualla Selçuk'da yetişkinlerin Allah'la ilgili sorulara 'Allah her yerededir, her şeyi bilir ve görür, O yaratılmamıştır' gibi karşılıklar verdiklerini bu açıklamaların dini açıdan doğru olmakla birlikte çocuğa uygunluğunun tartışılabilceği kanaatindedir.⁸⁸ Selçuk, Kur'an Kerim'den Allah'ı tanıtan ayetlerden örnek vererek sürdürdüğü düşüncelerinde Allah'ın bu şekilde anlaşılmasının derin bir düşünceyi gerektirdiği ifade eder. Ona göre çocuğun zihin yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olacak tecrübeler kazandırmakla onun böyle bir inanca hazırlanabilir. Çocuğun tefekkürünü zenginleştirecek deneyimleri canlı tutmanın ve bunları ifade etmelerini sağlamanın okul öncesi dönemin temel ilkesi olmasını isteyen Selçuk, insanları sevmenin ve değer vermenin Allah'a yakınlık olduğunu benimsetmenin, varlıklara saygı duymanın Allah'a da saygı olacağı duygusu kazandırmanın önemine değinir.⁸⁹

Araştırmaların ve tartışmaların bu boyutu çalışmamızla da yakından ilgilidir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde çocuklara yönelik ortaya konan yayınların çocuklardaki bu algıları ne kadar desteklediği ve çocuğun dini gelişim basamaklarına ne oranda dikkat edildiği tartışılmaya çalışılacaktır.

Çocukluktaki zihinsel ve ruhsal gelişimin seyri içerisinde, çocukta oluşan dini inanışlar da çalışmamız açısından önemli veriler içermektedir. Çocukta gelişen inanç esasları çocuğa yönelik ortaya konan yayınların çocuğa görelilik ekseni için önem arz etmektedir. Çocuğun, gelişim seyri içerisinde dini hususları nasıl algıladığı, İslâmî

⁸⁷ Yurdagül Konuk, **Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, TDV Yayınları Ankara 1990, s.61.

⁸⁸ Selçuk, a.g.e. s.76.

⁸⁹ Selçuk, a.g.e. s.76.

duyarlıklı çocuk yayınlarının ortaya konmasında ana perspektifi oluşturacaktır. Çocukta oluşan Allah, peygamber, ahiret, melek-şeytan, dua ve ibadet inanışlarının nasıl geliştiğinin bilinmesi çocuğa yönelik yayınların seyrini de etkileyecektir. İlk dönem İslâmi duyarlıklı çocuk yayınlarıyla daha sonra ortaya konan yayınlar bu açıdan bir karşılaştırmaya tabi tutulacaktır.

Din psikolojisi araştırmacıları çocukta, Allah inancının ilk belirtileri 3-4 yaşlarında kendisini göstermeye başladığını ifade etmektedir.⁹⁰ 4 yaşındaki çocuğun Allah'ı tasavvurunda herhangi bir güçlük görülmez. Bu yaş çocuğun, dini dünyaya ilgisinin altın yaşıdır. Bütün âlem peri masalları dünyasıyla ölçülebilen şahane bir düzende kurulmuştur.⁹¹ Çocuğun zihni henüz soyut kavramları algılayabilecek düzeyde olmadığı, ancak somut olarak düşünüp anlayabildiği için, özellikle 7 yaşına kadar Allah'ı büyük ve güçlü insan şeklinde tasavvur eder.⁹² Batılı araştırmacıların çocuklar üzerine yaptığı araştırmalar da bu yaklaşımı desteklemektedir. Bu araştırma verilerinin birinde çocuklardan Tanrı'nın resimlerini çizmeleri istenmiş, büyük bir kısmı çocuk figürler çizmiştir.⁹³ Resimle ifade Batı inanç dinamikleri açısından geçerli veriler içerse de ülkemiz çocukları üzerinde yapılan araştırmalarda da benzer verilere ulaşılmıştır.⁹⁴ Genellikle kültür coğrafyamızda bu yaş grubundaki çocuklar Allah'ı "yüce kişi, büyük güçlü bir adam, yaşlı, uzun, aksakallı, altın taht üzerinde oturup çevresine ışık saçan güçlü bir kişi"⁹⁵ olarak algılamaktadır. Çocukların gözlerinde ebeveynlerine denk bir konumda değerlendirdiği Allah, bütün kudreti ve mutlak ilmi ile her şeye hâkimdir. Ebeveynler gibi, Allah da çocuğun hizmetine amade bir koruyucu gibi görünür. 5 ve 7.yaşına doğru, çocuk şuurulu olarak, Allah'ı ebeveyninden ayırt etmeye başlar. Ebeveyninin sınırlarını keşfetmeyi öğrenen çocuğun artık ana ve babası her şeyi bilmez ve her şeye gücü yetmez. 8 yaşından 11 yaşına kadar somutlama hafifler, çocuk Allah'ı, diğer insanlar gibi olmayan bir insanın

⁹⁰ Peker, a.g.e. s.92.

⁹¹ Antoine Vergote, **Çocuklukta Din**, çev. Erdoğan Fırat, AÜİFD, Ankara 1978, Cilt: 22 Sayı: 1, s. 317.

⁹² Peker, a.g.e. s.92.

⁹³ Selçuk, a.g.e. s.72.

⁹⁴ Bkz. Selçuk, a.g.e. s.73.

⁹⁵ Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.176.

yansımaları altında göz önüne getirir. O, meleklerle birlikte hükümranlığını sürer, O'na dokunmak mümkün değildir.⁹⁶

Çocuklardaki bu maddi algının, çocuğun manevi-soyut alana geçmesine engel teşkil etmeyeceği, çünkü bu düşünce biçiminin başlangıç için kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir.⁹⁷ Çocuğun büyümesiyle beraber Allah tasavvuru da netleşmeye ve soyutlaşmaya başlamaktadır. 7-11 yaşına kadar çocuğun Allah anlayışı gitgide soyutlaşır. Özellikle Müslüman toplumların çocuklarında bu değişimin daha kolay ve hızlı gerçekleştiği belirtilmektedir.

Çocukluk dönemi Allah tasavvurunun bir diğer yönü de onların gerçekçi olmasıdır. Çocuk Allah'la ilgili bir şey duymuş ve öğrenmişse, bu onun için bir gerçektir.⁹⁸ Bu dönemin bir başka belirgin özelliği ise benmerkezciliğin (egosantrizm) çocuğun Allah tasavvurunda da kendini göstermesidir. Allah çocuğun yaratıcısıdır, ona anne-babasını, yaşaması için yiyecek ve giyeceğini hep Allah vermiştir. O, kendisi için her şeyi verdiği gibi dilek ve isteklerini de geri çevirmez. Allah daima kendisiyle beraberdir. Bundan dolayı Allah'ı yanından uzaklaştırmaz.⁹⁹

Allah inancından sonra çocukların ilgisini çeken diğer bir konu *peygamber* konusudur. Çocukların peygamberlik kurumuna yönelik soruları olduğu gibi müstakil olarak bazı peygamberlerle ilgili sorularının olduğu da görülmektedir. Bunların başında Hz. Muhammed gelmektedir. Hz. Âdem ve Hz. İsa ile ilgili soruları da dikkat çekmektedir. Çocuklar, Hz. Peygamberin hayatını, en çok neyi sevdiğini, nasıl peygamber olduğunu, kendisine vahyin nasıl geldiğini, Allah'ı ve melekleri görüp görmediği, yüz şeklinin nasıl olduğunu merak etmektedir.¹⁰⁰ Ayrıca Hz. Peygamberin çocuklarla olan ilişkisi, onlara yönelik sevgi ve merhamet örnekleri, torunları olan Hz. Hasan ve Hüseyin'le olan ilgisi de çocukların sorularına konu olmaktadır.¹⁰¹

⁹⁶ Vergote, a.g.m. s.318-319.

⁹⁷ Köylü, a.g.e. s.39.

⁹⁸ Yavuz, a.g.e. s.173.

⁹⁹ Yavuz, a.g.e. s.174.

¹⁰⁰ Yavuz, a.g.e. s.86.

¹⁰¹ Tezimizin yazımı sırasında çocuklara sorulan sorular neticesinde ulaşılan sonuçtur.

Diğer peygamberlerle ilgili de çocuklar kaç tane peygamber olduğunu, ilk peygamberin kim olduğunu, onlara karşı görevlerimizin neler olduğunu, peygamberlerin de fiziki bakımdan, diğer insanlar gibi mi olduğunu, Resimlerinin yapılmasının günah olup olmadığını, Hz. İsa'nın babası olmadığı halde nasıl doğduğunu merak ettikleri¹⁰² araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.

Çocukların soru ve ifadelerine bakıldığı zaman onların peygamberlere ve özellikle de Hz. Peygambere yönelik ilgileri dikkat çekmektedir.¹⁰³ Mustafa Öcal buradan hareketle, peygamber inancının çocuklara doğru bir şekilde anlatılması halinde, çocukları seven, onların korunmaları ve hayata hazırlanmaları için bizzat örnek olan, bunun için tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'i ve diğer peygamberleri çocukların da sevip örnek alacaklarını ifade etmektedir.¹⁰⁴

Çocuklarda oluşan inanç dinamiklerinden bir diğeri de *ahiret*dir. Allah inancında olduğu gibi çocuklar için nispeten gaybi ve soyut olan bu alanda da çocukların tereddütsüz inançları gözlenmektedir.¹⁰⁵ Ahiret bilgisi İslâm inanç sisteminin temellerinden olmakla beraber, bu inancın çocuklarla paylaşımı hassasiyet taşımaktadır. “Çocukların edinecekleri yanlış bilgiler ve bu yanlış bilgilere dayalı olumsuz tasavvurlar, çocukların gerek inançlarında gerekse ruhsal yapılarında bir takım olumsuzluklara yol açılabilecektir.”¹⁰⁶ Bu nedenler ahirete iman öğretimi oldukça dikkat edilmesi gereken, hassas bir eğitimi gerektirir. Araştırmacıların tanıkların ağızından naklettikleri örneklerde de durumun önemi açığa çıkmaktadır. Dört yaşındaki bir çocuğun eğitimi sırasında kendisine sorulan ‘en çok kimi seviyorsun’ sorusunun cevabında sıralamada Allah birinci sırada Hz. Peygamber’in ikinci sırada olduğu gözlemlenmiş, aynı çocuğa başka bir gün aynı sorular yöneltilince Allah’ı sevmediğini ifade etmiş, sebebi sorulunca “ninesinin Allah’ın

¹⁰² Köylü, a.g.e. s.43.

¹⁰³ Çocukların Hz. Peygambere olan ilgisine yönelik yapılan yayınların son dönemde artması da, bu ilginin yayıncılar tarafından doğru okunduğunu ortaya koymasından önemlidir. <http://www.sonpeygambercocuk.info/> adlı site bu amaçla hazırlandığı ve çocukların peygamber sevgisi açısından önemli verilen içerdiği görülmektedir.

¹⁰⁴ Mustafa Öcal, Yrd. Doç. Dr. **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar**, TDV Yayınları, Ankara 1991, s.111.

¹⁰⁵ Köylü, a.g.e. s.43.

¹⁰⁶ Köylü, a.g.e. s.43.

cehennemi var seni yakacak”¹⁰⁷ dediğini ifade etmiştir. Bir başka araştırmada da çocukların ‘Allah’tan niçin korktuğu’ yönündeki soruya verdikleri cevaplarda yüksek oranda ‘cehennem atabileceği’ cevabı alınmıştır.¹⁰⁸

Ahret hayatıyla ilgili, cennet, cehennem, melek, şeytan ve ölüm gibi hususlar da çocukların ilgisini çeken önemli kavramlar arasındadır.¹⁰⁹ Çocukların bu konularla ilgili soruları daha çok din kaynaklı bilgiler ve geleneksel öğretiler çerçevesinde şekillenmiştir. İnsanın nasıl ve niçin öldüğü, ölümden sonra tekrar dirilip dirilmeyeceği, meleklerin soru sorup sormayacağı, cennet ve cehennemin varlığı ve bunların niçin yaratıldıkları, cennetin yaşadığımız yerden daha güzel olup olmadığı, her istenilenin cennette verilip verilmeyeceği, cenneti ve cehennemin şu anda var olup olmadığı gibi sorular, çocukların ahiret hayatına yönelik olarak sıkça sorduğu sorulardandır.¹¹⁰

Çocukların cennet ve cehennem algılarının ortaya çıkması için yapılan bir araştırmanın verilerine göre cennet; Allah’a inananların ve iyilik yapanların gideceği, iyi, güzel, çiçeklerle dolu, güzel kokulu, güzel yemeklerin ve türlü meyvelerin olduğu, her türlü nimetin bulunduğu, anlatılamayacak kadar güzel bir yerdir. Cehennem ise, Allah’a inanmayanların ve kötülerin gideceği, ateş dolu, kötü ve korkunç bir yer olarak ifade edilmiştir.¹¹¹ Burada araştırmacılar tarafından dikkat çekilen nokta çocukların okul öncesi dönemde hayal ile gerçeği tam olarak ayırt edemediklerinden, ölüm, kıyamet, cehennem ve cin gibi konulardan genellikle korkmakta oldukları ve bazen bu korkularının ruh sağlıklarını olumsuz etkileyebileceğidir.¹¹² Bunlardan çocukları en çok etkileyenin ölüm olduğu diğer bir araştırmanın verilerinden anlaşılmaktadır.¹¹³ İnsan hayatının tabii bir gerçeği olan ölümün gizlenmesi veya görmezden gelinmesi mümkün olmadığından, İslâmi terbiye

¹⁰⁷ Beyza Bilgin, Prof. Dr. –Mualla Selçuk, Prof. Dr. **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayıncılık, Ankara 1997, s.49.

¹⁰⁸ Konuk, a.g.e. s.54.

¹⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Osman Taştekin, Yrd. Doç. Dr. **Kıyamet ve Ahiretle İlgili Kavramların Öğretimi (Doktora Tezi)**, Samsun 1998.

¹¹⁰ Köylü, a.g.e. s.44.

¹¹¹ Bozkurt Koç, **Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru**, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum 2009, Yıl 13, Sayı 39, s.174-175.

¹¹² Köylü, a.g.e. s.45.

¹¹³ Köylü, a.g.e. s.46.

içinde, “çocuğun zihinsel ve duygusal gelişimini dikkate alarak onlara ölüm hakkında doğru bilgi vermek, acı ve kederin paylaşılmasına fırsat tanımak ve dini duygu ve düşüncelerinden istifade etmek gerektiği”¹¹⁴ ifade edilmektedir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların dünyasında duanın ayrı bir yeri olduğu alan araştırmacılarının üzerinde durduğu bir başka konudur. Onlara göre dua çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuklarda dua etme isteği çok kuvvetlidir ve dua etmekten hoşlanırlar.¹¹⁵ Çocuklara yavaş yavaş, küçük dualar, şükür cümleleri, besmele, selam gibi hususlar öğretilmelidir. Öğretilen bu dualar onların Allah’a yaklaşmalarını sağlayacaktır.¹¹⁶ Aile bireylerinden gördükleri ve kendileri de aynısını yapmak istedikleri ibadetlere karşı çocuğun içten gelen duygularla yöneldiği görülmektedir.¹¹⁷

Mualla Selçuk, Allah inancı çevresinde görülen egosantrizmin çocuğun dualarında da kendini gösterdiğini belirtir. Ona göre çocuklar, dualarının sade ve tabii havasıyla sanki çok iyi tanıdıkları bir varlıkla konuşmaktadırlar. Dua ve ibadetlerinde yapmacıksız ve son derece samimidirler. O an ne istiyorlarsa veya akıllarından ne geçiyorsa Allah’tan onu istemektedirler.¹¹⁸

Dua konusunda din eğitimi açısından önemli olan ve dikkat edilmesi gereken husus, çocukların dualarının karşılığını kısa sürede görmek istemeleri ve duadaki isteklerinin hemen somut olarak karşılanmasını beklemeleri olduğu ifade edilmektedir. Dualarının kabul edilmediğinin düşünülmesi küçük çocukları büyük ümitsizliğe ve hayal kırıklığına sürükleyerek Allah’a karşı inançlarını ve güvenlerini sarsabileceği dikkat çekilen diğer bir noktadır.¹¹⁹

Köylü, dua kavramının anlaşılmasındaki ikinci basmağı 7-9 yaşlar arası olduğunu ifade eder. Bu dönemde okul öncesindeki belirsizlik kaybolmuş, egosantrizm kaybolmaya başlamış ve dua daha insancıl, kolektif ve şükür mahiyeti

¹¹⁴ Mustafa Köylü, Prof. Dr. **Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve Ölüm Eğitimi**, Samsun 2004, OMÜİFD, Sayı 17, s.38.

¹¹⁵ Köylü, a.g.e. s.48.

¹¹⁶ Tavukçuoğlu, a.g.m. s.59.

¹¹⁷ Köylü, a.g.e. s.47.

¹¹⁸ Selçuk, a.g.e. s.74.

¹¹⁹ Hayati Hökelekli, Prof. Dr. **Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler**, Ankara 1988, MEGSB Din Öğretimi Dergisi, Sayı 14, s. 79.

kazanmaya başlamıştır. Üçüncü basamak ise 10-12 yaş aralığını kapsamaktadır. Bu dönemdeki dualar Allah’la yapılan bir çeşit özel konuşma gibidir. Dua artık kişisel isteklerden ziyade gizli ve mahrem olan şeylerin paylaşımı hüviyetini almaktadır.¹²⁰

3.2. Kur’an-ı Kerim’de ve Sünnette Çocuk

Kur’an’da çocukla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak kullanılan kavramlar geniş yer tutmaktadır. Kur’an’da kullanılan bu kavramlar arasında “Türkçedeki çocuk kelimesinin karşılığı olan tıfl¹²¹ ve sabî¹²² kelimeleri birkaç âyette geçer.”¹²³ Bunların dışında çocukla ilgili dolaylı olarak “ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib... kelimeleri kullanılmaktadır ve henüz bulûğ çağına ermemiş insan kastedilmektedir.¹²⁴

Kur’an’da terbiyeden, ebeveyn sorumluluklarına, imtihan vesilesi olmasından geleceğe hayırlı bir nesil bırakmaya kadar birçok konuda çocuk söz konusu edilmektedir.

İslâm’a göre evlenmenin gayelerinden biri, hatta en önemlisi çocuk sahibi olup neslin devamını sağlamaktır.¹²⁵ Kur’an-ı Kerim ve hadislerde evlenmeye ve çocuk sahibi olmaya teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber bir hadisinde “Evleniniz, zira ben diğer ümmetlere karşı siz(in çokluğunuz) ile iftihar edeceğim”¹²⁶ buyurarak buna dikkat çekmektedir. Kur’an’da çocuk sahibi olma isteği iki şekilde kendini gösterir. Peygamberlerin ve salihlerin dualarında Allah’a teslim olan, salih evlatlar istenmektedir. “Ve onlar ki, “Ey Rabbimiz!” diye niyaz ederler, “Bize göz nûru olacak eşler ve çocuklar bahşet...”¹²⁷, “Zekeriya Rabbine yalvardı: “Ey Rabbim! Rahmetinle bana güzel bir zürriyet bağışla; zira Sen, her yakarışı duyarsın.”¹²⁸, “Ey

¹²⁰ Köylü, a.g.e. s.47.

¹²¹ Bkz. Hac Suresi 5. Ayet, Mümin Suresi 67.ayet.

¹²² Bkz. Meryem Suresi 12. ve 29. Ayetler,

¹²³ Hayati Hökelekli, **ÇOCUK**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.18, s. 355.

¹²⁴ Hökelekli, a.g.m. s.355.

¹²⁵ Hökelekli, a.g.m. s.355.

¹²⁶ Kütüb-ü Sitte, **Nikah Bölümü**, C.17, s.187.

¹²⁷ Furkân Suresi 74. Ayet.

¹²⁸ Âl-i İmrân Suresi 38. Ayet.

Rabbimiz, bizi Sana teslim olanlardan kıl ve bizim soyumuzdan Sana teslim olacak bir topluluk çıkar...¹²⁹, “[O halde] Ey Rabbim, beni ve soyumdan gelen insanları salâтта devamlı ve duyarlı kıl!...”¹³⁰

Kur’an’ın örnek vererek teşvik ettiği bu tavra karşı, bir diğer çocuk isteği tavrı yerilmektedir. Bu tavır çoklukla övünme tavrıdır. Tekâsür suresinde bu tavır insanların mezarları saymalarına kadar götürdükleri belirtilmektedir.¹³¹ Kur’an’da çokluk düşüncesiyle çocuk sahibi olma arzusunun bir dünya aldatmacası olduğu belirtilmektedir. “Bilin ki [ey insanlar,] bu dünya hayatı, sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarış[na girişmenizden] ve daha çok servet ve çocuk sahibi olma hırsın[ız]dan ibarettir...”¹³²

“Kadınlara, çocuklara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığırlara ve arazilere yönelik dünyevî zevkler insanoğlu için çekici kılınmıştır. Bütün bu zevkler bu dünya hayatında tadılabilir, ama hedeflerin en güzeli Allah katında olanıdır.”¹³³ ayetiyle, insanın çocuklara olan sevgisinin fitri olduğu gerçeğine dikkat çeken Kur’an, bu tabii eğilime “bütün Müslümanların dualarında Allah’tan, kendilerine göz nuru olacak eşler ve çocuklar vermesini¹³⁴ niyaz etmelerini ister”¹³⁵

İslâm’a göre insanın var oluşunun asıl gayesi, Allah’a kul olmanın şuuruna ermesi ve bunun gereğini yerine getirmesidir.¹³⁶ Bu husus Kur’an’da şöyle ifade edilir: “Ve [onlara söyle:] görünmez varlıkları ve insanları yalnızca [Beni tanımaları ve] Bana kulluk etmeleri için yarattım.”¹³⁷ Öte yandan Kur’an’da çocuklar çok defa, ebeveynine aslî gayelerini unutturan ve onları Allah’tan uzaklaştıran engeller arasında gösterilmiştir.¹³⁸

¹²⁹ Bakara Suresi 128. Ayet.

¹³⁰ İbrahim Suresi 40. Ayet.

¹³¹ Bkz. Tekâsür Suresi 1-8. ayetler.

¹³² Hadîd Suresi 20. Ayet.

¹³³ Âl-i İmrân Suresi 14. Ayet.

¹³⁴ Bkz. Furkân Suresi 74. Ayet.

¹³⁵ Hökelekli, a.g.m. s.355.

¹³⁶ Hökelekli, a.g.m. s.355.

¹³⁷ Zâriyât Suresi 56. Ayet.

¹³⁸ Hökelekli, a.g.m. s.355.

“Sizin malınız mülkünüz ve çocuklarınız, sadece bir sınama ve bir ayartma aracıdır, hâlbuki Allah katında muhteşem bir ödül vardır.”¹³⁹, “Siz ey imana ermiş olanlar! Malınızın mülkünüzün veya çocuklarınızın sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasına izin vermeyin: çünkü böyle davranan herkes ziyana uğrayanlardan olur!”¹⁴⁰ Bundan dolayı çocuklar ebeveynler için aynı zamanda birer imtihan vesilesidir: “Ve bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız sadece bir sınav ve bir ayartmadır ve (yine bilin ki,) Allah'tır, katında en büyük ecir bulunan!”¹⁴¹ hatta bazıları imanî olarak onlara düşmanlık etmektedir buna rağmen onlara iyilikle muamele öğütlenmektedir: “Siz ey imana ermiş olanlar! Bakın, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır: öyleyse onlara karşı dikkatli olun! Ama [hatalarını] hoş görür, tahammül eder ve affederseniz, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.”¹⁴²

Bundan dolayı İslâm'da, kişinin çocuk sahibi olması büyük sorumluluk gerektiren bir durum olarak değerlendirilmiştir. İslâm'a göre “çocuğun varlığı ciddiye alınmalı, iyi bir insan ve samimi bir Müslüman olarak yetişmesi için her türlü gayret ve fedakârlık gösterilmelidir.”¹⁴³ Çocuğun dünya ve ahiret mutluluğunu gözetmek, ebeveynlerinin sorumluluğudur. “Siz ey imana ermiş olanlar! Yakıtı insanlar ve taşlar olan [öteki dünyanın] ateş[in]den kendinizi ve size yakın olanları koruyun...”¹⁴⁴ Bu hususta sorumluluk öncelikli olarak babaya verilmiştir. Peygamberimizin “Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz. İmam çobandır ve sürüsünden mes'uldür. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mes'uldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mes'uldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mes'uldür.”¹⁴⁵

Hz. Peygamberin çocuk konuşmaya başlar başlamaz ona tevhide öğrettiği “Ve de ki: “Bütün övgüler, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, güçsüzlükten, düşkünlükten ötürü herhangi bir yardıma-yardımcıya gereksinme

¹³⁹ Teğâbun Suresi 15. Ayet.

¹⁴⁰ Münâfikûn Suresi 9. Ayet.

¹⁴¹ Enfâl Suresi 28. Ayet.

¹⁴² Teğâbun Suresi 14. Ayet.

¹⁴³ Hökeleklî, a.g.m. s.355.

¹⁴⁴ Tahrîm Suresi 6. Ayet.

¹⁴⁵ Sahîh-i Buhari, **Kitabu'l Cum'a**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, c.2, s.862.

duymayan Allah'a yakışır". İşte, O'nu [hep böyle] yücelterek an."¹⁴⁶ ayetini okuduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁷ Buradan hareketle çocuğa öncelikli olarak öğretilmesi gereken konunun tevhitte birlikte şirkin kötülüğü olduğu ifade edilir.¹⁴⁸

Kur'an-ı Kerim'de ebeveynin çocuk eğitimi sorumluluğu bağlamında verilen en kapsamlı örnek, Lokman suresinde salih bir kişi olarak ifade edilen Hz.Lokman'ın oğluna nasihatlerinde verilmektedir. Kur'an-ı Kerim, Lokman suresinde ebeveynlerden çocuklarında bazı değerler geliştirmesini istemektedir. Kazandırılması gereken ilk değer Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak yani tevhitir.

"Lokman, oğluna öğüt verirken şöyle konuştu: "Ey benim sevgili oğlum! Allah'tan başkasına ilahî sıfatlar yakıştırma! Bil ki, böyle [düzmece] ortaklık yakıştırmalar, gerçekten büyük bir zulümdür!"¹⁴⁹

İslâm'ın hükümleri itikadî, amelî ve ahlâkî olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Lokman (as)'ın dilinden bu üç hükmün hepsinin yer aldığı görülmektedir.¹⁵⁰ Yukarıdaki ayette de görüldüğü üzere Hz. Lokman'ın ilk tavsiyesi itikadidir. Lokman(as) Allah'tan başka ilahlar edinmenin en büyük zulüm olduğunu ifade etmektedir. Seyyid Kutub buradan hareketle, bir babanın her türlü şüpheden ve zandan uzak saf ve doğru nasihatler vereceğini ifade etmektedir. Ayrıca ayetin 'yavrucuğum' hitabıyla, sevgi ve incelik dolu bir alakayla başlamasını, anne ve babalarla çocuklar arasındaki münasebetin nasıl olması gerektiğini ince bir düstur içerisinde açıklandığını ifade etmektedir.¹⁵¹

Lokman suresinde çocuklarda geliştirilmesi gereken ikinci değer, bireyin varlığına sebep olan anne ve babasına iyi davranmak, onlara iyilik etmek, gönüllerini hoş tutmaktır.¹⁵² Ayette ebeveynlere karşı iyilikle muamele emredilmekte ve onlara

¹⁴⁶ İsrâ Suresi 111. ayet.

¹⁴⁷ Cengiz Yağcı, **Çocuk, Şamil İslâm Ansiklopedisi**, Şamil Yayınevi (Akit Gazetesi Baskısı) İstanbul 2000, c.2 s. 49.

¹⁴⁸ Yağcı, a.g.m. s.49.

¹⁴⁹ Lokman Suresi 13.ayet.

¹⁵⁰ Hasan Hüseyin Tunçbilek, Prof. Dr. **Çocuk Edebiyatı Bağlamında Kur'an'daki Kıssaların Çocuk Eğitimiindeki Yeri**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.401.

¹⁵¹ Seyyid Kutub, Prof. Dr. **Fizilâl-il Kur'an**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, C.11, s.470.

¹⁵² Mustafa Ünver, Prof. Dr. **Kur'an-I Kerim Işığında Çocuklarda Kazandırılması Gereken Değerler**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.410.

teşekkür etmenin Allah’a şükür gibi olacağı ifade edilmektedir. “[Allah diyor ki:] ‘Biz, insana, anne babasına karşı iyi davranmasını emrettik: annesi onu nice acılara katlanarak karnında taşıdı ve çocuğun annesine bağımlılığı iki yıl sürdü; [öyleyse, ey insanoğlu,] Bana ve anne babana şükret, [unutma ki] bütün yollar sonunda Bana ulaşır’.”¹⁵³

Ayetin devamında anne-babaya iyilikle davranmanın bir sınırı olmadığı fakat itaatın Allah’a ortak koşmayla son bulacağı ifade edilerek tevhit çizgisinden vazgeçilmeyeceği mesajı İslâm çocuk terbiyesinin merkezine yerleştirilmektedir. “[Allah diyor ki:] ‘[Anne babana saygılı ol;] ama eğer senin aklının [ilahlık] yakıştıramayacağı bir şeye Benimle birlikte ilahlık yakıştırman için zorlarsa onlara uyma; [o durumda bile] onlara bu dünyada iyilikle davran ve Bana yönelenlerin yolundan git...”¹⁵⁴

Hz. Lokman oğluna yönelik verdiği nasihatlerde eğitimde çocuklara kazandırılacak üçüncü değer, iyilik ve kötülük adına ne yapılmışsa Allah’tan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı, Allah’ın bunları ortaya çıkaracağıdır. “[Lokman,] “Ey yavrucuğum!” [diye devam etti] “Ortada yalnızca hardal tanesi kadar bir şey de olsa, [yaptıklarınız] bir kayanın içinde [saklı] da bulunsa yahut gökler[in tepesin]de ve yer[in derinliklerin]de de olsa Allah onu aydınlığa çıkarır: çünkü Allah, kuşkusuz, akıl-sır ermez bir [hikmet Sahibi]dir ve her şeyden haberdardır.”¹⁵⁵

Lokman suresine göre çocuklara kazandırılacak bir diğer değer ise ibadet-davet ve sabırdır. İbadetlerden özellikle namaz ifade edilmiş, namazda kararlılık gösterilmesini, insanların iyiliği emredip kötülükten vaz geçirilmeye çalışılmasını ve bu uğurda başa gelecek belalara da sabırla katlanılmasını istemiştir. Bunların da bu hayatta azmedilmesi gereken değerler olduğu ifade edilmiştir. “Ey yavrucuğum! Namazında kararlılık göster, doğru ve yararlı olanı emret, kötü ve eğriden vazgeçir, başına gelebilecek her [belaya] sabırla katlan: bu, azim ve kararlılık gösterilmeye değer bir şeydir!”¹⁵⁶ Hz. Lokman’ın ifadeleriyle namazda kararlılık, ne pahasına

¹⁵³ Lokman Suresi 14.ayet.

¹⁵⁴ Lokman Suresi 15.ayet.

¹⁵⁵ Lokman Suresi 16.ayet.

¹⁵⁶ Lokman Suresi 17.ayet.

olursa olsun iyiliğin çoğaltılıp kötülüğün azaltılma çabası önemli bir erdem olarak ifade edilmektedir.

Bundan sonra ortaya konan değerler kibrin kötülüğü, insani ilişkilerdeki tevazu ve adab-ı muaşeretidir. “[Yersiz] bir gurura kapılarak insanlara üstünlük taslama ve yeryüzünde küstahça gezip durma: unutmaya ki Allah, böbürlenerek küstahlık yapanları sevmez.”¹⁵⁷ Bir önceki ayetle bağlantılı olarak, iyiliği emreden bir kişinin kibirli davranışlar göstermesi taşıdığı mesajı da etkileyeceğinden, Allah’ın sevmediği bir davranış olarak yerilmiştir. “Ayetten anlaşıldığı gibi kişi hem kibirli duygu ve düşüncelerden uzak durmalı, kimseyi küçük görmemeli, hem de kibirlilik alameti olan her türlü giyim, kuşam, yürüyüş, jest ve mimiklerden kaçınmalıdır.”¹⁵⁸

“Davranışlarında ölçülü ve dengeli ol, sesini yükseltme: Çünkü unutmaya ki, seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır...”¹⁵⁹ Daha önceki öğütünde kötü huylara karşı dikkatli olmasını öğütlediği oğluna Hz. Lokman burada ise güzel ahlak ve adab-ı muaşeret kurallarını öğütlemektedir.¹⁶⁰ Vasat ümmet olmanın gereği Hz. Lokman da oğluna davranışlarında mutedil olmayı tavsiye etmektedir. Kibrin, davetçinin mesajını boşa çıkarması gibi insani ilişkilerdeki ölçülere dikkat etmemek verilen mesajın doğru anlaşılmasına neden olacaktır. Seyyid Kutub ayetin tefsirinde sesin ayarlanıp konuşulmasının bir edep ve terbiye meselesi olup konuşmaya güven ve emniyet sağladığını söyler. Ahlakı bozuk olanlardan başka kimsenin hitap ederken ağır ve galiz cümleler kullanmayacağını ifade eder. Ayrıca sözünün değerinden kuşkulanan, şahsının kıymetinden endişe duyan kimselerin bu şüpheyi gizlemek için hiddet ve azgınlıkla bağıra bağıra konuştukları iddiasındadır.¹⁶¹

Kur’an, Hz. Lokman’ın oğluna verdiği nasihatleri, metnine taşıyarak bu öğütleri evrenselleştirmiş ve çocuk yetiştirmede anne-babalara ilke olarak ortaya koymuştur.

¹⁵⁷ Lokman Suresi 18.ayet.

¹⁵⁸ Ünver, a.g.m. s.412.

¹⁵⁹ Lokman Suresi 19.ayet.

¹⁶⁰ Ünver, a.g.m. s.412.

¹⁶¹ Kutub, a.g.e. s.475.

Kur'an'ın ortaya koyduğu bu ilkeler İslâmi duyarlıklı çocuk yayınlarının da temel değerleri olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Kur'an vahyinin ortaya koyduğu değerler ebedi hayatın tesisi bağlamında çocukların hayatını derinden etkileyecektir. İleride de ortaya konulacağı gibi ifade edilen bu değerleri Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde görmek mümkün olacaktır.

Kur'an'ın ortaya koyduğu temel yaklaşımların uygulama zeminini Hz. Peygamberin söz ve uygulamaları ortaya koymaktadır. Hz. Peygamberin çocuklarla olan ilişkilerinde ortaya koyduğu davranış örnekleri ve ebeveynlere tavsiyeleri İslâm terbiyecileri ve eğitimciler için rehber olmuştur.

Hz. Peygamber her çocuğun fitrat üzere doğduğunu ifade etmiş ve daha sonra ebeveynlerinin onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yaptığını ifade ederek¹⁶² çocuğun eğitiminde ailenin önemine dikkat çekmiştir. Kur'an'da da, daha önce ifade edildiği üzere, “Siz ey imana ermiş olanlar! Yakıtı insanlar ve taşlar olan [öteki dünyanın] ateş[in]den kendinizi ve size yakın olanları koruyun...”¹⁶³ ayeti çocuğun hayata hazırlanmasında ailenin mesuliyetine işaret etmektedir. Çocuğun terbiyesinde İslâm terbiyecileri Kur'an'ın rehberliğinden sonra Hz. Peygamberin uygulamalarına önem vermişlerdir. Hz. Peygamber “Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır.”¹⁶⁴ ifadesiyle de ebeveynin terbiyedeki sorumluluğu ortaya koymuştur.

İslâm araştırmacıları çocuk terbiyesindeki Kur'an'ın ve sünnetin rehberliğinin günümüzde büyük ölçüde bir kenara bırakıldığını, inisiyatifin, ya tümüyle adet ve geleneklere bırakıldığını ya da gelenekten kaynaklanan kimi yanlışlıkları düzeltmek adına Batı kültürüne teslim edildiğini iddia etmektedirler.¹⁶⁵

Hz. Peygamber'in çocuklara yönelik davranışları İslâm terbiyesi açısından ebeveynlere ve eğitimcilere yönelik birçok veri içermektedir.

¹⁶² Kütüb-ü Sitte, **Muhtelif Ahkâmlar**, C.1, s.164.

¹⁶³ Tahrîm Suresi 6. Ayet.

¹⁶⁴ Kütüb-ü Sitte, **Namazın Eda ve Kazasının Vücubu Hakkında**, C.7, s.363.

¹⁶⁵ Osman Güner, Prof. Dr. **Hadislerin Dilinde Çocuk: Çocuk Terbiyesine Dair Bazı Esaslar**, , Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.414.

Hız. Peygamber'in çocukların bebeklik, hıdane, temyiz ve ergenlik dönemine göre alakadar olduğu ve muamelede bulunduğu yukarıda ifade edilmeye çalışılmıştı. Hadis kaynaklarında ifade edildiğine göre, çocuklar bazen Hız. Peygamberin yanına getirilmiş veya gelmiş, bazen o çocukların yanına gitmiştir. Bu ziyaretler kimi zaman çocuklara olan özlemin giderilmesi, kimi zaman da onların bir ihtiyacı için olmuştur. Çocuklarla yakın temas kurmuş, onları kucaklayıp öpmüş, omzuna çıkarmış, sırtına almış, bineğine bindirmiş, yemeğe davet etmiş, davetlere götürmüştür. Onlarla şakalaşmış, namaz kıldırılmış, sahabeleriyle olan sohbet toplantılarında yer vermiş ve mescide götürmüştür. Zaman zaman de onlara tavsiyelerde bulunarak, başta Kur'an olmak üzere dinle ilgili mevzuları öğretmiştir.¹⁶⁶

Verilen örnekler Hız. Peygamberin çocuklara olan ilgisini, şefkat ve merhametini ortaya koymasından bakımından önemlidir. Hız. Peygamberin "çocuklara ve özelde torunlarına karşı sevgi ve şefkatle yaklaştığı, her zaman güler yüzlü ve müşfik tavırlar sergilediği"¹⁶⁷ hadis kaynaklarında aktarılmaktadır. Torunları Hasan ve Hüseyin'i çok sevmekte onları "öpüp kokladığı iki reyhana"¹⁶⁸ benzetmektedir. Bir başa rivayette de kızı Zeynep'ten olan torunu Ümâme'yi omzunda taşıyarak namaz kıldığı, rükû ve secde sırasında yere bırakıp kalktığında tekrar omzuna aldığı" ifade edilmektedir.¹⁶⁹

Hız. Peygamber çocuğa merhamet etmenin Allah'ın da merhametini getireceğini ifade etmektedir. Hız. Aişe'nin yanına gelen bir kadına Hız. Aişe üç hurma verdiği, kadın yanındaki iki çocuğuna birer hurma verip, diğerini kendine ayırdığı, fakat çocuklarının baktığını görünce kendine ayırdığı hurmayı da ikiye bölüp çocuklarına verince, durumu öğrenen Hız. Peygamberin kadının bu merhametinden dolayı Allah'ın da ona merhamet ettiği rivayet edilmektedir.¹⁷⁰ Bir başka rivayette de torunlarını öpüp koklayan Hız. Peygamberi gören Akra b. Habis adlı sahabenin bunu yadırgaması ve "Benim on çocuğum var ve şimdiye kadar hiç birini öpmüş değilim" dediği, Allah Resulünün de onun bu tavrının hoş

¹⁶⁶ Hadislerin detaylı kaynakları için bkz. Demir, a.g.e. s.40.; Ayrıca bkz. İlyas Kaplan, **Hadislerle Günlük Hayatımız**, Beka Yayınları, İstanbul 2011, s.377-394.

¹⁶⁷ Güner, a.g.m. s.415.

¹⁶⁸ Buhari, a.g.e. c.13, s.5993.

¹⁶⁹ Buhari, a.g.e. c.2, s.590.

¹⁷⁰ Buhari, **Edeb-ül Müfred**, Sönmez Yayınları, İstanbul 1974, C.1, s.104.

karşılımayarak "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz"¹⁷¹ veya bir bedevinin benzer bir duruma şaşırması üzerine "Allah kalplerinizden şefkat duygusunu çıkardı ise ben ne yapabilirim ki!"¹⁷² dediği rivayet edilmektedir.

Hz. Peygamber'in kız çocuklarının korunması, bakımı ve iyi davranılması yönelik ifadeleri de çocuk terbiyesinin cinsiyet bağlamında değerlendirilmediğinin önemli işaretleridir. "Üç kızı olup da bunlara (kız olmasından dolayı şikâyet etmeyip) sabreden ve malından onları giydiren kimseye, bunlar ateşten koruyucu bir perde olurlar."¹⁷³ rivayeti aynı zamanda kız çocuklarının utanç vesilesi sayıldığı bir toplum için önemli bir dönemeçi ortaya koymaktadır. Bir başka rivayette de ergenlik çağına girmiş kız çocuklarının babalarının yanında kaldığı müddetçe, onlara iyi davranıp ihsanda bulunmasının, onun cennetine sebep olacağı ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in kız torunu Ümameyi, yanında mescide getirmesi, namaz kılariken omzunda taşınması¹⁷⁵ İslâmî terbiye açısından kızlarla erkeler arasında bir ayrımın olmayacağını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamberin çocuğu dikkate alması, davranışlarıyla değer verdiğini hissettirmesi de rivayetlerde kaydedilmektedir. Bu davranış örnekleri hem İslâm terbiyecileri için hem de çocuk yazarları için önemli veriler içermektedir. Çocuk yayınlardaki çocuksuluk ve çocuğa görelilik, yaşa göre içerik önceliklerinin neler olması gerektiği, çocuğa kazandırılacak değerler, gibi konularda İslâmî duyarlıklı edebiyatçıların çalışmalarındaki yaklaşımlarda, bu rivayetlerin etkisi görülebilecektir.

Hz. Peygamber çocukların ebeveynler için imtihan vesilesi olduklarını, onları bazen cimriliğe, bazen korkaklığa bazen de cehalete müptela edeceklerini ifade etmekte buna rağmen çocukların Allah'ın en güzel kokulu nimetleri olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁶ Çocukların ağlaması dayanamadığı, onları ağlatanları ikaz ettiği,

¹⁷¹ Buhari, a.g.e. c.13, s.5997.

¹⁷² Buhari, a.g.e. c.13, s.5998.

¹⁷³ Sünen-i İbni Mace, **Kitabu'l Edeb**, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983, C.9, s.458.

¹⁷⁴ İbni Mace, a.g.e s.459.

¹⁷⁵ Buhari, a.g.e. c.2, s.590.

¹⁷⁶ Güner, a.g.m. s.415.; Tirmizi, Birr ve Sıla, 11.

namaz esnasında ağlayan bir çocuk görse namazını erken bitirip annesinin onunla ilgilenmesine fırsat verdiği¹⁷⁷ rivayetler arasındadır.

Hz. Peygamberin çocuklarla şakalaştığı, onların seviyesine uygun konuştuğu ve yaşına uygun espriler yaptığı¹⁷⁸ görülmektedir. Çocuklara hitapta özen gösterilmesi ve sevgiyi de ortaya koyan “yavrım, evladım, oğlum” sözleriyle hitap edilmesini istediği, kendisinin de bu sözlerle gönülleri aldığı¹⁷⁹ kaynaklardaki önemli diğer hadislerdir.

Hz. Peygamberin çocuklara yönelik diğer davranışları arasında, karşılaştığı çocukları bineğine alıp gideceği yere kadar götürmesi,¹⁸⁰ hastalıklarında ziyaret edip şifa dileğinde bulunması,¹⁸¹ mevsimin ilk ürününü onlara tattırması¹⁸² dikkatleri çekmektedir.

Hadis kaynaklarında geçen bir diğer uygulama çocukların dini bilgilerin ne zaman öğretilmeye başlatılacağıyla ilgilidir. Önceki bölümlerde değindiğimiz bu uygulamada, Hz. Peygamberin yönteminin kolaydan zora, esastan furûata doğru bir yol izlediği, araştırmacıların tespitleri arasındadır.¹⁸³ Bundan dolayı Hz. Peygamber öncelikli olarak çocuklara ve gençlere yaşlarına ve seviyelerine göre iman hakikatlerinin öğretilmeye başlandığı ifade edilmektedir.¹⁸⁴ İmandan sonra hadis kaynaklarına göre Kur’an¹⁸⁵ ve namaz¹⁸⁶ öğretilirdi.

Bu tespitler çocuğa yönelik İslâmî duyarlıkları yayınlarmın nereden başlaması gerektiğinin ipuçlarını da vermektedir. Hadislerin akışına göre önce imanla ilgili konular, daha sonra çocuğun ahlakının ve terbiyesinin tesisi, bununla beraber belirli çağa erişince Kur’an’ın öğretilmesi ve namazın tatbiki gelmektedir. Bu konuların kolaydan zora, basitten karmaşığa, bir tümevarım yöntemiyle, çocuğun seviyesi ve

¹⁷⁷ Güner, a.g.m. s.415.; Buhari, Ezan,65.

¹⁷⁸ Güner, a.g.m. s.415.; Buhari, Edeb,17.

¹⁷⁹ Güner, a.g.m. s.415.; Müslüm **Âdâb**, 32.

¹⁸⁰ Güner, a.g.m. s.415.; Buhari, **Lîbâs**, 98.

¹⁸¹ Güner, a.g.m. s.415.; Buhari, **Cenâiz**,79.

¹⁸² Güner, a.g.m. s.415.; Tirmizi, **Daavât**, 53.

¹⁸³ Güner, a.g.m. s.417.

¹⁸⁴ Bkz. Güner, a.g.m. s.417.

¹⁸⁵ Kütüb-ü Sitte, **Mukaddime**, C.16, s.466.

¹⁸⁶ Kütüb-ü Sitte, **Namaz**, C.7, s.359-360.

hazırbulunuşluğuna göre öğretilmesi de hadislerde gördüğümüz bir diğer yaklaşımdır.

3.3. Çocuğa İstenilen Davranışların Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı

Ürünleri

Çocuğa istenilen davranışların kazandırılması, toplumları inşa etme veya dönüştürme amacındaki tüm düşünce sistemlerinin üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Semavî dinlerden paganizme ve ideolojik ütopyalara kadar yeni bir hayat tarzı inşa etme idealindeki tüm yaklaşımlar, yeni neslin dönüştürülmesiyle ideallerine ulaşacaklarını öngörmüşlerdir. Toplumların hâkim dini veya ideolojik yapıları bunu gerçekleştirmek için toplum hayatındaki birçok unsuru harekete geçirmiş bazen de araçsallaştırmışlardır.

Çocuğun eğitilmesi, değişim ve dönüşümü için aileden sonraki sistemli ilk yapı, eğitim kurumlarıdır. Yönetim aygıtının ilk müdahalesi eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve çocuktan beklenen davranış kalıpları, inanç dinamikleri ve hedeflenen hayatın ilkeleri eğitim kurumları aracılığıyla verilmeye başlamıştır. Din kaynaklı yapılanmalarda bu durum aynı inancı paylaşan ailelerin eliyle daha erken dönemde görülebilmektedir. Dinin değerleri ve inanç esasları ailelerin aracılığıyla çocuklara verilmektedir.

Değer ve inanç eksenli istenilen davranışların kazandırılma sürecinin diğer aşamasını çocuğa yönelik yayınlar oluşturmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere çocuğa yönelik ve çocuğa göre ortaya konan yayınlar, gelişim özelliklerine göre çocuğun yetişkinlerden ayrı birer birey olarak kabul edilmesiyle söz konusu olmuştur. Çocuk yetişkinlerden farklı fakat yarının yetişkini olacak potansiyele sahip bireydir. Çocuğa yönelik yayınların Batı'da ve edebiyatımızda artışının zeminini bu düşünce oluşturmaktadır.

Çocuğa göre yazılan eserlerin çocuklar tarafından ilgiyle karşılanması bu alandaki düşünsel müdahalenin artışını da beraberinde getirmiştir. Bu müdahale hayat tarzı inşasında edebiyat eserlerini öncü rol almaya itmiştir. Burada edebiyat

ürünlerinin yönetim erklerinin elinde araçsallaşması söz konusu olmuştur. Bu araçsallık edebiyat eserlerinin ideoloji eksenli düşünce yükünü artırmış ve zaman zaman sanat bağlamından koparabilmiştir. Kadim (veya yerleşik denilebilir) değerlerin alternatifi olarak sunulan bu ideolojik düşünce eksenli, güdümlü edebiyat tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Rasim Özdenören bu ideolojik müdahaleyi resmi erkin, dolayısıyla resmi öğretinin ve oradan hareketle edebî erkin, kendi söyleminin ürünü olan eseri ön plana çıkartmak istemesi sonucunu doğurmasıyla açıklamaya çalışır. Ancak resmî erkle edebî erkin uyuştuğunu gözden yitirmemesiyle, edebî erkin kolladığı ürünün aynı zamanda metaya dönüşme kaderinin yaşadığının kabul edilmesini ister. Diğer bir ifadeyle edebiyatın tümüyle bağımsızlığını yitireceğini ve yürürlükteki düzenin taleplerini karşılamaya yönelik bir süreç içinde işlemeye başlayacağını savunur. Bir başka açıdan da bu süreç edebiyatçıyı da kendi ürününün kölesi haline getirecektir.¹⁸⁷

Özdenören Divan edebiyatından günümüze, edebiyatın belli bir paradigmanın ürünü olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre divan edebiyatı belli bir paradigmanın, İslâm dininin ve ona özgü kültürün, yürürlükte bulunduğu bir dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri de o dönemlerin paradigmasına uygun ürünlerin meydana getirilmesine zemin açmıştır.¹⁸⁸ Özdenören paradigmalardaki değişimlerin edebiyatı etkilemesini örneklendirirken, paradigma değişikliğini yalnızca olanların niçin olduğu bağlamında veri sağlamayıp olmayanların da niçin olmadığını bağlamını açıklayacak bir imkân sunduğunu iddia etmektedir. Buradan hareketle Özdenören, Müslümanlardan oluşmuş bir toplum içinde yaşamamıza rağmen nasıl olup da bir Müslümanın günlük yaşantısının edebiyatta yansıma bulmadığına şaşkınlığını ifade etmektedir. Özdenören bu eksikliğin kaynağını “Müslümanca yaşantıya ilişkin bir paradigmanın yaşantıya egemen olmaması” olarak açıklamaktadır.¹⁸⁹

Özdenören’in üzerinde durduğu bu hususlar edebiyat-İslâm bağlamında İslâmî duyarlılıklarıyla ön plana çıkmış edebiyatçıları da meşgul etmiştir.

¹⁸⁷ Rasim Özdenören, **Edebiyat ile Erkin Bağlılaşımı**, Hece Dergisi, Ankara 2013, Sayı 202, s.92

¹⁸⁸ Özdenören, a.g.m. s.89.

¹⁸⁹ Özdenören, a.g.m. s.90.

Duyarlıklarını edebiyata taşımak isteyen İslâmî referanslı aydınlar Cumhuriyetten sonra hâkim paradigmanın sınırlarından çıkış yolları aramışlardır. 80 sonrası İslâmî duyarlılıklarıyla ön plana çıkan edebiyatçıların devrin siyasi ve sosyal şartlarında daha kesin çizgilerle İslâmî referanslarının görünür hale geldiği söylenebilir. Her ne kadar belirginleşen bu çizgiler bir dil oluşturmuşsa da kendi bağlamında bir paradigmaya veya bir kanonik yapıya büründüğünü söylemenin erken bir iddia olacağı ifade etmek yerinde olacaktır.

Edebiyatın değer bağlamında taşıyıcılığı araştırmacıların da çalışmalarında kendini göstermektedir. Yapılan bu çalışmalarda, kitapların, çocuğun eğitim donanımının sağlanmasında önemine dikkat çekilmiş ve çocuk kitaplarıyla eğitim ilişkisinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁰ Eğitim kaygısı güdülmeyen çocuk kitabı yazmanın Türkiye açısından lüks bir eylem olduğunu iddiası da çocuk yazarlarının dillendirdiği görüşlerdendir.¹⁹¹

Edebi ürünlerde çocuğa kazandırılmaya çalışılan değerler, araştırmacılar tarafından çocuklar için ortaya konmuş yayınların incelenmesiyle tespit edilmeye çalışıldığı gibi, ne gibi değerlerin kazandırılması gerektiği de ortaya konmaya çalışılmıştır. İyilik, yardımlaşma, çalışkanlık, hoşgörü, saygı, başkasına özenmeme, elindekiyle mutlu olma, temizlik, öğütlere kulak kabartma, kibirli olmama, insan, hayvan ve doğa sevgisi gibi değerler bu incelemeler neticesinde ortaya konmuş ve değerlendirilmesi yapılmıştır.¹⁹²

Çocuğa istenilen davranışların kazandırılmasında birçok edebi ürün değerlendirilmekle beraber masalların bu alandaki önemi vurgulanmaktadır. Masalların, milletler için birer ayna olduğu, bu aynaya bakılmasıyla, hem eski medeniyetlerin ibadetlerini, hem de eski çağların ahlakının görmüş olacağı ifade

¹⁹⁰ Kelime Erdal, Doç. Dr. **Eğitim Değerleri Açısından Çocuk Edebiyatı**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008, s.981.

¹⁹¹ Gülten Dayıoğlu, **Çocuk Kitaplarında Eğitsellik**, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi E. B. F. Yayınları, Ankara, 2000, s. 523.

¹⁹² Bkz. Erdal, a.g.m.

edilmektedir.¹⁹³ Masalların toplumların davranış kalıplarını aktarmada ve bu yolla istenilen davranışları kazandırmadaki önemi de kaydedilen hususlardandır.¹⁹⁴

İstenilen davranışların veya değerlerin kazandırılmasında masal kahramanlarının rolü de araştırmacıların değindiği konular arasındadır.¹⁹⁵ Değerlerin duyuşsal boyutu vurgulanarak rol modellerden yararlanmanın etkili sonuçlar vereceği ifade edilmektedir.¹⁹⁶ Çocukların kahramanları örnek almaları kaçınılmaz olduğunu ifade eden araştırmacılar¹⁹⁷ değerlerin kazandırılmasında kahramanlardan yararlanmanın birçok dayanağını ortaya koymaya çalışmışlardır. Onlara göre kahramanlar ait oldukları toplumun değerleri yanı sıra evrensel değerleri de temsil eden kişilerdir.¹⁹⁸ Kahramanlarla kurulan empati duyguların, değerlerin ve duyarlıkların da keşfedilmesinde etkili bir yol olduğu ve bunu sağlayacak en iyi materyalin de kahraman hikayeleri olduğu¹⁹⁹ açıklamalar arsındadır. Konunun bir başka boyut da kahraman hikâyelerinde değişik toplum ve kültürlerin kahramanlarına da yer vermenin çocukların dünyanın değişik yerlerindeki toplumsal beklenti ve değerlerle ilgili bir anlayış geliştirmelerine, belli bir bölgede veya devirde yaşamının, erkek ya da kadın olmanın ne anlama geldiğini kavramalarına katkı sağlayacağı düşüncesidir. Bunu gerçekleştirirken de kahramanın şeklen taklit etmeye çalışması değil, kahramanın arzu edilen karakter özelliğine vurgu yapmanın önemine değinilmektedir.²⁰⁰

¹⁹³ İgnacz KUNOŞ, **Türk Halk Edebiyatı, Tercüman Yayınları (1001 Temel Eser)**, İstanbul 1978, s. 113.

¹⁹⁴ İbrahim Kıbrıs, Yrd. Doç. Dr. **İstendik Davranış Kazandırma Boyutuyla Yücel Eyzioğlu'nun Türk Dünyasından Derlediği Masallarda Yer Alan Çocuk Kahramanlar**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.537.

¹⁹⁵ Bkz, Kıbrıs, a.g.m.

¹⁹⁶ Sedat Yazıcı, Prof.Dr. **Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma: Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ile Öğretmen Adaylarının Kahraman Tercihlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma**, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB), İstanbul 2011, Güz, 11/4, s.2175

¹⁹⁷ Yazıcı, a.g.m. s.2175; Gibbon, H. P., & Gomes, J. P. (2003). A call to heroism: Rene-wing America's vision of greatness. Cambridge: Grove Press.

¹⁹⁸ Yazıcı, a.g.m.s.2175.

¹⁹⁹ Yazıcı, a.g.m.s.2175.

²⁰⁰ Yazıcı, a.g.m. s.2175.; T. R. Sanchez, (1998b). Using stories about heroes to teach valu-es. Retrieved October 8, 2007, from www.ericfacility.net/eric-digests/ed424190.html.

3.4. İslâmî Duyarlıklı Eserlerde Çocuğun Dikkate Alınması

3.4.1. Süreli Yayınlar

3.4.1.1. Tanzimat Sonrası Çocuk Dergileri

Türk modernleşmesinin önemli kavşaklarından biri olan Tanzimat, çocuk duyarlı çalışmalar da kendini göstermeye başladığı dönemdir. Tanzimat'la birlikte Türk edebiyatının toplumsal görünümündeki bilinçli artış çok geçmeden çocuklara yönelik tercüme ve telif eserlerde ve süreli yayınlarda da kendini göstermiştir. “Genç kuşaklar değişime en açık kitle olarak görülmüş, bu düşünce, çocuklara daha iyi ulaşma yollarının arayışına götürmüştür. Başlangıçta çeşitli edebiyat eserleri yayınlanmış, basında da çocuklara yönelik sınırlı yazılar yayınlanmıştır. Ancak doğrudan çocuklara yönelik ürünlerin ortaya çıkması XIX. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır.”²⁰¹ Bu dönemde ortaya konan çalışmaların çoğu devrin siyasi ve sosyal şartlarına göre değer önceliğini güncellemiş ve çalışmaları bu yönde şekillendirmiştir.

Türk edebiyatında çocuk edebiyatının doğuşu ve gelişimi incelendiğinde çocuk dergilerinin önemli bir yeri bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Bu açıdan çocuk dergilerinin diğer çocuk edebiyatı ürünleri gibi incelenmesi gerekmektedir. Mecmuaların diğer yayınlara nazaran periyodik güncellenen yapısı, devrin ihtiyaçlarının çocuk edebiyatı ürünlerini nasıl şekillendirdiğinin de ipuçlarını verecektir.

Osmanlı toplumunda, batılı anlamda olmasa da, geçmişten gelen bir mecmua kültürünün varlığı, süreli yayınlarla Tanzimat döneminde tanışan yayın dünyasının çocuklara yönelik yayınları gündemine almasını hızlandırmıştır. İlk özel gazetenin 1960'ta çıktığı düşünülürse 1869'da çocuklar için ilk derginin yayın hayatına dâhil olması dikkatleri çekmektedir.

Dönemin çocuk dergilerinin bünyesinde yer alan kavramların, belirli bir dikkatle seçilmesi önemlidir. Daha çok toplumun çalkantılı dönemlerinin ürünleri

²⁰¹ Hüseyin Şimşek, **Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

olan bu çalışmalar hakkında gündemden uzak değerlendirmeler yapmak eksik olacaktır.

Sürekli yayınlarda görülen dine ait kavramlar içinse belli bir hassasiyetin bilinçli görünümü olduğunu söylemek oldukça güç görünmektedir. Dönemin mecmualarında İslâmi değerler daha çok var olan hassasiyetin yeni nesillere aktarması şeklinde kendisini gösterir. Daha belirgin şekilde gözlemlenen ise zamanla millî görünümünün ön plana çıkmasıdır. Bu ise İslâm'ın daha muhafazakâr ve milli bir dille çocuklara taşınması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde, dine ait kavramların çocuk yayınlarında kendini bulma şekli, daha çok kültürel bir form şeklindedir.

Çocuklar için ilk dergi olan Mümeyyiz²⁰² 1869'da yayımlanmaya başlanmıştır. Aynı adı taşıyan gazetenin Cuma günleri yayınlanan haftalık çocuk versiyonu olan Mümeyyiz'in yayınlanış amacı ilk sayısında şu cümlelerle ifade edilmektedir: *“Bu hâlde maksûdumuz, ancak birinci derecede müstehak-ı hizmet olan çocuklara haftada bir def'a; ya'ni Cum'a günleri işbu gazeteyi çıkarmak ve hüsn-i ahlâk u terbiyeye vü tahsîl-i ma'ârif ü kemâlât-ı insâniyeye dâ'ir büyüklerimizin te'lifâtında gördüğümüz bahsleri çocukların anlayabileceği ibârelerle yazmaktır. Umarız ki hulûs-ı ni'yet, sa'yümüzü meskûr u kusûrumuzu ma'zûr eder ve tezâyüd-i sevk ü gayretimizi mûcib olacak sûrette kabûl-i 'âmmeye mahzar kılar.”*²⁰³ Mümeyyiz'in yayınlanmış amacından da anlaşılacağı gibi çocukların yetiştirilmesi için belirlenen yöntem *“büyüklerimizin te'lifâtında gördüğümüz bahsleri çocukların anlayabileceği ibârelerle”* ifade edilmesi çerçevesindedir.

Mümeyyiz'de dönemin diğer yayınlarına göre sade bir dil kullanılmıştır. Çocuklara yönelik olması dolayısıyla, derginin her sayısının çocukların ilgisini çekmek için birbirinden farklı renklerde basılmasına özen gösterilmiştir. Mümeyyiz ilk dergi olmasına rağmen 49 sayı çıkararak bu alandaki önemli bir başlangıç olmuştur. Dönemin şartları ve ilk olma niteliği dikkate alındığında Mümeyyiz'in, oldukça başarılı bir çizgi yakaladığı iddia edilmektedir. Öğrencilerin ve velilerin dergiye

²⁰² Yavuz Bayram, **Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz**, Hece Dergisi, Ankara 2005, S. 104-105, s.484-500.

²⁰³ Mümeyyiz, S.1,15 Tesrin-i Evvel 1869.

gönderdikleri mektupların çokluğu ve düzenlenen kampanyalara gösterilen yoğun ilgi de bu tespiti doğrulamaktadır.²⁰⁴ Tüm bu özellikleriyle birlikte dergi, çocuklara ahlaklı olmayı, çalışkanlığı ve fazileti öğütleyen bir nasihatname²⁰⁵ görünümündedir.

Mümeyyiz’ den sonra yayın dünyasına giren Hazine-i Etfal (1873), Sadakat (1875), Etfal (1875), Ayine (1875) adlı süreli yayınlarda öğretici hedeflerin ön plana çıktığı görülür. Bu yayınlarda “çocuklara ahlaklı, faziletli insan olmayı öğütleyen yazılara yer verildiği, edebiyat kaygısının henüz belirginleşmediği” görülebilir.²⁰⁶

Mümeyyiz’in ve ardından yayınlanan diğer dergilerin ahlak ve fazilet eğitimini önceleyen bu ilk tecrübelerini 1876 Mehmed Şemseddin’in yayınlacağı Arkadaş dergisi takip eder. İlk sayısının mukaddimesinde “*Size söyleyeceğim şeyleri daima böyle lakırdı eder gibi söyleyeceğim. Ta ki okuduğunuzu kendi kendinize anlayabilesiniz. Yazacağım şeyler ise asla can sıkmaz. Sizi hem eğlendirir hem de size fayda verir*” sözleri Mehmed Şemseddin’in ‘çocuklar için yazmanın’ farklı kavram ve onlar için yazmanın farklı bir alan olduğunun bilincinde olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.²⁰⁷ Bunun da etkisiyle Arkadaş ve 1881’den itibaren Çocuklara Arkadaş daha çok edebi güzelliğe sahip örnekler ortaya çıkarma yolunda adımlar atmıştır. Bununla çocukların tahsil ve ilme olan ilgilerinin artırılması hedeflenmiştir.²⁰⁸

Alan araştırmacıları devrin siyasi ortamının ve değişen siyasi koşulların süreli yayınlara dilini etkilediğini belirtilmektedir. Bu yayınlardan dikkati çeken ilk dergi 1887 yılında yayımlanan “Çocuklara Ta’lim”dir. Sultan Abdulaziz dönemindeki çocuk dergilerinde padişaha yönelik övgülerin yoğun olmadığı; ancak II.Abdulhamit döneminde padişaha övgülerin arttığı²⁰⁹ iddialar arasındadır.

İkinci Meşrutiyete kadar yayınlanan çocuk dergilerinin en uzun süreli “Çocuklara Mahsus Gazete”dir. 626 sayı yayınlanan dergi dilbilgisi, sağlık, spor ve

²⁰⁴ Bkz. Bayram, a.g.m. s.484-500.

²⁰⁵ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, C. 4, S.7, s.511.

²⁰⁶ Suat Urgan, Doç. Dr. **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi - Journal of Language and Literature Education, 2015, S. 10, s. 187.

²⁰⁷ Okay, a.g.e, s.512.

²⁰⁸ Okay, a.g.e, s.512.

²⁰⁹ Urgan, a.g.m. s.187.

fen konularından ahlak ve terbiyeye kadar geniş bir yelpazede yayınıını sürdürür. Çocuklara Mahsus Gazete de kimi araştırmacılar tarafından padişaha övgüler dizildiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.²¹⁰ Çocuklara Mahsus Gazete’de ilk defa çocuklar için telif eserlerin boy göstermesi, tanınmış yazarların da artık kendi imzalarıyla çocuk yayınlarında görülmesinin kapısını aralamıştır. Çocuklar için yazmak artık çocukça bir iş olmaktan çıkmıştır.²¹¹

Çocuk edebiyatı ürünlerinde asıl sıçrama ikinci meşrutiyetin ilanıyla olmuştur. Meşrutiyetin estirdiği hürriyet rüzgârıyla toplumunda gözle görülür bir hareketlenme oluşmaya başlamıştır. Düşünce ve fikir dünyasında bir bocalama gözlemlenmekle²¹² beraber siyasi ortamın rahatlamasıyla dönemin muhalif aydınları birçok alanda fikirleriyle öne çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar İttihat ve Terakki yönetiminin iktidara yerleşmesiyle öncekini aratacak bir istibdat ve sansür başlamışsa da dönemin nispeten güdümlü fikir dünyası, yayıncılığı da etkilemiştir.

Bu dönemde çocuk yayınlarının seyir ve içeriğini etkileyen temel gelişme, Balkan Savaşları ve daha sonra 1.Dünya Savaşı’nın etkisiyle gelişen millî yönelişlerdir. Osmanlı toplumu en sıkıntılı süreçlerinden birini yaşarken, varlık mücadelesi beraberinde hayata hâkim olan kavramların da öncelik sıralamasını etkilemiştir. Tanzimat sürecinde daha çok doğal mecrasında seyreden din ve ahlak konuları yerini büyük oranda itaat kültürüne²¹³ ait kavramlara bırakmıştır. Devletin içinde bulunduğu durum, İttihat ve Terakki yönetiminin siyasi yaklaşımları eğitimin temel amacını “vatansever, itaatkâr ve milliyetçi bir nesil yetiştirilmesi”²¹⁴ olarak belirlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu amaçla devrin iktidarı her türlü aracı kullanmış, çocuk yayınları da kendi alanlarında millî duyguları inşa etmeyi²¹⁵ ve itaat kültürünü geliřtirmeyi²¹⁶ hedeflemişlerdir.

²¹⁰ Ungan, a.g.m. s.188.

²¹¹ Bkz. Okay, a.g.m. s.513.

²¹² Gülsüm Pehlivan Ağırakça, **Osmanlı Dönemi Çocuk Hikâye Kitapları – Dinî ve Ahlâkî Motifler, Ensar Neşriyat**, İstanbul 2014, s.25.

²¹³ Bkz. Ali Gurbetoğlu, Yrd. Doç. Dr. **İtaat Kültürü Kazandırma Aracı Olarak Hikâye ve Masallar: “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergiciliği Örneği”**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008, s.955-959.

²¹⁴ Gurbetoğlu, a.g.m. s.955.

²¹⁵ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.26.

²¹⁶ Gurbetoğlu, a.g.m. s.956.

İttihat ve Terakki de her yönetim gibi kendisine ve kendi belirlediği değerlere bağlı bir gençlik ve çocukluk arzulanmıştır.²¹⁷ Çocuklardan; “eski padişahı ve onun rejimini kötöleyen, meşrutî rejimi benimseyen, bu devrimi sağlamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne minnettar; vatanını ve milletini seven, milliyetçi-Türkçü fikirlerle donatılmış”²¹⁸ olmaları beklenmektedir. Bu amaçla hazırlanan kitaplarda “hürriyet, musavaat, adalet, uhuvvet” gibi kavramlarla birlikte yönetim mekanizmalarını tanıtan “insaniyet, ittihat, vatan, meclis-i umumi, meclis-i mebusan, maarif nezareti” gibi kavramlar çocuklara ayrıntılı olarak tanıtıldığı²¹⁹ kaydedilmektedir.²¹⁹ Meşrutiyet çocuğu yetiştirilmesi hedefleri doğrultusunda ders kitapları ve şiirler dönemin yapısını ortaya koyan ürünlerdir. Padişaha övgünün her yerden kaldırılmış olması ve ders kitaplarından Besmele'nin kalkması²²⁰ dönemin politikalarındandır. Yeni ideolojik yapının dini görünümüne karşısındaki bu tutumu Cumhuriyet sonrası yönetim erkleri için de yol gösterici olmuştur.

Sürelî yayınlar da diğer yayınlar gibi politik gündemden etkilenmiştir. Yayınlandığı dönemin bütün özelliklerini barındıran çocuk sürelî yayınlarından en dikkat çeken “Çocuk Dünyası”dır. Türk Yurdu dergisinin çocuk versiyonu görünümündeki Çocuk Dünyası, çocuk edebiyatına politikayı sokan sürelî yayın olmuştur.²²¹ Dergide Balkan Savaşı'nın etkisi ile savaş, öç, intikam duyguları ön plana çıkarılmış, vatan millet şiirleri ve yazıları²²² dergide yer almıştır. Dönemin Çocuk Duygusu, Talebe Defteri gibi dergileri de benzer içeriklere sahiptir. Talebe Defteri aynı zamanda Çocuk Dünyası dergisinin bir üst yaş grubu için çıkan ‘ağabey’ dergisidir.²²³

1914'te yayınlanmaya başlanan Çocuk Bahçesi dergisi de dönemin ilginç dergilerindedir. Derginin, çocukların bilinçlendirilmesine diğer dergilerden daha bilinçli gönül verdiği kaydedilmekte, “Osmanlı” kelimesinin hiç geçmediği tek dergi

²¹⁷ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.27.

²¹⁸ Mustafa Kutlu, **Meşrutiyet Çocukları**, Yeni Şafak Gazetesi, 31 Ocak 2001.

²¹⁹ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.27.

²²⁰ Okay, Cüneyd, **Meşrutiyet Çocukları**, s.27.

²²¹ Okay, a.g.m. s.513.

²²² Muammer Göçmen, Yrd. Doç. Dr. **İlanının Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergiciliği**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s. 450.

²²³ Okay, a.g.m. s.515.

olduğu, her zaman Türkler bazen de Türkler ve Müslümanlar²²⁴ kelimelerini kullanıldığı ayrıntısı paylaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasette İttihat ve Terakki'nin etkisi azalsa da Ziya Gökalp gibi fikir adamlarının teşvikiyle çocuk yayınlarında özgün çalışmalar gözlenmiştir. Bu çalışmaların büyük çoğunda, çocuklarda Türklük ve vatan sevgisi bilinci²²⁵ oluşturmak için kaleme alındığı görülür.

Mütareke ve Milli Mücadele yıllarından iki çocuk yayını dikkat çeker. Bunlardan *Yeni Yol* dergisinin edebiyat kaygısının ön planda olmadığı ve yayın politikasını ağırlıklı olarak Milli Mücadele, yeni kurulan Cumhuriyet ve yeni rejimin yaptığı yenilikleri anlatmak üzere kurguladığına²²⁶ dikkat çekilmektedir. Millî mücadeleyi bizzat yaşayan edebiyatçılar, savaşın zor yıllarını, çocukların savaş sırasında karşılaştıkları zorlukları çarpıcı hikâyelerle dile getirmişlerdir.²²⁷

Cumhuriyet döneminde, 1928'de yeni harflerin kabulüne kadar geçen zaman zarfında, yayımlanan çocuk dergileri, yeni rejimin kendisini kabul ettirme çabalarının da en yoğun devresi olması dolayısıyla, genellikle edebiyatı ikinci plana itmişlerdir. Diğer bir ifadeyle Meşrutiyet dönemine göre daha az rastlanan edebî eserler, ağırlıklı olarak yeni rejimi ve onun yeniliklerini benimsetme amacını gütmüştür.²²⁸ Bu amaç özellikle süreli çocuk yayınlarının ana temasını oluşturmaktadır. Süreli yayınlarda tanınmış şair ve yazarların yazması, bu yayınlara olan ilginin artmasını beraberinde getirmiş, yayınların edebî kalitesi artsa da politize zemin edebî ağırlığa kaymamıştır. İkinci defa bu dönemde yayınlanmaya başlayan Çocuk Dünyası'nın yazı kadrosuyla biraz olsun bu genel görüntüden sıyrılabildiği değerlendirmeler arasındadır.²²⁹

1923'ten 1940'a kadar geçen on yedi yıllık sürede toplam otuz altı süreli çocuk yayınının yayımlandığı²³⁰ araştırmacıların tespitleri arasındadır. Önceki

²²⁴ İsmet Kür, **Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları**, Ankara 1991, s.317.

²²⁵ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.32.

²²⁶ Okay, a.g.m. s.516.

²²⁷ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.32.

²²⁸ Okay, a.g.m. s.516.

²²⁹ Okay, a.g.m. s.516.

²³⁰ Urgan, a.g.m. s.189.

dönemlere kıyasla yayınların bu kadar çokluğu, yeni rejimin temel hedeflerini benimsetmedeki hassasiyetlerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Meşrutiyetle birlikte idealize edilen yeni nesil çabaları “meşrutiyet çocuğu”²³¹ ile ifadesini bulurken, Cumhuriyetle birlikte artık yeni rejimin ilkeleri çerçevesinde yeni hedefler belirlenmiştir. Kimi yazarlar Mustafa Kemal’i tanıtmak, kimi Cumhuriyetin yeni değerlerini halka benimsetmek, bazıları çocukları eğlendirmek ve eğitmek, kimisi de çocuk ve gençlerde vatan sevgisini pekiştirmek gibi görevleri kendilerine amaç edinmişlerdir. Çocuk süreli yayınları da bu anlayıştan nasibini almıştır.²³² 3 Kasım 1928’de Latin temelli yeni harflerin kabulüyle başlayan okuma-yazma seferberliği basın-yayın alanına bir hareketlilik getirmiştir.²³³ Bu hareketlilikten çocuk yayınları da etkilenmiş araştırmaların verilerine göre 1923-1940 arası farklı periyotlara sahip 36 süreli çocuk yayını çıkarılmıştır.²³⁴

Dönemin iktidar erkelerinin, İslâm’ın tüm görünümünü, kurgulamaya çalıştıkları çağdaş muasır medeniyetin sınırları dışına itme çabası, bu dönem çocuk yayınlarının içeriğini ahlaki bazı hususlardan öteye taşınmasına müsaade etmemiştir. İslâmi duyarlıklı fikir adamlarının da gündeminde henüz çocuklar için yayınların olduğunu söylemek güç görünmektedir.

1923-1940 yılları arasında Çocuk Sesi, Afacan Arkadaş, Mektepli, Çocuk ve Rüya gibi dergiler, yazılarıyla, düzenledikleri etkinlikleriyle ve çocuklara sesleniş biçimleriyle kuşakları Cumhuriyetçi, idealist, sağlıklı ve yenilikçi²³⁵ bir nesil profili oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu dönemde yayınlanan hikâye ve masallar, süreli yayınlardaki hikâye ve masal örnekleri kadar olmasa da, dini ve ahlaki açıdan hâkim zihniyetin yaklaşımlarını ortaya koyan önemli ürünlerdir. Bu ürünlerin hemen hepsi genel ahlaki kaideleri işlemekle birlikte, milliyetçilik, vatanseverlik, çalışkanlık övülen karakter özellikleri olarak sıkça işlenmiş, dine ait kavramlar, ibadet ve dualar hayatın

²³¹ Bkz. Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.27.

²³² Ungan, a.g.m. s.189.

²³³ Pehlivan Ağırakça, a.g.e. s.33.

²³⁴ Bu yayınların detayları için Bkz. Ungan, a.g.m. s.190-191.

²³⁵ Ungan, a.g.m. s.190.

bir parçası olarak doğal akışında eserlere yansımıştır. Din adamı anlatıları ise olumlu ve olumsuz şekilde eserlerde görülmektedir. Cami imamı genelde olumlu bir karakter imajı verirken, müezzin menfi bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf kültürüne ait derviş, türbe ve keramet kavramları ise daha çok kanaat, dünyaya değer vermeme gibi hususları ortaya koymada kullanılmıştır.²³⁶

1940'lı yıllarda çocuk süreli yayınlarında devlet kurumlarının, bankaların ve gazetelerin ağırlığı hissedilmeye başlanır. Bunlardan Çocuk Esirgeme Kurumunun 30'lu yıllarda yayınladığı Gülbüz Türk Çocuğu²³⁷ ile 50'li yıllarda yayınladığı Çocuk ve Yuva²³⁸ dergisi süreli çocuk yayınlarına önemli katkılar yapmıştır. 1945'ten itibaren Yapı Kredi Bankasının yayınladığı Doğan Kardeş Dergisinin, çocuk dergiciliği bağlamından önemli bir adım olduğu ifade edilmektedir. Birçok tanınmış şair ve yazarın da eserleriyle desteklediği dergi, baskı kalitesi ve içeriğiyle de önemli bir sıçrama olmuştur.²³⁹ 1950'li yıllarda Amerikan kültür politikasının etkisiyle çizgi romanlar diğer dergiler arasında ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. 1970'lerde Doğan Kardeş de bu politikaların etkisiyle çizgi romana dönüşür ve yerini Milliyet Çocuk'a bırakır.²⁴⁰

Bu dönemin dergileri popüler kültürün etkisiyle, gerek içerik gerekse görselleriyle daha seküler bir formdadır. Bununla birlikte 70'li yılların sonunda bir başka devlet kurumu dini içerikli çocuk dergisi çıkarmaya başlayacaktır.

²³⁶ Bu dönem yayınlarındaki bu özelliklerin detaylı verileri için Bkz. Pehlivan Ağırakça, a.g.e.

²³⁷ Bkz. Elif Konar, **Gülbüz Türk Çocuğu Dergisi ve Çocuk Siyaseti, Tarih ve Toplum**, İstanbul Temmuz 2003, S.235.

²³⁸ Ungan, a.g.m. s.191.

²³⁹ Ungan, a.g.m. s.191.

²⁴⁰ Alev Sınar, Doç. Dr. **Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, Cilt 4, Sayı 7, s.189.

3.4.1.2. Cumhuriyet Sonrası İslâmî Duyarlıklı Çocuk Dergileri

3.4.1.2.1. Diyanet Çocuk

Sırât-ı Müstakîm ve Sebülürreşâd mecmuasından Maverâ dergisine, İslâmî duyarlıklı süreli yayınların varlık mücadelesi, İslâm imanını ve ahlakının yeniden tesisinden İslâm'ın seküler-laik elitler karşısında bir cephe telakkisiyle savunulması süreci, şeklinde özetlenebilir. Bu süreçte seküler ve siyasi kuşatılmışlığı aşmaya çalışan İslâmî duyarlıklı düşünce ve edebiyat adamları için çocuk yayınlarının, bir ihtiyaç olmakla beraber önceliği oluşturmadığı söylenebilir. Bununla beraber nesil kaygısının olmadığı iddiası da yanlış olacaktır. Mehmet Akif'in "Asım"ından Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu" nesline ve oradan Sezai Karakoç'un "Diriliş" kuşağına bu kaygının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yeni bir neslin nasıl olacağına dair düşüncelerin ifadesi olan bu yaklaşımların çocuğa dönük bir ürüne dönüşmesi 80'li yılları bulmuştur.

Bu alandaki İslâmî hassasiyetleriyle çocuğa dönük ilk süreli, yayın 1979 yılında yayınlanmaya başlanan ve günümüzde de yayın hayatını istikrarlı bir şekilde sürdüren Diyanet Çocuk Dergisi'dir. Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayınlarından. 1980 Ağustos'una kadar üç aylık periyotlarla yayınlanan dergi bu tarihten itibaren iki ayda bir yayımlanmaya başlamıştır. Sekiz ay sonra ayda bir olarak yayın hayatına devam etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kontrolünde bir teşkilat olması, yayınlarındaki devlet politikası etkisini de düşündürmektedir. Özellikle Türkiye'deki sol yayılmanın etkisini kırmak için, devletin Diyaneti de içine alan kurumları yönlendirdiği bilinmektedir. Diyanet'in yayınlarının da kısmen bu yönlendirmelerde bir araç olduğu düşünülebilir. Durum böyle olunca sol hareketlerin tırmanışta olduğu 70'li yılların sonunda Diyanet Çocuk Dergisi'nin din ve ahlak eğitimi temasıyla çıkması anlaşılır olmaktadır. Tabiki bir derginin yayınlanış sürecini tek bir dergiyle açıklamak eksik olacaktır. Yıllardır devlet kontrolünde sınırlı bir yayın yapmasına imkân tanınan teşkilat tarafından da, genç nesillere ulaşmak için, bu gelişme bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Diyanet Çocuk Dergisi, 2002 yılında, Çocuk Edebiyatçıları ve Sanatçıları Birliği'nin düzenlediği “23 Nisan Çocuk Edebiyatı Ödülleri” arasında “Çocuklara Dergi” dalında en iyi çocuk dergisi ödülüne layık görülmüştür.²⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2004 yılı verilerine göre dergi aylık 50.000 adet basılmakta ve abonelerinin önemli bir bölümünü yurt dışındakiler oluşturmaktadır.²⁴² Dergi bu haliyle en çok satan çocuk dergileri arasındadır.²⁴³ Derginin gittikçe artan abone sayısı İslâmi duyarlıkların kazandırılması yolunda teşkilatın hedeflerini tutturması yolunda önemli bir imkândır. Derginin 2002 Ağustos sayısında her ay 1000 civarında mektubun alındığı ifade edilmesi²⁴⁴ de çocukların dergiye ilgisinin canlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Derginin içerik çeşitliliği ve bölüm sayısı yıllara göre değişmekle beraber 48 sayfa yayınlanan bir dergi için bir hayli zengin olduğu söylenebilir. Aralık 2015 sayısına göre belli başlı bölümleri; “Kur'an hazinelerini keşfe çıkıyoruz, Peygamberimiz ve Küçük Ümmeti, Zehra, Peygamberler Yolu, Çocukça Düşünüyorum, Bu Ay Ne Olmuş, Atölye, Bil-Bul-Çöz, Sizden Gelenler” şeklindedir.

Derginin 80'li yıllardaki sayılarında göze çarpan bölümlerinden ilki “İslâm Dünyası” bölümüdür. 86-88 yılları arasında İslâm ülkelerinin tanıtıldığı bölüm, eğitim kodlarını ulus anlayışına göre oluşturmuş bir sistemin kurumu için, ümmet çizgisinin altyapısını tesis edecek bir yayın olarak dikkat çekicidir. Aynı dönemde Maverâ dergisinin yetişkinler için bu doğrultuda yayınlar yapması, 80'li yılların değişen konjonktürü ve Afganistan savaşının etkisi olarak değerlendirilebilir.

“Örnek Hayatlar”, derginin 1989-1992 yılları arasında yayımlanmış, sahabe ve Türk İslâm büyüklerinin hayatlarından kesitlerin yer aldığı bölümüdür. “Çocuklarla Sohbet” bölümü 1990'dan sonra da “Ahlâk Damlacıkları” bölümü 1992 yılına kadar devam etmiştir. Burada çocukların gelişimlerine uygun, evrensel ahlâk

²⁴¹ Zafer Yıldız, *Diyanet Çocuk Dergisi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara 2004, s.48.

²⁴² Bkz. Yıldız. A.g.t. s.48.

²⁴³ Derginin baskı sayısının çok olmasında cami-cemaat faktörünün ve MEB'in 1983 tarihli tavsiye kararının etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁴⁴ *Ayin Mektubu, Diyanet Çocuk Dergisi*, Ağustos 2002, s.48.

ilkeleri ve İslâm'ın ahlâkî tavsiyeleri örneklerle anlatılmıştır.²⁴⁵ Dergide evrensel değerlerle dini değerler iç içe ele alınmıştır. Bu değerler ayet ve hadislerden örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Komşuluk, doğruluk, adil olma, çalışma, yalan söylememe, anne baba sevgisi, büyüklere saygı, sevgi, zararlı alışkanlıklar, en çok işlenen konulardandır.²⁴⁶

Dergi ahlaki kuralları aktarırken genelde çocukların seviyesine hitap edebilme başarısı göstermiş, bazen bu çizgiyi yakalayamadığı ifade edilerek eleştirilmiştir.²⁴⁷

Derginin çıktığı aylardaki dinî ve millî bayramlara, önemli gün ve gecelere yer verilmiş ve bunlarla ilgili yazılar yayınlanmıştır. Derginin içeriğinde millî bayramlar ve millî meselelerin çokça ifade bulması, din eğitiminde devletin politikalarının yansımalarının bir göstergesi olduğu gibi, daha önce ifade ettiğimiz cumhuriyet sonrası dindarlık yansımalarının milliyetçilikle mecz edilerek ortaya konulmasıyla da ilgilidir. Ayrıca bu yıllarda derginin sayfalarında ortaya konana İslâmî duyarlıklar da, yönetim erklerinin kontrolünde bir çocuk dergisinin içerik olarak özgünlüğü de kendisine çizilen sınırlar kadar olmuştur. Dergi ilerleyen yıllarda daha ümmetçi bir çizgiye oturmuştur. 80'li ve 90'lı yılların içeriğinin bu boyutu, 2015 yılı sayılarında daha az yer almaktadır. 2015 Nisanında kutlanan çocuk bayramının dergide gündem olmaması, ekim sayısında ise dergi sayfalarına yansımaları sadece "Bu Ay Ne Olmuş" bölümünde kısaca olması değişen algılarla ilgili olmalıdır.²⁴⁸

Dergi üzerine çalışma yapan araştırmacılar çocuk dergilerinde en çok ilgiyi çocukların kendi emeklerinin sergilendiği ve kendi isimlerini gördükleri bölümlerin aldığı tespitini paylaşarak, Diyanet Çocuk Dergisi'nde her sayıda, okuyucudan gelen resimler, şiirler ve yazıların çokluğuna dikkat çekmektedirler.²⁴⁹ "Sizin Gönderdikleriniz" daha sonra da "Sizden Gelenler" bölümü, dergide hiç değişmeyen bölümdür. Derginin okurlarıyla ilişkilerinin aktifliğinin bir göstergesi olan bu

²⁴⁵ Yıldız, a.g.t. s.57.

²⁴⁶ Yıldız, a.g.t. s.72.

²⁴⁷ Yıldız, a.g.t. s.86.

²⁴⁸ Diyanet Çocuk Dergisi, **Bu Ay Ne Olmuş**, Nisan 2015, s.28. Ağustos 2015, s.28.

²⁴⁹ Yıldız, a.g.t. s.68.

bölüme okuyucular tarafından bol miktarda şiir, hikâye, fıkra ve resim gönderilmiştir.²⁵⁰

Derginin 1989'dan itibaren kâğıt kalitesinin artması, dergiyi renkli ve çekici hale getirdiği ifade edilmektedir.²⁵¹ Günümüzde de baskı kalitesinin iyi olması, çizimden tasarıma uzman bir ekibin çalışmaları derginin önemli artularındandır.

Araştırmacılar göre derginin en önemli eksikliği çocuklara göre bir din dilini yakalayamamış olmasıdır. Vaaz ve hutbelerde kullanılan din dili ve üslubunun çocuklar için de kullanılmasıdır. Bu noktada, tek düze, yargı bildiren cümleler yerine, çocukların duygu dünyalarında daha fazla etki yapacak kelimeler seçilerek, güncel ifadelerle dil daha zengin ve etkin hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁵²

Dergide eleştirilen diğer bir yön de biçimsel iyileştirmeler hariç içerik yönüyle fazla farklılığın olmayışı iddiasıdır. 1985'den 2000'e kadar dünyada hızlı değişimler neticesinde çocukların hayatı algılayışları ve çocukları etkileyen örnekler değişmiş, mizah anlayışları farklılaşmıştır. Dergide buna rağmen bir yenileşme kaygısının olmadığı savunulmaktadır. Metot olarak dergide klasik anlatım tarzı ağırlık kazandığı, ayet ve hadislerin ışığında konular tahlil edilmiştir.²⁵³

3.4.1.2.2. Türkiye Çocuk

Dönemin İslâmi duyarlıkları önceleyen bir diğer çocuk yayını İhlas Holding bünyesinde yayınlanan Türkiye Çocuk dergisidir.

1981 tarihinde yayın hayatına haftalık olarak başlayan Türkiye Çocuk Dergisi, 1999'dan itibaren aylık olarak devam etmektedir. Derginin internet adresinde, "Türkiye Çocuk yayın çizgisini millî ve manevî gelişim doğrultusunda yapmaya çalışmaktadır."²⁵⁴ ibaresi dikkat çekmektedir. Yaklaşık 35 yıldır yayınına

²⁵⁰ Yıldız, a.g.t. s.57.

²⁵¹ Yıldız, a.g.t. s.63.

²⁵² Yıldız, a.g.t. s.98.

²⁵³ Yıldız, a.g.t. s.99.

²⁵⁴ <http://www.turkiyecocuk.com.tr/neden-turkiye-cocuk/> - Erişim tarihi 06.01.2016.

devam eden dergi, “üç neslin yetişmesine katkıda bulunduğu” iddiasındadır. Derginin bir diğer iddiası ise “gelmiş geçmiş en çok satan çocuk dergisi”²⁵⁵ olmasıdır. Derginin bünyesinde çıkarıldığı holdingin tüm ardıllarıyla bir cemaat görünümünde olması ve yayınladıkları birçok kitabı zaman zaman ücretsiz dağıtımı, ayrıca derginin aynı holding bünyesinde çıkan Türkiye Gazetesi’nin eki olarak verilmesi, dergi için ifade edilen bu iddianın objektifliği hakkında sorular oluşturmaktadır. Bunula birlikte verilen bilgilere göre 1997-2000 yılları arasında haftada 120 bin net satış yakalayarak bu alanda en çok okunan çocuk dergisi olmuştur.²⁵⁶

Derginin verdiği bilgilere göre hedef kitle 7-14 yaş grubudur. Dergi bilgiyi eğlenceye dönüştürerek çocukları milli ve manevi değerlere uygun yetiştirme amacındadır. Dergiye göre okurlarına, anne-babasına, öğretmenine, çevresine saygılı, başarılı, yardımsever, idealist, sevgi dolu, kendisine, ailesine, vatanına, milletine ve insanlığa hayırlı olmak için gayret etmeyi öğrenmek için çalışan bir yayındır. Derginin kitle hedefi “önce Türkiye’de daha sonra dünyada yaşayan bütün Türk çocuklarına”²⁵⁷ ulaşmaktır. Dergi bu haliyle İslâmî duyarlıklardan çok milliyet eksenli bir görünüm oluşturmaktadır.

Derginin ilk sayısında İhlas Holding’in ve dolayısıyla derginin de sahibi konumundaki Enver Ören başyazısında, derginin “yazısıyla, çizgisiyle yerli ve bizden olan bir dergi”yle çocukların karşısına çıktıklarını ifade etmekte, yeni neslin hikâye ve kıssalarıyla doğruluğu, dürüstlüğü; resimli romanlarıyla kahramanlığı mertliği, Yunus Emre’yle Allah aşkını, gönül sevgisini bulacağını Mimar Sinan’la Türkiye’yi yeniden imara kalkacağını, geçmiş ve gelecekle dergide kucaklaşacaklarını²⁵⁸ söyleyerek derginin hedefini özetlemektedir.

²⁵⁵ <http://www.turkiyecocuk.com.tr/biz-kimiz/> - Erişim tarihi 06.01.2016.

²⁵⁶ <http://www.turkiyecocuk.com.tr/neden-turkiye-cocuk/>

²⁵⁷ <http://www.turkiyecocuk.com.tr/biz-kimiz/>

²⁵⁸ Enver Ören, **Başlarken, Türkiye Çocuk Dergisi**, İstanbul 1981, S.1, s.3.

Türkiye Çocuk Dergisi üzerin yapılan bir araştırmada, içeriğindeki edebi türler arasında en düzenli yer bulanının masallar olduğu kaydedilmektedir.²⁵⁹ Derginin hemen her sayısında yer alan bu masallar üzerinden bazı duyarlıkların kazandırılmaya²⁶⁰ çalışıldığı görölmektedir. Bununla beraber derginin bazı metinlerinde çocuk edebiyatı ve çocuk gerçeğliği için uygun olmayan sorunların varlığı da araştırmacıların değindiği hususlardandır.²⁶¹

İslâmi duyarlıklı bu ilk dergi tecrübelerinden sonra, çocuk yayıncılığı tüm boyutlarıyla değerlendirilmeye başlanmış, kimi bağımsız kimi de çeşitli İslâmi gruplarla anılan çocuk dergileri yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergilerin bir kısmı bağımsız çocuk dergisi olarak yayınlanmaktayken, bir kısmı da bir derginin eki olarak çıkarılmıştır. Birdirbir, Bizim Bahçe, Salıncak, Somuncu Baba Çocuk ve İnzar Çocuk bu dergilerin dikkat çekenleri arasındadır.

3.4.1.2.3. Can Kardeş

Can Kardeş dergisi de seksenli yıllardan itibaren İslâmi duyarlıkların çocuk dergilerine yansımalarından birisidir. Aralık 1980’de “Çocuklarımızı Kurtaralım” kapağıyla yayın hayatına başlayan derginin ilk üç sayısı tarihsiz bir deneme yayını formatındadır.²⁶² Günümüzde de yayınıını sürdüren derginin yayın hayatı iki dönem halindedir. 1990’dan günümüze Yeni Can Kardeş adıyla yayınlanmaktadır.

Can Kardeş dergisi Yeni Asya ve daha sonra Nesil Yayın Grubu Őemsiyesinde yayınıını sürdürmektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi İslâm âlimlerinden Said Nursî’nin düşünceleri çerçevesinde Őekillenen bir İslâmi yapılanmanın yayınlarından biri görünümündedir. Said Nursî’nin tefekkür

²⁵⁹ Kıymaz, Mustafa Said, **Türkiye Çocuk Dergisi’nde Yer Alan Masallar Üzerine Bir İnceleme (2011-2012)**, Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, I. Uluslararası Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2014, s.103.

²⁶⁰ Bkz. Kıymaz, a.g.m. s.103.

²⁶¹ Bkz. Kıymaz, a.g.m. s.104.

²⁶² Mehmet Özer, Yard. Doç Dr. **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008, s.446.

dünyasının da etkisiyle yukarıda bahsi geçen dergilerde pek ön plana çıkmayan beşeri ilimlere dergide önemli oranda yer verilmiştir.

Derginin amacı, gençlerin eğitimine yardımcı olarak, onları maddi ve manevi ilimlerle yüz yüze getirerek, millet ve memleket için daha faydalı insanlar olarak yetişmelerini temin etmektir. Dergi faydalı bir dergi olduğu vurgusuyla çocuklardan dinimizi, tarihimizi öğrenmelerini istemektedir. Bunun için de dini ve tarihi mevzuları, sıkmadan anlatma iddiasındadır. Ancak bu şekilde vatana, millete faydalı insanlar olabileceklerini düşünmektedir.²⁶³

Dergide İslâmi konuların, ahlaki gelişimi destekleyici hikâyelerin belirli bir doğrultuda seçildiği, şiir, oyun ve bulmacalarla zenginleştirilmeye çalışıldığı göze çarpar. Seçilen konuların ayetlerle ve hadislerle desteklenmeye çalışıldığı²⁶⁴ görülmektedir. “Çocuklar Allah’ı Nasıl Tanıyor? Mücahit Allah’ını Çok Seviyor, Çocuğun Duası, Yeryüzü Bir Mescit, Hayat Bir Yardımlaşmadır, İslâm tarihinden sayfalar, Peygamberler tarihi, Peygamberlerin hayatı, Canım Peygamberim”, gibi bölümler derginin çocuklarda bir farkındalık oluşturmaya çalışıldığı bölümler olarak karşımıza çıkar.

Ait olduğu geleneğin de etkisiyle, İslâm ve ilim arasında sık sık paralellik ve özdeşlik kurulmuş, “²⁶⁵Topraktan Yaratıldığımızı İlim doğruluyor, 1000 Sene Önce Kanser Ameliyatı Yapan Müslüman Cerrah: Ali Bin Abbas” gibi bölümlerle İslâm-İlim bağlantısı bilimsel verilerle ve geleneğe yapılan atıflarla ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi de bu doğrultuda derginin eki olarak verilmiştir.

Çocuklarda sosyal farkındalığı oluşturmak, genel kültürlerini ve tarih bilincini oluşturma doğrultusunda müzeler, mimari eserleri incelemeye yönelik etkinlikler derginin sayfalarında göze çarpar. Varlıkların Dilinden başlığın altında Allah'ın kudreti ve hikmetiyle insanların yararına sunulan bitkiler konuşturulmaya çalışılmıştır.

²⁶³ Can Kardeş, Yıl 3 Sayı: 104, Şubat 1983, s.3.

²⁶⁴ Özer, a.g.m. s.446.

²⁶⁵ Özer, a.g.m. s.446.

Milli bayramların, anneler günü, babalar günü ve öğretmenler günü gibi batı geleneğine ait etkinliklerin derginin sayfalarında yer bulması, ilkeleri çerçevesinde eleştirilebilecek yönleridir.

3.4.1.2.4. Birdirbir

İslâmi duyarlılarıyla ön plana çıkan dergiler arasında en çok dikkat çeken Birdirbir dergisidir. 2006 yılında yayın hayatına başlayan dergi 2015 Eylülünde 101.sayısıyla okuyucularına veda etmiştir. Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi (EDAM) bünyesinde yayınlanan dergi uzman bir kadro danışmanlığında yayınlanmıştır. Derginin içerik danışmanları bir çocuk dergisi ölçeğinde ciddi bir çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır. İlahiyat alanında Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Psikoloji alanında Prof. Dr. Halil Ekşi, Eğitim Bilimlerinde Prof. Dr. Muhsin Hesapçioğlu ve Ölçme ve Değerlendirmede Dr. Mustafa Otrar derginin akademik danışmanları olarak sayılmaktadır.²⁶⁶

Derginin, alt başlığında “Din Eğitimi ve Kültür Dergisi” olduğunu ifade edilmekte, birinci sayısında bu din eğitiminin “asık suratlı, buyurgan, bilgi yığını ve sıkıcı bir tarzda” değil de “sevecen, usandırmayan ve eğlenceli bir şekilde”²⁶⁷ olacağı belirtilmektedir. Derginin internet sayfasına da yayınlanış amacı “Çocukların dinlerini sıkılmadan, hatta eğlenerek öğrenmeleri”²⁶⁸ sözleriyle yansımaktadır. Derginin “herhangi bir İslâmi gruba bağlantılı bir dergi olmayıp, bağımsız ve her gruba eşit mesafede bir çocuk dergisi”²⁶⁹ olduğunu özellikle belirtmesi derginin ilgi çekici yönlerinden birisidir. Derginin özellikle belirttiği bu yönü geniş bir kitleye hitap etme amacıyla ilgili olmalıdır.

Derginin geniş bir yazar ve çizer kadrosu bulunmaktadır. Bu yönüyle zengin bir içerik oluşturan derginin birçok bölümü bulunmaktadır. “Dua” bölümüyle

²⁶⁶ <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/> - Erişim tarihi 07.01.2016.

²⁶⁷ Birdirbir Dergisi, **Editörden**, Ekim 2006, Sayı 1, s.1.

²⁶⁸ <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/>, Birdirbir dergisinin amacı nedir, niçin yayımlanıyor?

²⁶⁹ <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/>, Birdirbir dergisi hangi İslâmî grubun yayın organıdır?

başlayan dergi “İsimleriyle Rabbimiz” bölümünde her ay Allah’ın bir ismi tanıtılmaktadır. Tanıtımın özgün tasarımı, konuyla ilgili bir ayetlerin ve kavramların verilmesi, bilgiyi sıkıcı kılmama çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. “Hayat Bilgisi” bölümünde Müslüman hayatı anlatılmaya çalışılmış, “Kur’an Ansiklopedim, Mutluluk Çağında, İz Bırakanlar ve Peygamberimiz Dedi Ki” bölümleri derginin yayınlanış amaçları doğrultusunda dikkat çeken bölümlerdir.

Birdirbir’in önemli olarak görülebilecek bir diğer özelliği de geleneksel karakterler olan Hacivat-Karagöz’ü günümüze uyarlayarak, güncel meseleler üzerine çizgi roman halinde sunulmasıdır. Karagöz geleneksel yönleriyle yanlış anlayan bir karakterdir ve yine Hacivat tarafından tashih edilir, bununla birlikte giyimleri haricinde günümüze ait karakterlere dönüştürülmüş, komik yetişkinler görünümündedir. Derginin Filistin özel sayısında Karagöz, Hacivat’ın arkadaşı bir Yahudi’yle kavgaya kalkınca Hacivat “Müslüman’ın ne zulmedeceğini ne de zulme tahammül edeceğini” söyleyerek ona engel olur. Konuşmaya başlayan Yahudi karakter kendisinin bir Siyonist olmadığını ifade ederek “Siyonizm’in Yahudilere musallat olmuş bir illet” olduğunu anlatır.²⁷⁰

Dergi, bölüm kahramanlarıyla da dikkat çekmektedir. “Batuta Yeryüzü Mescidini Geziyor” bölümünde Batuta karakteri İslâm coğrafyasının farklı yerlerini veya Türkiye’deki bazı şehirleri gezmektedir. Kaykayıyla modern bir görünümü olan Batuta’nın köklerine olan bağlılığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. “Hayta ile Cemşit” iki muzip kafadar olmakla beraber Hadislere olan ilgileriyle ön plana çıkar. “Zorbul Zehra’nın Köşesi” dini içerikli bilmece, bulmaca ağırlıklı bölümdür. “İcat Tacı” ve okuyucu tasarımlarını içeren “Çırac Tacı” bölümleri dini hayatı kolaylaştırmaya yönelik icat tasarımlarını içermektedir. Derginin bu yönü ithal değil de her şeyiyle yerli karakterleri oluşturmaya çalıştığını düşündürmektedir.

“İbrahim, Hasan, Hatice (İHH) Maceraları” dergiye sonradan eklenen bir bölüm olmakla birlikte isimlerin baş harfleriyle dünya çapında faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşuna dikkat çekmeyi amaç edinmiştir. “İbrahim, Hasan, Hatice”

²⁷⁰ Bkz. Birdirbir, **Filistin Özel Sayısı**, İstanbul 2009, Sayı 29, s.6-8.

mazlumların dertlerine ortak olan ve yardım etmeye çalışan yönleriyle, çocuklara aktif iyi olmanın yolları göstermektedir.

Birdirbir dergisi “Bestami Yazgan, Asım Gültekin, Melek Çe, Mürsel Sönmez, Ahmet Mercan, Hasan Aycın, Neriman Gökçegöz Karatekin” gibi şair ve yazarlarını yanında “Çağrı Cebeci, Hasan Aycın, Mevlana İdris, Turan Dertli, Müzeyyen Yılmaz” gibi çizerleriyle son dönemde çıkan İslâmi duyarlıklı çocuk yayınlarında önemli bir işlev görmüştür. Derginin bünyesinde faaliyet gösterdiği EDAM’ın birçok kuruma da hizmet sunduğu²⁷¹ düşünülürse, derginin ve diğer yayınların, kurumun tecrübesinin aktarıldığı bir okul işlevi yaptığı görülebilecektir.

3.4.2. Kitaplar

1980 ve sonrası siyasi ortam İslâmi duyarlıklı yayıncılığı da etkileyecek özellikler içermektedir. 80’li yıllara kadar bastırılmış bir siyasi zeminde taleplerini dillendirmeye çalışan İslâmi duyarlıklı fikir ve sanat adamları, bu tarihten 90’lı yılların sonuna kadar daha serbest bir ortamda hareket etme fırsatı yakalamıştır. 1980 darbesi ile sol hareketlere karşı cephe alan yönetim erkleri sağ olarak adlandırılacak yeni siyasi hareketlerin gelişimine müsaade etmiş, sol gelişime karşı toplumsal bir direnç oluşturabilecek İslâmi yapılanmalar ve yayınların da kontrollü bir şekilde, belli oranda gelişimine müsaade edilmiştir. 80 darbesi tüm siyasi-sosyal yapılar için bir öz eleştiri süreci başlatmış bunun etkileri söylemden yayıncılığa birçok alanı etkilemiştir. İslâmi kesimlerin 60’lı yıllarda başlayan tercüme faaliyetleri bu dönemde hız kazanmış, telif tercüme birçok eser yayınlanmaya başlamıştır. Çocuk yayınları da bu tercüme faaliyetlerinden etkilenmiştir.

Bu alanda tespit edebildiğimiz ilk tercüme çocuk kitapları, bir seri halinde hazırlanan “Çocuklar İçin İslâm Tarihi Serisi”dir. Seyyid Kutub ve Abdülhamîd Cevdet es-Sahhâr’ın birlikte “Kıssasü’l-enbiyâ”²⁷² başlığıyla 1947 yılında yayınladığı Kur’an’da geçen peygamber kıssalarını anlatan kitapçıklardan oluşan bu seri,

²⁷¹ Bkz. <http://edam.com.tr/biz-kimiz/>

²⁷² Bu eserin adı başka bir maddede “Silsile mine’l-kasasi’l-Kur’âni” ismiyle geçmektedir. Bkz. Şengül, İdris, **Kıssa**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara 2002, C.25, s. 501.

Mustafa Runyun tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den Dinî Hikâyeler²⁷³ adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²⁷⁴ Kitabın birçok baskısı yapılmış, 1980 sonrası “Çocuklar İçin İslâm Tarihi, Kur'an Işığında Dini Hikâyeler” üst başlığıyla İslâmoğlu Yayıncılık tarafından üç seri halinde basılmıştır.²⁷⁵ Birinci seri 20 kitaptan oluşan “Peygamberlerin Hayatı”, 2.seri 24 kitaptan oluşan “Peygamberimizin Hayatı”, 3.seri 20 kitaptan oluşan “Örnek Halifelerin Hayatı”²⁷⁶ şeklinde sıralanmıştır. Bu seriye 1990 sonrası telif iki seri daha eklenmiştir. 4.seri olarak Hamza Keskin'in yazdığı “Seçkin Sahabilerin Hayatı”²⁷⁷ ve 5.seri olarak “Hanım Sahabilerin Hayatı”²⁷⁸ eklenerek seri tamamlanmıştır. 90'lı yıllarda da yayınlanmaya devam eden seri günümüzde Kahraman Yayınlarının kitapları arasındadır.

Kitaplar, dilden içeriğe kadar birçok yönden çocuğa göre olmamakla birlikte alanında ilk olması bakımından önemlidir. Seyyid Kutub'un ve İhvan-ı Müslimin merkezli İslâm düşüncesinin tercümeler yoluyla ülkemizde de revaşa olduğu bir süreçte, çocuk çevirilerinin bu doğrultuda olması diğer bir önemli noktadır. Seyyid Kutub'un tarihi Tevhid – Şirk ve cahili hayatla mücadele şeklinde okuyuşu, çocuk kitaplarının da temel dokusunun bu yönde olduğu izlenimini vermektedir. Eserin 1980 sonrası tercümeleri üzerinden de çocuklara kazandırılmaya çalışılan öncelikli İslâmi duyarlığın bu doğrultuda olması muhtemeldir.

Bu süreçten sonra çocuklara yönelik İslâmi duyarlıklı tercüme sayısının hızla artmış, siyerden İslâm tarihine, adab-ı muaşeretten ibadet konularına kadar birçok tercüme yapılmıştır.

Çocuklara yönelik İslâmi duyarlıklı telif eserler arasında tespit edebildiğimiz ilk eser, Prof. Dr. Yaşar Kandemir'in kaleme aldığı “Dinim Serisi”dir. On kitaptan oluşan bu seri 1970'li yılların ikinci yarısında yazılmıştır. Yrd. Doç. Dr Mustafa Öcal, Yaşar Kandemir'le yaptığı bir röportajda bu kitaplarla bir çığır açtığını ve dini

²⁷³ İstanbul 1963-1966, 1967; Konya 1979.

²⁷⁴ Hilal Görgün, **Seyyid Kutub**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C.37, s. 67.

²⁷⁵ Bu baskılarda tercüme eden isim Ebubekir Sıddık Korkmaz olarak görülmektedir.

²⁷⁶ Elimizdeki baskı 1993 yılına ait olan baskıdır.

²⁷⁷ Hamza Keskin, **Seçkin Sahabilerin Hayatı**, İslâmoğlu Yayıncılık, İstanbul 1994.

²⁷⁸ Hamza Keskin, **Hanım Sahabilerin Hayatı**, İslâmoğlu Yayıncılık, İstanbul 1996. (Kitabın birinci sayfasında yazar olarak Hasan Kaluç ismi görülürken, künye kısmında Hamza Keskin ismi kayıtlıdır.)

nitelikli çocuk yayınlarının öncüsü olduğunu²⁷⁹ ifade etmektedir. Röportajın devamında kitabın yazılış gerekçesine dair soruya verdiği cevapta Kandemir, 70’li yılların ikinci yarısında gurbetçi çocuklarla yapılan bir röportajda çocukların “Peygamberin kim?” sorusuna, “Peygamberim Atatürk!” cevabıyla hayrete düştüğünü, yurt içindeki çocukların bu kadar olmasa bile, onların da dini kitaplara şiddetle ihtiyacı olduğu sonucuna varmasıyla arayışa girdiğini anlatır. O yıllarda çocukları en fazla etkileyen kitapların Ayşegül serisi olduğunu fakat bu serinin, kilisesiyle, domuz resimleriyle tamamen Hristiyan çocuklar için hazırlandığını, Türkiye’de de böyle çocuk kitaplarının olması gerektiğini düşündüğünü ifade eder.²⁸⁰

Kandemir, uzun araştırmaları ve incelemeleri neticesinde Kelime-i Tevhid’i ele aldığı “Dine Doğru” adlı eserin ortaya çıktığını belirtir. Resimleriyle, baskısıyla titiz bir çalışmanın ürünü olan bu ilk kitabı serinin diğer kitapları izlemiştir. Fakat ilk kitabın yayınlanmasının zaman alması, hizmetin aksayacağı düşüncesiyle serinin diğer kitaplarının görsel kalitesinden ödün vermeyi beraberinde getirmiştir.²⁸¹ “Dinim Serisi” olarak adlandırılan ve on kitaptan oluşan bu seri, 6-9 yaş grubu çocuklara göre olduğu belirtilmiştir. İlk yayınlardan olmasına rağmen belli bir yaş aralığının belirtilmesi, serinin çocuğa yönelik ilkesi çerçevesindeki hassasiyetini göstermektedir. Eser bu yönüyle sonraki çalışmalar için emsal teşkil edecektir.

Bu ilk seriden sonra 9-14 yaş grubu çocuklar için hazırlanan ve iman esaslarının anlatıldığı seri dikkat çeker. Beş kitaptan oluşan bu seri “Dinim Serisi 2” adıyla yayınlanmış, renkli dış kapak ve siyah beyaz fotoğraflarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır.²⁸² Çocuklar için yazmaya devam eden Kandemir, daha çok peygamberler serisi ve Hz. Peygamberin hayatını anlatan seri kitaplar kaleme almıştır.²⁸³ Bahsi geçen röportajın devamında kitapların özellikle görsellerine yazarın dikkat ettiğini görmekteyiz. Yayınları için ressamlarla çalışan bir itina göstermesi kitapları çocuklar için ilgi çekici hale getirme uğraşının bir yansıması olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Yazar bu çabasının karşılığını almış, kitapları birçok

²⁷⁹ Mustafa Öcal, Yrd. Doç. Dr., **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, C.3, s.185.

²⁸⁰ Öcal, a.g.e. s.186.

²⁸¹ Öcal, a.g.e. s.186.

²⁸² Bkz. **Dinim Serisi 2**, Damla Yayınları, İstanbul 1983.

²⁸³ Bkz. Öcal, a.g.e. s.189.

kurum tarafından çocuklara hediye edilmiş, özellikle “Gül Muhammedim” adıyla Ensar Neşriyat yayınları arasında çıkan seri, yazarın verdiği bilgilere göre,²⁸⁴ 3 milyon civarında basılmıştır.

Necip Fazıl’ın yetiştirdiği isimlerden olan Mustafa Yazgan’da çocuğa yönelik yayınlarıyla dikkati çeken diğer önemli isimdir. 1969 yılında çocuk yayınlarına başlayan yazar döneminde büyük ilgi gören Tomurcuk Ahlaki Çocuk Gazetesi’ni çıkarmıştır. Ahlak kavramını eserlerinde sık sık kullanmış olan Yazgan Ahlâkî Çocuk Hikâyeleri adıyla 1969 ve 1971 yıllarında iki kitap ve Müslüman Türk Çocuğunun Ahlâk Kitabı (1973) bir kitap telif etmiştir. Çocuk adıyla çıkan ilk eserlerden olan bu çalışmalar edebi olmaktan çok didaktik özellikler göstermektedir. Alanında ilk olan çalışmalarıyla dikkat çeken Yazgan’ın 1980 sonrası İslâmî duyarlıklı edebiyat içinde ilk sayılabilecek ve döneminin çocuklarının ilgisini çekmeyi başaran resimli roman türündeki eserleri ön plana çıkmaktadır. Buharalı Cengâver Zaferhan (1983) ve Malazgirt (1984) resimli roman türünün İslâmî duyarlılık çerçevesindeki tespit edebildiğimiz ilk örnekleridir. Bu eserlerine tebliğ misyonu biçtiğini belirten Yazgan’ın bu yaklaşımı erken dönem İslâmî duyarlıklı yayınların ve sanatçıların hassasiyetlerini göstermesi açısından dikkatleri çeker.²⁸⁵

Bu ilk eserlerin tecrübeleri, İslâmî duyarlıkları önceleyen yazarlar ve yayınevleri için örnek olmuş, birçok telif eserlere imza atmışlar ve nesillerin yetişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. 1980 sonrası İslâmî duyarlıklar sadece dinî kitaplarla değil, edebi eserlerle de kendini gösterir. Bu alanda ilk ciddi çalışma Cahit Zarifoğlu’nun çocuk kitaplarıdır. Zarifoğlu’nun bu kitapları tezimizin de konusu olması hasebiyle ilerleyen bölümlerde değerlendirilecektir.

1980 sonrası oluşan siyasi ortam birçok kesimde olduğu gibi İslâmî duyarlıklı yayınevlerini, İslâmî yapılanmaları bir sorgulama ve öz eleştiri sürecine itmiştir. Geleneksel İslâmî yapılar büyük oranda mevcudiyetini korarken modern denilebilecek ve siyasi talepleri olan yapılanmalar yeni söylem arayışlarına girecektir. Tercüme faaliyetlerinin artışı, Afganistan cihadı ve İran Devrimi, Türkiye’deki yapılanmaları da etkilemiştir. Bunun neticesinde geleneksel yapılar

²⁸⁴ Öcal, a.g.e. s.190.

²⁸⁵ Mustafa Yazgan ile yapılan bir röportaj için Bkz. <http://www.dunyabizim.com/portre/9668/velud-kalem-mustafa-yazgan-ile-konustuk>. Erişim Tarihi: 08.02.2016.

millî yapılarını muhafaza etme refleksi geliştirirken, dini-siyasi yapılanmalar daha ümmetçi bir çizgide söylemler geliştirmişlerdir. İddialı söylemlerin yoğunlaştığı bu dönemde yeni yapılanmalar kendilerini geleneksel ve tasavvufî yapılanmalardan ayırmak için “İslâmi Hareket” ifadesini kullanmaya başlamıştır. Bu yeni oluşumlar iddialarına kanıt bulmak, teorilerini temellendirmek için yoğun bir okuma faaliyetine girişmişlerdir. Arayışların doğal bir neticesi olarak okuma faaliyetleri artmış, yeni yayınevleri kurulmuş, telif ve tercüme birçok eser yayınlanmıştır.

İster geleneksel ister modern olsun hemen tüm İslâmi yapılanmalar yeni nesli inşa etme düşüncesiyle çocuğa yönelmişler, bu da çocuk yayıncılığının bir sıçrama yapmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye’de 1980 sonrası ilahiyat fakültelerinin sayısının artışı ve ilahiyatların ciddi bir teorik alt yapı oluşturmaları, İslâmi duyarlıkların çocuk yayıncılığına taşınmasında diğer bir önemli etkinlik olarak görülebilir. Özellikle ilahiyat eğitimi alan isimlerin çocuk yayınlarına danışmanlık-editörlük yapması, bu alandaki yayınların seyrini etkilemiştir.

İslâmî duyarlıklı yayınlardaki bu hızlı gelişim farklı sorulara ve sorunlara da kapı aralamıştır. Bu sorunların ilki çocuk yayıncılığındaki sektörleşme sorunudur. Yayınevlerinin ve çocuk yayınlarının hızla artışı, çocuk kitlesinin “müşteri-hedef tüketici kitlesi” haline gelmesi tehlikesini barındırmaktadır.²⁸⁶

Araştırmacılar tarafından değinilen diğer bir sorun da, dini alanla edebi alanın kaliteli bir zeminde buluşma meselesidir. Didaktik eserlerin doğası gereği anlatım tarzını etkilemesi hususu, dine ait değerlerin edebi eserlerde ifadesinin nasıl olması gerektiği,²⁸⁷ önemli bir yazın sorunudur. Bu alanda örnek metinlerin azlığı sorunun vuzuhu açısından sorunun bir başka yönünü oluşturur. Dini içerikli çocuk edebiyatı alanının zayıf olarak değerlendiren araştırmacılar, bunda İslâm dünyasının, çocuk edebiyatı çalışmalarında Batı’nın oldukça gerisinde kalmasının da etkisi olduğu ifade edilmektedir. Sosyo-politik olarak içinden geçtiği badireler, hayati konular yanında çocuk edebiyatı gibi ister istemez tali kalan bir alanda İslâm toplumunun gelişmesini engellediği²⁸⁸ de savunulan görüşlerdendir.

²⁸⁶ Zarife Biliz, **Çocuk Yayıncılığı Sektörleşirken, Türk Dili Dergisi**, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara 2014, Cilt: CVII Sayı: 756, s.160.

²⁸⁷ Bkz. Fatih Turanalp, **Dinî İçeriğin Edebiyatla İmtihani**, Türk Dili Dergisi, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara 2014, Cilt: CVII Sayı: 756, s.815.

²⁸⁸ Turanalp, a.g.m. s.815.

Bunların neticesinde Türkiye şartlarında gelişen süreç, 1990 ve sonrasına yansıyan boyutlarıyla, çocuk yayıncılığında Erdem, Nesil, Damla, Semerkand, Timaş, Nar, Uysal, Çıra gibi yayınevlerini ön plana çıkarmıştır.

3.4.3. Yayınevleri

Erdem Yayınları, Sedir Yayın Grubu bünyesinde otuz iki yıldır çocuk kitapları yayınlayan yayınevlerindedir. Yayınevinin kurucusu Ömer Erdem kendisiyle yapılan bir röportajda Erzurum'dan İstanbul'a uzanan Dergâh Kitapevleri tecrübesinden sonra, okumayı çok seven kızına²⁸⁹ Ayşegül serisini okuttuğunu fakat bu tür yayınların tamamına yakınının Batı'dan aktarma olması dolayısıyla adeta Batı kültürünün gönüllü misyonerliğini yaptıklarını fark ettiğini ifade ederek, bu tefekkürün neticesinde Erdem Yayınlarını kurduklarını anlatır.²⁹⁰ İlk dönemlerde yayınevi olarak yüz kitaplık bir program yaptıklarını, ilk kez Türk-İslâm klasiklerinden otuz kitap yayınladıklarını, dünya masallarını da ülke ülke tasnif ederek yayınladıklarını anlatan Erdem, bu ilk kitapların yayın yönetiminde Mustafa Ruhi Şirin'le işbirliği yapıldığını ve büyük hayra vesile olduğunu kaydetmektedir.²⁹¹

100 kitapla başlayan Erdem yayınlarının yayın serencamı günümüzde birkaç başlık altında yürütülmektedir. Yayınevi çocuk ve genç yayınlarını yaşlara göre gruplamış ve çocuklarının gelişimine göre bir yayıncılık politikası belirlemiştir. Güncel yayın katalogları okul öncesi, ilkokul (1-4) ve orta okulu (5-6) kapsamaktadır. Okul öncesi yayınlar yaşa göre gruplandırılmış ve dört yaşından başlatılmıştır. Okul dönemi yayınlarında ise sınıf düzeyine göre gruplandırılmıştır.

Bu yayınların çerçevesi çok geniş olmakla beraber İslâmi duyarlıkları ön plana alan yayınlar da görülmektedir. Bunların içerisinde farklı yaş grupları için hazırlanmış “Değerler Eğitimi Hikâye Setleri”, “Nasrettin Hoca”, yayın grubunun bir

²⁸⁹ Melike Erdem Günyüz, Erdem yayınlarının günümüzdeki yöneticisi.

²⁹⁰ **Yayıncılık en büyük darbeyi '80 ihtilalinde yedi,**

<http://www.dunyabizim.com/Manset/19256/yayincilik-en-buyuk-darbeyi-80-ihtilalinde-yedi.html>,

Erişim tarihi 14.01.2015.

²⁹¹ Ömer Erdem, a.g.r.

diğer yayınevi olan Düş Değirmeni Yayınları logosuyla yayınlanan “Süper Defter²⁹² ve Eşsiz Nur Dizileri” İslâmi duyarlıkları kazandırmaya yönelik ilk göze çarpan yayınlardır.

Erdem yayınlarının başlangıçtan bu güne birçok yazarın yetişmesine vesile olduğu iddialar arasındadır.²⁹³ Yayınevinin internet sayfasında “çocukların severek okuduğu, eğitimcilerin ve ebeveynlerin beğenerek tercih ettiği markaları üretmenin en büyük hedefleri olduğu vurgusu dikkat çekicidir. Ayrıca yayınevi, okuyucularının yaşlarına ve dünyalarına hitap eden, temiz Türkçe ile yazılmış kitaplarla yaşama bakış pencerelerini zenginleştirebilmeyi, misyon olarak belirlemiştir. Edebi metinlerin yanı sıra kaliteli resimlerle de çocukların görsel zevklerini geliştirmeyi, hayal gücü ve düşünce alanlarını genişletmeyi de amaç edindikleri²⁹⁴ ifadeleri arasındadır.

Yayınevinin bu yaklaşımlarında İslâmi duyarlıklara ve değerlere atıf yapmaması, daha geniş bir kitleye hitap edebilmeye matuf olabilir. Diğer bir yön ise yayınevinin kuruluş amacı mahfuz tutmakla birlikte, yayıncılığa ticari olarak da baktığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yayınevinin dünya masallarından yerli geleneksel kahramanların hikâyelerine, yüz temel eserden değerler eğitimi serilerine, tarihten İngilizceye kadar, yayın çeşitliliğinin fazla olması bu düşünceyi desteklemektedir.

İslâmi duyarlılarıyla ön plana çıkan bir diğer yayınevi Nesil Yayınlarıdır. Nesil yayınları 1968 yılında kurulan Yeni Asya yayınlarının devamı niteliğinde altı yayınevinin üst çatısı şeklinde yayın hayatına devam etmektedir. Yeni Asya yayınlarının Said Nursi'nin talebeleri tarafından Risale-i Nur adlı kitapların yayınlanması için kurulmuş olması, yayınevinin bir İslâmi yapılanma çatısını ortaya koymaktadır. Yayınevinin bu özelliği dini duyarlıkları daha önceleyen bir yayın politikası ortaya koymasına yol açmıştır. 2015 yılı yayın kataloğunda da çocukların

²⁹² Daha önce Nesil Çocuk bünyesinde yayınlanan bu seri günümüzde Erdem Yayınları tarafından yayınlanmaktadır.

²⁹³ <http://www.sediryayinlari.com/yayinevimiz/24>. Erişim tarihi 14.01.2016.

²⁹⁴ <http://www.sediryayinlari.com/yayinevimiz/24>.

bu kitaplardan neler öğrendikleri sorusuna verilen cevap yayınevinin temel amacını ortaya koymaktadır.

Nesil yayınları her şeyden önce yayınlarıyla çocukların “Rabbimizi, Peygamberimizi, sahabeleri ve güzel dinimizi” öğrendiklerini ifade etmektedir. Bunun yanında tarihten şiiire, görgü kurallarından yeteneklerini keşfetmeye kadar birçok şeyi öğrendikleri de belirtilen hususlardandır. Yayınevinin son olarak çocukların iki dünyasını da aydınlatacak pek çok şeyi öğrendikleri²⁹⁵ vurgusu, nihai amacın İslâmi duyarlık ve değerleriyle bir neslin yetişmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yayınevi çocuk yayınlarını 0-12 yaş aralığında dört düzey halinde planlamaktadır. Yayınevi hemen tüm yayınlarında hedef kazanımlar belirlemiştir. Bu yayınlar içerisinde “Karakter Eğitim Seti”, “Hikâyelerle Allah’ın İsimleri”, “Davranış Kazandırıcı Hikâyeler”, “Benim Güzel Allah’ım (7 Yaş ve Üzeri)”, “Beni Seven Peygamberim Serisi”, “Öykülerle Davranış Eğitimi”, “Peygamber Hikâyeleri Serisi (7 Yaş ve Üzeri)”, “Peygamberimizin Çocuk Dostları” serileri²⁹⁶ konumuz bağlamında değerlendirilebilecek kitaplardır.

Nesil Çocuk yayınlarının kitaplarında görselliğe önem vermesi göze çarpan bir diğer husustur. Konuyla ilgili renkli resimler kitaplara canlılık kazandırmaktadır. Kitaplar genel olarak çocuk seviyesine uygun olmakla birlikte bazı kitaplarda kullanılan kavramların çocukların seviyesine uygun olmadığı gözlemlenmiştir.²⁹⁷ İlkokul seviyesinde yayınlanan çocuk kitaplarında bu sorunun, kavramların anlamlarını vererek aşılmasına çalışıldığı dikkati çeker.²⁹⁸ Kitapların bulmaca-bilmecelerle zenginleştirilmeye çalışılması da yayınların artılarındanadır.

1982 yılında kurulan Timaş Yayınları da İslâmi duyarlıklı çocuk yayınlarıyla dikkati çeken bir diğer yayınevidir. Yeni Asya Gazetesinin eski yazarlarından Hekimoğlu İsmail müstear ismiyle tanınan Ömer Okçu’nun yayınevinin kurucuları arasında bulunması, yayınevinin bir camia ekseni hakkında ipuçları verse de net

²⁹⁵ Nesil Çocuk-Genç Nesil Yayın Kataloğu, İstanbul 2015.

²⁹⁶ Nesil Çocuk-Genç Nesil Yayın Kataloğu, İstanbul 2015.

²⁹⁷ Bkz. Yavuz Bahadıroğlu, **Yaramaz Ayı Zirzop, Nesil Çocuk**, İstanbul 2010.; **Şehzade Murat**, Nesil Çocuk, İstanbul 2008.

²⁹⁸ Necla Günay, **Biricik İbadetim Namaz, Nesil Çocuk**, İstanbul 2014.

çizgilerle belirginleşen bir yönü bulunmamaktadır. Timaş Yayınları bünyesinde yayınlanan Timaş Çocuk kitapları, çocuk yayınları alanında geniş bir yelpazeye sahip yayınlardır. Yerli ve yabancı klasiklerden, özgün yayınlara birçok alanda çocukların ilgisini çekmeyi başarmıştır. Timaş yayınları da görsel bakımdan profesyonel yayınevleri arasında sayılabilir. Çizimlerinin renkliliği ve çeşitliliği çocukların beğenisini kazanmaktadır.

Timaş yayınları, çocuk yayınlarını 2-12 yaş arası altı seviyede yayınlamaktadır. Bu yayınlar içerisinde “Boyuyorum Dinimi Öğreniyorum, Dinimi Öğreniyorum, Dini Hikâyelerle Ahlak Eğitimi, Dini Öyküler, Allah'ın İsimlerini Öğreniyorum, Erdemler Dizisi, Fıkralarla Karakter Eğitimi, Hadisleri Öğreniyorum, Her Şey Allah'ı Anlatıyor, Hikâyelerle Dinî Değerler, İlk Kütüphanem, İlk Öğretmenim Peygamberim, Masallarla Değer Eğitimi, Peygamber Öyküleri” serileri çocuklara yönelik duyarlık kazandırmaya yönelik eserleridir. Bu yayınlar içerisinde çocukların en çok beğendikleri arasında tecrübe ettiğimiz kitaplar arasında “Allah Beni Seviyor” başlıklı ayetlerle değerler eğitimi vermeyi hedefleyen hikâye kitabı, “Sevgili Kur'an'ımdan Öyküler” ve “Nasrettin Hoca İle Kıkır Kıkır” başlıklı fıkralarla değerler eğitimi içeren kitaplar sayılabilir. Çocuklara kitapları neden beğendiğine dair sorduğumuz soruya²⁹⁹, Nasrettin Hoca'nın yanlılıkları komik dersler vererek düzeltmeye çalışmasını, Allah Beni Seviyor'da özellikle resimleri sevdiğini belirtmiştir.

“Sevgili Kur'an'ımdan Öyküler” adlı kitabın sunuş yazısında kitabı okuyacak yaş grubundaki çocukların somut işlemler döneminde olmalarından dolayı bazı kavramları anlayamayabilecekleri belirtilerek ebeveynler çocukların muhtemel sorularına makul cevaplar verilmesi konusunda uyarılmaktadır.³⁰⁰ Diğer kitaplarda benzer bir uyarının olmaması Kur'an kıssalarını aktarırken, yayınevlerinin karşılaştığı kaçınılmaz bir sorun olarak değerlendirilebilir.

²⁹⁹ Gülrana Sağman, 8 yaşında ve ilkokul üçüncü sınıf öğrencisi.

³⁰⁰ Osman Algın, Psikolojik Danışman, **Sevgili Kur'an'ımdan Öyküler**, Timaş Çocuk, İstanbul 2012, s.3.

Yayınevinin dikkat çeken diğer bir yönü de çocuklara yönelik yeni karakterler oluşturma çabasıdır. Okul çağı kız çocukları için hazırlanan “Şirin”³⁰¹ serisi ve erkek çocuklar için hazırlanan “Levent” serisi eğlenceli ve hayatın içinden kahramanlardır. Şirin karakterine anne tarafından kuzen olan³⁰² Cemcan, Şirin kadar eğlenceli, komik ve ortalık karıştırıcı³⁰³ bir karakterdir. Cemcan’ın Mevlana’yla ilgili bir yarışmaya katılacak olması, Levent’in arkadaş isimlerinin Osman, Hayri, Kamil olması, İslâm kültürü çerçevesi için tasarlanmış örnekler olduğunu akla getirmektedir.

“Can Avar” karakteri de macera peşinde koşan Can ve arkadaşlarının maceralarını anlatan ilgi çekici, fantastik öğeler içeren bir kitap serisidir. Uykudan uyandığında “Fantastiko” adlı ülkeye geldiğini gören “Hammit” karakteri de yayınevinin, “çocuklarda hayal gücünün, kendini ifade edebilme becerisinin, sorumluluk alma duygusunu, iyilikseverliğin”³⁰⁴ gelişimi için tasarladığı bir kahramandır.

Bahsi geçen yayınevlerinin dışında benzer çalışmalara sahip Damla, Nar ve Uysal yayınları da sayılabilir. Bunlar içerisinde yayın çeşitliliğiyle Damla ve Nar yayınları ön plana çıkmaktadır.

İslâmi yapılanmalara ait yayınevleri arasında Adıyaman-Menzil tarikatının yayınevi Semerkand Yayınlarıyla Anadolu Platformu³⁰⁵ çatısında örgütlenen camiayla anılan Çıra Yayınları, çocuk yayınları hususunda son yıllarda yükselen bir eğilim sergilemektedir. Bu yayınevlerinin de çocuk yayınlarının hemen tüm ürünleri duyarlık ve değer inşa etme yönündedir.

İslâmi yapılanmaların şemsiyesi altında oluşturulan çocuk yayınlarının, herhangi bir yapılanma etrafında şekillenmeyen yayınevlerinden daha belirgin bir şekilde İslâmi duyarlıkları ve değerleri vermeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Birçok

³⁰¹ Gülrana Sağman Şirin karakterinin, ilginç düşüncelerinin ve kendini savunma şeklinin hoşuna gittiğini belirtmiştir.

³⁰² Yayınevinin Kitap dergisinde Cemcan karakteri bu sözlerle tanıtılır. Bkz. Kitap Dergisi Okur Yazar, İstanbul 2015, Sayı 22. s.8.

³⁰³ Kitap Dergisi Okur Yazar, s.8.

³⁰⁴ Kitap Dergisi Okur Yazar, s.23.

³⁰⁵ **Anadolu Eğitim ve Davet Gönüllüleri Platformu**, Türkiye’de 150 civarında vakıf-derneğin birleşmesiyle kurulmuş İslâmi bir STK birliğidir. www.anadoluplatformu.org.tr/anadoluplatformu

camianın 1980 sonrası dergilerle, çeviri yayınlarla girdiği çocuk yayınlarının ilk örnekleri, genellikle içerik açısından çocukların seviyesine uygun olmayan ve yoğun mesaj içeren anlatılarla doludur. Görsel açıdan ise bu ilk dönem eserlerin, İslâm geleneğindeki tasvirin hoş karşılanmaması, yetişmiş çizerlerin ve baskı imkânlarının sınırlı olması, gibi nedenlerle basit çizimlerle dolu olduğu görülecektir. Bu yayınların 1990 sonrası gösterdikleri gelişim, çocuk yayınlarında ibrenin daha çok yerli yayınlara kaymasına yol açmıştır. 2000 sonrası gelişen siyasi ortam, devletin yayınladığı yüz temel eser listeleri, İslâmi duyarlıklı çocuk yayınlarının gelişimine önemli katkılar yapmıştır. Bu İslâmi yapılanmalarının müntesiplerinin de kendilerinin olarak gördükleri yayınevlerinin yayınlarına olan talepleri, yayıncılarla okul merkezli okuyucu buluşmaları, gönüllü kuruluşların hediye kitap kampanyaları yayınların çeşitliliğini artırmış ve birçok çocuğun yayınlarla tanışmasının zeminini hazırlamıştır. Yayınların da görsel olarak zenginliği ve içerik bakımından çeşitliliği kitaplara olan ilgiyi artırmıştır. İslâmi duyarlılıklarıyla yayınevleri artık profesyonel ressamalara konularına uygun resimler yaptırarak renkli baskı yaptırmaktadırlar. Birçok yayınevi genç yazarların yetişmesinde bir okul misyonu da üstlenmektedir.

4. BÖLÜM: ÇOCUK EDEBİYATI İÇİNDE CAHİT ZARİFOĞLU

Tanzimat'la beraber ilk örneklerini gördüğümüz çocuğa yönelik yayınların Cumhuriyete kadar olan seyri, halkın değerleriyle örülü hassasiyetlerin görünüşleri şeklinde kendini göstermiştir. Devrin siyasi dalgalanmalarının da kendini hissettirdiği bu yayınlarda İslâm'a ait görünüşler daha çok yerleşik kültürün yansıması şeklinde veya daha çok milliyetçilikle yoğrulmuş muhafazakâr bir içerikle kendini göstermiştir. Herhangi bir zihin inşa etme idealinde olmayan bu çalışmalar vatanperverlik, fedakârlık etrafında yoğunlaşır. Bununla birlikte batıcı-ulusalcı seçkinlerde ilk örnekleri gözlemlenebilecek çalışmalar dikkat çeker. Bunlar arasında Ziya Gökalp'in ve Batıcı-pozitivist kanatta Tefik Fikret önemli bir yer bulunmaktadır.

Cumhuriyetin kurulması ve ikinci meclisle beraber yönetime hâkim olan batıcı-laik anlayış “on yılda on beş milyon genç yaratma” idealiyle “Batı'daki idealize çocuk figürlerini yansıtan kitapların çevirisine”¹ önem vermiş, yeni algılayış çerçevesinde eskilerin masalları görünümünde değerlendirilen İslâm ve İslâm'ın tüm görünüşlerini hayatın tüm alanlarından dışlamaya başlamıştır. Halkın içerisinde oluşan tepkiler, bazı ayaklanmaları da tetikleyince, dindar kesim gericilik suçlamasıyla tüm alanlarda mahkûm edilmeye çalışılmış içerideki siyasi ve sosyal çalkantılar gerekçe gösterilerek tüm cemaat ve tarikatlar kovuşturmaya maruz kalmıştır. İstiklal mahkemelerinin varlığı savaş sonrası dönemde dindar kesimin taleplerini dindirmeye matuf bir araç işlevi görmüştür. Özellikle İslâmcı kanat denilebilecek ve Mehmet Akif Ersoy'un şahsında sembolleşen siyasi algılayışla halkın arasında bulunduğu geniş tabanla ön plana çıkan Nakşibendi tarikatının değişik kollarına yönelik siyasi ve askeri baskılar dikkatleri çekmektedir.

Yeni rejimin iktidar erkleri yeni nesil idealiyle çocuk yayınlarıyla ciddi atılımlar yapmış telif ve tercüme birçok eser ve dergi yayın hayatına atılmıştır. Süreç içerisinde radyo ve televizyonun yaygınlaşması, iktidarda bulunmanın avantajıyla bir araya gelmiş, hâkim ideolojilerin idealleri çerçevesinde bir nesil yetiştirme düşüncesi hız kazanmıştır.

¹ Mustafa Ruhi Şirin, **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s.163.

İslâmi duyarlılığa sahip aydın kesimin bu gelişmelere olan tavrı ise ilk dönemlerde daha çok bazı dergiler etrafında kendini ifade etme şeklinde görülmektedir. İlahiyat çevreleri ise devletin izin verdiği ölçüde diyanet teşkilatı ve imam-hatip okulları çevresinde daha çok ilmihal dindarlığı ölçüsünde kendilerini ifade etmişlerdir. Bu ilk çabaların gündeminde henüz çocuklara yönelik bir çaba görülmez. Daha çok İslâm'ı görünür kılma, ahlakı yeniden inşa etme ve sonraki süreçte ümmet birliğiyle emperyalist işgallere karşı durma şeklinde kendini gösterir.

İslâmi duyarlılığa sahip aydınlar Sırât-ı Müstakîm-Sebîlürreşâd tecrübesinden sonra, taleplerini Hareket dergisiyle ifadeye başlamış, Büyük Doğu dergisiyle siyasi yönü ağır basan bir çizgiye taşımış çok partili hayatın da etkisiyle İslâmi ideallere dönük açık taleplerini dillendirmişlerdir. Diriliş dergisinin Büyük Doğu'dan farklı olarak, ümmet eksenli ve slogan olmaktan uzak daha makul söylemi İslâm dünyasının kapılarını açmış ve bu çabalarla yetişen kuşak İslâmi ideallerini daha kuşatıcı bir eksene taşımıştır. Diriliş dergisi İslâmi duyarlıkları ön planda olan birçok ismin yetişmesine vesile olmuş, Edebiyat ve Maverâ bu ideallerin bir yansıması olarak sanat-edebiyat ve düşünce bağlamında çalışmalar açmıştır.

1980'li yıllara damgasını vuran dergilerden olan Maverâ dergisi cumhuriyet sonrası Hareket'le başlayan talepleri bir bütün halinde dillendiren dergilerin başında gelir. Derginin yayın kadrosunun entelektüel yönü derginin savunduğu İslâmi idealleri üst seviyede ifade etmelerinin yolunu aralamıştır.

İslâm'ın kamusal ve siyasal talepleri, İslâmi duyarlıklı aydınların geç de olsa çocuk edebiyatına yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. İslâmi duyarlıkları var olan toplumsal kökleriyle birlikte ele alan aydınlar, İslâmi görünümüleriyle yeni bir hayatın yeni bir nesille ortaya çıkacağını düşünmektedirler. Tercümelerle başlayan bu doğrultudaki çocuk yayınları 80 sonrası hızlı bir yükseliş trendi ortaya koymuştur.

Ortaya konulan yayınların didaktik yönünün ağır basması, mesaj içeriğinin yoğunluğu ilk dönem eserlerde dikkati çekmektedir. Eserlerin bu yönü, 80 sonrası oluşan siyasi sürecin getirileriyle birlikte ele alındığında, cumhuriyet sonrası oluşan boşluğun hızlı bir şekilde doldurulmaya çalışılması ve yeni nesle bir an önce ulaşabilme kaygısıyla açıklanabilecektir. Ortaya konan bu yeni eserlerin sanat

açısından kritiği çok sonralarda belirgin bir tartışmanın konusu olsa da, İslâmi duyarlılıklarıyla edebi değer ifade eden eserlerin ilk örnekleri de bu döneme rastlar. Bu alandaki ilk nüveleri Cahit Zarifoğlu ortaya koymuştur.

Cahit Zarifoğlu önceki bölümlerde ifade edilen, Laik-seküler elitlerin dinle hesaplaşmayı modernizmin bir öncülü sayan zihin dünyasıyla ve pratik zeminde uygulamalarını gösteren egemen kültürün etkisinde yoğrulan bir gelenek içerisinde yetişen çocuklar için, İslâmî duyarlılıkları önceleyen sözlerin de söylenmesi gerektiği düşüncesiyle, yazmaya Serçekuş adlı hikâyesiyle başlamıştır.²

Zarifoğlu, iktidar erklerinin “şahsiyetsiz, içkici, faiz sever, laik ve başıbozuk hale getirmek için uzun yıllar gayret sarf ettiklerini” bundan dolayı Müslümanların da laik elitler karşısında “siyasi alanda bilinçlenmelerinin”³ gerekliliğini vurgular. Böylelikle hain olarak nitelediği bu kesimi susturmak, insanları onların elinden kurtarmak için aynı ölçüde, belki de daha fazla gayret göstermek⁴ gerektiğini ifade eder.

Zarifoğlu’na göre “İslâmi esasların yürürlükte olmadığı bir devlette” yaşanmaktadır. Devletin yönetim mekanizmaları, kendilerinin “şiddetle reddettikleri düşünce ve zevkleri çocuklara mekteplerinde” aşılacaktır. Yine bu kesim “düşman bilinen biri tarafından söylendiği takdirde” öfkelerine sebep olacak şeyleri “evlere yerleştirdiği televizyonla yetişkinlere ve çocuklara defalarca” söylemekte ve “bu düşünce ve fiiller karşısında dirençsiz hale”⁵ getirmektedir. Ona göre bu saldırıları gerçekleştirenler Batının yerli ortaklarıdır. Batının İslâm dünyasına karşı tavrını da değerlendiren Zarifoğlu, binli yılların ilk asırlarından, bir bakıma Batı medeniyetinin çocukluk dönemlerinden kalma tatminsizliğin günümüzde psikolojik hasta reaksiyonlar şeklinde ortaya çıktığını, bu psikolojik bozukluğu da tamir etmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Batının “ön yargılara dayanan asırlık kinin, düşmanlığın ve barbarca saldırıların ilk tatminini Osmanlının yıkılışı ile yaşadığını” savunan Zarifoğlu, bundan sonra coşkun bir öç dalgası halinde, modern

² Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar, Beyan Yayınları**, İstanbul 2006, s.55.

³ Cahit Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya, Beyan Yayınları**, İstanbul 2004, s.33.

⁴ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.33.

⁵ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.33.

araç ve gereçlerin imkânlarıyla, güce ve siyasi entrikaya dayanan organizasyonlarla İslâm milleti üzerine yüklendiğini”⁶ ifade etmektedir. Araştırmacılara göre Zarifoğlu, hırslarını ve açmazlarını tanrılaştıran pagan Avrupa uygarlığının kaldıraçları olarak gördüğü eski Grek, Hristiyanlık ve Germen ruhunun dünyaya vereceği bir şey olmamasına rağmen, gücünü koruduğunu ve açılan aranın kapanması için sürat yapılması gerektiğine inanmaktadır. Zira mesafe çok açılmıştır ve gece-gündüz çalışmaktan ve yazmaktan başka bir çıkış yolu olmadığı inancındadır. Aradaki mesafenin, Müslüman toplumlar lehine kapanması için kitle iletişim imkânlarının sonuna kadar kullanılmasının önemini kavradığı da araştırmacıların değerlendirmeleri⁷ arasındadır.

Tanzimat ve sonrası batı eksenli modernleşme politikalarını eleştiren Zarifoğlu, Lozan sonrasında itibaren etken değil edilgen hale geldiğimizi bunun da bizi Batı için maddi ve manevi açık pazara dönüştürdüğünü ifade eder. 1923 devrim ilkeleriyle Batıya benzemeye yönelik çabaların ileri noktalara varıp, laik elitlerin eliyle toplumsal bir davranış bozukluğuna yol açtığını, neticede “bireyin kendi tarihini bir külfet, bir kambur gibi gördüğünü ve ondan kurtulma adına çırpınmasıyla kalmadığını bu bozuklukların örgütlenip kitleleri arkasından sürükleyip batıl bir coşkuya dönüştürdüğünü” söylemektedir. Bu batıl coşkunun ölümü bile göze alır bir noktaya gelebildiğini⁸ vurgulamaktadır.

Cahit Zarifoğlu, Müslümanların İslâm dışı bir düzeni, yarım asırdan fazla zamandır sırtlarında çirkin bir kambur gibi taşıdıklarını ifade etmekte bu kamburun farkında olmayan milyonlardan dolayı yükün ağır olduğunu fakat sorumluluk duygusunun zayıf olduğunu belirtmektedir.⁹

Bunun karşısında Müslümanlar olarak gayelerinin “başta kendileri, sonrasında bütün Müslümanların İslâm neyi emrediyorsa onu yapması, neyi yasaklıyorsa ondan uzak durması”¹⁰ olduğunu ifade etmektedir.

⁶ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.112.

⁷ Kamil Ergün, **Cahit Zarifoğlu ve Açık Siyaset Okulu**, Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı 14, Ankara 2007, Sayı 126-128, s.99.

⁸ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.116.

⁹ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.35.

¹⁰ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.33.

Zarifoğlu'nun bu noktada yoğunlaştığı husus, İslâm'ın iyi öğrenilmesi meselesidir. “Müslümanların İslâmi konuları okuyup, öğrenip, kendi yakınlarına özellikle çocuklarına öğretmelerini” istemekte, bunun İslâm'ı yaşamak ve yaşatmak için, İslâm'ı tebliğ etmek ve savunmak için ve hatta onun uğrunda ölmek için” gerekli olduğunu ifade eder. Ona göre “bir davanın askerliğini yapmak için o davayı enine boyuna bilmek” gerekmektedir.¹¹

İnsanımız hali hazırda okumaktadır. Namaz hocası okur, ilmiyeler okur. İhya okur, Kimya-yı Saadet, Nimet-i İslâm, Ahmediyye, Reşahat okur. Ona göre tüm bunları okur ama bilinçli bir okuma olmadığı için, bu okumalarından elde ettiği kazançları silip süpüren televizyonun başından ayrılmamakta ve mukaddesat düşmanı veya tahripçisi yayınları da okumaktadır.¹² Bu okumalar içinde Zarifoğlu'na göre en önemlisi İlmihal okumalarıdır. İslâm'ı öğrenmek için yapılacak ilk iş geniş bir ilmihal kitabı temin edip eşe, kardeşe, çocuğa her gece düzenli bir şekilde okumak ve anlatmaktır. Böylelikle ailece İslâm öğrenilecektir. Bununla da yetinilmeyecek tatbik edilecek ve muhatapların tatbik etmesi için çaba gösterilecektir.¹³ Evlerin “Müslümanhanelere” dönüştürülmesi için öğrenmek gerekmektedir. Müslüman bireyin kendisini ve evini tüm yönleriyle İslâm'a göre yeniden tertip etmediği sürece, ümmet düşüncesinin de bir anlamı kalmayacağı¹⁴ düşünmektedir.

İslâmi eğitimin ana merkezi Zarifoğlu'na göre evlerdir. Babanın terbiye eğitiminde misyonuna da dikkat çeken Zarifoğlu babaları eve davet etmektedir. İslâmi duyarlılıklarıyla başkalarının çocuklarını eğitmek için gece gündüz çalışan Müslümanları, kendi evlerini ve çocuklarını ihmal etmelerinden dolayı eleştirmektedir.¹⁵

Resmi eğitim kurumlarının eğitimini de eleştiren Zarifoğlu, “bu eğitimi gören çocukların hiçbir müdahale olmadığı takdirde maddeci bir kafa ile büyüyeceklerini temel imam esaslarına inanmakta zorluk çekeceklerini, hatta inanmayacaklarını”

¹¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.34.

¹² Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.34.

¹³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.35.

¹⁴ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.36.

¹⁵ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.94.

ifade eder. Çocukların “iyi ki sadece resmi eğitimin çarkından çıkmadıklarını” dillendirerek evin İslâmi eğitimdeki rolüne dikkatleri çekmektedir. İslâmi eğitim olarak çocuklara ilk başta davranışlarla iyi örnekler ortaya konulması gerektiğini belirterek, anne-babanın namaz kılmasının onu taklit eden çocuklar için yakut kıymetinde¹⁶ olduğunu vurgular. Çocuklara namaz kılmayı öğretmenin aşağı yukarı İslâm’ın, imanın tümü olduğu¹⁷ kanaatindedir.

Daha önce “İslâm’a Göre Çocuk Terbiyesi” bölümünde de ifade edildiği üzere, Cahit Zarifoğlu da İslâm’da çocuk terbiyesinin doğum öncesinde başladığını belirtmektedir. Bu eğitim “yetiştirme, telkin ve tebliğ yoluyla son nefes verilirken de” devam etmektedir. Yeni doğmuş çocuğun kulağına ezan okunmasından son nefesini vermekte olana tevhid kelimesi söylenmesine ve defin sonrası mezar başında yapılan telkine kadar, İslâm’ın ferde hangi noktaya kadar sahip çıktığının bir delili olarak değerlendirilmektedir. Müminler topluluğu hayırlı evlat isteyerek Allah’a yönelir ve O’ndan, “O’nu zikretmek, O’na şükretmek ve O’na güzel ibadetlerle kulluk etmek için”¹⁸ yardım ister.¹⁹ Tüm bu yönelişlerin bir eğitim sonucu gerçekleştiğini ifade eden Zarifoğlu, öğretmeden ve öğrenilmeden İslâm’ın olmayacağını vurgular. Eğitimin İslâmi olabilmesinin ailede, okulda ve toplumda kesintisiz devam etmesiyle mümkün olacağını ifade eder. Bu aşamalardan birinin ihmalinin ahlaksızlık ve bozulmaya yol açacağı kanaatindedir.²⁰

Cahit Zarifoğlu çocuk imgesi üzerinden Batının yeni bir sömürünün altyapısı peşinde olduğu kanaatindedir. 1979’da Unesco tarafından ilan edilen “Çocuk Yılı”nı düzmece olarak değerlendirilmektedir. Batılı silah tüccarlarının savaş çıkırtkanlığı yüzünden gelirlerin büyük bir kısmı silaha yatırılmaktadır. Silaha yatırılan paralar çocukların geleceklerinin çalınması anlamına gelmektedir. “Çocuk Yılı sahtekârlığının” tek amacının, aç, sefil çocuk milletinin hamisi göstererek İslâm

¹⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.108-109.

¹⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.111.

¹⁸ Ebu Davud, **Vitir** 26. Ayrıca Bkz. Nesâî, **Sehv** 60

¹⁹ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.109.

²⁰ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.110.

ülkelerini daha yıllarca sömürebilmek için uygun bir psikolojik zemin oluşturmaktır.²¹

Zarifoğlu İslâm dünyasının bu hesaplaşmalardan zaferle çıkacağından emindir. Müslümanlar tüm dünyada sınır, dil, ırk, coğrafya gibi engelleri çeşitli araçlarla delerek göz göze gelmekte ve hakikatin vecdi ile birbirlerine uzanmaktadırlar. Bütün dünya Müslümanlarıyla birlikte sosyalizm, devrim, batıcılık kangrenlerinin atılmasının zaferi getireceğine inanmaktadır.²²

Cahit Zarifoğlu çocuk edebiyatı hakkındaki düşüncelerini daha çok kendisiyle yapılan röportajlarda ortaya koymaktadır. Zarifoğlu'nun ifadelerinden çocuk edebiyatını çocukların eğitilmesinde bir aşama olarak değerlendirdiği görülecektir. O, bu alanda hızlı davranılmasının elzem olduğunu düşünmektedir. Mesafe çok açılmıştır, arayı kapatmak için gece gündüz durmadan çalışmak ve yazmak gerekmektedir. Herkes kendine göre nasıl bir yol seçmişse, ne yapması gerektiğine inanmışsa onu yapması, kendini ona adanması ve adadığı işte sürat yapması yani büyük bir gayret içinde olması²³ gerekmektedir.

Zarifoğlu “önceleri çocuk yazınına hemen hemen hiç ilgi duymadığını” ifade etmekte, bu alanla ilgilenenler için “koca koca adamlar oturmuşlar masal, çocuk şiiri” yazıyorlar diye düşündüğünü, hatta büyüklerin meselelerinden kaçmakla suçladığını anlatmaktadır. Fakat durumun böyle olmadığını, ideolojik bir ciddiyet ve önemle çocuklar için de yazılabileceğini fark ettiğini ifade etmektedir. Yazılan bu eserlerin aynı zamanda büyüklere de hitap edeceği düşüncesindedir.²⁴

Cahit Zarifoğlu çocuklar için yazmaya başladıktan sonra “çocuk edebiyatı dalında eser vermenin çalاکalem girişilmesi mümkün olan bir alan olmadığını” fark ettiğini söyler. Ona göre yazarın belki de kendi kendini yetiştirmesi gereken tek alan bu olmalıdır. Kendi çocuk yazarlığı için de, böyle kendi kendine bir eğitiminin olmamasından, kendi yazdıklarının oldukça değişik bir model olarak ortaya çıktığını

²¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.146.

²² Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.118.

²³ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s.69.

²⁴ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s.100.

belirtir.²⁵ Onun kitaplarında hitap edilen kesim geniş olmuş, yelpazeyi elinde olmadan geniş tutmuştur. Bununla birlikte aynı tarzı kimseye tavsiye etmemekte, batıda olduğu gibi, belli yaş gruplarına hitap edebilme yeteneği kazanıncaya kadar kendilerini iyi eğitmelerini, bu işi etüt etmelerini tavsiye etmektedir.²⁶ Çocuklar için yazmanın çocukça bir iş olduğunu ifade edenlerin görüşlerine katılmadığını söyleyen Zarifoğlu, bilakis çocuklar için yazmanın çok ciddi bir iş olduğunu vurgulayarak böyle düşünenlerin kendi çocuklarının kitap okumasını saçma bulanlar olduğunu veya çocuklarına hiç kitap okumamış insanlar olduğunu düşünmektedir. Ona göre çocuklar için yazmada “katıksız bir mutluluk, bir görevi yerine getirme duygusu ve bir sorumluluğa evet demenin kahramanlığı vardır. Kıyasıya bir savaşta çocukları daha şimdiden kendi safınıza kapmanın savaşçı karakteri vardır.”²⁷

Yazarlığı bir militanlık olarak değerlendiren Zarifoğlu, savunulan bir düşünce varsa ister istemez o düşüncenin emrine girildiğini vurgular. Kendisinin çocuk yayınlarını da bu çerçevede değerlendirerek çocuklar için yazmanın tabiliği içinde kolaylıkla kalem oynatılabildiğini iddia eder.²⁸ Zarifoğlu burada bir soruna dikkat çekmektedir; çocuklar için yazmada yalnız kalmıştır. Daha çok Maveria dergisi etrafındaki yazarların ismini zikrederek, bütün bu yazarların birer ikişer kitapla çocuk yayınlarına yönelmelerinin gerekliliğini söylemektedir.²⁹

İslâm dünyasında çocukların okuyacağı milli bir edebiyatın olmayışı tespitine katılan Zarifoğlu, buna rağmen yeni yeni başlayan yayınların yarından umutlu olabilmeleri için yeterli olacağını ifade eder. Batının sınırlı varlığının üstüne çıkabilmek için yazarlarımızın bir iki çocuk kitabı yazmaya ikna edilmesi gerektiği kanaatindedir.³⁰ Bu doğrultuda son yıllardaki çocuk kitapları yayınlarındaki artışın ticari bir yönü de olsa ümit verici bir gelişme olduğunun altını çizer. İslâmi duyarlıklı yazarların bugüne kadar bu alana sahip çıkmadıklarını veya çok geride kaldığını ifade eden Zarifoğlu, artık bu kesimde çağdaş bir yaklaşımla meseleye yaklaştığını belirtir. İslâmi duyarlılıklarıyla çocuk yayınlarında “ha babam bir gayretle abur cubur

²⁵ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.79.

²⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.80.

²⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.125.

²⁸ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.122.

²⁹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.124.

³⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.127.

yapmak yerine, planlayarak, yaş gruplarını dikkate alarak işin ehli hazırlayıcılarla titiz bir çalışma yürüterek” çalışma yapılması gerektiğine dikkati çekmektedir. İşi üstlenen kişinin bu çalışmayı yapabilmek için ticari bir kafayla yapmasının da gerekliliğini ortaya koyar.³¹

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk yazımına başlamasını planlı bir yola çıkış olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Mustafa Ruhi Şirin'le yaptığı bir röportajda, çocuklar için yazmasına bir dostunun vesile olduğunu³² belirtir. Çocuk kitapları serisi basmayı düşünen bir yayınevi için masal yazması istenmiş bunun üzerine Serçekeş'u yazmıştır. Fakat yayınevi seriyi başlatamayınca kitap daha sonra Akabe yayınları arasında Katıraslan ve Ağačkakanlar adlı kitaplarıyla beraber yayınlanmıştır.³³ Zarifoğlu farklı alanları deneyen biri olarak, çocuk yayınlarına başlarken zorluk çekmediğini ifade eder. İlk dört kitaptan sonra çocuk edebiyatının çalاکalem bir iş olmadığını fark ettiğini söyler.³⁴ Kendisiyle yapılan bir başka röportajda da, çocuk kitaplarına yönelmesini birçok alanda ürünler vermiş bir sanatçının denemediği bu alandaki çabası olarak değerlendirir. Kendisi için bu alan yenidir ve kendisi sadece şairdir. Bundan dolayı hepsine şiir gözüyle bakar.³⁵

Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatı alanında yazmasında Mustafa Ruhi Şirin'in büyük rolü olmuştur. Aynı yerde çalıştıklarını Şirin'in kendisini bu konuda sık sık teşvik ettiğini belirterek şimdiye kadar ciddi şekilde üzerinde durmadığı bu alanı kendisine açtığını söyler.³⁶

Çocuklar için yazmak artık Zarifoğlu'na “at oynatabileceği geniş bir alan” açmıştır. Çünkü burada masal, rüya, hayal, hikâye, gerçek, gerçeküstü ve akla gelebilecek her şey vardır. Yazarı bağlayan bir şey yoktur ve bir anda büyük olmanın zorluklarının ötesine geçilmektedir. Yazarken giyinilen bir çocuk safiyetiyle, karşısına aldığı milyonlarca çocuğu hitap etmektedir.³⁷ Çocuklar için yazmak Zarifoğlu için yazmak denilen dehşetli olayı kolaylaştıran bir çabadır. Böylelikle

³¹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.95.

³² Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.54.

³³ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.56.

³⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.79.

³⁵ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.101.

³⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.86.

³⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.86.

yazarın acıları azalmakta ve kendini biraz daha rahat hissetmektedir. Bu rahatlık çocukların safiyeti ve günahsızlıklarından gelmektedir. Belki de büyüklerin çekişme dolu dünyasından bir kaçıdır. Diğer bir neden de çocukların eleştirilerine daha rahat katlanılabilmesidir. Sözü döndürüp durmaz, birkaç cümle söyler, beğendim veya beğenmedim derler. Olağanüstülükleri hemen kabul eder mantık kopukluklarını hemen fark ederler. Fakat bunların hepsi bir yanadır Zarifoğlu için, çünkü çocuklar henüz mümin ve kâfir diye ayrılmamışlardır. Böyle meleklerle benzeyen bir cemaat için yazmak harikulade bir şeydir.³⁸

Zarifoğlu, çocuklar için yazmadan önce çocuklar için anlatmıştır. Serçekuş'u ilk defa kızına anlatmıştır. Anlattığı sayısız masaldan, öyküden biridir.³⁹ Evlenmeden önce arkadaşlarına, çocukları olduktan sonra her gece çocuklarına, iş yerinde Mustafa Ruhi Şirin'e beş yıl boyunca masallar anlatan⁴⁰ Zarifoğlu, daha sonra Maver'a da masallar yayınlamaya⁴¹ başlamıştır. Konuşmaya henüz başlamamış çocuklara bile masal anlatan şairin, iki yaşında çocuklara anlattığı masalları defalarca zevkle dinlediğini Rasim Özdenören ifade etmektedir.⁴²

Çocukları çocukluğundan beri sevdiğini belirten Zarifoğlu, çocukların saf ve günahsız hallerine hayranlık duyduğunu ifade etmektedir. Çocuk sahibi olmasa bile çocuklar için geç de olsa yazmanın aklına geleceğini belirterek, başına topladığı çocuklara, o anda imal edilmiş "dünyanın en aktüel" masallarını anlattığını söyler. Bu şekilde çocuklara yönelik yazmak için bir birikiminin olduğu düşüncesindedir. Çocuklarla böyle bir dostluğun aslında bir kaçış olduğunu belirterek, realitede, iş hayatında ve daha çok politik hayattaki acılıklar, bağnazlıklar ve yolsuzluklardan çok ürktüğünü ifade eder. Çocukların gözü kapalı ve gerçek dışı hayal dünyasıyla Peygamberimizin müminlere ve tüm insanlara emrettiği hasletleri, gözü pekliği, doğruluğu ve inceliği, hep o bir yerlerde durduğunu vehmettiği safiyeti bulmaya

³⁸ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.88.

³⁹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.89.

⁴⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.229.

⁴¹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.58.

⁴² Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.156.

çalıştığını ifade eden Zarifoğlu, olmadığını, yeterince anlatamadığını⁴³ ifade etmektedir.

“Zarifoğlu için ‘çocuk’ neyi ifade ediyordu?” diye sorulan bir soruya Mustafa Ruhi Şirin, çocuğun tek çocuk olarak şairin içindeki çocuk olduğunu ve içindeki çocuğun masallarını anlattığını ifade etmektedir.⁴⁴ Bunula birlikte Zarifoğlu, çocuklar için yazarken kendi çocukluğundan hiç yararlanmadığını, çocukluğunu ancak büyüklere anlatabileceğini⁴⁵ belirtmektedir.

Cahit Zarifoğlu çocuklar için yaşları sekiz, dokuzdan başlamak üzere basit bir konu ve sürükleyici bir macera seçtiğini, içini ise büyükler için doldurduğunu anlatır. Fakat bunu çocuk duyarlılığı ile yapmaktadır. Büyüklerin, onun çocuk kitaplarını okurken içlerinin bir köşesinde kalmış bir duyarlılığı yediden keşfedip mutlu olacakları kanaatindedir.⁴⁶ Kendisinde Allah duygusu çocuklar için yazarken canlılık kazanmaktadır çünkü çocuklarda Allah duygusu çok berraktır.⁴⁷

Cahit Zarifoğlu’nun çocuk yayınlarının türü ve hitap ettiği yaş grubu hakkında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Kendi ifadelerinden de net bir şablonu olmadığı anlaşılmaktadır. Zarifoğlu, Serçekuş’u çocuklar için diye başladığını ama o yaşın standartlarına göre yazmadığını söylemektedir. Kitabı yazarken, ana karakter Serçekuş’u bir çocuk gibi düşündürmeye, etrafa çocuk gibi baktırmaya çalıştığını ifade eder. Serçekuş’un da etrafına bazen 8, bazen 35-40 hatta 60 yaşındaki bir yetişkin gibi baktığını belirten Zarifoğlu, bu kitabın biraz 35-40 yaşındaki çocuklar için gibi olduğunu esprili bir dille anlatmaktadır.⁴⁸

Cahit Zarifoğlu çocuk kitaplarına masal niyetiyle kaleme almaya başladığını tam olarak mini bir roman olarak düşündüğünü, ilk üç kitabının kurgu olarak romana yakın olduğunu söyler. Bunları tür belirleyici özellikleriyle ifade etmediğini belirten Zarifoğlu, bunları masal özellikli romanlar veya roman özellikleri olan masallar

⁴³ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.60.

⁴⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.229.

⁴⁵ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.127.

⁴⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.101.

⁴⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.118.

⁴⁸ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.56.

olarak tanımlamaktadır.⁴⁹ Ağaçkakanlar adlı kitabı için Zarifoğlu 9-10 yaşlarından başlayarak çocuklar için bir masal, bir hikâye olarak tanımlamaktadır. Bu kitabı için tam bir masal demenin mümkün olmadığı için hemen ardından hikâye dediğini ifade eden Zarifoğlu Mustafa Ruhi Şirin'in tanımlamasıyla, "Çağdaş Masallar" demenin daha uygun olacağını öne sürmektedir.⁵⁰

Mustafa Ruhi Şirin, yedi özgün çocuk kitabını masal olarak tanımlayarak, Zarifoğlu'nun bu kitapları yazarken çocukların gelişme çağlarına göre bir ayırım gözeterek yazmadığını, her yaştan okura hitap ettiğini söylemektedir. Ona göre Zarifoğlu şematik bir edebiyat dehlizine düşmeden, edebiyat ölçülerini öne çıkararak çocuksu bir duyarlılığın peşinde koşmuş, masal diliyle çağımıza hitap etmeye çalışmıştır.⁵¹

Cahit Zarifoğlu 1984 yılına ait bir röportajında ilk üç hikâyesi için, asıl yetişkin okuyucuya, ondan sonra da çocuklar için olduğunu ifade etmektedir. Bu hikâyeleri büyüklerin mutlaka çocuklar için almalarını, önce kendilerinin okuyup sonra çocuklara okutmalarını istemekte ve kitap üzerine çocuklarıyla konuşmalarını tavsiye etmektedir. Bunun çocuklarına yaklaşmaya ve onları tanımalarına bir vesile olacağına inanmaktadır.⁵² Bu röportajdan sonra 1986'da yaptığı bir röportajda, yazarken çocuk safiyetini, çocukluğu giyildiğini belirterek, ilerinin büyüklerine bir dünya oluşturulduğunu bu sebeple de onların zaman zaman büyük hallerine hitap edildiğini belirtmektedir. Bu yüzden yazdıklarının aynı zamanda büyükler için görüldüğünü ama bunların büyükler için yazılmadığını, çocukların içindeki büyüklere hitap ettiğini ifade etmektedir.

Kitapların bu yönünün çocukların ilgisini azaltmadığını, zevkle okuduğunu düşünen Zarifoğlu kitaplarda verilen öğütlerin çocukların bilinçaltılarında büyük bir şaşmazlıkla not edileceğine⁵³ inanmaktadır. Kitapların çocuklara ve büyüklere aynı anda hitap edebilmesini çifte başarı olarak değerlendiren Zarifoğlu, ilkokul üçten başlayarak olayın sürükleyişi ile okunduğuna şahit olduğunu dile getirir. Büyülerin

⁴⁹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.57.

⁵⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.68.

⁵¹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.230.

⁵² Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.71.

⁵³ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.65.

de okuduklarını, onların ise “emperyalizm”, “süper güçler”, “çağdaş dünyanın siyasi hareketleri” hatta “anarşi ve yorumu” gibi motifler⁵⁴ gördüğünü ileri sürmektedir.

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatı verimleri, makale ve tez boyutunda birçok akademik araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmalarda eserleri birçok yönden incelenmiş ve İslâmi duyarlılıklarıyla gelişen çocuk edebiyatı ürünlerine katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmacılara göre Cahit Zarifoğlu'nun kaleme aldığı eserler aslında birikmiş bir duyarlılığın neticesidir. Şair, “Müslüman kimliğinin kendisine verdiği sorumlulukla çocuklara yönelmiş, kendi ifadesiyle çocukları saflarına çekmeye çalışmıştır. Çocuk kitaplarına yansıyan modern dünya eleştirileri de bu Müslüman kimliğinin bir tezahürü”⁵⁵ olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu araştırmada Zarifoğlu'nun, hayatının son dönemlerinde çocuk edebiyatına yönelmesinde 1975'lerden itibaren hayatında yaşadığı birtakım değişikliklerin, dünya ve Türkiye gündeminde var olan sorunların etkili olduğunu⁵⁶ belirtilmektedir. Şairin Yaşamak'ta değindiği “hayatı boyunca söylediklerini baştan alma isteği ve kabul olunur bir tevbe için nedamet ve doğru yola azimeti şart”⁵⁷ olarak görmesi, çocuk yazarlığına yönelmesinin temelini oluşturduğu düşündürmektedir. O, “kıyasıya bir savaşta çocukları daha şimdiden kendi safına çekmenin savaşçı karakteriyle⁵⁸ modern zamanlara karşı çocukları bilinçlendirmek, estetikten taviz vermeden onları Müslüman kimliğin sunduğu her tür hayat tarzına ve duyarlığına hazırlamak istemektedir.”⁵⁹

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitapları dikkatle incelendiğinde “insanı derinden sarsarak yozlaştıran ve aslından uzaklaştıran hallere karşı, şuurlu bir tavır” alındığı belirtilmektedir. Bu kitaplarda dünya görüşü ve ahlaki değerler suyun içindeki

⁵⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.87.

⁵⁵ Hatice Metin, **Çocuk Sesinin Düzlüğünü Arayan Adam: Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Çocuk İmgesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012, s. 84.

⁵⁶ Metin, a.g.t.s.85.

⁵⁷ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak, Beyan Yayınları**, İstanbul 2014, s.110.

⁵⁸ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.125.

⁵⁹ Metin, a.g.t. s.85.

mineraller veya meyvenin içindeki vitaminler gibi durmaktadır. ⁶⁰ Zarifoğlu'nun, daha önce ifade edilen, "Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır."⁶¹ cümleleri de bu yaklaşımı desteklemektedir. Şairin bu yaklaşımı André Breton ve Paul Eluard'ın işaret ettiği "iletinin meyvedeki gıda gibi olması"⁶² ön koşuluyla da uyumluluk göstermektedir.

Çağdaş masallar olarak kabul edilen bu eserlerde konular, kahramanlar, anlatım şekilleri ve yazarın bakış açıları farklılık gösterebilmektedir.⁶³ Her birinin kendi içinde bir tür olarak ifade edilen bu eserlerin, birbirinin benzeri veya devamı olmadığı ve her eserin farklı bir konuyu yine farklı bir üslup ve anlayışla dile getirdiği araştırmacıların değerlendirmeleri arasındadır. Bu araştırmaya göre her eser toplumun kanayan bir yönünü, her türden okuyucunun seviyesine göre anlayıp yorumlayabileceği tarzda ele alınmıştır. Bu açıdan Zarifoğlu'nun eserleri dikkate değerdir.⁶⁴

Şairini çocuk kitaplarını masal olarak değerlendiren bu çalışmada olayların iki öz kaynak çerçevesinde geliştiği iddia edilmektedir. Bu öz kaynağın ilki zalim ve acımasız olana karşı şahsiyetli bir tavır ve duruş, ikincisi ise her şeyin mutlak sahibini en doğru şekilde kavrayarak Kadir olana mutlak boyun büküş⁶⁵ olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmacılar Zarifoğlu'nun söz konusu kitaplarını çocukların gelişim çağlarına göre bir ayrıma tabi tutmayı mümkün görmemektedir.⁶⁶ Bazı araştırmacılar bu kitapların 4-15 yaş grubuna hitap ettiğini ifade etmektedir.⁶⁷

⁶⁰ Ali Pulat, **Zarifoğlu ve Çocuk Edebiyatı**, Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı, Ankara 2007, s. 279.

⁶¹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

⁶² Medine Sivri, Prof. Dr. **Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Yeni Konular ve Yeni Yönelimler**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008, s.773.

⁶³ Pulat, a.g.m. s.282.

⁶⁴ Pulat, a.g.m. s.279.

⁶⁵ Pulat, a.g.m. s.280.

⁶⁶ Pulat, a.g.m. s.280.

⁶⁷ Özlem Fedai, Doç.Dr. **"Çocuklarda Kişilik Ve Maneviyatın Geliştirilmesi Açısından Cahit Zarifoğlu'nun Masalları Ve Çocuk Şiirleri**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008, s.684.

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk yazarlığı toplumsal ve siyasal gelişmelerden yoğun olarak etkilenen bir yazarlık biçimi olarak değerlendirilmektedir. Çocuk şiirleri de dâhil olmak üzere bütün çocuk kitaplarının, ülke ve dünya gündeminden, sosyal ve siyasal süreçlerden etkilendiği ifade edilmekte, bu yönüyle sorun odaklı çocuk kitapları⁶⁸ arasında sayılmaktadır. Bütün İslâmcıların yaşadığı değişimi yaşadığı kaydedilen Zarifoğlu'nun kitle iletişimini çocuklara kadar indirme⁶⁹ çabasının, değer aktarımında toplumsal mesaj kaygısından kaynaklandığı⁷⁰ düşünülmektedir. Onun çocuk hikâyeleri hem çocukların ilgisini çekecek hem de çocukları hayatın gerçekleriyle yüzleştirecek niteliktedir.⁷¹ Çocukların içindeki büyüklere seslenerek kişilik sahibi olmanın ve süper güçlerin elinde sömürülmeden bir yaşam kurmanın önemli olduğunu anlatmıştır.⁷²

Yapılan bir araştırmada, *David L. Russel'in, Literature for Children A Short Introduction* adlı eserinde belirtilen, farklı yaş gruplarındaki çocukların farklı anlama ve algılama özelliklerinden hareketle, Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında küçük yaş gruplarından itibaren çocuklara bireyselden toplumsala yönelen bir açılımla kişilik ve maneviyat gelişimlerini destekleyici öğütlerin yer aldığı ifade edilmektedir. Aynı araştırmada Zarifoğlu'nun her masalının çocuklar için tek bir öğüt içermediği, böylece çocukların bir yandan düşünen, sorgulayan, bilinçli birer kişilik olmasının sağlandığını diğer yandan maneviyatlarını güçlendirecek dersler verildiği⁷³ söylenmektedir.

Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında “inançlı ve olgun bir insanın” hassasiyetleriyle, çocukları eğlendirme amacıyla değil de, onları attıkları her adımda düşündürerek, hayatı ciddiye almalarını sağlama, değerlerine bağlanarak dünyada kendilerini yalnız hissetmelerinin önüne geçme amacı taşıdığı⁷⁴ iddia edilmektedir. Ayrıca çocuklar üzerinden büyüklere de “iyi bir Müslüman olmaya dair bilgilerin

⁶⁸ Mustafa Aldı, *Zarif Pren's'in Sanat Masallarına Yolculuk*, Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı, Ankara 2007, s. 270.

⁶⁹ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s.167.

⁷⁰ Aldı, a.g.m. s.271.

⁷¹ Aldı, a.g.m. s.271.

⁷² Aldı, a.g.m. s.273.

⁷³ Fedai, a.g.m. s.685.

⁷⁴ Fedai, a.g.m. s.686.

küçük yaşlardan itibaren çocuğa verilmesi, devleti yönetecek bir başkanın âdil ve ulaşılabilir olması, nefsî arzulara kapılmanın kişinin sadece kendisine zarar vereceği, dünyadaki sömürü düzeni ve zayıf olanların bu sömürünün karşısında direnemeyeceği⁷⁵ telkinlerinin verildiği belirtilmektedir. Bu iddialardan hareketle Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatı ürünlerinde çocukları modern yaşama hazırladığı, küçüklere ve büyüklere modern yaşama ve insanın yozlaşmasına ilişkin dersler verdiği, çocukların manevî eğitiminin çok küçük yaşlarda başlaması gerektiğine inandığı⁷⁶ sonucu çıkarılmaktadır.

Mustafa Ruhi Şirin, Zarifoğlu'nun çocuk yazarlığına yönelmesinin çocukluğundan bağımsız düşünülemediği kanaatindedir. Burada Zarifoğlu'nun şair duruşu belirleyici olduğu düşüncesindedir. Şairliğini besleyen en acılı toprak çocukluğudur. Baba-oğul çatışması şairi erken olgunlaştırır. Kısa süren bir çocukluk dönemi yaşadığının farkındadır. Büyüdükçe acılarının hafifleyeceği arzusunu taşıyan her insan gibi bu yönde umut taşıyan Zarifoğlu'nun, bu umudu gerçekleştirmez. Çocukları doğana kadar bu acı ile yaşayan şair çocuklarıyla çocukluğunu yeniden yaşamaya yönelir. Çocuklar için yazmayı, *meleklerin safında yer almak* ve acılarının hafifleme nedeni olarak açıklamasıyla âdete bir iç hesaplaşma yaşamaktadır.⁷⁷

Şirin, Cahit Zarifoğlu'nun poetik bir çocuk dili ile çocuk öznenin yazarı olmaktan çok, yetişkin okurun çocukluğuna seslenen bir yazar olduğunu düşünmektedir. Gülücük ve Ağaç Okul'daki şiirleriyle öznesi çocuk ve okuru çocuk olan çocuk şairliğiyle açıklayan Şirin, Serçekuş, Katıraslan, Motorlu Kuş ve Ağaçkakanlar'da ise yetişkinlerin çocuk yazarı olduğunu ortaya koyduğunu söyler. Ona göre Zarifoğlu, çocuklarca anlaşılmayı arzu etse de, poetik çocuk dili ile yetişkinlere daha yakın duran bir çocuk yazarıdır.⁷⁸ Eserlerin bu yönüne rağmen çocuklar tarafından okunmasını ise Şirin, öncelikle anlatıcı tonla izah eder. Yazar anlatıcı rolüne bürünerek her yaştan dinleyiciye anlatmaktadır masallarını. Diğer bir neden de iç içe alegorik ve fantastik kurgudur. Yazar bu kurguyu özellikle tercih

⁷⁵ Fedai, a.g.m. s.686.

⁷⁶ Fedai, a.g.m. s.688.

⁷⁷ Mustafa Ruhi Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.96.

⁷⁸ Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı*, s.97.

eder. Bir diğerk yön ise bir şairin zekâ oyunlarından almak istediği hazdır. şirin'e göre bu Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarıyla arasındaki gizli bir sözleşmedir. Anlatım bazen bu zekâ oyunları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncesine Serçekuş ve Ağaçkakanlar'ı örnek olarak gösterir ve psikolojik tabloların izleme imkânı verilen okurun, hikâyelerin psikanalitik arka planını sezdiğinden bahseder.⁷⁹

Mustafa Ruhi şirin değerlendirmelerin bu noktasında Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerinin fantastik yönüyle Pinokyo yazarı Carlo Callodi'ye ve Samed Bahrengi'ye yakın olduğunu ifade etmektedir. Bunula birlikte William Faulkner'ın *Ses ve Öfke*'sindeki zor anlaşılır yanın, çocuk kitaplarının anlatım tonunda hep var olduđunu⁸⁰ iddia eder. Zarifoğlu'nun alegorik ve fantastik kurguyla çocuk bakışını ayarlayan dürbünlerini daima açık tutmayı başardığını söyleyen şirin, bu başarıda içindeki çocuğu yaşatmayı başarmanın rolünün büyük olduğunu ifade eder. Ona göre Zarifoğlu çocukta kendini hem açıklar hem de gerçekleştirir. Bilinçle bilinçdişı, somutla soyut arasındaki yüzleşmeyi kinayeli bir anlatımla yapmaya önceden karara veren şair, bunun için hayal gücünün atını sınırsız koşturmaya uygun bir tür olan fantastik anlatımı seçmiştir. Böylelikle gerçek ve sayısal bir dünyanın karşısına sınırsız bir dünyayı koyan şairin bu durumunu modernlik sonrası üretilen bir zihin durumu olarak görür. Çocukların bu türün sunduğu imkânlar sayesinde gerçekle yüzleşmesi daha kolay olacağını ifade eden şirin, bu yolda bir anlatıma başvurmanın Zarifoğlu'nun çocuğun hayal gücüne verdiği değerin bir göstergesi olduğunu düşünmektedir.⁸¹

Her insanın kendi çocukluğunu devamıdır, diyen şirin, Cahit Zarifoğlu'nun kendi çocukluğunun devam ettiğinin farkında olduğunu belirtir. O, serüvenci ve sürekli kaçış halini hissettirerek, kendi çocukluğunu acılarından ve trajedilerinden arındırmak istemektedir. Zarifoğlu'nun bu yönü üzerinde pek durulmadığını kaydeden şirin, çocuk kitaplarıyla çocuklarının doğum tarihlerinin aynı dönemde oluşuna dikkat çeker. Çocuklarına masal yazan bir baba, baba-oğul çatışması derin

⁷⁹ şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı*, s.97-98.

⁸⁰ şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı*, s.98.

⁸¹ şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı*, s.99.

etkiler bırakmış olarak bu çatışma atmosferinden kaçınmıştır. Bu kaçış bilinçli bir kaçıştır onda.⁸²

Mustafa Ruhi Şirin'in değindiği bir diğer nokta da Zarifoğlu'nun anlatacaklarını önceden hayal dünyasında ete kemiğe büründürmesidir. Bütün çocuk kitaplarında resim değerinin yani sinematografik anlatımın baskın olduğu görüşündedir. Şairin bu anlatıcılığını içinden hiç çıkarmadığı dürbününe, afacan bir çocuk ruh haline, eksilmeyen sezgi ve ilham gücüne borçlu olduğunu ifade eder. Şirin'e göre Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında önceden belirlediği bir tür yoktur. Zarifoğlu tarafından da masalla başka bir şey arası, çağdaş masallar ve oyunlar biçiminde değerlendirilen eserlerinin yapısal ve anlatım zaafı, ona göre türlerin bu karışımından kaynaklanmaktadır.⁸³

Bahsi geçen çocuk kitaplarının kahramanlarının hayvan oluşunu da değerlendiren Şirin, bunun İslâm geleneğinin yansıması olduğunu, tasavvuf ve ahlak kitaplarında görülen ve insana bilgelik kapılarının aralanmasını amaçlayan bu üslubun Zarifoğlu'nda modern bir biçimde sürdürüldüğü kanaatinde. Pedagojik bir dille yazılmamasına rağmen, hayvan kahramanları, bu kitapların çocuksu bir kozaya bürünmesi, dolayısıyla da çocuklarca okunmalarını sağladığını ifade etmektedir.

Bugünkü çocuk edebiyatı çitasını yükseltenlerden birinin Zarifoğlu olduğu kanaatinde olan Şirin, onun kitaplarının estetik, pedagojik, psikolojik, toplumsal-ideolojik veya edebiyat kuramları yönünden henüz incelenmediğini söyler. Bu kitaplarıyla Şair, çocukların daha ötesini şimdiden görmelerini istemekte en azından zihin tarlalarına bunun tohumlarını ekmekten yanadır. Çocukların dünya gerçekleriyle yüzleşmelerini değil madalyonun öteki yüzünü konuşmaya hazır olmalarını fısıldamaktadır.⁸⁴

Cahit Zarifoğlu'nun çocuklara yönelik ortaya koyduğu eserleri ve bu alandaki çabalarını değerlendirme bağlamında ortaya konulan güncel tartışmaları da belirtmek yerinde olacaktır.

⁸² Şirin, **Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı**, s.100.

⁸³ Şirin, **Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı**, s.101.

⁸⁴ Şirin, **Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı**, s.103-105.

Zarifoglu yukarıda da belirttiği gibi İslami özün eserlerde meyvedeki vitamin gibi olmasında yanadır ve her şeyin bangır bangır söylenmesini doğur bulmaz. Sanatçı'nın hikâyelerinin çocuğa göreliği bir yana –ki bu çocuk edebiyatı alanında genelde yapılan bir tartışmadır ve sınırları belli belirsiz bir tartışmadır- eserlerinde ifade edilen değerler bu çerçevede ele alınmalıdır. Modern pedagojinin yıllardır söylediği bize de yaklaşık son 15 yıldır konuşulan değerler-karakter eğitimi meselesi ve bunların bize bakan yönüyle edebi eserlerde nasıl ortaya konulacağı yıllar önce Zarifoglu çözmüş gibidir. Günümüzde çerçevesi kalın puntolarla çizilen değer merkezli çocuk hikâye-masallarının çocukların muhayyilesinde nereye tekabül ettiği ve faydası yüksek sesle tartışılmakta, çerçevesi çizilen ve “buradan bunu anlamalısınız” mesajı veren eserlerin çocukların gelişimini ve ruh dünyalarını kısıtlayan yönleri ortaya konmaktadır. Zarifoglu ise bu çizgiyi önceden yakalamıştır. Bunda elbette kadim anlatılarımızın payı büyüktür ve o hikâyelerini çağdaş masallar olarak ifade ederek belki de eserlerinin ait olduğu kökleri ortaya koymaktadır. Burada önemli olan ve Zarifoglu'nun da yaptığı verilen mesaj için çerçeve çizmemesidir. Bu çocuğa geniş bir hayal atmosferi sağlamaktadır. Bu çocuk, Serçekuş için ifade ettiği gibi, bazen 8, bazen 35-40 olmaktadır. Kitapların bu yönünün çocukların ilgisini azaltmadığını, zevkle okuduğunu düşünen Zarifoglu kitaplarda verilen öğütlerin çocukların bilinçaltılarında büyük bir şaşmazlıkla not edileceğine inanmaktadır. Kitapların çocuklara ve büyüklere aynı anda hitap edebilmesini çifte başarı olarak değerlendiren Zarifoglu, ilkokul üçten başlayarak olayın sürükleyişi ile okunduğuna şahit olduğunu dile getirir. Büyülerin de okuduklarını, onların ise “emperyalizm”, “süper güçler”, “çağdaş dünyanın siyasi hareketleri” hatta “anarşi ve yorumu” gibi motifler gördüğünü ifade eder.

Konuyu bu çerçevede tartışan isimlerin birisi de son yıllarda çocuk edebiyatı alanında dikkat çeken Zeynep Sevde Paksu'dur. Paksu, çocuk edebiyatının bir şey öğretme derdi olmadığını düşünmektedir. Edebiyatın oluşturduğu his ve fikir ortamının kalıcı eğitimi oluşturan bir katalizör olduğunu ifade eder. Ebeveyn davranışlarını da değerlendiren Paksu, özellikle üzerinde cömertlik, iyilikseverlik vs gibi içinde ne anlattığı belli olan kitapları tercih edildiğini belirtir. Bunun da bir tür

eczacılık olduğunu belirterek eleştirir.⁸⁵ Ailelerin çocuk kitapları konusunda bilinçlendiğini ifade eden Paksu, reyonlarda artık değerler eğitimi ağırlıklı kitaplar değil de çocuk edebiyatı ürünleri dikkat çektiğini kaydeder. Değerler eğitimi, eğitim materyali sınıfında değerlendirilebileceğini söyleyen Paksu, onlar için çok net yaş ayrımları söz konusu edilebileceğini çocuk edebiyatında ise böyle keskin çizgilerin olmadığını iddia eder. Başarılı bir çocuk edebiyatı ürünlerinin büyüklerin de zevkle okuyabildiği eserler olduğu kanısındadır. Çocuk edebiyatı bir ağaca benzeten Paksu çocuk o ağaca bakar bambaşka bir şey göreceğini, yetişkin daha farklı bir yön göreceğini anlatır. Kitaplarından alınacak şeyin bir bilgi olmadığını, bir fikir, bir inanç veya his olacağını, bunların çok daha değerli şeyler olduğunu, bilgiyi belki kısa süre sonra unutulacağını fakat o hissi o inancı bir ömür içinde taşıyacağını ifade eder.⁸⁶

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitapları için de buradan hareketle çocuklara göre değil demek eserin zemini açısından uygun olmayacaktır. Hikâyeler bir bütün halinde değişik yaş gruplarına farklı açılardan hitap edebilecektir. Eserlere bu gözle bakmanın Zarifoğlu'nu duygusal yaklaşımların ardında bir anlaşılmağına hapsedmeden, altı doldurulamayan bir ele alınıştan da kurtarılacağını öngörebilir.

⁸⁵ <http://www.dunyabizim.com/soylesi/21074/cocuk-edebiyatinin-bir-sey-ogretme-derdi-yoktur>

Erişim tarihi 28 Mart 2016

⁸⁶ [http://www.diyanet.tv/yeni-gune-merhaba/video/yeni-gune-merhaba-828-bolum-\(24-05-2016\)](http://www.diyanet.tv/yeni-gune-merhaba/video/yeni-gune-merhaba-828-bolum-(24-05-2016))

Erişim Tarihi: 05.20.2016

5. BÖLÜM: CAHİT ZARİFOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE İSLÂMÎ DUYARLILIK

5.1. İSLÂM'IN İNANÇ EKSENLİ GÖRÜNÜMLERİ

5.1.1. Allah

Önceki bölümlerde çocukların merak ettiği dini konuların başında Allah'ın geldiği belirtilmişti. Araştırmanın verilerine göre çocukların %81'i Allah'ı merak etmektedir. Diğer merak edilen konu ise sırasıyla ibadet, ahiret, melek-şeytan, ölüm, tabiat olayları ve peygamber gelmektedir. Araştırma sonuçları çocukların dini eğitiminde ebeveynlerin muhatap olacağı ilk konunun Allah olacağı ortaya çıkmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâye/masallarında da ele alınan ilk İslâmî kavramın Allah olduğu görülecektir. Sanatçının arkadaşının isteğiyle bir yayınevının çocuk kitapları serisi için yazdığı fakat daha sonra Akabe yayınları arasında yayımlanan Serçekuş adlı hikâyesi, kavramın ele alınışı açısından dikkat çeker.

Serçekuş hikâyesinde sabahın ilk ışıklarıyla bir tefekkür başlar. Güzelliği görmek için insan bakmasını bilmelidir. Bakmasını bilenler sabaha erişmeden rahmeti kaçırmamak için kalkıp Allah'a el açmaktadırlar.

“Bakmasını bilmek için yapılacak neler olabilir:

Düşünelim ki bazıları şöyle yapıyor: Güzelliği görmek için ona biraz yaklaşıyorlar. Ortalık henüz yavaş yavaş aydınlanırken uykuyu bırakıyorlar. Güneşin doğmasına henüz bir saat kadar var. Uyanıyorlar ve bununla birlikte, karanlığa rağmen, görüyorlar ki; gök açılıyor ve oradan Allah'ın yolladıkları bölük bölük yeryüzüne iniyor. Bunu görebilmek için, kim bilir kaç yıl onların uykularının üzerine güneş doğmadı.”¹

Kur'an-ı Kerim'de sabah namazının şahitli bir namaz olduğu vurgulanmaktadır.² Hadis-i şeriflerde de bu vaktin önemine dair ifadeler geçer.

“Bazı melekler geceleyin ve bazı melekler de gündüz nöbetleşe aranızda gelirler. Bunlar, sabah namazı ile ikindi namazında bir araya toplanırlar. Sonra sizin aranızda geceleyenler semaya çıkarlar. Rableri, kullarının hallerini en iyi bildiği halde onlara:

“Kullarımı ne halde bıraktınız?” diye sorar. Melekler:

¹ Cahit Zarifoğlu, **Serçekuş**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s.6.

² Bkz. İsrâ Sûresi 78.ayet.

“Onları namaz kılarken bıraktık. Onlar(in yanın)a vardığımızda da onları namaz kılarken bulmuştuk” derler.”³

Serçekuş’un insanları da Allah’ın yeryüzü sofrasından faydalanmak için erkenden kalmaktadırlar.

“Allah onları güzelce uyuttu ve güzelce ve uyandırdı.

Ve yeryüzünü geniş bir sofa gibi önlerine açtı. Fakat onlar elini ekmeğe uzatmadan önce yıkıyor paklanıyor. Sessiz, derin ve yalvarmayla durup Allah’ı anıyorlar.”⁴

Allah’a kul olanların huzuru sadece namazda değil hayatın her anında kendini gösterir. Midelerinden önce Allah’ı düşünenlerin ödülüdür bu.

“Midelerinden önce Allah’ı düşünen ve onun huzurunda secdeye gidenler yemek tahtalarının önünde diz çöktüler. Şimdi yine bir huzurdalar. Sanki yine namazdalar. Ekmeği dikkatle koparıyor, yere düşen kırıntılara avuçlarını açıyorlar.”⁵

Sanatçı bu hikâyesinde Allah’ı arayış İbrahim peygamberin arayışına benzer. Hz. İbrahim ‘in kıssasında “Sonra, gecenin karanlığı bastırıldığı zaman [gökte] bir yıldız gördü [ve] haykırdı: “İşte bu (mu) benim Rabbim!” Ama yıldız kaybolunca, “Ben batan şeyleri sevmem!” diye söylendi.”⁶

“Evet evet tabiatın efendisi olsa olsa güneşti

Ağaçlarda olup bitenleri, yalnız ağaçlara bakarak anlamak eksik olacak. Onların yapraklarını döküşünü, aylarca kuru bir kütük gibi yaşadıktan sonra, yaprakların ve çiçeklerin tomurcuklarını açışını sırf ağaca bakarak anlatmaya çalışmak, her şeyi, onlarda olup bitiyor şeklinde anlamak eksik olacak.

Güneş yoksa ağaçta yok. Ama güneş adeta görünmüyor, akla gelmiyor. Çünkü o çok uzaklarda. Çünkü o gecenin ve gündüzün gelişmelerinde bile akla getirilmiyor. Sanki gece kendisi var ve sanki gündüz kendisi var.

Güneş görmek için onu düşünmek ve ona bakmak yapılacak ilk iş. Ve serçekuş onu düşündü ve dönüp ona baktı. Ama o yine görünmüyor. Çünkü bakılmıyor ve bakmakla anlaşılıyor. Onu düşünmek gerek.

O ancak eserlerine bakarak yaşanabilir.”⁷

Aslında Serçekuş’un kendisi de İbrahimî bir arayışın sembolü olarak dikkat çeker. Allah, Hz. İbrahim’e tekrar dirilişin delili olarak, kendisine alıştırdıktan sonra her bir parçası ayrı bir yere bırakmasın istediği ve çağırınca gelen kuşları örnek

³ Buharî Tevhid 23.

⁴ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.7.

⁵ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.29.

⁶ En’âm Suresi 76. Ayet.

⁷ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.41-42.

vermiştir. Serçekuş da yeniden dirilişin sembolü olarak tüm sorgulamalarının içerisinde avcı karşısında adeta tekrar dirilmiş, bu dirilişle adeta bataklıkta yiten insan/avcıya Allah'ın ipini⁸ getiren bir kurtarıcı olmuştur.

“İpe asılıp ayaklarını ve gövdesini çamurdan sökmesi zor olmadı.

Serçekuş ise başının etrafında dolanıyor, ölüm korkusu ile kuvvetten düşmüş olan avcısına cesaret veriyordu.”⁹

Zarifoğlu, Allah'ı çocuklara anlatırken bu tefekkürlerine ek olarak Allah'ın her şeye hâkim¹⁰ olduğunu, kaderi belirleyenin o olduğunu ifade eder.

“Kaderleri yaratan Allah'ın kimi kiminle karşılaştıracağını, daha açık söyleyelim bize ne yazdıracağını da bilemeyiz.”¹¹

Verdiği bunca nimetle Allah cömerttir. Bunca nimeti veren Allah'ın emirleri de birer nimettir.

“Serçekuş da bundan habersiz değil. O yüzden çevik ve istekli. Nimeti anlıyor ve seviyor. Onları düşünerek uykuyu bile yeniyor. Yaratanın buyrukları da bir nimettir. Emirleri, yasakları ve izinleri. Eğer bize izinleri olmasaydı ne yapardık.

“Allah cömerttir
Yemek içmek
Ok atmak, güreşmek
Evlenmek
Yürümek
Oturmak, uyumak, çalışmak
Ve daha milyonlarca izin..
Hepsi ne kadar da çok. Allah ne kadar cömert.”¹²

Motorlu Kuş'ta Allah rezzak sıfatıyla anlatılır. Allah rızkı verendir, ebeveyne düşen rızık endişesi değil çocuklarını iyi bir eğitimle diniden diyanetinden haberi hale getirmektir. Sanatçının bu yaklaşımı Tâ-hâ Suresi 132. ayeti hatırlatır.

“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva ile dir.”¹³

⁸ Bkz. Âl-i İmrân Suresi 103. Ayet.

⁹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.94.

¹⁰ Bkz. Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.77.

¹¹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.18.

¹² Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.12.

¹³ Tâ-hâ Suresi 132. Ayet.

Sanatçı güncel bir tartışmaya dikkatleri çeker ve ailenin düşünmesi gereken asıl meselenin dini eğitim olması gerektiğini anlatmaktadır.

“Aman diyorlarmış ona, bu kadar çok çocuğu doyurmak, giydirmek, büyütme zor. Baba da dermiş ki: Onlar daha dünyaya gelmeden Allah onların yiyeceklerini, giyeceklerini önceden yollar. Böyle de, esas önemlisi bunları yetiştirmek, güzel güzel eğitmek. Dininden diyanetinden haberli kılmak.”¹⁴

Kuşların Dili adlı eserde tasavvuftaki vahdet-i vücud düşüncesi ekseninde Feridüddin Attar'ın Mantık At'Tayr¹⁵ isimli eserinden mülhem, Allah, Simurg sembolüyle anlatılır. Simurg'a ulaşmaya çalışan kuşları yolda birçok belalar, musibetler, imtihanlar beklemektedir. Simurg'a doğru yapılan yolculuk aslında kulun Allah'ı arayışıdır. Bu yolculukta bir rehber lazımdır ve Süleyman peygamberin eğitiminden geçen Hüdhüd, bir mürşid-i kâmil kimliğiyle rehberlik yapar. Birçok soruyla ve sorunla karşılaşan Hüdhüd hikmetle soruları cevaplar.

Kur'an'da Allah hakkında sorular soran kullar “EĞER kullarım sana Benim hakkımda sorular sorarlarsa -(bilsinler ki) Ben çok yakıным; dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm: Öyleyse onlar da Bana karşılık versinler ve Bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler.”¹⁶ sözleriyle anlatılır.

Hüdhüd de Allah hakkında soru soranlara, Allah'ın hakkıyla övülemeyeceğini, kullarının ona uzak onun ise kullarına yakın olduğunu ifade eder.

“Padişahımızın ismi Simurg'dur. Kuşların padişahı odur.
O bize yakındır ama biz ona uzağız.

Onu size nasıl öveyim. Onu tertemiz bir can bile övemez. Akıl onu anlayamaz ki övsün.

Sonuç olarak canda şaşır kalmıştır, akıl da..

Ona gidelim ama bu zorlu bir yoldur. Arada nice denizler nice ovalar var.

Yola çıkmak için arslan olmak gerek. Tüm zorluklara katlanmak gerek.

Bunları dedikten sonra Hüdhüd başladı Padişah Simurg'u övmeye.

Onu o kadar güzel anlattı ki bütün kuşlar hayran kaldılar. Her biri ona kavuşmaya can attılar.”¹⁷

Allah'ı arayışta kimileri Allah'ı görmek ister. Bu talep Hz. Musa'yı hatırlatır. Tur dağına çıkan Hz. Musa Allah'ın cemalini görmek isteyince kendisinin buna güç yetiremeyeceği anlatılır ve dağa bakması istenir. Allah'ın tecellisi dağa yansıyınca

¹⁴ Cahit Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.20.

¹⁵ “Mantıku't-Tayr” şeklinde yazılan eserin isim yazımında sanatçının kitabına sadık kalındı. Bkz. Mustafa Çiçekler, Prof. Dr. **Mantıku't-Tayr Kuşların Diliyle**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁶ Bakara sûresi 186.ayet.

¹⁷ Cahit Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.22-23.

dağ erimeye başlar ve Hz. Musa bayılır.¹⁸ Sanatçı burada satır aralarında çocukların bu yöndeki taleplerinin olabileceğini hissettirmekte ve yumuşaklıkla cevap verilmesinin yolunu göstermektedir. Allah'ı görmek isteyen eserlerine bakmalıdır mesajı verir.

“Sevgilinin yüzünü seviyorsan, bil ki gönül ona bir aynadır. Canını ayna yap da onun güzelliğini seyret.
Senin padişahın ululuk köşkündendir.
Padişahını gönlünde bul, orda gör. Alemi, kainatı bir minik zerrede seyret.
Simurg'u da öyle bil.
Gölge ve asıl. Bunlar birbirinden ayrılmaz. Birine takat getiremez bakamazsın, ötekine belki gücün yeter.
Fakat onun aksine bakıp da orada kalıp kaybolma. Daima o gölgenin sahibine doğru gayret et.”¹⁹

Allah'ın tecellilerini göremeyenlerin ümitsizliğe düşmesini istemez. Çünkü Kur'an'da Müminlerin Allah'tan rahmetinden ümit kesilmeyeceği ifade edilmektedir.

Ey oğullarım, (şimdi) gidin ve Yusuf ile kardeşi hakkında bir haber almaya çalışın; ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; bilin ki, hakkı inkar eden insanlardan başkası Allah'ın hayat bahşedici rahmetinden ümit kesmez.”²⁰

Hüdhüd'de yol arkadaşlarının bazılarını ümitsizliğe düşmeleri üzerine;

“Ey ahlaksız, ey gafil dedi. Ondan ümit kesersen sonun felakettir. Daima Simurg'un lütfunu dile.

Az bir zorlukla karşılaşır da hemen kalkanını atarsan tez zamanda helak olursun. Bil ki Allah tövbe edenleri sever. Eğer Allah tövbe edenleri kabul etmeseydi ona bunca nimetleri yollar durur muydu?”²¹

diyerek Allah'ın tövbeleri kabul eden olduğunu hatırlatır.

Allah'a giden yoldaki sorunlar kulların etrafını kuşatır. Kimi zaafalarını esiri olur. Dünya malına meyleder. Bunlar insan için süslü çekici kılınmıştır. Fakat varılacak güzel menzil Allah'ın katındadır.²²

¹⁸ Bkz. A'râf Suresi 143. Ayet.

¹⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.34.

²⁰ Yûsuf Suresi 87. Ayet.

²¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.39.

“Hüdhüd ona demiş ki:

-Ey zavallı. Altın boyalı bir taştan başka nedir ki?

Altın hırsı seni Allah’tan uzaklaştırınca sana tanrı olur, bir pul ne kimseye hizmet eder, ne de sana bir fayda sağlar. Bir yoksula bir parça altın versen, ardından adama kan kusturursun.

Gönlünü boş şeylere vermen ne kadar yazık.

Dünyaya dalmışsın. Din böyle elde edilmez.”²³

İnsanın dünyaya meylinin azalması ve Allah’a giden yolda ayaklarını sabit kalması için Hüdhüd Allah’ın emirlerini bilerek yapılan kulluğa işaret eder. Kulluğun en güzeli bilerek yapmaktır. Kulluğun özünü Allah’a onun istediği gibi kulluk etmektir. Sanatçı bilinçsiz kulluk görünümüne karşı çıkar ve taklidin asıl olmadığını insanın kulluğunda tahkikin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

“Ey, yol gösterici, ben Allah’ın emrini yerine getirmek isterim. Fakat bu nasıl olacak.

Bana birçokları şunu yap, bunu yap der. Şöyle ibadet et, böyle zikir çek der. Fakat bunların hiçbiri bunları benim aklıma yetmez.

Bana Allah’ın buyruğu gerek. Onu bilirim canla başla yerine getiririm.

Hüdhüd,

Sen iyi ki bunu sordun dedi. Bu soruyu sormaktan daha üstün bir şey olamaz.

Allah buyruğuna canla başla sarılırsa, hem canına sahip olur, hem de can sırlarına erersin.

Buyruğa uyan emirleri yerine getiren zarardan kurtulur.

Allah’ın emrine uyarak bir an ibadette bulunmak, bu olmaksızın ömrünce başıboş ibadet etmenden hayırlıdır.

Onun buyruğu ile bir an zahmet çekmek bundan ele geçen sevap, bütün âlemden fazladır.

Demek ki Allah Teâla’nın emrine uymak ona aşırı hürmet etmek gerekir.”²⁴

Kulun Allah’a ulaşmasında diğer önemli nokta dünyadan temizlenmektir. Hüdhüd Allah yolunda temizliği;

“Onun yolunda temizlik, neyin var neyin yoksa onlardan temizlenmekle olur dedi.

Gönlünden ondan başkasını silip atmakla olur.

Gönlün, şu dünyada sahip olduklarında, ayakların onun yolunda oldu mu, menzile erişemedin.”²⁵

sözleriyle anlatmaktadır.

²² Bkz. Âl-i İmrân Suresi 14. Ayet.

²³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.45.

²⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.52.

²⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.53.

Hüdhüd Allah'a ulaşmada önemli olanın kalp olduğunu ifade etmektedir. Zira Hadis-i şerifte de buyurduğu üzere "Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar."²⁶ Allah kalplere bakmaktadır. Hüdhüd bunu bir temsille anlatır:

"A kocakarı dedi, ey saf kadın, bu inci tanesi senin harcın değil. Değeri öyle büyük ki, hazineler eder. Bu nerede senin yumakların nerde?

Kocakarı,

Bilmiyorum dedi, bu yumaklarla bu çocuğu hiç kimse satın alamaz. Böyle ama ben yine de bu on yumakla ona talip oluyorum. Şimdi beni görenler, ister dost olsun ister düşman, diyecekler ki:

Bu kadın da Yusuf'un taliplerinden, onun alıcılarından bir.. İşte bu bana yeter.

Bu güzel hikâyeyi dinleyenlerin gönüllerinde Allah aşkı galeyana gelmiş. Sorular sohbetler birbirini izlemiş.

Gönüller neşve bulmuş. İmanlar cilalanmış."²⁷

Sanatçı aslı neşe kaynağının Allah'ı bilmek olduğunu ifade eder. Allah beraber olmak en büyük mutluluk kaynağıdır.

"Sağ oldukça, bununla neşelen dedi Hüdhüd.

Şu dönüp duran âlemin hayatı Allah'la mümkündür. O dilemese bunlar dönmez. Helak olur. Sen de öyle. Madem sağsın, sen de onunla neşelen.

Hiçbir şeye aldırma. Hiçbir şeyle kederlenme.

Ondan iyi ne var ki onunla neşeleneceksin, o sana yeter. Dağlarda gece gündüz kaplanlarla düşüp kalkan bir deli vardı. Oraya biri gitti mi kendinden geçer, uzun bir süreyle böyle kalırdı. Sonra kendine gelir, neşelenirdi.

Demek ki hep yalnız Allah'la olunca neşelenir birini görünce kendinden geçer, adeta ölürdü.

Derdi ki:

Hep onunla olduktan sonra ölüm den yoktur başka bir şey de."²⁸

Allah'tan asıl istenmesi gerekenin ne olduğunu hususunda da sanatçı yol göstermektedir. Allah'tan istenecek en değerli şeyin, Allah'ın kendisinin olduğu ifade edilir, o kapıya varan birinin oradan ayrılması artık imkânsızdır.

"Madem ona gidiyorum, ondan değerli bir şey var mı, ben ondan bunu isteyeyim.

Hüdhüd,

Ondan bir şey isteyeceksen onu iste dedi.

Bir şey isteyecek olana, ne isteyeceğini bilmesi elbette iyidir.

Onun kapısının toprağının kokusunu alanın oradan ayrılması artık imkânsızdır.

Ondan daha iyi bir yok ki ondan isteyesin.

Müslümanlıkla başının yüceltilmesi duasıyla son bulur."²⁹

²⁶ Müslim, **Birr**, 33.

²⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.56.

²⁸ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.63.

²⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.64.

Hikâyenin sonu Allah'ı arayıp dünya zindanından kurtulanların duasıyla son bulur, Allah'ın engin rahmeti kullarını kuşatır, bu yaratıcı için çok kolaydır.

“Yarın Allah bana mahşer günü, geldiğin yerden ne getirdin diye sorar. O zaman derim ki,

Yarabbi zindandan ne getirebilirim ki?

Talihim yar oldu da o zindandan çıkıp buraya gelebildim.

Başımı, ayağımı kaybetmişim. Hayran bir haldeyim.

Eşiğinde toprak oldum. Senin yolunda zindanlara düşmüş bir kulum.

Neyim var ki ne getireyim.

Şunu umuyorum ki beni atmaz, lütuf libasları giydirir, donatırsın.

Bütün pisliklerden arıtır, Müslümanlıkla başımı yüceltir, beni topraklardan kaldırırısın.

Beni hiç bir güçlük çekmeden yarattın. Yine öyle bağışlayıver”³⁰

Yürekdede ile Padişah kanaatin, muhabbetin ve rıza makamının hikâyesidir. Hayat fecr vakti La ilahe illallah ile başlar. Dikkatli bir mümin davranışdır bu. Bütün peygamberlerin ilk mesajı ve ilk çağrısı budur. Aynı zamanda imana bir zarar gelmiş olabilme ihtimaline karşı sabahla beraber iman tazelemedir. La ilahe illallah ile başlayan hayat besmeleyle devam eder. Mümin kul sabahın ilk ışıklarıyla imanını tazelemiş ve imanı bahşeden yüce yaratıcının adıyla işlerine başlamıştır.

“Güzelce uyudular, güzelce sabahladılar, Yürek Hasan uyanır uyanmaz:

Hatun, dedi sessizce.

Hemen duydu doğruldu nine, lailahe illallah diyerek. Ve hemen besmeleyle kuyudan su çekti, ibriği hazırladı. Leğeni getirdi.

Hasan Dede kollarını çemredi, geldi. Nine yavaş yavaş, kutsal bir iş yapar gibi ibrikle döktü suyu Hasan Dede'nin avuçlarına.”³¹

Eşler birbiri hakkında sadece Allah'ın razı olmasını istemektedir.

“Yürek Hasan havluyu alırken dua ediyordu karısına:

Hatun, Allah senden razı olsun. Tuttuğunu altın etsin, hayretsin, sana öte dünyada güzel amellerini yoldaş etsin. Can dostum. Gül yanaklım.

Eksik olma, Allah senden razı olsun. Sana layık olamıyorum, yaşlandım, çöktüm, kusura kalma.”³²

Zarifoğlu, iman ve salih amelle başlayan hayatı Allah karşısında bağışlanma istemeye devam edeceği mesajı verir. Sultan adlı şiirinde de şairin bu nedameti görülür.

“Hayat bir boş rüyaymış

Geçen ibadetler özürlü

³⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.94.

³¹ Cahit Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.14.

³² Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.12.

Eski günahlar dipdiri
Seçkin bir kimse değilim
İsmimin baş harflerinde kimliğim
Bağışlanmamı dilerim”³³

Yürekdede de namaz sonrası uzun uzun dua eder ve niyazda bulunur. Allah her şeyin mutlak hâkimidir, mal, mülk ve mana ondandır.

“Çorba fışır fışır kaynayadursun Yürek Hasan Allah’a yalvardı durdu.
Hâkim-i mutlak sensin. Mal senin, mülk senin, mana senin. Ben günahkârı bağışla.
Anamı, babamı bağışla. Ayşe kadınıma bağışla. Hâkim-i mutlak sensin. Mal senin, mülk senin, mana senin.”³⁴

Yürekdede’nin duasının "Duaların en faziletlisi Arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, her şeye kâdirdir.”³⁵ hadisine yakın anlamlar içermesi yazarın beslendiği kaynakların tespiti açısından dikkate değerdir.

Yürekdede’de Allah’a şartsız güven esastır.

“Yürekdede demiş ki karısına:
-Cankuşum, şu devecik olmasa bu yıl yaylaya da çıkamazdık hani.
-Doğru ya, doğru elbet. Onun hakkını nasıl ödeşeceğiz.
Böylece kapılarını çekip, evlerini Allah’a emanet edip vurmışlar yollarını dağlara tepelere.”³⁶

Allah merhamet edendir. Bazen misafir göndererek kullarına acıdığını³⁷ gösterir. Bazen de varlığa olan rahmetiyle.

“Allah kendindeki merhametin binde biri kadarını yeryüzüne yolladı.

Hayatın başlangıcından kıyamete kadar, bütün insanların ve hayvanların sahip oldukları ve merhamet duygusunun toplamı, Allah’ın kullarına duyduğu merhametin binde biri. Fakat kulun kula yok merhameti.”³⁸

Sanatçı burada bir hadis altyapısını kullanır: “Allah rahmeti yüz parça yaratmış, doksan dokuzunu kendi nezdinde tutmuş, yeryüzüne bir parçasını indirmiştir. İşte mahlûkât bu bir

³³ Cahit Zarifoğlu, **Şiirler**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.514.

³⁴ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.14.

³⁵ Tirmizî, **Da'avât** 133, (3579).

³⁶ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.20.

³⁷ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.36.

³⁸ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.75.

parçadan dolayı birbirlerine merhamet ederler. Hatta at (bazı rivayetlerde “hayvan” geçmektedir), yavrusuna basmamak için tırnağını (ayağını) kaldırır.”³⁹

İsteklerin her türlü Allah’a sunulur. Mücrim kullar bile elini açsa Allah onlara icabet eder.

“Bir namaz oldu ki, köyümüz kurulduğu günden beri asla görmemiş böylesini. Arkasından çıktı İmam Ali minbere.

Buraya bir ihtiyaç için geldiniz. Bre akılsızlar, odun olsa da olur olmasa da olur. Asıl Allah’a olan ihtiyaç ne biter ne de eksilir. Artar da eksilmez. Ama yine de madem dileğimiz şu anda en çok odun, başımızı eğelim, ellerimizi açalım, bir de yaradandan dileyelim. “Her ne kadar, oduna da, ekmeğe de layık değiliz, ama sen Kerem sahibisin” diyelim.

Herkesi aldı bir titreme. İndirdik başlarımızı.

Açtık ellerimizi. Yakacak odun diledik kalbimizle, dilimizle; cömertler cömerdi, kerem sahibi Rabbimizden.

Ve camiden çıktık ki, köy meydanında yirmi garip adam, yirmişer katır, yirmişer de eşek yükü odun önlerinde. Her fiyata razı olarak soruyorduk.

Kaç bunlar, diyordu ki onlar:

Bu defa para istemez. Alıp götürün evinize.”⁴⁰

Yürekdede’de sadece Allah’tan ister, Allah harici birine el açmayı edepsizlik sayar. Yürekdede’nin bu tavrı Hz. Muhammed’in sünnetine de uygundur.

“Kim geçim sıkıntısından dolayı insanlara dert yanarsa, onun ihtiyacı giderilmez, açığı kapanmaz. Fakat kim geçim darlığını Allah'a arz ederse, Allah onun sıkıntısını giderir, bolluğa çıkarır.”⁴¹

“Şöyle diyormuş padişah:

Ya Rabbi, sen kerimsin, rahimsin, yüceler yücesisin. Bana rızık ver. Bana sıhhat ver.

Şöyle dedi kendi kendine Yürekdede:

Bunun da elinde bir şey yok. Ben de geldim ondan istemeye. Baksana o da bir başka padişaktan istiyor. Bense onunla sarayına gitmeye razı oldum. Bu doğru değil. Hemen çıkıp çadıra döneyim. Yol boyunca da, ağaçlarla çiçeklerle havayla suyla dost ola ola bütün hacetlerimi Allah’ıma açayım. Ben de yalnız ondan isterim. Yanımda şunun gibi ihsanı bol bir padişah da olsa, başkasından istemem. İstersem edebi tecavüz olur, Allah’ın gücüne gider.”⁴²

³⁹ Buhârî, **Edeb** 19.

⁴⁰ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.86-87.

⁴¹ Tirmizi, **Zühd** 18.

⁴² Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.66.

Küçük Şehzade adlı hikâyede ilk göze çarpan Hz. Ebubekir'in ağzından bir Allah'ın varlığı hakkındaki bir sorgulamadır. Allah'ın varlığına en büyük delil, yapılan işlerin Allah'ın takdiriyle yani kaderle olan bağlantısıdır.

“Ne demiş Hazreti Ebubekir efendimiz:
Allah'ın varlığına en kesin delilim şu ki, bir şeye niyet ederim ama yapamam, yaptıklarım ise aklımda olmayan işler.”⁴³

Allah aynı zamanda bütün iyiliklerin kaynağıdır.⁴⁴

“Camide halkına hitap ediyor,
Ey insanlar diyordu, ülkemiz iyilik ve doğruluk içerisindedir. Bütün bu iyilikleri bizlere sağlayan Allah'tır.”⁴⁵

Allah bir an olsun hatırdan çıkarılmamalıdır. Kulluk şuuru tabandan tavana tüm insanlarda olmalıdır. Hesabın sorulacağı gün Allah karşısında mahcup olmak söz konusudur. Özellikle devlet başkanlarının sorumluluğu bu konuda daha fazladır.

“Devlet görevleri, o işi en iyi yapabilecek kimselere veriliyordu. Ve padişah bütün bunları yaparken bir an olsun Allah'ı hatırdan çıkarmıyor ve “İnsanlar yaptıklarından sorulacaktır. Bense bütün insanlardan sorulacağım. Çok dikkat etmeliyim, Allah'a karşı mahcup olmamalıyım” diyordu.”⁴⁶

Devleti yönetenler Allah karşısındaki sorumluluklarını ihmal etmemelidir. Çünkü herkes yönettiği kitleden sorumludur. Peygamberimiz de devlet reisinin halkından sorumlu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobandır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobandır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobandır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibarıyla hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.”⁴⁷

Devleti yönetenler ancak Allah'ın ipine sarılmakla adaleti ayakta tutabileceklerdir.

⁴³ Cahit Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s.37.

⁴⁴ Bkz. Yûnus Suresi 107. Ayet.

⁴⁵ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.62.

⁴⁶ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.60.

⁴⁷ Buhârî, **Cum'a** 11.

“Bir sultan, Allah’ın ipine sarılıyor ve adaletle iş tutuyorsa ondan korksun suçlular, hainler. Ama iyiler güven içerisinde yaşasınlar.”⁴⁸

Allah’ın ipi ise Kur’an veya İslam’dır.

“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslam’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın...”

Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın...”⁴⁹

Müminlerin birbirine olan sevgileri çıkar veya nefis temelli değil bilakis Allah rızası içindir.

“Şeyh içinden şöyle diyordu:

Yarabbi, bu padişah da senin kullarında bir kuldür. Ben onu padişah olduğu için değil benim rızan için severim. Onun fakirhaneyi ziyaretinden dolayı kalbime gurur getirme.”

Allah rızası için birbirini sevenlere mahşer günü büyük ödül vardır.

“Şunu iyi bilmelidir: Kıyamet gününde, hiçbir gölgenin bulunmayacağı o korkunç mahşer yerinde, Cenâb-ı Hak yedi grup insana arşının gölgesini ikrâm edecektir. Bu bahtiyarlardan biri Allah rızası için birbirini sevenlerdir.”⁵⁰

Hikâyenin sonunda sanatçı asıl gayenin Allah olduğunu, kişiler hırslar için değil Allah için davetin gerekli olduğu üstü kapalı bir şekilde ifade eder. Bununla aynı zamanda cemaatlerin ve tarikatların araç olduğunu amacın Allah olduğunu ima ettiği sonucunu çıkarabiliriz.

“Padişah:

Ziyaretçilerle nicesin? diye sordu.

Padişahım, onlar da Allah’ın bir emanetidir. Onlar bize değil İslam’a gelirler. Gayeleri ben değilim Allah’tır. Eğer ben olaydım o kadar zaman etrafımızda eğleşmezlerdi.”⁵¹

Hikâyenin sonunda bunca nimetin sahibi olan Allah’tan gafil olmama duasıyla bitmektedir.

⁴⁸ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.73.

⁴⁹ Bkz. Âl-i İmrân Suresi 103. Ayet.

⁵⁰ Buhâri, **Ezan** 36

⁵¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.92.

“Hiç birimiz Allah’ın bu güzel nimetine layık değiliz ama Allah cömerttir, lütuf ve kerem sahibidir buyurun şükrederek yiyelim, Allah hiç birimizi nimetime küfredenlerden eylemesin.”

5.1.2. İnsan / Fitrat

Cahit Zarifoğlu çocuk hikâyelerinde insanı çok yönlü ele almaya çalışmıştır. İnsanın eşref-i mahlûkat oluşundan günahlarına, fitrata aykırı davranışında Allah’a kul olmaya çalışmasına kadar birçok açıdan hikâyelere konu olmuştur.

Tüm bunlarla birlikte söz konusu hikâyelerde insan anlatılarının ana eksenin insanın fitrata aykırı davranması ve varlığın merkezine kendini koyup, tüm varlığı kendine benzetme amacı vurgulanır. İnsan bu anlamada ayeti kerime de ifade ettiği gibi “İnsan çok zalim ve çok cahildir.”⁵² Oysaki Allah insanı “en güzel şekilde yaratmıştır”⁵³ fakat o kendi olumlu kimliğini saptırmasının -başka bir deyişle yozlaştırmasının- bir sonucu olarak “aşağuların aşağısına indirilmiştir.”⁵⁴

Zarifoğlu’nun insanları da bu iki çizgi arasında gidip gelmektedir.

“İnsan da böyle değil mi?

Onlardan da kimi birbirlerini görmeden duramaz, hasret gidermek için nice çöller aşar, kimileri de birbirlerinin kananı döker, hatta içer. Et ve kemikten yapılmış bu mükemmel kutuların, yeryüzünde kimi böbürlenerek, kimi Yaradan’ın azametini hissedip korku ve umutla büzülerek yürüyüşleri, onların tepelerinde uçan kanatlılar için hiç de sır değil. Binlerce yıldan beri onları tanıyor ve izlemeye devam ediyorlar.

Onların nice sevinçlerine şahit oldular.

Onlar kılıç ve kalkanlarla birbirine girerken civardaki ağaçların içerisinden uzun uzun onları seyrettiler.”⁵⁵

İnsan anlaşılmasız varlıktır Serçekuş’a göre. Ölüm riski insan için caydırıcı değildir. Alet yapar, aletin üzerinde, ölümle yüz yüze gelme riski olduğu halde gururla gezinir.

⁵² Bkz. Ahzâb Suresi 72. Ayet.

⁵³ Tîn Suresi 4. Ayet.

⁵⁴ Tîn Suresi 5. Ayet

⁵⁵ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.16-17.

“Tıpkı insanların akla gelebilecek her yerde, her bir şekilde ölebileceklerini bilmelerine rağmen evlerinden çıkmaya korkmadan, bütün o yerde bulunabildikleri yerde. Kaderdi bu.

Üstelik onların, kontrolden çıkınca üçünü, beşini, bazen, yüzlercesini parçalayıp ezen araçlar, aletler, yaptıklarını görüyordu.

Uçaklar, gemiler, kayıklar ve motorlarda, araba ve traktörlerin üzerinde ölümün sallandığı kılıçlara boyunlarını uzata uzata ve ama başları dik ve gururlu gezinişlerini görüyordu ve şaşırıyordu.

İnsan ne büyüktü.

Ne anlaşılmaz ve ne kartallardı bunlar.”⁵⁶

Sanatçı bu hayretin satır aralarında insanın ölümü kabullenişini anlatır. Ölümün bir vakıa olarak ortada durması insanın tedbirlerini boşa çıkaracaktır, insan da bunu bildiğinden gururla ölümü görmezden gelmeyi tercih eder.

Kur’an-ı Kerim de insanın ölümden kaçmasının onu kurtarmayacağı ifade edilmekte, insanın başına gelen şeylerin tümünün Allah’ın takdirinde olduğu belirtilmektedir.⁵⁷

İnsanın günahla tövbe arası gidiş gelişleri Kuşların Dili’nde de anlatılır. İnsan tüm bu yönleriyle insandır. Günah işler kirlenir, tövbe eder temizlenir.

“Bir başka kuşun durumu ise dinlemeye değer:

-Ben demiş öyle bir kararsızım ki, zaman olur Allah’a el açar, ibadet tatla vakit geçiririm. Zaman da olur ki meyhane meyhane sürterim.

Bir bakarım demiş şeytan elimden tutmuş götürüyor, bir bakarım ki melek haberim olmadan tutmuş doğru yola çevirmiş.

Ben bu ikisinin elinden perişanım. Şaşırılmış kalmışım. Kuyulara zindanlara düşmüşüm. Ne yapsam bilmem ki?

Hüdhüd dedi ki:

-Sen zanneder misin ki bu durum yalnız senin başında. Bu hal herkeste olur.

Herkes yaratılıştan itibaren temiz olsaydı, peygamberlere ne gerek kalırdı.

Sen ibadete gönül ver de o seni yavaş yavaş iyi yola yöneltsin.

⁵⁶ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.66.

⁵⁷ Bkz. Nisâ Suresi 78. Ayet.

İhtiyar deve başı dik yürümedikçe sonunda huzur ve mutluluk bulamaz.”⁵⁸

İnsanın bu hali Zarifoğlu'na göre yaratılışına ters değildir. İnsan bu halde olmasaydı peygamberlere de gerek olmayacaktı. Zarifoğlu'nun bu düşüncesi Hz. Muhammed'in bir hadisiyle de örtüşür.

“Nefsim kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemesiniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi.”⁵⁹

Allah affedicidir fakat İblis de insanı saptırmak için boş durmayacaktır. İnsan şeytanını kendisi besler, dünya malına eline uzattıkça insanın şeytan insanı parmağına dolar. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilir.

“De ki: Ancak Allah'ın lütfü ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.”⁶⁰

Hüdhüd insanın aldatan dünya görünümündeki şeytandan bahsederek, ona karşı uyanık olunmasını ister.

“Bir başka kuş ise şeytandan dertli. Gelmiş orta yere,

İblis beni aldatıyor. Bir huzur bulsam hemen yolumu çeviriyor.

Ona gücüm kuvvetim yetmiyor, demiş.

Onun hilelerinden gecem de gündüzüm de karardı. Ne yapayım da ondan kurtulayım. Gerçek yaşayışa erişeyim.

Hüdhüd dedi ki:

-O iblis senin iblisliğindir. Sendeki istekler tek tek senin iblisindir. Bir isteğe adamakıllı yapıştın mı içinde bin bir iblisliğin doğar. Şu dünya senin iblisindir. Onun malına elini uzattığın sürece o seni parmağına dolar. Onun malından el çek ki gönlün ferah olsun.”⁶¹

İnsanın bu tuzaklardan kurtulmasında bilginin önemli bir yeri vardır fakat bilgi marifetle buluşmayınca mihrabı değil putu buldurur. İlim de insanın çabası kadar, kaderin de paya vardır.

⁵⁸ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.40.

⁵⁹ Sahih-i Müslîm, **Tevbe** 9.

⁶⁰ Yûnus Suresi 58. Ayet.

⁶¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.44.

“Hiç bilip gidenle bilmeden giden bir olur mu?
Sivrisinek ne kadar uçarsa uçsun, bir kasırgaya ulaşabilir mi?
Hâsılı herkesin yürüyüşü başka başkadır. Hiçbir kuş ötedeki gibi uçamaz.

İşte bilgi de öyle. Bilgi de her kişide ayrı ayrıdır. Birisi mihrabı bulmuştur, öteki putu.
Herkes kaderi neyse, ona göre bir bilgiye sahip olur.
Neticede bir kişi bütün bilgilere sahip olsun ve menzile erişsin diye, yüzlercesi telef olur.”⁶²

Zarifoğlu'nun eşref-i mahlûkattan esfel-i safiline sürüklenene insanların bir başka boyutunu da çok zalim olmasıdır. Yukarıda ifade edilen insanın kendi nefsinin zalimi olması burada diğer varlıklara karşı hukukunu muhafaza etmemesiyle anlatılır. İnsan, öldürme güdüsüyle, fıtrata olan müdahalesiyle varlıkların en zalimine dönüşebilmektedir.

“İnsan aynada, demir parmaklıkların arasında kendini görür görmez, gözleri bu yazıya ilişiyor ve hemen okuyormuş:

İŞTE ŞİMDİ DE DÜNYANIN EN YIRTICI HAYVANINI İZLİYORSUNUZ.

Babacığım ne demek bu.

Şu demek ki evlatlarım dünya yüzünde, insandan daha zalim, daha öldürücü, daha vahşi başka bir mahlûk yoktur.”⁶³

İnsan bu yönüyle Kur'an-ı Kerim'de “Yoksa sen, onların çoğunu (söz) işitir ya da aklını kullanır mı sayıyorsun? Onlar, ancak hayvanlar gibidirler; hayır yol bakımından daha şaşkın (ve aşağı) dırlar.”⁶⁴ ayetiyle ifadesini bulur.

Zulüm şehirleri boşaltmış, adeta insan kalmamıştır. İnsansız şehirler vardır dünyada. Avrupa'dan Amerika'ya insansız şehirler doludur.

“Aslan, geyiği bitirince yola koyuldular. Uçarcasına geçtiler köylerden. Şehirlerden. Avrupa illerinden, Amerika gökdelenlerinin arasından.

Yıldırım gibi, bir sis bir efsane, bir kükreme gibi geçtiler. Amma bir tek insana rastlayamadılar.

⁶² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.77.

⁶³ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.24.

⁶⁴ Furkân Suresi 44. Ayet.

İpissiz dedi tilki, hayret hiçbir insan kalmamış onca toprakta.
Delirmiş olmalı hepsi, herhalde bırakıp şehirleri kaçıp gitmişler dağlara..
Belki de başka bir şey.”⁶⁵

İnsan tüm günahlarına ve açmazlarına rağmen varlığın merkezinde kendini görmekte kendini yegâne izin ve icazet makamı addetmektedir. Sanatçının burada ironik bir yaklaşımı göze çarpar.

“Sağ olsun insan efendim dedi aslan. Yüce şahsınızı, asil yüreğinizi, paha biçilemez aklınızı selamlarım. Ben aciz ayağınızın tozuyum. Efendim benim hikâyem şöyle şöyle, böyle böyle.

Diye anlattı bütün öyküsünü. Ve,

Şimdi sizin onayınızı almak istiyorum. İster sizin sayın prenses hazretleri, isterse veliaht oğlunuzun, ikinizden birinin bir tek kelimesi yeterli. Acaba krallığa dönüp, idareyi elime almaya ehil sayılır mıyım?”⁶⁶

Belirgin insan davranışlarından biri de korunma güdüsüdür. Korunma güdüsü fitri olmakla birlikte, insanın bu güdüsü varlığı olduğu gibi kabul etmeyip ona hükmetme çabasıyla neticelenir.

Motorlu Kuş’un Çın Çın Yılcıklar adlı hikâyesinde uzun bir temsille insanın bu yönü anlatılır. İnsanı merak eden yavru yılan annesi engel olamayınca insanı seyretmeye giderler, önce kaval sesiyle mest olan aile daha sonra fark edilmeleri sonucu genç bir insanın elinde canlarını zor kurtarırlar. Yavru yılan anlamıştı sonunda insanın neden korkunç bir varlık olduğunu;

“Ona hiçbir şey yapmamışlardı ama o, orada bir yerde yılan bulunduğunu tahmin ederek, topladığı iri ve sivri taşlarla onu öldürmeye geliyordu.

Bir Canavardı bu!

...

İnsan da gördü ve kovalamaya başladı arkalarından. Bir yandan da başlarına inmek üzere hazırladığı taşı elinin çukurunda tartıyor ve kolunu kaldırarak atmaya hazırlanıyordu.”⁶⁷

⁶⁵ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.49-50.

⁶⁶ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.53.

⁶⁷ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.94.

İnsanın varlığa olan müdahalesi, onun fitratını değiştirmeye çalışmasına kadar gitmektedir. İnsanın yüce varlık telakkisi tüm çeşitliliğine rağmen varlığı kendine benzetmeye götürür. İnsanın fitrata olan müdahalesini en çok Katıraslan'da görürüz. Tilki ve aslan sembolleriyle insanın fitratından kopuşunu ve diğer varlıkların da buna zorladığını görürüz. Varlıklar adeta insana benzeyerek yüceleceklerine inanmıştır.

“Doğrusu da bu. Bizler hayvan olarak ne kadar yücelsek, kendi soyumuz bakımından bunun bir sınırı vardır. Ama biden yüce mahlûklar olan insanlara ne kadar benzeyebilirsek, o nispette derecemiz artar elbet. Aslan hemen hak vermiş ona, görünüşte. Bıyık altından anlayışla gülmüş tilkinin saflığına.”⁶⁸

Katıraslan'da Batılılar gibi olmak uğruna fitratını terk eden insan eleştirilmektedir. Konserveler, portatif çadırlar, kremler, yazlık kışlık elbiseler bornozlar ve havlularıyla Batılı yaşam hayatımıza adım adım girmekte ve varlıkla barışık hayatımızı mecrasından koparmaktadır. Aslanın buna bir itirazı vardır, kendi gibi olmak önemlidir. İnsan sebepsiz yere öldürme peşindedir, öldürür ama yemek için değil, oysa tasarrufta ihtiyaçtır insanın özünde olan.

“Şöyle bir şey olur, diye devam etti aslan. Onlar, sen veya ben, fark etmez, içimizden birini görür görmez akıllarından hemen bizi öldürmek geçer. Varsa tüfeklerine sarılırlar. Ve içlerinden en iyileri bile bizi öldürmekten çekinmez. Böyle değil mi? Demek ki, onlarla birbirimize bakışımız değişik. Söyler misin, senin gibi hayat dolu bir canlıyı öldürüp ne yaparlar? Veya benim gibi birini? Hiç olmazsa yerler mi etimizi? Yooo! Ya ne yaparlar, bak şu göğsüme, kollarıma, gözlerime. Şu konuşan ağzıma, dilime. Bunları bir hiç için öldürür onlar, postumuzu çıkarır ve cesedimizi aşağılık kurtların, kargaların, akbabaların, önüne atıp giderler. Razi mısın buna?

Değilim, dedi tilki ve telaşla ve dehşetle.

Değilsin ama iki tavşan getirmeye ar ediyorsun. İnsanların seni görüp ayıplayacaklarından mı korkuyorsun?”⁶⁹

Aslan sembolü önemlidir hikâyede, değerlerinden uzaklaştırılan doğuyu ve onun gücünü hatırlatır. Aslan tilkiyi yarı tehdit yarı ikna ile fitrata uygun davranmaya çağırır.

“Hadi, neysen o ol ve fırla, dediklerimi getir. Yapımız, yaratılışımız neyi gerektiriyorsa sadece yap onu! Haa, bir şey daha, birdaha bazı insanlar gibi çatalla ve sol

⁶⁸ Cahit Zarifoğlu, **Katıraslan, Beyan Yayınları**, İstanbul 2014, s.11.

⁶⁹ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 20.

elinle yemek yediğini görmeyeyim. Tilki olmaya çalış yol yoldaşım. Nasıl ben daha çok aslan olmaya çalışıyorsam.”⁷⁰

Hikâyelerde anlatılan insanın bir başka zaafı da evlat tutkusudur. Kur’an’da bu tutku;

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, (eğlence türünden) tutkulu bir oyalama', bir süs, kendi aranızda bir övünme (süresi ve konusu), mal ve çocuklarda bir 'çoğalma-tutkusu'dur...”⁷¹ ayetiyle ortaya konulmaktadır. Oysaki bu, dünya hayatının aldatıcı bir geçimliğinden başka bir şey değildir.

“Öyle büyük bir arzuyla ve unutulmaksızın istiyorlardı ki çocuklarının olmasını... Hiç olmazsa bir tek, bir tane olsun, başka hiçbir şey istemem diyordu anne ağaçkakan.

Mutlaka bir çocuğumuz olmalı, diyordu baba ağaçkakan. Ve ilave ediyordu:

Mutlaka olacak!”⁷²

İnsan ihtirasla çocuk istemekte fakat aslolan hayırlı evlat istemeyi ihmal etmektedir. Hayır merkezli bir isteğin belirginleşmemesi insanın imtihanını artıracak ve belki de nesilleri ifsad eden bir unsura dönüşecektir.

“Hayatta en büyük arzun ne? Diye sordu ses. Ağaçkakan hiçbir zaman arzusunu hatırlayamadı.

....

En çok istediğim şey yavrudur.

O olursa yavrum şen, hayatım mamur olacak.”⁷³

Anne-babasının sözünü dinleyen hayırlı çocuklar ancak evlerin neşesi olmaya adaydır. Bu yavrular ancak hayatı mamur edecektir. Ağaçkakanın hayalle hakikat arası gidiş gelişleri insanın ihtiraslarının, nesli nasıl ifsad ettiğini ortaya koymaktadır.

“Anne ağaçkakanla baba ağaçkakan, diğer ağaçkakanların çığıklar atarak kaçışmalarına yürekleri sızlayarak bakıyorlardı.

Etrafa bütün kuşlar yuvalarını alelacele bozuyor ve başka yerlere göç ediyorlardı. Yavru ağaçkakan yaman bir silahşör olmuştu.

Kanatları orak gibi yırtıp parçalıyor, pençeleri her şeyi yoluyor, gagası en sert ağaçları bir kaç takılmayla delip atıyordu.

⁷⁰ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 20.

⁷¹ Hadîd Suresi 20. Ayet.

⁷² Cahit Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.11.

⁷³ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s. 39.

Civardaki bütün yuvalara saldırıyordu.

Bir tek anne ve babasının yuvasına karışmamış, ötekileri dağıtmıştı.

Ve aradan bir hafta geçmeden anne ile baba ağaçkakan kendilerini geniş arazi içinde yapayalnız buldular.

Komşu diye bir şey kalmamıştı.”⁷⁴

Babanın vehim ve vesveselerinden verilen mesaj ortaya çıkmaktadır. Anne-babaya hayırlı evlat olmak. Bu vesveselerin ve hayallerin şafağında anne-babasına saygılı davranan bir yavru karşımıza çıkar ve insan huzura kavuşur.

“Uyandın mı yavrum dedi korka korka.

Evet, sevgili babacığım dedi yavru. Akşam çok erken yatmış olmalıyım. Babanın içine karlı sular serpilir gibi oldu.

Ayağa kalkıp ona sarılmamak için kendini zor tuttu.

...

Ve yavru kendi emeğiyle çıkardığı bu ilk lokmaları anne ve babasına hediye ettikten sonra, yavaş yavaş ve terbiyeli bir şekilde karnını doyurdu.

Hayranlıkla baktılar ona.”⁷⁵

İnsanın başına gelen musibetlerin nedeni hırsları ve günahlarıdır. Zarifoğlu Ağaçkakanlar adlı hikâyenin sonunda bu mesajı ağaçkakanın talan ettiği bahçenin sahibi Şakir karakteri üzerinden söyler. İnsanın ayağını kaydıran mal ve evlat hırsıdır.

“Hiç kimsenin duymadığı bir sesle gözlerini elindeki kuşa dikmiş:

Hırslarım ve günahlarım. Hırslarım ve günahlarım. Hırslarım ve günahlarım diye mırıldanıyor, için için inliyordu.”⁷⁶

⁷⁴ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s. 58.

⁷⁵ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s. 87-91.

⁷⁶ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s. 110.

5.1.3. Peygamber ve Sahabe

Cahit Zarifoğlu'nun, çocuk hikâye/masallarında dikkati çeken İslam'a ait duyarlıklardan bir diğeri peygamberler ve sahabelerdir. Hikâyelerdeki peygamberler isimleriyle, hikmetli sözleriyle ve davranışlarıyla konu edilmiştir. Zarifoğlu bazen zımnen onların bir tefekkürünü örnek almış, bazen istimdat dilemiş, bazen de onlarla ilgili hikâyeler naklederek hikmetlerinden örnekler vermiştir. Sahabeler ise belli özellikleriyle övücü ifadelerle anlatılmıştır.

Kitaplarda Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Süleyman'dan bahsedilir. Sahabe olarak ise dört büyük halife olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimleri geçer.

Serçekuş'ta hikâyenin kahramanı olan Serçekuş'un tefekkürü Hz. İbrahim'in tefekkürüne benzer. Tabiata olan etkisiyle güneşi tabiatın efendisi olarak düşünen Serçekuş daha sonra bu düşüncesinden vazgeçer.

“Ancak demin güneş yürüttüğü akılların içine verdiği huzurun eksik kaldığını derinden derine duydu. Acaba bu ateş ve ışık yığını içerisinde nasıl bir akıl vardı ve bu akıl neresindeydi.

Sakin güneş de, kendisi gibi akıl yürütebilen, dünyayı ve belki başka toprakları da kanatlarının arasında besleyip duran büyük bir kuş olmasın.

O zaman bu büyük kuşun tepesin de daha büyük bir kuş daha olmalı

Mümkün mü? Niye olmasın!”⁷⁷

Hz. İbrahim'de yıldızı, ayı ve güneşi Rabbi olarak düşünmüş fakat kaybolup gittiklerini görünce kaybolup gidenleri sevmediğini söyleyip batıl olan her şeyden yüz çevirmiş yeri ve göğü var eden Allah'a yönelmiştir.

“Sonra, güneşin doğduğunu görünce, “İşte benim Rabbim bu! Bu [hepsinin] en büyüğü!” diye haykırdı. Ama o [da] kaybolunca: “Ey halkım!” diye seslendi, “Bakın, sizin yaptığınız gibi, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırmak benden uzak olsun!

Bakın, ben bâtil olan her şeyden uzak durarak yüzümü gökleri ve yeri var eden Allah'a çevirmekteyim ve ben O'ndan başkasına ilahlık yakıştıranlardan değilim!”⁷⁸

⁷⁷ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.41-42.

⁷⁸ En'âm Suresi 78 ve 79. Ayetler. Ayrıca Bkz. Aynı surenin 75-76-77.ayetleri.

Hikâyelerde Hz. Muhammed iki yerde geçmektedir. Kuşların Dili'nde Zarifoğlu suya düşüp de annesinin kurtardığı bir çocuk temsili üzerinden dünya çarkları arasında yok olmak üzere olan bir sûfi görünümünde istimdat dilemektedir. Dünya bir değirmendir ve sanatçı boğulmaktadır Hz. Muhammed'den yüzlerce anne kadar olan merhametiyle kendisini sudan çekip çıkarmasını istemektedir.

“Çocuk suyla beraber değirmen çarkının arasına girerse, lime lime doğranıp ölecekti.

İşte çocuk tam arka gireceği sırada anne kendini suya attı ve çocuğu sudan çıkardı.

...

Ben suya düşüp bir değirmen arkına doğru sürüklenen o çocuk gibiyim.

Şaşkınlık girdabında çırpınıp duruyorum.

Hasret suyunun arkına doğru sürüklenip durmaktayım.

N'olur, boğulmak üzere olan biçareye bir bak.

Bu yanıp yakılmakta olan gönlüme acı da beni boğulmaktan kurtar, suyun içinden çek çıkar.

Ey öğülmesine imkân olmayan, ey hakikati idrak edilemeyen yüce Peygamber.

Elimden tut da beni bu kara sudan kurtar, yine yola sal.”⁷⁹

Hz. Muhammed'in söz konusu edildiği bir diğer yer kendisinden rivayet edilen bir hadistir. Hz. Muhammed'in; "Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşkuları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediye) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile..."⁸⁰ şeklindeki hadisi Küçük Şehzade'de

“Pek ala şeyler. Göz kamaştırıyor bunlar padişahım. Bunlar maden sizin hediyelerinizdir ve madem efendimiz peygamberimiz bizlere “hediyeleşin” diye buyurmuştur, o halde bize bunları kabul etmek düşer. Öptük kabul ettik. Var olun demiş.”⁸¹

şözleriyle ifadesini bulur.

Söz konusu hikâyelerde geçen bir diğer Peygamber Hz. Süleyman'dır.

⁷⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.15-16.

⁸⁰ Tirmizî, **Vela ve'l-Hibe** 6, (2131).

⁸¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.66.

Kuşların Dili'nde Hüdhdüd Hz. Süleyman'ın sırlarına mazhar olmuş, bilgi dağında yetişmiş, aşk bahçesinin bülbülü olmuş bir sultandır. Bu hikmetli haliyle kuşlara rehberlik vazifesi alan bir Mürşid-i Kâmil görünümündedir.

“Ey doğru yolu gösteren Hüdhdüd kuşu.

Hazreti Süleyman'ın sırlarına sırdaş oldun.

Bilgi dağından ne de güzel, salına salına gelmektesin.

Merhaba ey sert huylu, keskin gözlü doğan. Ey aşk bahçesinin bülbülü. Ey uzakları gören güzel sülün.

Madem nice derin sırlara sahip oldun, o halde kendini Hakk işine ver.”⁸²

Hz. Süleyman, Yürekdede ile Padişah'ta ise temsili bir hikâyede kirpinin yavrusuna olan merhametiyle söz konusu edilir.

“Hazreti Süleyman bir çeşmede elini yüzünü yıkamış.

Bakınmış kimse yok yanında. Ne bir insan ne de bir hayvan, bir kirpiden başka.

O'na:

-Kirpi, demiş bana yumuşak bir şey getir de kurulayayım.

Kirpi acele koşup minik yavrusunu getirmiş uzatmış Hazreti Süleyman'a.

-Buyur, demiş bununla kurula.

Bakmış Hazreti Süleyman kirpiye ve yavrusuna. Yüzlerce diken.

-Hiç olur mu bununla el yüz kurulamak, diye sormuş kirpiye, git bana doğru dürüst yumuşak bir şey getir.

Ey Allah'ın Nebisi demiş kirpi, bundan daha sevgili ve daha yumuşak bir şey yok ki benim için.”⁸³

Hz. Süleyman gibi 'varlığın dilinden anlayan mülkün sultanı da olsun Allah'ın merhametini görmek için varlığın tüm görünümüne bakabilmelisin' mesajı verilmektedir temsilde.

Hz. Musa ise Kuşların Dili adlı eserde benlikten geçme düşüncesini anlatmak için küçük bir temsilde görünmektedir.

“Ulu Allah Musa aleyhisselama dedi ki:

Daima şunu aklında bulundur. Ben ben deme de benim gibi olma. Ben ben dersin, sende varlık meydana gelir.”⁸⁴

⁸² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.21.

⁸³ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.75.

Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde peygamberlerin haricinde dört büyük halifenin isimlerine de rastlanmaktadır.

Hazreti Ebubekir Allah'ın hakikatin sırlarına ortak ettiği hicret yoldaşdır. Peygamberimize ilk inanan sadık dosttur.

“İlki, ilk dost, Hıra mağarasında, o kulu hicret yolculuğunda efendimizin yoldaş Hazreti Ebubekir.

Dinin en ileride geleni. En büyük Sıddık..

Allah son peygamberinin gönlüne döktü. Ne de ilham ettiyse, o da dostunun gönlüne döktü.

Onu hakikat sırlarına ortak eyledi.”⁸⁵

Hız. Ömer, Faruk sıfatıyla ön plana çıkarılır. Adaleti, gayreti ve hikmeti İslam'ın âleme yayılmasında önemli etken olmuş din topluluğunun güneşidir.

“Hazreti Ömerse din topluluğunun güneşi, hakla batılı, yanlış doğruyu birbirinden ayıran yiğit, din güneşi.

Allah adalet ve insafı onunla tamamladı.

Peygamber ona "Sıratın ilk geçecek kişi sensin" dedi.

Cennetin kapısına varıp halkasına ilk el atacak olan yine o. Müslümanlık onun gayreti ve hikmeti ile âleme yayıldı. Münafıkların ve kâfirlerin başını ezdi.”⁸⁶

Hız. Ömer merhametiyle de örnek ve önderdir. Çocuklarına merhameti olmayanın halka da merhameti olmaz diyerek atadığı yöneticinin görevine son vermiştir.

“Hazreti Ömer birini uzak bir vilayete kadı tayin etmişti. O kimse göreve gitmek üzere Hazreti Halifeye vedaya gelince, onu, kucagındaki çocuğunu sevip okşarken, gördü.

Ya Ömer dedi, bu halinize taaccüp ediyorum. Şaşırıyorum. Ben hiçbir zaman çocuklarımı öpüp okşamadım.

Yaa, dedi Hazreti Ömer. O halde seni kadılık görevinden hemen geri alıyorum. Zira evlatlarına muhabbet göstermeyen, halka da göstermez. Çocuklarına merhameti olmayanın halka da merhameti olmaz.”⁸⁷

⁸⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

⁸⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.17-18.

⁸⁶ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.18.

Hz. Osman, meleklerin bile hayâsından utandığı sahabedir. İrfan denizine dalmış ariflerin arasına katılmıştır. İman da, hidayet de hüner de onun zamanında yayılmıştır.

“Hazreti Osman irfan denizine dalmış din büyüğü.

İman bayrağı, hayâda, edepte ondan ileri adım atan olmadı.

İman da, hidayette, hüner de onun zamanında yayıldı.

Hazreti peygamberi onun için: "Bundan sonra ne yaparsa yapsın ona korku yoktur" dedi.

Göklerde melekler bile Hazreti Osman'ın hayâsına bakar da utanırdı.”⁸⁸

Hz. Ali ise sözüyle herkese yol gösteren en doğru hüküm verendir. Allah'ın arslanı ve Hz. Peygamberin amcasının oğludur.

“Hazreti Ali, Allah'ın arslanı, Peygamberimi efendimizin amcasının oğlu.

Hazreti Fatıma'nın eşi, peygamber damadı..

Onun için

-En doğru hüküm vereniniz Ali'dir, diye buyurdu efendimiz.

Sözüyle herkese yol gösterdi.”⁸⁹

5.1.4. Melek / Şeytan

Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerinde melek figürü çok zengin olmamakla beraber kullanılmıştır. Hikâyeler içerisinde sadece Serçekuş'ta ölüm meleği Azrail'den bahsedilmektedir. Azrail'in ismini ilk defa avcıdan duyan Serçekuş, onu insanların avcısı sanmaktadır. Azrail var olmasına rağmen insanın böbürlenmesine taaccüp etmektedir.

“Avcının koltuklarının kabardığını gördü, Azrailleri var ve övülünce yine de böbürlenebiliyorlar. Heyhat, insanoğlu anlayamadan göçeceğim şu fani dünyadan.”⁹⁰

⁸⁷ Zarifoğlu, *Yürekdede ile Padişah*, s.74.

⁸⁸ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.18.

⁸⁹ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.19.

⁹⁰ Zarifoğlu, *Serçekuş*, s.80.

Serçekuş insanların öleceklerini bile bile öldürme güdülerini anlayamamaktadır. Azrail'in varlığına dair meraklı bir çocuk gibi sorgulamasını sürdürür.

“Yoksa silahlar, çocukların sapanlarından fırlayıp yıldırım gibi gelen ve böğürlerini delen taşlar bahane, kuşların canını da mı Azrail alıp götürüyor?”

Peki nereye?

Peki onu, canları alıp götüreni neden şimdiye kadar hiç görmedi? Ve acaba görünmez mi o. Sonra nasıl her yerde birden can alıyor?

Hıh, dedi, ne de kolay, şehrin sokaklarındaki gece lambalarının tümü birden yanmıyor mu? Ne diyecekti şimdi avcısına?”⁹¹

Kuşların Dili'nde ve Ağačkakanlar da şeytan, İblis adıyla ve şeytan adıyla görülmektedir. İblis'in tuzaklarında ve vesveselerinden bunalmış bir müride, Mürşid-i Kâmil Hüdhüd, dünya malından el çekmesini söyler. Şeytanın tuzaklarında korunmak için dünyaya olan meyli azaltmalıdır insan.

“İblis beni aldatıyor. Bir huzur bulsam hemen yolumu çeviriyor.

Ona gücüm kuvvetim yetmiyor, demiş.

Onun hilelerinden gecem de gündüzüm de karardı. Ne yapayım da ondan kurtulayım. Gerçek yaşayışa erişeyim.

Hüdhüd dedi ki:

-O iblis senin iblisliğindir. Sendeki istekler tek tek senin iblisindir. Bir isteğe adamakıllı yapıştın mı içinde bin bir iblisliğin doğar. Şu dünya senin iblisindir. Onun malına elini uzattığın sürece o seni parmağına dolar. Onun malından el çek ki gönlün ferah olsun.”⁹²

Gurura kapılıp zevk tuzağına düşmüş insana Mürşidi, güneşteki zerreye avunmayıp güneşe doğru yola çıkmasını tavsiye eder. Bu aynı zamanda Allah'a doğru seyr-i sülûk'un adıdır.

“Sen iblis gibi mağruru olmuşsun dedi ona Hüdhüd.

Sen kendi hayalinde kendini anlatıyorsun.

Nefis kalbine oturmuş, şeytansa beynine.

Sen şüphenin ta kendisine olmuşsun. Bir zevk elde ettiğini sanıyorsun, doğru ama bu zevk senin tuzağın olmuş, ona takılıp kalmışsın.

⁹¹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.83.

⁹² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.44.

Madem güneş değil bir zerresin, nasıl bu zerreyle avunur yoldan kalırsın. Kendini güneş zannedeceğine o güneşe doğru gayret içinde ol.”⁹³

Ağaçkakan’lar da insan meleki telkinlerle şeytani ayartmaların arasında gidip gelmektedir.

”İnsan kalbine iki yönden baskı ve telkin gelir. Birisi melektendir ki, hayırı söyler, hakkı tasdik eder. Kalbinde bunu bulan kimse bilsin ki, bu, Allah’tandır. Ve Allah Teâlâ’ya hamdetsin. Diğer telkin ise, Şeytandan gelir; şerri teşvik eder, hakkı yalanlar ve insanı hayırdan meneder. Kalbinde bunu bulan kimse, derhal Şeytanın şerrinden Allah’a sığınsın.”⁹⁴

Kur’an’da şeytanın insan üzerinde bir zorlayıcı gücü olmadığı “... benim sizin üzerinizde gerçekte bir nüfuzum yoktu: Sizi sadece çağırıyordum; siz de (bu çağrıya) icabet ediyordunuz. Bunun içindir ki, beni suçlamayın, yalnızca kendinizi suçlayın.” ayetiyle ifade etmektedir. Fakat insan Allah’ı anmaktan yüz çevirince Allah da şeytanı ona arkadaş etmektedir.

“Ve kim, rahmanı anmadan yüz çevirirse ona bir Şeytan musallat ederiz, artık o, arkadaş olur ona.”⁹⁵

İnsanın bu arkadaşlıktan zararlı çıkacağı muhakkaktır. Akli gelgitler yaşayacak ve huzuru bulamayacaktır.

“Ne öteki ağaçkakanların,

Yapma, yapma çılgınlıklarına aldırıyordu, ne de içinden,

Yapma yapma, hadi bu son olsun, yapma artık, diyen bir başka şeyin çılgınlıklarına.

Ne kadar da düşünmüştü bu iç sesi.

Onu dinlemeyi ne kadar da istedi. Ama olmadı. Cevizliği harabeye çevirip oradan ayrılırken, hem bunları yapan, hem de ‘yapma’ diyen kendisi olduğu için korkuyordu.

Acaba hangisi benim, hangisi yabancı, diye düşündü ve korkusu biraz daha çoğaldı.

Karar vermesi imkânsızdı.

O gece, bir deli olduğunu düşünerek, acılar içinde uyudu.”⁹⁶

⁹³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

⁹⁴ İbn-i Mes'ud.

⁹⁵ Zuhuf Suresi 36. Ayet.

⁹⁶ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.8.

Şeytanın insanı aldatmada ümidi kalmamıştır ama son bir ümitle vesvese vererek gurur silahına sarılır.

“Allah ona her şeyi vermiş.

O da bunlara daima şükretmiş, bunlara da bir emanet gözüyle bakmış. Zamanla bütün düşmanları onun bu yücelikleri karşısında pes etmişler. Hepsi dost olmuşlar. Ama öyle bir düşman varmış ki hiç yakasını bırakmamış. Onu yenmek için bir saniye bile gözünü kırpmamış. Bu düşman şeytanmış.

...

Dünyada herkesi kandırdım ama bir tek seni kandıramadım. Artık yakanı bırakıp gidiyorum.

Padişah bunları duyunca yerinden doğruldu. Büyük bir gurura kapıldı. Yani şeytan bu son oyunu ile onu mağlup etti. Ama padişah bunu anlayamadı.”⁹⁷

Şeytan insan için tuzaklar kurmaktadır. Fakat şeytanın hilesi zayıftır.

“... Şeytan'ın hile ve tuzakları kesinlikle zayıftır.”⁹⁸

Allah'ın salih kullarının feraset ve basireti sayesinde tuzakları boşa çıkacaktır.⁹⁹

5.1.5. Kader

Kur'an-ı Kerim'de “Haberiniz olsun ki, biz her şeyi bir kadere göre yarattık.”¹⁰⁰ buyurulmaktadır. Ayetlerde insanların kadere göre yaratıldığı, kaderde ne yazılıysa ondan başka bir şeyin olmayacağı ifade edilir. Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde de kader Kur'an'daki anlamlarına uygun olarak geçer.

Serçekuş'ta kaderin Allah'ın elinde olduğu belirtilmekle birlikte Kaderdeki cüzi iradeye arka planda dikkat çekilmektedir. Anlatıcı kaderi yaratanın Allah olduğunu söyler ama insana da bazı şeylerin yazdırıldığını vurgular.

“Sonra bilemeyiz de.

⁹⁷ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.59-60.

⁹⁸ Nisâ Suresi 76. Ayet.

⁹⁹ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.94.

¹⁰⁰ Kamer Suresi 49. Ayet.

Kaderleri yaratan Allah'ın kimi kiminle karşılaştıracağını, daha açık söyleyelim bize ne yazdıracağını da bilemeyiz.”¹⁰¹

Serçekuş bilinmez bir korkuyla kendisini tehlikeden uzak tutmaya çalışmakta sanki kaderden kaçmaya çalışmaktadır. Oysaki kaderden kaçmanın imkânı yoktur. Eninde sonunda kaderde olan kazaya dönecektir. Takdir-i ilahi vuku bulacaktır.

“Fakat nedenini bilmediği gizli bir korkuyla kendini yeniden dağlara attı. Sanki kaderin elinden kaçabilirmiş gibi.”¹⁰²

“Ama eninde sonunda bu ağaçların cazibesine tutularak mı, yoksa salt kaderin ağına takılarak mı buralara tekrar tekrar geleceğini ve kulaklarının dibinden sapanlardan fırlayan taşların ışıklar çalarak geleceğini ve bir gün de bunlardan biri ile vurularak düşüp rezil olacağını görür gibi oldu.”¹⁰³

Kaderden kaçmanın imkânsızlığını insan davranışlarıyla kıyaslayarak anlamaya çalışır Serçekuş, öleceklerini bilmelerine rağmen evlerinden çıkmaya korkmamaktadırlar. İnsan bu davranışıyla kadere rızayı öğretir Serçekuş'a.

“Tıpkı insanların akla gelebilecek her yerde, her bir şekilde ölebileceklerini bilmelerine rağmen evlerinden çıkmaya korkmadan, bütün o yerde bulunabildikleri yerde. Kaderdi bu.”¹⁰⁴

Dünya küçük bir oyun düzeni olmalı diye düşünen Serçekuş insan iradesine bırakılan bir yön olup olmadığını sorgular. Anlayamadığı bir düzen içerisinde yine de kaderin kendine bırakılan bir yönü olduğunu düşünür Serçekuş, kendisiyle ilgili olanlarda minik iradesiyle seçimler yapması gerekmektedir. Seçtiği şey Serçekuş'un kaderi olacaktır aynı zamanda.

“Dünya küçük bir oyun düzeni olmalı. Anlayamadığım bir düzen sürüp gidiyor. Bütün bunlar boşuna değil. Ne yaparsam yapayım olup biteceklere engel olamam. Ama yine de bana verilmiş, bana bırakılmış bir yanı var benimle ilgili olanların. Ben en belirgin şekilde ise aha şimdi yaşıyorum. Namlunun ucundayım. Her şey bitmiş gibi, bitebilir, ancak bitmeyebilir de ve böyle önemli ve benim asla karışamayacağım böyle bir anda da, yine de bana bırakılan bir şey var. Minik irademi çalıştırmalıyım.”¹⁰⁵

¹⁰¹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.18.

¹⁰² Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.65.

¹⁰³ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.66.

¹⁰⁴ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.66.

¹⁰⁵ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.77.

Kaderin tüm yüzlerine rağmen insanın emelleri de canlı ve diri kalmakta, uzun hesaplar yapmaktadır. Fakat insanın hesapları kaderinin önüne geçemez. İnsan gelecek hesapları yaparken ihtiraslarına yenik düşmemelidir. Bir işe girişmeden önce inşallah demesini bilmelidir. İnsan bir işe niyet ederse mutlaka Allah'ı da dâhil etmelidir. Bu da en doğru yol olarak müminin hayatında ifadesini bulur.

“Ve hiçbir şey hakkında, “Ben bu işi yarın mutlaka yapacağım” deme; (bunu) ancak “Eğer Allah dilerse” [sözcüğüyle birlikte söyle]. Ve bunu unutursan [hatırladığın zaman] Rabbini anarak de ki: “Umarım ki Rabbim beni doğru olana bundan daha yakın olan bir bilgi ve duyarlık düzeyine eriştirir!”¹⁰⁶

Fakat Ağaçkakan hayalle gerçek arası bir ruh halinde bu hassas noktayı göz ardı eder. Bu da bir nevi bir kabz hali hayali olan musibetlere katlanmasına neden olur.

“Evet demiş, mutlaka bir çocuğumuz olmalı. Onu çok iyi yetiştireceğim. Yalnız kendi ağaçkakan ailemiz değil, diğer ağaçkakan topluluklarına da büyük yararları dokunmalı, hepimiz için bir övünç kaynağı olmalı. Cesaretiyle, anlayışı ve merhametiyle, adaletiyle, ünü dünyaya yayılarak anılacak. Ve bir güm belki de uçsuz bucaksız cevizlikler ondan sorulacak.

Fakat ki kader böyle tecelli etmeyecek. İşin tuhafı daha o gece, o tatlı hayallerle uykuya daldıktan sonra, kaderin, trajedilere yakışır bir şekilde tecelli edeceği rüyasında gösterildi ona.”¹⁰⁷

Mümine kaderin tüm yansımalarını sabırla göğüslemeli, takdire rıza göstermelidir. İnsan ne kadar endişeler taşırsa da hesaplar yapsa da Allah'ın yazdıklarından başkası başına gelmeyecektir.

De ki: “Bizim başımıza, asla Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey gelmez! O bizim yüceler yücesi Efendimizdir; o halde, inananlar (yalnızca) Allah'a güvensin!”¹⁰⁸ ayeti de bu açıdan Zarifoğlu'nun yaklaşımının kaynağı olarak önemli mesajlar içerir.

Yürekdede de hanımıyla birlikte takdire rıza gösteren salih kişilerdendir. Kaybettiklerine üzülse de takdire razı olmuş, huzur bulmuşlar. Allah da onların razılığını daha güzeliyle ödüllendirmiştir.

¹⁰⁶ Kehf Suresi 23 ve 24. Ayetler.

¹⁰⁷ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.33.

¹⁰⁸ Tevbe Suresi 51. Ayet.

“Derken, bir gün ahıra girmişler ki eşekçiğin nalları havada

Hani ayıp olmasa, nalları dikmiş diyeceğiz.

Yürekdede’yle karısı üzülmüş yakınmış ama:

-Takdir-i İlahi deyip teselli bulmuşlar. Elbet demişler gerekse bize bir yük taşıyan, Allah bir tane daha kısmet eder.”¹⁰⁹

“Yürekdede deveciği görür görmez ısınmış. Hatta yüreği cızz etmiş. Ona neden Yürek Hasan demişler ki zaten.

Alabildiğine merhametli, alabildiğine sevecen.

Her neyse efendim, her neyse, iyice yaklaşıp, gözü devecikte sormuş:

Kaç bu sevimli, cana yakın devecik?

Bir sevgiye, bir güzel söze verdim gitti demiş sahibi.”¹¹⁰

Yürekdede’nin kadere razı olma hali hikâyede devam eder, misafir Allah’ın bir bereketidir ve o tek devesini Allah için misafirlere ikram etmekten çekinmez.¹¹¹ Allah’da Yürekdede’nin bu engin yüreğini “Kim Allah’a güzel bir borç verirse, Allah onun verdiği kat kat arttırır ve onun için değerli bir ödül de vardır.”¹¹² Ayetinde müjdelenen şekliyle ödüllendirir.¹¹³

Kadere rıza gösteren bir başka kişi de adaletiyle halkının gönlünü kazanan Küçük Şehzade hikâyesindeki padişaktır. Fitnecilerin getirdiği haber karşısında bile metanetini bozmaz, Allah’ın takdiri der.

“Bir gün başvezir İzak telaşla girmiş padişahın yanına.

Fitne yılanı, zamanı nasıl da seçmiş? 10 yıllık uykusundan ağır ağır uyanıyor.

Padişah önemli bir şeylerin olduğunu anlayarak doğrulmuş.

Hayırdır başvezirim.

Aman padişahım, haberler çok kötü.

Sakin ol vezirim, sakın ol. Haberler kötü de olsa, madem Allah’ın takdiridir, bizim razı olmamız gereklidir.”¹¹⁴

¹⁰⁹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.15-16.

¹¹⁰ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.17.

¹¹¹ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.36.

¹¹² Hadîd Suresi 11. Ayet.

¹¹³ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.72.

¹¹⁴ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.87.

5.1.6. Ölüm ve Ahiret

Ölüm ve ahiret de Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerine konu olmuştur. Üç hikâyede ölüm korkusu, yaşama sevgisi, öleceğini bilmesine rağmen dünyadan vazgeçememek, amel defteri ve ahiret hesabı bazı yönleriyle ele alınmaktadır.

Serçekuş'ta ölüm, hikâyenin kahramanı Serçekuş'un avcı karşısındaki tefekkürü şeklinde çıkmaktadır. Serçekuş ölümle yaşam arasındaki bu gelgitte hayatı, ölümü, insanın ölüm karşısındaki kayıtsızlığını anlatır.

Serçekuş sembolüyle insan, ölümlü bir varlık olarak, ölüm düşüncesini zihinden atmak ve korkularını yenmek için çırpınıp durur. Bazen cesaret ölümü korkulacak bir obje olmaktan çıkarabilmektedir.

“Şimdi ölsemde gam değil, gibisinden bir duygu geçti içinden. Demek ki dedi gerçek olsa bile cesaret ölümü korkulacak olmaktan çıkarabiliyor.

Onu daha yakına gelmişti ve bir nevi meydan okuma gibiydi tehdit edildikleri zaman iki elleriyle gömleklerini yırtıp göğüslerini açan ve haydi vur diyen kahramanlar gibi.”¹¹⁵

Ne kadar cesaretli görünse de insanın kendi ölümünün düşüncesi ağır gelmektedir. Sürekli bu düşünceyle yaşamının imkânı yoktur.

“Ne olacaksa bir an önce olup bitse bari, diye geçirdi içinden. Böyle yaşamaktansa yerde cansız yatmaya razıydı.”¹¹⁶

Her şeye rağmen, yaşamak isteği baskın çıkmaktadır. Hayat tüm canlılığıyla akıp gitmekteyken ona şahit olamadan toprak olmak ağır gelmektedir insana.

“Fakat ağaçları, aralarında hür bir şekilde haftalarca dolaştığı yaprakları, ağaç gövdelerinin arasından görünen sazlıları ve gölü, güneşin canım ışıklarını düşünce, her şeye rağmen yaşamak daha kuvvetli çıktı içinde.”¹¹⁷

Ölüm tüm meçhullükleriyle insanı derin düşüncelere gark etmektedir. Ölümün her an vuku bulabilecek olması bu meçhulü anlamlı kılabilmekteydi

¹¹⁵ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.74.

¹¹⁶ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.75.

¹¹⁷ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.75.

Serçekuş'un zihin dünyasında. Tüm belirsizliğine rağmen ölüm yeni bir hayat olmalıydı.

“Belki de ölüm denen şey buydu: Vuruluyorsun ama hâlâ avcını ve onun silahını görerek ayakta bekliyorsun. Eğer ölüm bu ise dayanılmazdı doğrusu.

Böylece ölüm sandığı bu durumu bir süre tanımaya ve anlamaya çalıştı. Ölüm demek ki yeni bir hayat.”¹¹⁸

Ölümden kurtulmanın bir çaresi yoktur, kader burada tek çıkar yoldur. Allah'ın izni olmaksızın hiçbir canlıya ölüm yoktur. Serçekuş bunun farkındadır.

“İyi bil ki sevgili büyük avcı insan, canın çok tatlı ve azizdir. Onu seversin. Ölmek istemezsin. Eğer kaderinden hâlâ bu dünyanın ekmeğini yemek varsa seni kurtaracağım.”¹¹⁹

Kur'an'da da “Allah'ın izni olmaksızın hiç bir nefis için ölmek yoktur. O, süresi belirtilmiş bir yazıdır...”¹²⁰ vurgusu ölümü daha katlanılır kılmaktadır. Ama dünyadaki vakit de dolmuşsa onun önünde kimse duramaz. “Ama vakti geldiğinde Allah hiçbir insana mühlet tanımaz ve Allah bütün yaptıklarınızı tam olarak bilir.”¹²¹

Ölümün gerçekleşecek bir hakikat olmasına rağmen insan hiç ölmeyecek gibi yaşamakta hatta ölümlere varan zulümler yapmaktadır. Serçekuş burada hayretini gizleyemez.

“Bir anda anladı, şimdiye kadar, insanları diledikleri kadar yaşarlarmış sandığını. Onların da bir ölümü vardı ve bu onların elinde değildi. Yine de can yakabiliyorlar, kuşlar öldürebiliyor ha! Dehşet şu insanlar. Kendilerinin de ölebileceğini bile bile öldürebiliyorlar.”¹²²

Ölüm karşısında insanın kayıtsızlığı da Serçekuş'un gündemindedir. Bir ölüm olmasına rağmen insan yokmuş gibi hayatına devam edebilmektedir. Her an ölebilecek olmasına rağmen onu hissedememesi insanın muammalarındandır.

¹¹⁸ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.81.

¹¹⁹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.92.

¹²⁰ Âl-i İmrân Suresi 145. Ayet.

¹²¹ Münâfikûn Suresi 11. Ayet.

¹²² Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.84.

“Nice ırkdaşlarının irili- ufaklı yok olduklarını, vurulup yerlere kapandıklarını ve köpeklerinin ağızlarında avcılarına taşındıklarını görmemiş miydi. Ona rağmen yaşayıp gitmişlerdi, böyle bir şey olmamış gibi.”¹²³

“Birazdan gömüleceği suyun yakınlarında avlanıyor. Hatta saatlerce. Beş on adım ötesindeki ölümü, kendi ölümünü böylesine hissetmemesi nasıl mümkün?

Mümkün işte.”¹²⁴

Zarifoğlu'nun ölüm tefekkürlerindeki tasavvufa olan meylinin payı çocuk hikâyelerinde de dikkati çeker. Sanatçının ölüm tefekkürlerinin merkezini insanın ölüm düşüncesini zihninden silme gayreti oluşturur. Örneklerden de anlaşılacağı gibi ölüm korkusu insanın yakasını bırakmamaktadır.

Sanatçı ölümün kaçınılmazlığını bir de Hüdhüd'ün ağzından aktarmaktadır.

“Hüdhüd bunu da ibretle dinlemiş. Ona demiş ki:

Bilmez misin ki hayat uzun da olsa, kısa da olsa, neticede birkaç soluktan ibarettir. Görüyorsun ki her doğan ölüyor. Toprağa giriyor. Yok ki bunun bir istisnası. Her ne ki doğmuş, yaratılmış sonu ölümdür.”¹²⁵

Hüdhüd ölümü unutarak dünyayı köşk edinenlere de doğru yolu göstermektedir.

“Hüdhüd ona da gerekli cevabı verdi.

Şu dünyada bir köşk edinmişsin. Meğer orası cennet olsa neye yarar. Azrail gelip yakana yapışacak ve seni oradan ayıracak değil mi?

Eğer ölüm olmasaydı sözünü ettiğin yerde yaşardın ama ne çare ki ölüm var. Orayı sana bırakmazlar.”¹²⁶

Ölümün kaçınılmazlığı kadar öteki âleme açılan bir kapı olması da önemlidir. Ama orada amel defteri dolu olanlar ebedi hayatı kazanabilecektir. Hüdhüd'ün

¹²³ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.77.

¹²⁴ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.90.

¹²⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.48.

¹²⁶ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.46.

Simurg'a ulaşan yol arkadaşları, yolculuğu detaylarıyla kaydeden bir defter görünce şaşkına dönerler.

“Dediler ki:

Ölseydik, boynumuz vurulsaydı bundan iyiydi.

İşte o otuz kuş ta önlerine konan kâğıtlara bakınca aynı hale geldiler.

Başından beri ne yapıp ettilerse hepsi harfî harfîne bu kâğıtlarda yazılı idi.”¹²⁷

Kur'an-ı Kerimde de bu hakikat şöyle ifade edilmektedir.

“Biz, her insanın kuşunu (işlediklerini, yaptıklarını) kendi boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.”¹²⁸

Yürekdede'de ahiret hesabının endişesini duymaktadır. Verdiği mülkten sorulacaklarını ve bunun hesabının nasıl olacağını endişesini tebdil-i kıyafet gezen padişahla paylaşır. Padişahın bunca mülkünün hesabını nasıl vereceğini sormaktadır.

“Neden korkarsın Yürekdede?

“Neden olmasın evladım, biz bir kıl çadıyla bir kırık tencerenin hesabını öte dünyada nasıl vereceğiz diye tasalanır dururuz. Eğer bir de ona sahip olduklarından ötürü bir iki soru edilse, ne der, ne söyler... Allah, inşallah yardır eder de sualleri kolay kolay cevaplar. İşte bu da onun sıratı. Sırat köprüsü.

Padişah zangır zangır titredi.”¹²⁹

5.1.7. Rızık

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında rızık Allah'ın takdir ettiği kadardır. İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın takdiri aşamaz. Kur'an'da “De ki: 'Şüphesiz benim Rabbim rızıkı dilediğine genişletir-yayar ve kısar da. Ancak insanların çoğu bilmiyorlar.”¹³⁰ buyrulurken belirleyici merciin Allah olduğu belirtilir. Serçekuş bu hakikatin farkındadır.

“Ağustos böceklerinin de bir görevi var. Evet durmadan şarkılar söylüyorlar, ama asıksız kaldıkları yok. Yiyip içiyorlar ve hiç de karıncalarla çatışmıyorlar.

¹²⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.90.

¹²⁸ İsrâ Suresi 13. Ayet.

¹²⁹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.48.

¹³⁰ Sebe' Suresi 36. Ayet.

Balıklar sürüler halinde yemlenmeye çıkmışlar. Ve büyük balık sürülerinin açığağızlarına doğru yüzdüklerini nice sonra fark ediyor, kaçmak için çark ediyor, bir süre sonra geriye ne kadar kalabilmişlerse, o mevcutla toplanıp yine bir arada kendilerinden küçük sürülerin yolunu gözlüyorlar.

Serçelerin bazen bini bir araya geliyor.

Yakınlarında olmak bir felaket âdeta birbirleriyle dalaşıyorlar. Bir tören olmalı bu. Sonra geldikleri gibi gidiyorlar. Ama değişen bir şey yok aynı şey bir kaç yüz metre ileride yine devam ediyor.

Kartallar yüksek kayalarının üzerinden sesiz ve temkinli.

Sahi bunlar ne zaman uçar ne zaman avlanır ve yiyip doyarlar.”¹³¹

Motorlu Kuş'ta rızkın kaynağı belliyken insanın rızık endişesi taşımasının anlamsız olduğunu ifade edilir. Çocuk sayısı ne kadar olursa olsun Allah onları yaratmadan rızıklarını tayin etmiştir. İnsanın dikkat etmesi gereken asıl nokta bura değildir. İnsan öncelikli olarak çocuklarının Allah'tan bihaber kalmamaları için çabalamalıdır.

“Tam dokuz tane çocuk.

Ooo, maşallah.

Fakat sorarsanız babaya, bu kadarı da az.

Aman diyorlarmış ona, bu kadar çok çocuğu doyurmak, giydirmek, büyütme zor.

Baba da dermiş ki:

Onlar daha dünyaya gelmeden Allah onların yiyeceklerini, giyeceklerini önceden yollar. Böyle de, esas önemlisi bunları yetiştirmek, güzel güzel eğitmek. Dininden diyanetinden haberli kılmak.

İşte bunun için işine gider, işinden gelir, artan bütün vakitlerini çocuklarına ayırmış bu baba..

O yüzden bakın, nasıl pırl pırl bakışları.”¹³²

5.1.8. Tefekkür

Tefekkür Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinin temel dokusudur aslında. Allah'tan ölüme, ibadetten insana, sosyal hayattan siyasete, birçok alanda çocuk kitaplarının muhtevasında tefekkürünün izlerini sürebiliriz. Konumuzun seyri buna müsaade etmediği için burada sadece sanatçının yaratılış ve Allah merkezli tasavvurlarına değineceğiz.

¹³¹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.33.

¹³² Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.19-20.

Sanatçı çocuklara Serçekuş'ta yaratılışa, varlığa, güneşe, yeni güne dair tefekkürlerini aktarır. Serçekuş'un bakışından çocuklara yeni pencereler açmaya çalışmaktadır. Bir kısmının çocuklar için erken düşünceler olduğu tespit edilmekle birlikte onların tecrübelerini harekete geçireceği düşünülmektedir.

Serçekuş her doğan günü hayranlıkla izler, her gün tekrarlanmasına rağmen bu ona yepyeni heyecanlar verir.

“Müthiş bir şey bu!

Yeni bir gün birazdan bir kere daha başlayacak. Bir kere daha gerçekleşecek. Her günkü gibi. Ama bunun her gün her gün ve her gün bir kere daha olması onu basitleştirmiyor. Hatta bakmasını biliyorsan onu büyütüyor.

Onun tümünü görmek de zor. Kimin gözü bu kadar büyük?

Tümünü göreceğ gözün normal bir gözden birkaç kere daha iri olması gerek. O zaman da başkaları tarafından alaya alınmak korkusu var.”¹³³

Daha önce de geçtiği üzere Serçekuş'un tefekkürleri İbrahim peygamberin tefekkürüne benzemektedir. Serçekuş da Hz. İbrahim gibi güneşe, aya bakmakta ve varlığın asıl bânîsini aramaktadır. Varlığın kaynağını güneşte aramakta sonuca varamayınca daha büyük/yüce bir varlığın olması gerektiği sonucuna varmaktadır.

“Sakın güneş de, kendisi gibi akıl yürütebilen, dünyayı ve belki başka toprakları da kanatlarının arasında besleyip duran büyük bir kuş olmasın.

O zaman bu büyük kuşun tepesin de daha büyük bir kuş daha olmalı

Mümkün mü? Niye olmasın!”¹³⁴

Yürekdede'nin tefekkürü takdis ve duayla birlikte gelişir. Allah'ın kudretini gören Yürekdede bunu duası için bir vesile yapmaktadır. Burada tefekkür kulluğun inceliklerini ortaya koymakta kulun Rabbi karşısındaki acizliğini itiraf etmektedir.

“Hey ilahi dedi Yürekdede, dağların başka, sehillerin başka. Güneşi alıp götürüyorsun, karanlığı çekip götürüyorsun. Göğü yıldızlarla donatıyorsun. Dünya şu dağların yükünü kaldırıp götürüyor da, bir kul günah işleyen olsa, arş-ı azam titriyor, senin gazabın geçinceye kadar melekler korkudan ölüyor. Ey yüce Rabbim, yarattığın bin bir böcek hakkı için, yarattığın bin bir koku hakkı için sen beni bağışla, beni benim amellerimle tartma, bin yıl ömür versen, bin yıl senden gayrısını düşünmeden ibadet etsem verdiğin tek bir göz nurunun, bakıp âlemi görebilmenin, şükürünü eda etmiş olamam. Sen beni bağışlamazsan ben

¹³³ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.25.

¹³⁴ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.42.

ne yaparım. Sen hiç kimseye muhtaç değilsin ama biz hepimiz sana muhtacız. Sen olmasaydın ne yapardık?”¹³⁵

Ağaçkakanlar adlı hikâyedeki tefekkür, varlıkta Allah’ın kudretini görmenin getirdiği şaşkınlıkla harekete geçer. Kuşlar tarafından içi oyularak yenilmiş bir badem de tefekküre vesile olabilir.

“Bundan dolayı insanlar meyve bahçelerinde, gagalarımızla delinmiş bademler, cevizler ve fıstıklar, dalında yarıya yenmiş incirler ne kadar çok olursa olsun, ses etmezler, hatta bir köşesi delinerek, tarafımızdan içi boşaltılmış bir bademi ellerine alarak hayret ve ibret nazarlarıyla onu incelerler, bu yeteneğimizin arkasındaki ulu kudretli tefekkür ederek yücelirler.”¹³⁶

Küçük Şehzade’de çocuk şehzadenin dilinden çocukça bir tefekkür belirir. Zarifoğlu çocuklarda merak uyandıracak bir tarzda küçücük varlıkları düşünmenin kapılarını açmaktadır.

“Basit bir rüya gördüm. Onu dadıma açtım yorumlasın diye. Sonra kızdım. Böyle olacaktı ki odadan çıkıp şunları görecektim. Oysa dünden şöyle kuruyordum bugün için. Sabah kalkayım diyordum, alıp başımı kırlara gideyim. Otların arasına eğilip minicik böceklerle bakayım. Sen de bir saat, ben diyeyim saatlerce toprağın bir avuçluk kısmına bakayım da bakayım. Minicik minicik böcekler. Bir kısmı bir toz zerresi kadar. Ayva tüyü gibi bacaklar. Ya bir de bunların iç organları. Zaten kendilerini zor görüyorsun. Bunların içine nasıl yerleşebiliyor kalp, dalak, ciğer, incesiyle kalınıyla dalak, beyin, mide? Fakat ona sorsan, ciğerin nedir desen, der ki demirci körüğüdür.”¹³⁷

Zarifoğlu tefekkür örnekleriyle çocuklara ve büyüklere Allah’ın ayetlerini tefekkür etmenin kapılarını açmaya çalışmıştır. Kur’an’da insan düşünmeye ve akletmeye davet edilmekte, düşünmeyi imanın mihengine yerleştirmektedir.¹³⁸ Zarifoğlu’nun bu benzeri ayetlerden hareketle tefekkürünü kurguladığı görülecektir.

¹³⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.21.

¹³⁶ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s. 31.

¹³⁷ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.37.

¹³⁸ Bkz. Câsiye Suresi 13. Ayet.

5.1.9. Tasavvuf

Tasavvuf Cahit Zarifoğlu'nun düşünce ve ruh dünyasını dolduran önemli köşe taşlarındandır. O bir mürid veya derviş edasıyla hayata bakmış, söylemden eyleme İslam'ın içsel boyutunu şair duyarlığıyla yaşamaya azmetmiştir. Seküler anlayışların iktidarı doldurduğu ve materyalist/pozitivist eğilimleri sesinin gürleştirdiği bir dönemde gençlik yıllarını yaşamış bir sanatçının, eserlerine manevi bir arayışın yansımaları anlaşılır bir durumdur. Dinin tüm görünümünün hayattan dışlanmaya çalışıldığı bir dönemde sanatçı çevresiyle beraber daha önce anlatılan refleksleri geliştirecek ve savunmaya çalışacaktır.

Zarifoğlu'nun yetişmesinde önemli etkileri olan Necip Fazıl'ın tasavvufa intisabı, Zarifoğlu'nun bir tasavvuf büyüğünün kızıyla izdivacı onun tasavvufa olan meylinin diğer izahları olarak sayılabilir.

Tasavvuf ilk sufilerin ortaya çıkmasıyla beraber özellikle İran ve Turan toplumlarının İslami anlayışlarını şekillendirmiş bir olgudur. Doğu toplumlarının dini anlayışlarını özellikle sufi hareketler oluşturmuştur. Ahmet Yesevi'den günümüze Türkistan ve Anadolu muhitlerinde de tasavvuf önemli bir doku olmuş, halkın dini/manevi gelişimlerinde önemli roller üstlenmiştir. Cumhuriyetle beraber iktidar erklerinin seküler politikalarının önündeki engel olarak gördükleri sufi hareketlerle hesaplaşmaya girişmeleri de halk tabanındaki etkilerini ortaya koymaları bakımından önemlidir. Şey Said'den Erbilli Esad Efendiye, tekkelerin kapatılıp etkinliklerinin yasaklanmasına kadar halkın gönlünü ve zihnini yaralayan bu gelişmeler dönemin İslami duyarlıklı isimlerini de etkilemiştir.

Cahit Zarifoğlu da bu açıdan değerlendirilebilir. Fakat bu başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olacağından bu bölümde sadece sanatçının çocuk hikâyelerindeki yer aldığı kadarıyla Tasavvufi unsurlar ele almaya çalışılacaktır.

Zarifoğlu tasavvufun ıstılahlarını daha çok Kuşların Dili adlı eserlerinde ele alır. Eser Attar'ın Mantık'at-Tayr adlı eserinin uyarlaması görünümündedir. Sanatçının kendisi de eserin girişinde bunu anlatır.

Ele aldığımız kavramları Zarifoğlu kendisinin de ifade ettiği gibi meyvenin içindeki öz gibi anlatmaya çalışır. Bu kavramlar aslında Attar'ın kavramlarıdır. Zarifoğlu'nun kaleminin değil fakat kabulünün söz konusu olduğu kavramlardır. Zarifoğlu bunları direk söylemez metnin içine yerleştirmiştir. Kavramların bir kısmı Müslüman hayatının normal yansımaları olduğu gibi, vahdet-i vücud, seyr-i sülûk gibi kavramlar tasavvufun felsefi altyapısını içermektedir.

5.1.9.1.Nefs

Çocuk hikâyelerinde nefis Kur'an'a ve tasavvuf literatürüne uygun olarak ele alınmıştır. Nefsin istekleri, nefisî terbiye, nefsin aşırı isteklerinin insanı düşüreceği tehlikeler ve nefsi terbiye etme uğraşı ele alınmıştır.

Kur'an'da nefis kavramı birçok anlamda kullanılmaktadır. İnsanın benliği anlamında kullanılan nefis arındırılması gereken bir husus olarak anlatılmaktadır. Benliğini arındıran kurtuluş bulmuş ama onu günahla örtüp saran ise yıkıma uğramıştır.

“İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlakî zaafarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını! Her kim [benliğini] arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir, onu [karanlığa] gömen ise hüsrandır.”¹³⁹

Kur'an'da nefsin kötü isteklerinin insanı felakete, cehennem sürükleyeceğinden bahsedilir. Bundan dolayı nefsi temizleyip arındırmak, aşırı isteklerinden uzak tutmak gerekmektedir. “Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştırmış kimse için, Şüphesiz cennet(onun) yegâne barınağıdır.”¹⁴⁰

Serçekuş'ta nefis, hikâye kahramanımızın içindeki ayartıcı dürtü olarak karşımıza çıkar. Nefsin burada Serçekuş'tan istediği daha fazla uyumasıdır. Uyku da beslenme gibi nefsin/insanın ihtiyacıdır. Burada tehlikeli olan ayartıcı benliğin aşırı istekleridir.

¹³⁹ Şems Suresi, 7-10 arası ayetler.

¹⁴⁰ Nâzi'ât Suresi 40 ve 41.ayetler.

“Uyku, Serçekuş ayağa kalktığı halde onun kanat altlarında gizleniyor. İçinde kedi gibi mırlıyor, dizlerine bir dermansızlık, yüreğine bir eziklik, kanatlarına bir ağırlık yolluyor.

Böylece tekrar yatabilir. Ama o zaman güneş doğacak, yiyecekler ısınmış ve ekşimiş olacak, çiğ taneleri bozulmuş, dalları kırışmış, diğer serçeler, hatta kurbağalar, toprağı süren inekler, hatta hatta karıncalar, çalışıp yorulmuş bile olacak.”¹⁴¹

Nefsin aşırı istekleri Serçekuş’u bir ikileme sürüklemektedir. Nefsin burada kanatların altına gizlenmiş kedi gibi olması sūfi literatüründeki nefsin hayvan şeklinde tasvirlerini hatırlatmaktadır.

Nefsin ayartıcı istekleri Motor Kuş’ta da karşımıza çıkar. Zarifoğlu burada çağın hız ve haz eksenli yaşayan nesline göndermede bulunmaktadır. Daha hızlı yaşama, her şeye yetişme isteğı nefsin mantığa bürünmüş istekleridir. Bu isteğı körükleyen ve yönlendiren ise yabancılardır. Yabancı şeytanın karşılığı olabileceğı gibi, Batının değerleri tüketen türedi ve gereksiz modern-teknolojik gereksinmelerinden olduğı düşünülebilir. Nefsin aşırı isteklerine kulak asmak benliğı tedavisi uzun sürecek bir hastalığa uğratacaktır.

“Yiyeceğini bulmakta, yuvasını görmekte çok zorluk çekmektedir. Kendisi motordan dolayı son derece rahatsızdı. Altı ayda 15 ay kadar yaşlanmıştır. Onu kuşlar hastanesinde tedavi altına alır, motorunu çıkarır, onu tekrar kırlangıçlaştırabilirsek belki hayatı kurtulur.

Uzun tartışmalardan sonra başkan şu şekilde açıkladı:

- Hemen bir cankurtaran çağırın..

Ve bu olayı bir bültenle bütün kırlangıçlara duyurun..

Düşmesinler yabancıların tuzaklarına.”¹⁴²

Motorlu Kuş’un diğer bir hikâyesi olan Tilki le Aslan’da, Aslan makamın rahatlık ve rehavetine kapılmış, yemek ve uykunun esiri olup görevlerini ihmal etmiştir. Zarifoğlu burada makamın bir insanı nasıl esir alabileceğini resmetmeye çalışmıştır. Makam-mevki tembellik ve atalet yerine dönüşürse makam sahiplerinin çok yemek ve çok uyumaktan akli melekelerini sağlıklı kullanamayacak duruma gelecektir.

¹⁴¹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.9-10.

¹⁴² Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.17.

“Ah kralım öyle bir yerde oturuyorsunuz ki, burada yağ bağlamadan, aptallaşmadan oturmak, gurura kapılıp Allah’ın güzel kullarını incitmek ne mümkün. Eh bunun da beynin yağlanması başka yok ki bir izahı.. Yok yok amma krallık odur ki bunu ne kendine diyeceksin ne de belli edeceksin başkasına.. Mazallah çok tehlikeli.

...

Vah vah dedi tilki, demek tahmin ettiğimden de fazla yağlanmış gergedanımız, korkarım aklınız..

- Ne dedin?

- Emin olun önemli değil, bir şeyler var mı havalarda..

- Evet, yanılmıyorsam su aygırları dolanıyor havada..

- Eğer bir aslan, daha saygıdeğer bir pir olmadan, çekilirse postuna, ha babam yer, ha babam uyursa ve bırakırsa ülkesini leş kargasına işte gözleri de böyle bozulur. Havada uçan kartalları su aygırı sanır.”¹⁴³

Motorlu Kuş’un bir diğer hikâyesi olan Kırmızı Gözlü Kara Yılan’da¹⁴⁴ Kara Yılan insanın azgınlaşıp bir zalime dönüşebilecek nefsinin temsili görünümündedir. Nefis kötülüğü emreder hatta kardeşi bile kardeşe düşman yapabilir. Kur’an-ı Kerim’de nefsin bu tabiatı birçok ayete konu olmuştur.

“(Yine de) Ben nefsimi temiz çıkaramam. Çünkü gerçekten nefis, -Rabbimin kendisini esirgediği dışındavar gücüyle kötülüğü emredendir. Şüphesiz, benim Rabbim, bağışlayandır, esirgeyendir.”¹⁴⁵

“Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi (tahrik edip zevkli göstererek) kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü, bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu.”¹⁴⁶

Bununla birlikte nefsinin temizleyen felah bulmuştur: “Doğrusu, temizlenip arınan felah bulmuştur.”¹⁴⁷ Temizleyip arınan nefis tatmin bulmuş olarak Rabbine döner ve Allah’ın kullarının arasına katılarak cennete girer: “Ey mutmain (tatmin bulmuş) nefis(insan), Rabbine, hoşnut edici ve hoşnut edilmiş olarak dön. Artık kullarımın arasına gir. Ve cennetime gir.”¹⁴⁸

¹⁴³ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.40. ve 42.sayfalar.

¹⁴⁴ Bkz. Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.55.

¹⁴⁵ Yûsuf Suresi 53. Ayet.

¹⁴⁶ Mâide Suresi 30. Ayet.

¹⁴⁷ A’lâ Suresi 14. Ayet.

¹⁴⁸ Fecr Suresi 27-30. Ayetler

Zarifoğlu çocuk hikâyelerinde nefsin terbiyesinin meşakkatli bir yol olduğunu anlatır.

“Ona gidelim ama bu zorlu bir yoldur. Arada nice denizler nice ovalar var.
Yola çıkmak için arslan olmak gerek. Tüm zorluklara katlanmak gerek.”¹⁴⁹

İnsanın bu zor yolculuğa göğüs gerebilmesi için birçok şeyden vaz geçmesi gerekecektir.

“Biz kendimizden de ihsanlardan da vazgeçmedikçe menzile varamayız.”¹⁵⁰

Zarifoğlu nefsi terbiye etmenin yolunu da göstermektedir. Her şeyden önce insan ilim elde etmeli ve ibret nazarıyla hayatı tefekkür etmelidir. Nefsin tüm isteklerine ve karşı çıkmalarına rağmen seyr-i sülûkunda ısrarcı olmalıdır.

“Biri seni yalancıktan övse, nefsin böbürlenir, başını kaldırır.

Bu yüzden onun iflah olması mümkün değildir. Sen onu dizginleyip hükmün altına alamazsın.

Üstelik cahilsin, bilgisizsin. Bu halinde onu nasıl alt edeceksin.

İşin çok zor.

Üstelik bu köpeğin dünyada sayısız kuralları var. Böyle bir bela ile nasıl baş edeceksin.

Bir mezarıcı varmış. Ömrü boyunca mezar kazarmış.

Bir gün demiş ki:

Çok mezar kazdım. Çok kimseler gömdüm. Bu yaptıklarımı azgın nefsim gördü de kendi ölmedi. İbret almadı.

İşte nefis böyledir.

O ne ibret alır, ne yola gelir.

Sen ona rağmen bu yolumuzda ısrar ediyor musun etmiyor musun?

İşte bütün mesele burada.

Bakalım bu sınavı nasıl vereceksin.”¹⁵¹

¹⁴⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.23.

¹⁵⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.39.

¹⁵¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.43-44.

5.1.9.2.Dünya Malı / Dünyevileşme

Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının geçici bir menzil, bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu¹⁵² vurgusu dikkat çekmektedir. Dünya hayatını tercih edip ahireti unutanlarınsa cezalandırılacağı¹⁵³ ifade edilmektedir.

Kuşların Dili'ndeki bir diyalogda dünyadaki geçici zevklerin peşinden koşup, sahte ilahlara kulluk yapma eğiliminde olanlardan bahsedilerek Allah'ın eşsiz ve benzersiz olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Dünyanın sözde padişahlarına bağlanıp kalmanın insanı ateşe¹⁵⁴ götüreceği mesajı verilir.

“Simurg'u rüyada görmeyi bile tenezzül etmem, demiş. Neden bir padişahın eline konmak dururken Simurg'a koşayım? Üstelik yola devam etmeye takatim yok. Ben yola devam etmeyecek, geri döneceğim.

Bunun üzerine Hühüd onu geçici bir arzuya tutulmuş olmakla suçlamış.

-Simurg'dan başka padişah yoktur demiş. Her tarafta padişah adında kimseler var ama neye yarar.. Padişah dediğinin bir eşi benzeri olmamalı. Varsa bir benzeri ne işe yarar. Simurg'un yanında onlar bir hiçtir. Dünya padişahı bir ateşe benzer Ondan uzak olmak akıllıca olur.”¹⁵⁵

Dünya hayatı tüm çekiciliğiyle Allah'a doğru yürüyüşünü gerçekleştiren kulun önüne serilmektedir. Fakat ölüm, dünyanın tüm saraylarını anlamsız kılmaktadır.

“Hühüd ona da gerekli cevabı verdi.

-Şu dünyada bir köşk edinmişsin. Meğer orası cennet olsa neye yarar. Azrail gelip yakana yapışacak ve seni oradan ayıracak değil mi?

Eğer ölüm olmasaydı sözünü ettiğin yerde yaşardın ama ne çare ki ölüm var. Orayı sana bırakmazlar.”¹⁵⁶

Dünyaya hırsıyla bağlananların akıbeti birtakım bela ve musibetlere uğramak olacaktır. Zarifoğlu bunu Ağaçkakanlar'ın temasına yerleştirmiştir. Sanatçının

¹⁵² Bkz. En'âm Suresi 32. Ayet, Ankebût Suresi 64. Ayet.

¹⁵³ Bkz. Câsiye Suresi 35. Ayet.

¹⁵⁴ Bkz. İsrâ Suresi 22. Ayet.

¹⁵⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.29.

¹⁵⁶ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.46.

verdiği mesaj açıktır: “Şüphe yok ki insan; hırslı ve açgözlü yaratılmıştır.”¹⁵⁷ Adı gibi şükreden bir kul olması gereken Şakir amca hırslarını ve günahlarının cezasını bu dünyada çekmeye başlar.

“Hiç kimsenin duymadığı bir sesle gözlerini elindeki kuşa dikmiş:

– Hırslarım ve günahlarım. Hırslarım ve günahlarım. Hırslarım ve günahlarım diye mırıldanıyor, için için inliyordu.”¹⁵⁸

Dünya sevgisi insanı kuşatınca ailesini bile görmez olur. Araçlar amaç haline gelmeye başlayınca Allah da insanı tercihiyle baş başa bırakır.

“Fakat nasıl oluyor da onca yer varken gelip Şakir Amcanın cevizliğine musallat oluyor ve adamı hasta edecek kadar tahribat yapıyordu.

Acaba, Şakir Amca bu bahçeyi dünyada her şeyden, çocuklarından bile ve karısından bile ve karısından bile çok sevmenin cezasını görüyor olmasın?”¹⁵⁹

Zarifoğlu Hüdhüd’ün dilinden dünyadan geçmek gerektiğini anlatır. Bir Mürşid-i Kamil karakterinde geleceğin büyüklerine dünyaya çok değer vermemek gerektiğini anlatamaya çalışmaktadır.

“Hüdhüd dedi ki:

Ey gafil, bu dünyanın kederi de sevinci de bir yel gibi geçip gider. Ömür bitince, sanki hiç yaşamamış gibi olursun geriye hiçbir şey kalmaz. Madem dünya durmuyor geçip gidiyor sende ondan geç. Ona öyle bakıp durma.”¹⁶⁰

Dünyanın bu kadar zenginliği, malı mülkü içerisinde Allah’ı unutmayan salih kullar da bulunmaktadır. Onlar dünyanın zenginliğini hayırlı işlere harcamakta, insan yetiştirmektedir. Sanatçı bu mesajı Küçük Şehzade’deki Şeyh Abdulkadir karakterine vermektedir. Sanatçının bu tercihi tasavvufa olan meyliyle alakalı olabileceği gibi kurumsallaşan tasavvufi yapılanmalara, olması gerekenin bu olduğu mesajı olarak da değerlendirilebilir.

¹⁵⁷ Me’âric Suresi 19. Ayet.

¹⁵⁸ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.110.

¹⁵⁹ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.105.

¹⁶⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.50.

“Sonunda padişah onun ayağına geldi ve yükler dolusu altın, gümüş ve kumaşı da hediye olarak getirdi.

Herkes Şeyh Abdulkadir’in bu kadar zenginlik içerisinde Allah’ın utanacağını, bu paralarla bir saray yaptırıp içini cariyelerle dolduracağını zannetti.

Ama böyle sananların hepsi yanılmıştı.

Şeyh Abdulkadir kendi gösterişsiz evinde kalmaya devam etti. Ama evinin yanındaki çok büyük bir araziye satın aldı. Buraya önce cami, sonra da bir tekke inşa ettirdi. Bununla da kalmadı: bir hastane, bir medrese, bir de imarethane yaptırdı.”¹⁶¹

5.1.9.3. Kanaat

Zarifoğlu’nun küçük şeylerle mutlu olmasını bilen büyük insanların hikâyelerini anlatmaya çalışmıştır. Gönlü zengin bu insanlar kanaatle şükür arası bir hayatın huzurunu yaşarlar.

“Senin ne dileğin var diye birden sormuş ciddi, kalın bir sesle.

-Sağlığımı dilerim, hiçbir maruzatım yoktur.

-Hele söyle bakalım, söyle ihtiyar, ne derdin, ne ihtiyacın var?

-Hiç bir derdim, hiç bir ihtiyacım yok benim. Geldim ki...

-Geldin ki bir şey istemeye.

-Geldim ki hiç bir şey istememeye.

-Bu nasıl bir kelam

-Bakıyorum, ihtiyaç sahipleri, gerçek ihtiyaç sahipleri burada. Benim bir dileğim olsaydı derdim ki onu da bunlara ver.”¹⁶²

Müslümanların kanaatte ve tasarrufta ölçülerinin sınırını Hz. Muhammed çizmiştir. “Hz. Peygamber (asm) Sa’d’e uğradı. Sa’d bu esnada abdest alıyordu. Resûlullah (asm), (onun suyu aşırı kullandığını görünce); "Bu israf nedir?" diye sordu. Sa’d de, "Abdestte de israf olur mu?" dediğinde Hz. Peygamber (asm) de “Evet, hatta akmakta olan bir nehirde abdest alsan bile...” şeklinde cevap verdi.”¹⁶³

Allah’ın nimetleri sonsuzdur fakat bu nimetlerde tüm insanların hakkı vardır. Bundan dolayı insanın tüketiminde ölçü ihtiyaç olmalıdır. Kanaat tükenmez bir hazinedir Zarifoğlu Ağaçkakanlar’da bu mesajı verir.

¹⁶¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.75.

¹⁶² Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.61.

¹⁶³ Tirmizî, Zühd 47.

" Nimetler sonsuzdur.

Fakat onlarda herkesin hakkı var.

Bütün diğer kuşların ve hayvanların ve insanların da hakkı var.

Ye, ama ihtiyacın kadar.

Bir lokma badem için badem kırma.

Ağaçları üzme, hırpalama.

Cevizleri fıstıkları ve bademleri hışımla kaçıp kaçır gibi, hırsızlık yapar gibi değil, sevgiyle kopar, öp başına koy, merhametle del, şükürle ye, açgözlü olma. Bahçeleri talan etme. Yoksa babalık hakkım ve ananın analık hakkı sana haram olur."¹⁶⁴

5.1.9.4. Beşeri / İlahi Aşk

Beşeri sevgiler Hüdhüd'e göre bulanık sularda dolaşan kuşların işine benzer. Bu aşk bir gün sona erer ve surete mahkûm bir aşktır. Hüdhüd böyle bir aşkın hikâyesini sabırla dinler ve asıl aşk güzelliği bâki olana doğru yapılan yolculuğun sonunda elde edilecektir.

"Bir başkası ise bir sevgiliye bağlanmış.

Başlamış onu övmeye. Ona nasıl kul köle olduğunu anlatıp, ondan vazgeçemeyeceğini anlatmaya çalışmış.

Hüdhüd onun uzayıp giden sözlerini sabırla dinler. Sonunda,

-Ey başından tırnağına kadar çamurlu bulanık sulara dalmış olan kuş dedi. Sözüünü ettiğin aşk bir gün sona erer. Sen aşka âşık olacağına bir surete âşık olmuşsun. Bir gün solup yok olacak bir şey bu. Bunda nasıl bir güzellik buldun ki kapıldın. Asıl güzellik öyle bir âlemdir ki işte biz ona doğru yol almaktayız. Onun güzelliği bakidir. Devamlıdır. Geçici değildir."¹⁶⁵

Hüdhüd aşk davası güdenlerin samimiyetlerini bedel ödeme pahasına göstermelerini ister. Anlattığı hikâyenin sonunda;

"Başı, sevgilisinden daha değerli olanın aşk davasına kapılması ayıptır. Ve günahdır."¹⁶⁶

¹⁶⁴ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.31.

¹⁶⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.46-47.

¹⁶⁶ Bkz. Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.42.

Gerçek aşkı elde etmenin yolu insanlardan ve ihsanlardan vazgeçmekle olacaktır. Bu uğurda yol alırken deli diyenler çıkacaktır fakat onların hali içler acıdır.

“Şu halimizi farz et ki bir hatadır. Yaşarken nice hatalar işliyoruz. Bir tane fazla olsun ne çıkar..

Sen gönlünü Simurg’a erişmenin isteğiyle doldur. Bu sevgiyle dolarsan, her neye baksan onu öyle görürsün.

Biri de çıkar da: ”Sen deli misin? Bu boş bir sevdadır” derse, sen onların haline bir bak. Ne haldeler?

Biz kendimizden de ihsanlardan da vazgeçmedikçe menzile varamayız.”¹⁶⁷

İnsanın insana olan sevgisinin kaynağı Allah olduktan sonra bir mahzuru yoktur. Hz. Muhammed de "Bir kimse din kardeşini sevdiği zaman kendisini sevdiğini ona bildirsin."¹⁶⁸ hadisinde böyle bir sevgiden bahsetmektedir.

Küçük Şehzade’de karşımıza çıkan sevgi de Allah merkezli bir sevgidir ve sanatçı yukarıdaki hadis çerçevesinde hareket eder.

“Padişahla şeyh güzel güzel sohbet etmeye başladılar.

Şeyh içinden şöyle diyordu:

- Yarabbi, bu padişah da senin kullarında bir kuldür. Ben onu padişah olduğu için değil senim rızan için severim. Onun fakirhaneyi ziyaretinden dolayı kalbime gurur getirme.”¹⁶⁹

5.1.9.5. Mürşid / Mürid

Cahit Zarifoğlu tasavvufun merkezi kavramlarından mürşid-mürid ilişkisini Kuşların Dili ve Küçük Şehzade’de anlatmaktadır. Kuşların Dili’nde Hüdhdü kuşlardan Simurg’a giden yolda kendisine yoldaş olmalarını istemiştir.

“Hakk sırlarının sahibi Hüdhdü de bu topluluk içindeydi.

Başına hakikat tacını giymiş olarak onlara şöyle dedi:

...

Süleyman’la yoldaş oldum. Bunu iyi dinleyin de iyi anlayın. Neticede padişahımızı tanıdım. Ama şimdi onun yanına yalnız gidemem. Bana yoldaş olunda beraber gidelim. Sizi de ona götürüyüm.

¹⁶⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.39.

¹⁶⁸ Ebû Davud, **Edeb** 112-113.

¹⁶⁹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.92.

Padişahımızın ismi Simurg'dur. Kuşların padişahı odur.

O bize yakındır ama biz ona uzağız.”¹⁷⁰

Simurg’a hayran kalan kuşlar, O’na ulaşmak için Hz. Süleyman’ın hikmet tedrisinden geçen Hühüd’den kendilerine rehberlik yapmasını isterler. Hak sırlarına sahip Hühüd Allah’a giden yolda mürşid olmayı kabul eder ve yola çıkarlar.

“Bunları dedikten sonra Hühüd başladı Padişah Simurg’u övmeye.

Onu o kadar güzel anlattı ki bütün kuşlar hayran kaldılar. Her biri ona kavuşmaya can attılar.

Kararlarını Hühüd’e bildirdiler.

Haydi sen başkanımız ol yola koyulalım dediler.

Hazırlıklarını yapıp Hühüd’ün etrafında toplandılar.”¹⁷¹

Yol çetin ve meşakkatlerle doludur. Müritlerin mürşidin gönlünden dökülecek nağmelere ihtiyacı vardır. Mürşidin gönüllere ferahlık sunan sohbetiyle kendilerinden geçerler ve kumrular gibi nağmeye başlarlar. Sanatçının bu tasviri tarikatlardaki zikir meclislerini andırmaktadır.

“Dediler ki:

-Biz bu yolun hakkından gelmeye çalışıyoruz ama işimiz gittikçe zorlaşıyor. Sense bu âlemleri epey gezip dolaştın, biliyorsun. Biz bu halimizle padişahın huzuruna gidemeyiz. Her şeyin bir edebi erkânı olmalı. İçimiz böyle kasvetli ve korku içindeyken huzuruna nasıl çikalım. Sen bize anlat, öğret de içimiz açılsın. Ruhumuz neşe bulsun da yol bu kadar zor gelmesin.

Bunun üzerine Hühüd kürsüye çıktı.

Taçlı başıyla gönüllere adeta ferahlık sundu. Onu görenler mutlu oldular.

Kuşlar yüz binlerce saf tutup onun ağzının içine baktılar. Konuşmasını dinlemeye başladılar.

Ama ondan önce bülbülle kumru gelip öyle bir nağmeye başladılar ki, kalabalık arasına bir gulgule düştü. Herkes kendinden geçti.”¹⁷²

¹⁷⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.21-22.

¹⁷¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.23.

¹⁷² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.37.

Fakat Allah'a giden yolda nefsin ve şeytanın tuzakaları müritleri daima tehdit eder. He defasında Hüdhüd'e/mürşide gelirler ve mürşid onları bazı misallerle irşad etmeye çalışır.¹⁷³

Zarifoğlu bundan sonra mürüdün eğitiminde bir başka boyutu daha dile getirmektedir. İnsanın manevi mertebeleri kat etmesinde ibadet ve dua önemlidir ama bunlar tek başına yeterli değildir. Bu mesafeleri kat etmede, tasavvuf kültüründe de örneklerini görebileceğimiz, mülkün sultanı olduğu halde Allah'a kulluğunda bir değişme olmayan hal ehli bir Mürşid-i Kâmil'in nazar etmesi-bakması önemli bir husuttur.

“Bu makamı ben ne altınla ne de gümüşle elde ettim. Hazreti Süleyman'ın bana tek bir bakışıyla bu makama eriştim. Bu makam ne ibadetle elde edilir ne de duayla. Ama ibadetsiz duasız da olmaz. Kim derse ki ibadete lüzum yok, hata eder. Ona lanet okunur. Sende ibadete güvenme. Ama ibadeti de asla bırakma. Ömrünü ibadetle geçir de Hazreti Süleyman sana da bir baksın..

Onun tarafında bir beğenildi mi artık gerisini ben de tarif edemem, anlatamam..

Herkesten ileri geçer, yücelirsin.”¹⁷⁴

Teorik zeminde müşid-mürid ilişkisini Kuşların Dili'nde anlatan sanatçı pratik örneklerini de Küçük Şehzade de ortaya koymaya çalışır. Şeyh Abdulkadir hüviyetindeki Mürşid-i Kâmil, müritlerinin irşadı için tekkeler, medreseler kurarak sistematik bir eğitim verir. Bu çabası sonuç verir ve talebelerinin sayısı akın akın artar. Mürşid bunu yaparken artan zenginlik karşısında duruşunu bozmamış, eğitim kurumlarının sayısını artırarak irşad vazifesini genişletmiştir.

“Gün geçtikçe bu evin etrafında Şeyh Abdulkadir'in müritleri tarafından yapılmış yüzlerce hatta binlerce ev yer aldı. Müridleri onun etrafına toplanıyorlardı.

Başka kentlerden, köylerden, hatta başka memleketlerden onu ziyarete gelenler, geldikleri yeri unutup, orada ev yapıyorlardı. Ama bu evlerden hiç birinin çatısı Şeyh Abdulkadir'in evinin çatısından yüksek değildi.”¹⁷⁵

¹⁷³ Bkz. Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.39-69.

¹⁷⁴ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.38.

¹⁷⁵ Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.72.

Sanatçı hikâyenin sonunda kurumsallaşan tasavvufî yapılara¹⁷⁶ ve kişi merkezli oluşumlara bir eleştiri yapmaktadır. Asıl gayenin Allah olduğunu insanların şahsa değil İslam'a geldiklerini vurgular.

“Padişah:

- Ziyaretçilerinle nicesin? diye sordu.

- Padişahım, onlar da Allah'ın bir emanetidir. Onlar bize değil İslam'a gelirler. Gayeleri ben değilim Allah'tır. Eğer ben olaydım o kadar zaman etrafımızda eğlenmezlerdi.”¹⁷⁷

5.1.9.6. Korku-Umut

İslam anlayışında mümin kul Rabbi karşısında korkuyla umut arasında durmaktadır. Tasavvuf literatüründe de Havf ve Reça denilen bu hususta Hz. Muhammed'den nakledilen bir hadiste;

“ Hz. Peygamber (a.s.m), ölüm döşeginde olan bir genci ziyaret etti ve ona “Kendini nasıl buluyorsun?” diye sordu. O da “Ey Allah'ın Resulü! Vallahi, ben Allah'ın rahmetini ümit ediyorum, ama günahlarımdan da korkuyorum.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.m), "Böyle bir konumda olan bir kulun kalbinde bu iki husus birlikte yer almışsa, muhakkak ki Allah, ona ümit ettiği şeyi verir, korktuğu şeyden de emin kılar.” buyurdu.”¹⁷⁸

Allah'ın merhametine nail olmak için korku ve ümit arasında bulunmanın önemini anlatır.

Cahit Zarifoğlu çocuk hikâyelerinde dikkat çektiği hususlardan biri de budur. Günahlarında dolayı Allah'ın huzuruna gidecek yüzü olmadığını söyleyen bir müride Hüdhüd, tövbe etmesini salık verir.

“Ben dedi çok günahkârim. Bu halimle ne hakla, ne yüzle padişahın kapısına varayım.

Hüdhüd,

Ey ahlaksız, ey gafil dedi. Ondan ümit kesersen sonun felakettir. Daima Simurg'un lütfunu dile.

¹⁷⁶ Bu hususu bir başka eserde daha görmekteyiz. Bkz. Mustafa Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer. Dergâh Yayınları.**

¹⁷⁷ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.92.

¹⁷⁸ Tirmizî, **Cenaiz**, 11; İbn Mace, **Zühd**, 31.

Az bir zorlukla karşılaşır da hemen kalkanını atarsan tez zamanda helak olursun. Bil ki Allah tövbe edenleri sever. Eğer Allah tövbe edenleri kabul etmeseydi ona bunca nimetleri yollar durur muydu?”¹⁷⁹

Mümin bir kul günah işlediye tövbe etmeli, daima yüzünü Allah’a dönmelidir.

“Günah işlediysen tövbe et. Tövbe kapısı daima açık. Kim gitmiş de kapalı bulmuş? Eğer tövbe kapısına doğrulukla yönelirsen yüzlerce lütuf, yüzlerce ihsanla karşılaşsın.”¹⁸⁰

Kur’an-ı Kerim’de de günah işleyen kulların ümitsizliğe kapılmadan Allah’a yönelmeleri istenmektedir.

“De ki: 'Ey kendi aleyhlerinde olmak üzere ölçüyü aşan kullarım. Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, esirgeyendir.’”¹⁸¹

Allah’ın rahmetinden umut kesenlerin de kâfirler olduğu vurgulanarak inananlar uyarılmıştır.

“Oğullarım, gidin de Yusuf ile kardeşinden (etrafılı bir araştırma yapıp) bir haber getirin ve Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez.”¹⁸²

5.1.9.7. Gayret

Zarifoglu’nun çocuk hikâyelerinde geçen bir diğer tasavvufi kavram da ‘Gayret’dir. Gayret tasavvufi bir kavram olarak kıskanma¹⁸³ anlamında olsa da Zarifoglu Türkçe karşılığıyla çaba, çalışkanlık anlamlarında kullanmıştır.

Kur’an’da Allah yolunda üstün çaba gösterenlerin mertebelerinin yükseltildiğinden bahsetmektedir. “..Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yükseltmiştir...”¹⁸⁴

Ayrıca üstün çaba gösterenlere ebedi saadet müjdelenmektedir.

¹⁷⁹ Zarifoglu, **Kuşların Dili**, s.39.

¹⁸⁰ Zarifoglu, **Kuşların Dili**, s.40.

¹⁸¹ Zümer Suresi 53. Ayet.

¹⁸² Yûsuf Suresi 87. Ayet.

¹⁸³ Bkz. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. **Tasavvufun Dili 3, Mavi Yayıncılık**, İstanbul 2007, s. 49.

¹⁸⁴ Nisâ Suresi 95. Ayet.

“Siz ey imana ermiş olanlar! [Hem bu dünyada hem de öteki dünyada] şiddetli bir azaptan sizi koruyacak bir alışveriş göstereyim mi size? Allah'a ve Peygamberi'ne inanır ve Allah yolunda malınız ve canınızla gayret gösterirsiniz: bu sizin kendi iyiliğinizdir; keşke bilseydiniz. [Eğer böyle yaparsanız,] Allah günahlarınızı bağışlayacak ve sizi [öteki dünyada] içinden ırmaklar akan bahçelere ve bu sonsuz mutluluk bahçelerindeki güzel köşklere koyacaktır: bu büyük bir mazhariyettir!”¹⁸⁵

Hüdhüd'de her ne elde edilirse gayretle elde edileceğini söyleyerek, Allah'a ulaşmadaki gösterilmesi gereken üstün çabaya dikkat çeker.

“Bir başkası Hakk yolunda gayretli olmanın esrarından sordu.

Hüdhüd ona şöyle dedi:

-Her ne varsa gayretle elde edilir.

Kimin sağlam bir gayreti varsa, ne ararsa ortaya çıkar, ne ararsa bulur.

Kimde Allah gayretinden bir zerre bulunsa, güneş elinin altına gelir, ondan yüce olur.¹⁸⁶

5.1.9.8. Sekr Hali

Sekr hali tasavvuf geleneğinde manevi sarhoşluk¹⁸⁷ olarak açıklanır. Sekr halinde sâlikin yaptığı ve söylediğinin farkına varamayacak derecede bir kendinden geçmesi sözkonusudur. Sekr halinde söylenen sözlerden bir kısmı dinin hükümlerine aykırı olabilir veya öyle zannedilir. Fakat tasavvuf âlimleri bu sözlerin zahiri hükümlere aykırı düşmeyen bir tarafı olduğunu iddia ederler. Bu hallerinde âşıklar, söyledikleri sözlerden dolayı kınanmazlar.¹⁸⁸

Kuşları Dili'nde böyle bir halin hükmü sorulur Hüdhüd'e. Hüdhüd edep dairesinden çıkılmadığı müddetçe aşkın zoruyla oluşan bu halin küstahlık olmadığını, olsa bile Simur'un hoşuna gideceğini ifade eder.

“Bir başka kuş da demiş ki:

Ey yolumuzu bize gösteren Hüdhüd, acaba o kapıda küstahlık yapsa, bir belaya uğrar mı?

Bir sırrı da aç da tereddüdüm var, dağılsın.

Hüdhüd ona dedi ki:

¹⁸⁵ Saff Suresi 110-11 ve 12. Ayetler.

¹⁸⁶ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.54.

¹⁸⁷ Süleyman Uludağ, Prof. Dr. *Tasavvufun Dili 2, Mavi Yayıncılık*, İstanbul 2007, s.124.

¹⁸⁸ Uludağ, *Tasavvufun Dili 2*, s.128.

Eğer sen onun sırlarına sahipten küstahlık da etsen olur etmesen de olur. Önemli olan sırra sahip olmaktır. Şimdi buraya dikkat et ki sırra vakıf oldun mu küstahlığın zerresini etmezsin. Zaten edemez.

Sevgi olunca, edep de olur. Edep olunca Edep olunca küstahlık kalmaz ki..

Ama uzak kalırsan sevgi de kalmaz. Azalır. O azaldıkça da küstahlık edersin.

Bazen sevginin fazlalığından, aşkın zoruyla bir durum olur, küstahlık gibi görünür ama değildir. Olsa bile hoş gider, affolur.”¹⁸⁹

5.1.9.9. Seyr-i Sülûk

Seyr-i Sülûk, Allah’a giden yolda sâlikin/müridin yolculuğunun adıdır. Nefsi tezkiye ve ruhu takviye yoludur. Tasavvufa intisab eden ve sâlik olmaya kabul edilenlerin başladığı uzun soluklu bir eğitim sürecidir. Tasavvufi hareketlerde değişik uygulamaları olmakla birlikte az yemek, az uyumak ve çokça zikretmekle başlayan bu süreçte manevi haller kendisinde sadır olmaya başlayan sâlik bir üst eğitim aşamasına geçirilir. Gittikçe ağırlaşan bu manevi eğitime herkes güç yetiremez. Bundan dolayı mürşid her talep edeni sâlik olmaya kabul etmez. Kişinin istidadı ve nefis karşısındaki durumu belirleyicidir.

Kuşların Dili başlı başına bir seyr-i sülûk hikâyesidir. Mürşid-i Kamil görünümündeki Hüdühüd’ün rehberliğinde kuşlar uzun bir yolculuğa çıkarlar. Fakat yol tahminlerin ötesinde zorluklarla doludur.

“İçlerinden bir,

-Nerede bu padişah diye sormuş

Hüdühüd anlatmış:

Meğer padişah Simurg öyle kolay varılır bir yerde değil. Bu padişah binlerce nur ve zorluk perdelerinin arkasında. Ona erişmek için bunların tümünü tek tek aşmak gerekir.

Bunu duyunca her bir kuş bir mazeret ortaya atıp geri kalmak istemiş. Ama Hüdühüd her birine çok güzel, çok mantıklı cevaplar vermiş. Hepsini razı etmiş.

Ve yola koyulmuşlar.

Yola koyulmuşlar ama yolculuk zor mu zor.. Kimsede takat kalmamış.

Kimi ayılmış kimi bayılmış. Kimi yıkılmış, kimi kaçmış.

İşler böyle zorlaşınca her biri yine bir özür sıralayıp geri dönmek istemiş.

Ama Hüdühüd onları yine razı etmiş. Padişaha eriştikleri zaman elde edecekleri zaman elde edecekleri zenginlikleri bir bir sıralamış.

¹⁸⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.60-61.

Şunun şurasında demiş yedi vadi kaldı. Bunları da aştık mı padişahımızın yanına vardık demektir.

Bu yedi vadinin de yedi adı varmış.

Bu isimleri duyunca anlarsın ki bunlar sadece yürüyerek, uçarak geçilen vadiler değil.

Düşünceyle, duygularla, yürekle geçilmesi gerek.”¹⁹⁰

Yolculuk bin bir meşakkatle, nefsin ve şeytanın tuzaklarına rağmen devam etmekte fakat yolculuğun her aşamasında sâlikler türlü mazeretler ve sorularla Hüdhüd’ün/Mürşidin karşısına gelmekte, mürşid de onlara bazı açıklamalar yapıp irşad etmekte ve yolculuğu tamamlarına yardımcı olmaktadır. Allah’a ulaşmada son bir aşama kalmıştır önlerinde yedi vadi vardır ve bu yedi vadinin sonunda Simurg’a ulaşılacaktır.

“Şimdi size bu yedi vadiyi sayayım da kendinizi bir ölçün.

İşin başında istek vadisi gelir.

Ondan sonra bir ucu bucağı olmayan, hesaba kitaba sığmayan bir aşk vadisi.

Üçüncü vadi bilgi vadisidir ve dördüncü vadi istiğna vadisidir.

Beşinci ise tertemiz tevhit vasisi.

Ondan sonra gelen ise sarplığı ile ünlü ve her tarafı korkunç hayret vadisi.

Yedinci vadi ise yokluk vadisidir. Allah seni kendine çeker.

Çekti miydi de artık sen bir zerre olsun okyanus kesilirsin.”¹⁹¹

Tüm vadiler aşılır, nefsin isteklerine gem vurulur, şeytanın tuzaklarından kurtulunur. Varılan yerde otuz kuş kalır. Binlerce kuştan/insandan sadece otuz kuş. Simurg’da zaten otuz kuş demekmiş, anlamışlar ki varılan makam vahdet makamıymış.

5.1.9.10. Vahdet-i Vücut

Vahdet-i Vücut Kuşların Dili adlı hikâyenin ana eksenini oluşturur. Simurg ile sembolize edilen Yüce Yaratıcıya ulaşmanın yolculuğu sonunda perde kalkar ve

¹⁹⁰ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.8-9.

¹⁹¹ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.68-69.

Simurg'un aslında kendileri olduğunu anlarlar. Si-murg zaten Farsça otuz kuş demektir ve kuşlar/sâlikler varlığın tüm mertebelerini geçerek bu mertebeye ermişlerdir.

Sanatçı hikâyenin önceki diyaloglarında tecelli bahsini açarak bunun ipuçlarını vermiştir. Fakat mertebelerden sabırla geçenler bu sırra vakıf olur. Mürşid-i Kâmil bu tecellilerden Yüce Yaratıcının görülmesini ister fakat gölge olarak adlandırdığı bu görüntülerde takılıp kalınmamasını gölgenin sahibine doğru yolculuğa devam edilmesini ister.

“Ona bakar ve kendini seyredersi. Böylece aksi aynaya vurur herkes de bu aynaya bakarak mutlu olurdu.

Sevgilinin yüzünü seviyorsan, bil ki gönül ona bir aynadır.

Canını ayna yap da onun güzelliğini seyret.

Senin padişahın ululuk köşkündendir.

Padişahını gönlünde bul, orda gör. Âlemi, kâinatı bir minik zerrede seyret.

Simurg'u da öyle bil.

Gölge ve asıl. Bunlar birbirinden ayrılmaz. Birine takat getiremez bakamazsın, ötekine belki gücün yeter.

Fakat onun aksine bakıp da orada kalıp kaybolma. Daima o gölgenin sahibine doğru gayret et.”¹⁹²

Gölgede kalmayıp yola revan olanlar, menzile varmıştır. Yüce mertebelere ulaşan bu sâlikler/müridler için şimdi Simurg'u görmenin mutluluğunu tatmak kalmıştır. Perde kalkar fakat gördükleri kendilerinden başkası değildir. Aslında olmayan kendileriydi, var olan tek Simurg'tu.

“İşte oradaki kuşların hepsi de o pervane gibi Simurg'un Aşkıyla eridiler.

Sabredip beklediler.

Nice sonra bir müjdecî geldi ve ardaki perdeleri açtı da içeri girdiler.

Hepsini Simurg'a yakın olan tahtlarına oturtular.

...

Simurg belirdi. Bir de baktılar ki Simurg kendilerinden ibaret.

Hiç şüpheleri yok. Başları döndü, şaşırıp kaldılar.

Ne olduğunu bir türlü kavrayamadılar. Kendilerine bakınca da baktılar ki kendileri yok sadece Simurg var.”¹⁹³

¹⁹² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.34.

¹⁹³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.88-92.

5.2. İSLÂM'IN İBADET HAYATI ve SOSYAL HAYAT EKSENLİ GÖRÜNÜMLERİ

5.2.1. Besmele / Kelime-i Tevhid

Kur'an-ı Kerim'in ilk inen ayetlerinde "Yaratan Rabbinin adıyla oku."¹⁹⁴ emri ve daha sonra inen ayetlerde peygamberlerin başladığı işin başına besmeleyi yerleştirdiği örneklerin¹⁹⁵ verilmesi, Müslümanların başlayacakları her işin başına besmeleyi yerleştirmişleri gereğini ortaya koymuştur. Hz. Muhammed'in söz ve uygulamalarında da bunun örneklerini görmekteyiz.

Hz. Muhammed "Besmele ile başlanmayan her iş bereketsiz ve neticesiz kalmaya mahkûmdur."¹⁹⁶ buyurmuş, bismelenin Müslüman hayatı için önemini ortaya koymuştur. Bir başka hadiste Allah Resulü su içerken Allah'ın adının anılması gerektiğini ifade etmektedir. "Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamd edin."¹⁹⁷

Cahit Zarifoğlu'nun karakterleri de yapacakları her işe besmele ile başlar.

"Bakırlar ateşi yavaş yavaş alır ve içindeki nimetlere yavaş yavaş emdirir. Lezzet bu yavaşlıktan nazlanır. Böylece mesela tarhananın içindeki yoğurdun, tahılın, tuzun, yağın ve kendisine sarf edilmiş emeğin hiç birini zayi etmeden bir bir ortaya çıkarır ve onları birbirine katarak çoğaltır. Ama yine de çorbanın başındaki gelin, besmele ile başladığı işi dikkatle yürütmek zorundadır."¹⁹⁸

Yürekdede'de ihtiyacı olmasına rağmen, Allah'ın merhametinin yansıması gereği kendisine gönderdiğini düşündüğü misafirlerine Allah'ın adını anarak deveciğini keser. Yürekdede Allah'ın merhametine teşekkür olarak tüm varlığını Allah adıyla kurban etme bilincini ortaya koyar.

"Yürekdede deveciğin başını çevirdi güney iline, Kâbe'ye

¹⁹⁴ Alak Suresi 1. Ayet.

¹⁹⁵ 'Gerçek şu ki, bu, Süleyman'dandır ve 'Şüphesiz Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla' (başlamakta)dır.' Neml Suresi 30. ayet.

¹⁹⁶ Ahmed bin Hanbel, **Müsned**, 359.

¹⁹⁷ Tirmizî, **Eşribe** 13, (1886).

¹⁹⁸ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.26-27.

Bıçağı besmele ile çekip, deveciğin boynundaki tüyleri üfürerek iki yana açtı.

Bıçağı şahdamara çaldı merhametle.

Bismillah, Allahuekber!"¹⁹⁹

Yürekdede deveciği keserken aynı zamanda Hz. Muhammed'in uygulamalarına göre işi yaptığını ortaya koyar.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu."²⁰⁰

Müslüman hayatının temel kavramlarında biri de Kelim-i Tevhid'dir. İslam'ın çağrısı Kelim-i Tevhid "Lâ İlähe İllallah" üzerine kuruludur. Tüm peygamberlerin de ilk mesajı budur²⁰¹. Hadislerde de "Lâ İlähe İllallah" sözünün önemi vurgulanır ve Müminin bu bilinçle can vermesinin cenneti getireceği ifade edilir: "Hz. Peygamber (sav) buyurdular ki: "Kimin (hayatta söylediği) en son sözü La ilahe illallah olursa cennete gider"²⁰² buyrulmuştur.

Yürekdede ile Padişah hikâyesinde de güne başlarken akla ilk gelen söz Lâ İlähe İllallah sözüdür. Bu aynı zamanda uyanır uyanmaz iman tazelemenin hassasiyetidir.

"Hatun, dedi sessizce.

Hemen duydu doğruldu nine, lâilâhe illallah diyerek. Ve hemen besmeleyle kuyudan su çekti, ibriği hazırladı. Leğeni getirdi."²⁰³

"Sabahleyin gün doğmadan kalktılar. Yine aynı zindelik, aynı çabuklukla göz kapakları açıldı.

Bedende akıl yerini alır almaz, ağızdan dökülen, akla gelen ilk gelen kelime: Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasuluhu..."²⁰⁴

¹⁹⁹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.40.

²⁰⁰ Buhârî, **Hacc** 117.

²⁰¹ Bkz. A'râf Suresi 59. Ayet, Hûd Suresi 50. 61. Ve 84. Ayetler, Sâd Suresi 5. Ayet.

²⁰² Ebu Davud, **Cenaiz** 20, (3116).

²⁰³ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.11.

²⁰⁴ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.23.

5.2.2. Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim'de sorumluluk bilinci kuşanmayı, takvayı elde etmek için Allah'ın kitabına kuvvetle tutunmak gerektiği ifade edilir. Allah böyle davrananların ecrini zayi etmeyeceğini bildirmektedir.

“Hani sizden kesin bir söz almış ve Tur dağına üstünüze yükseltmiştik. "Size verilen Kitab'a sımsıkı yapışın ve içinde olanları sürekli anın ki, belki böylelikle (fenalıklardan) sakınırsınız.”²⁰⁵

“Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar, şüphesiz biz salih olanların ecrini kaybetmeyiz.”²⁰⁶

Kuşların Dili'nde Hüdüh de Allah'ın emrini yerine getirmek isteyen bir kuşa Allah'ın emrini yerine getirmenin önemini anlatmakta ve bilinçli yapılan ibadetlerin daha hayırlı olduğunu vurgulanmaktadır. Sanatçı burada bilinçten yoksun taklide dayalı dini algılayışa karşı olduğunu ortaya koymakta ve Allah'ın kitabına göre yaşamının öneminden bahsetmektedir.

“Ey, yol gösterici, ben Allah'ın emrini yerine getirmek isterim. Fakat bu nasıl olacak.

Bana birçokları şunu yap, bunu yap der. Şöyle ibadet et, böyle zikir çek der. Fakat bunların hiçbirini bunları benim aklıma yetmez.

Bana Allah'ın buyruğu gerek. Onu bilirim canla başla yerine getiririm.

Hüdüh,

-Sen iyi ki bunu sordun dedi. Bu soruyu sormaktan daha üstün bir şey olamaz.

Allah buyruğuna canla başla sarılırsa, hem canına sahip olur, hem de can sırlarına erersin.

Buyruğa uyan emirleri yerine getiren zarardan kurtulur.

Allah'ın emrine uyarak bir an ibadette bulunmak, bu olmaksızın ömrünce başıboş ibadet etmenden hayırlıdır.

Onun buyruğu ile bir an zahmet çekmek bundan ele geçen sevap, bütün âlemden fazladır.

Demek ki Allah Teâla'nın emrine uymak ona aşırı hürmet etmek gerekir.”²⁰⁷

²⁰⁵ Bakara Suresi 63. Ayet.

²⁰⁶ A'râf Suresi 170. Ayet.

²⁰⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.52-53.

Küçük Şehzade’de ise Kur’an harfleriyle yazmaya çalışan bir çocukla karşılaşırız. Küçük Şehzade Kur’an harfleriyle yazmaya çalışmakta, sarayın bekçilerinden biri de onun yazı yanlışlarını düzeltmektedir. Hikâyede şehzadeye hat yazısı yazmaya çalıştıran şairin kendi özlemine ortaya koymaya çalıştığını düşünmek yanlış olmasa gerektir. Yüzyıllar boyu Kur’an harfleri diye hürmet gösterilen bir yazının son yüzyılda hayattan koparılması İslami duyarlılıklarıyla belirgin bir edebiyatçıyı derinden etkilemiş ve çocuklara bu yazıyı anlatmaya çalışmıştır. Hikâyenin bu bölümü bu yazıyla ilgili olaylar üzerine kurgulanmıştır.

“Tıpkı hat hocası hattat Mahmut Efendi’nin gösterdiği gibi kamışı tekrar parmaklarının arasına aldı ve bu “Süleyman” yazısının altına, “Nun” harfinin hemen yanına küçük ve biraz da süslü olarak bir Süleyman daha yazdı.

Yani yazının altına imzasını atmış oldu.

Koca kâğıdın üzerine ilkin kocaman bir “Süleyman”, onun altına ise küçük bir Süleyman.

Biri Şehzade Süleyman’ın hat eseri, öteki ise imzası.

İmzasını da atınca kâğıdı bir kere daha iki eliyle tutup gözlerinin hizasına kaldırdı.

- Ben de büyük bir hattat oldum, dedi. Şimdi ünüm yayılmalı yeryüzüne.”²⁰⁸

5.2.3. Namaz / Cami / Ezan

Sabah namazı vakti, öncesi ve sonrasıyla İslam inancına göre duanın kabul edildiği, rızkın taksim edildiği vakitlerdir. Namaz öncesi Allah’ın bağışlaması ve duaları kabul etmesi demektir. Konuyla ilgili rivayet edilen bir hadiste;

“Rabbimiz gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına iner ve şöyle der:

–Yok mu bana dua eden? Duasını kabul edeyim. Yok mu benden bir şey isteyen? İstedğini ona vereyim. Yok mu benden bağışlanma dileyen? Onu bağışlayayım.”²⁰⁹ buyurulmaktadır.

Diğer bir hadiste ise sabah namazını kılan kimsenin “Allah’ın himayesinde olduğu”²¹⁰ ifade edilmekte, müminin dikkatli olması istenmektedir.

Ayeti kerimelerde de sabah namazının önemi üzerinde durulur. Sabah namazı okunan Kur’an’a meleklerin şahit olduğu ifade edilir.

²⁰⁸ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.12.

²⁰⁹ Buhari 1096, Müslim 758/168.

²¹⁰ "Sabah namazını kılan kimse Allah'ın himayesindedir. Dikkat et, ey Ademoğlu! Allah, bizzat himayesinde olan bir konuda seni sorguya çekmesin." Müslim, **Mesâcid** 261-262.

“Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazına melekler şahit olur.”²¹¹

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerindeki Müminler üzerlerine güneş doğmayan müminlerdir. Onlar göğün o vakitte açılan kapılarından bölük bölük inenleri kaçırmamak için üzerlerine güneşi doğurmamışlardır.

“Düşünelim ki bazıları şöyle yapıyor: güzelliği görmek için ona biraz yaklaşıyorlar. Ortalık henüz yavaş yavaş aydınlanırken uykuyu bırakıyorlar. Güneşin doğmasına henüz bir saat kadar var. Uyanıyorlar ve bununla birlikte, karanlığa rağmen, görüyorlar ki; gök açılıyor ve oradan Allah'ın yolladıkları bölük bölük yeryüzüne iniyor. Bunu görebilmek için, kim bilir kaç yıl onların uykularının üzerine güneş doğmadı.

Ve Müslümanlar herhalde bunun için daima güneş doğmadan kalkıyor.”²¹²

Müslüman erkeklerin hemen hepsi, üç yaşlı ve hasta hariç, camiye gitmişler, hanımlar ise evlerde seccadelerin üzerindedir. Gidemeyen yaşlılar derin bir huzur içerisinde camideki cemaate manevi âlemde dâhil olmaktadır.²¹³ Çünkü o gün verilen hazinelerden²¹⁴ mahrum kalmak istememektedirler.

Zarifoğlu'nun müminleri için bir çalar saat söz konusu değildir. Mevsimden mevsime güneşin doğuşu değişir ama onlar namazı hiç kaçırmaz, hep namazdan belli bir vakit önce kalkar.²¹⁵

Namaz evde bile kılınsa cemaatle kılmak önemlidir müminlerin hayatında. Yürekdede ile Ayşe nine de böyle yapmaktadır.

“İki seccade serdiler.

Biri önde, biri bir arşın geride.

Sünnetleri kıldılar iki rekât. Başlarını indirip bir müddet sessiz sessiz durdular.

Sonra Hasan Dede kalktı. Kamet getirdi. Kalın, erkek, mübarek bir sesle.

O imam oldu, Ayşe nine cemaat.

²¹¹ İsrâ Suresi 78. Ayet.

²¹² Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.6-7.

²¹³ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.25-26.

²¹⁴ "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir." Buhârî, **Ezân** 30.

²¹⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.24.

Bir namaz kıldılar ki bedenleri de ruhları da biz diyelim arşılâda, siz deyin cennet bahçesi güllüklerinde.”²¹⁶

Zarifoğlu'nun kahramanlarının bir kısmı Dârüsselâm²¹⁷ gibi yurtlarda yaşamaktadır. Görüşme vakitleri saate göre değil namaz vakitlerine göre ayarlanır.

“Sen en iyisi şimdi odana dön. İkinci namazından sonra, hatta akşama doğru gel. O zaman vaziyete bir kere daha bakarız, olmaz mı?”²¹⁸

Devlet başkanları beş vakit namaz kılar ve Cuma namazlarını devlet başkanları kıldırır bu beldelerde. Sanatçı adeta özlemlerini dile getirir ve çocuklara çizdiği dünyayla Dârüsselâm olan beldenin özelliklerini anlatmaktadır.

“Bu kapının gerisindeki büyük odada Şehzadenin padişah babası bulunmaktadır. Uyku saatleri hariç bütün gününü bu odada geçirir. Sadece namaz vakitleri buradan çıkar. Onun dışında sürekli olarak vezirleriyle, diğer devlet adamlarıyla ve insanlarla burada görüşür.”²¹⁹

“Namaz, hutbe derken huşu içinde kılınmış cuma.

Tesbihat, derken sıra gelmiş duaya.

Padişah el açmış Allah'a. Herkes ellerini açmış. Herkes dilemeye başlamış.

Bir ara Yürekdede kulak kabartınca Padişahın duasını duymuş.”²²⁰

Bu beldeler cami merkezlidir. Yollar, sokaklar camiye çıkar ve cami bir yakut parçası gibi şehrin ortasında yükselir.

“Kısa bir zaman içerisinde de, işler bitirildi. Vakıf idare binası, tekke, cami, aş ocağı, imarethane, hastane, medrese ve öğrencilerin yatma yerlerinden meydana gelen tesis herkesin hayranlığını kazandı.

Bir kasaba kadar yer kaplayan bu binaların ortasındaki cami bir yakut parçası gibi yükseliyordu.”²²¹

²¹⁶ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.12.

²¹⁷ Maddi ve manevi afetlerden korunmuş esenlik yurdu. Bkz. TDV İslâm Ansiklopedisi, **Dârüsselâm**, İstanbul 1994, C.9, s.3.

²¹⁸ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.18.

²¹⁹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.16.

²²⁰ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.66.

²²¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.71.

5.2.4. Dua

Zarifoglu hikâyelerinde uzun dua örnekleri verir. Bu dualar çoğunlukla Allah'ın tesbih ve takdisi, kulun tövbesi şeklinde olurken, bazen müminin mümin gıyabında yaptığı dua şeklinde, bazen adil yöneticiye dua, bazen de yemek duası gibi Müslümanın günlük hayatında yaptığı dualar şeklindedir.

Duanın tümünde istenecek makamın Allah olduğu şuuru dikkat çeker. Mümin her Fatiha okuyuşunda Allah'a bu sözü vermektedir.²²²

Kur'an-ı Kerim'de insanın Allah katında değerli olmasının duasıyla ilişkili olduğu ifade edilir. "De ki: 'Duanız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi?...'²²³ Duanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili ayetler de Müslümanın duasının nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. "Rabbimize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez."²²⁴

Duanın usulüyle ilgili hadislerde gerekli izahatlar yapılmış, Hz. Muhammed, Müminin duaya nasıl başlayacağından neler isteyeceğine kadar birçok hususta rehberlik yapmıştır. Hz. Peygamber Allah'ı noksanlıklardan tenzih ederek duaya başlamıştır. "Yücelerin yücesi ve bağışlayıcı olan Rabbimi, bütün noksanlıklardan tenzih ederim."²²⁵ Bir başka hadiste: "Biriniz dua ettiği zaman, Allah'a hamd ve övgü ile başlasın, sonra Peygambere salât etsin, sonra dilediği duayı yapsın."²²⁶ buyrulmuştur.

Ayet-i Kerime de ise en güzel isimlerin Allah'ın olduğu ifade edilerek O'na bunlarla dua edilmesi istenmektedir.

"En güzel isimler Allah'ındır. O halde Allah'a o güzel isimleriyle dua edin..."²²⁷

Cahit Zarifoglu'nun Müminleri de ayet ve hadislerde belirtilen şekilde dua etmektedirler. Yürekdede dua ederken Allah'ın isimleriyle başlar.

²²² "Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz." Fâtiha Suresi 5. Ayet.

²²³ Furkân Suresi 77. Ayet.

²²⁴ A'râf Suresi 55. Ayet.

²²⁵ Ahmed, IV, 54; Hâkim, **Dua**, I, 498.

²²⁶ Ebû Davud, **Salât**, 358.

²²⁷ A'râf Suresi 180. Ayet.

“Çorba fişır fişır kaynayadursun Yürek Hasan Allah’a yalvardı durdu.

Hakim-i mutlak sensin. Mal senin, mülk senin, mana senin. Ben günahkârı bağışla. Anamı, babamı bağışla. Ayşe kadınımı bağışla. Hakim-i mutlak sensin. Mal senin, mülk senin, mana senin.”²²⁸

Yürekdede Allah’ın ayetlerini tefekkür etmekte Allah’ın yüceliğinin karşısında kulun acizliğini dile getirmektedir.

“Hey ilahi dedi Yürekdede, dağların başka, sehillerin başka. Güneşi alıp götürüyorsun, karanlığı çekip götürüyorsun. Göğü yıldızlarınla donatıyorsun. Dünya şu dağların yükünü kaldırıp götürüyor da, bir kul günah işleyen olsa, arş-ı azam titriyor, senin gazabın geçinceye kadar melekler korkudan ölüyor. Ey yüce Rabbim, yarattığın bin bir böcek hakkı için, yarattığın bin bir koku hakkı için sen beni bağışla, beni benim amellerimle tartma, bin yıl ömür versen, bin yıl senden gayrısını düşünmeden ibadet etsem verdiğin tek bir göz nurunun, bakıp âlemi görebilmenin, şükrünü eda etmiş olamam. Sen beni bağışlamazsan ben ne yaparım. Sen hiç kimseye muhtaç değilsin ama biz hepimiz sana muhtacız. Sen olmasaydın ne yapardık?

Ayşe Nine, Yürekdede’nin hemen arkasından onun usul usul söylediklerini dinleye dinleye kendinden geçmeye başladı.

Zaman zaman titriyor, sarsılıyor ve sıcak gözyaşları döküyordu.”²²⁹

Yürekdede’nin bu hali Zarifoğlu’nun duada nereden ilham aldığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Yürekdede’nin duası Kur’an-ı Kerim’de geçen;

“Onlar ki ayakta dururken, otururken ve uyumak için uzandıklarında Allah’ı anar, [ve] göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler: “Ey Rabbimiz! Sen bunları[n hiç birini] anlamsız ve amaçsız yaratmadın. Sen yücelikte sınırsızsın! Bizi ateşin azabından koru!”²³⁰

ayetini hatırlatmaktadır.

Kuşların Dili’nde ayette ifade edilen şekilde “yalvara yalvara ve için için” bir dua göze çarpar. Acziyetin ve günahın itirafı kulun duasında öne çıkar. En uzun dua örnekleri bu hikâyede ortaya konuşmuş, dualar küçük kıssalarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

“Ey âlemlerin Rabbi, ben acizim, elimi tut, feryadıma yetiş.

Sen suçları bağışlarsın

Ben senin kulun olmaya yakışmayan çok işler işledim.

Benim özürlerimi ört.

²²⁸ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.14.

²²⁹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.21-22.

²³⁰ Âl-i İmrân Suresi 191. Ayet.

Kötülüklerimi yüzüme vurma. Onlar geldi geçti, şimdi benim senin karşındaki aczime bak. Bak nasıl sana yalvarıyor, bağışlanmamı diliyorum.

Ben bilgisizlikle hatalar ettim. Yanıldım.

Dertli canıma acı. Beni bağışla.”²³¹

Kitabın sonunda kul, Rabbine mana âleminde ulaşmasıyla sonuçlanan yolculuğunun nihayetinde, eli boş ve günah yüküyle gelmenin mahcubiyetiyle bağışlanma istemektedir.

“Talihim yar oldu da o zindandan çıkıp buraya gelebildim.

Başımı, ayağımı kaybetmişim. Hayran bir haldeyim.

Eşiğinde toprak oldum. Senin yolunda zindanlara düşmüş bir kulum.

Neyim var ki ne getireyim.

Şunu umuyorum ki beni atmaz, lütuf libasları giydirebilir, donatırsın.

Bütün pisliklerden arttır, Müslümanlıkla başımı yüceltir, beni topraklardan kaldırırsın.

Beni hiç bir güçlük çekmeden yarattın. Yine öyle bağışlayıver.”²³²

Sanatçı, Sultan adlı şiirinde de benzer bir ruh hali içerisinde.

“Sana zorsa bırak yanayım

Kolaysa esirgeme

Hayat boş geçti

Geri kalan korkulu

Her adımım dolu olsa

İşe yaramaz katında

Biliyorum

Bağışlanmamı diliyorum”²³³

Dualar hadislere uygun olarak Allah’ın tenzih ve hamdla bitirilmektedir.

“Ey bizi yaratan, besleyip yetiştiren. Bize nimetler veren Allah, ey kullara keremlerde bulunan.

Bütün âlem halkının erliği, iyiliği, kerem ve lütfü bir araya gelse, seninkinin yanında, okyanuslardaki bir çiğ tanesi kadardır.

Senin lütfün keremin öğülemez, anlatılmaz.

Bizim kirliliğimizi, utanmazlığımızı gösterme. Görme. Onları gözümüzün önüne getirip, yüzümüze vurma..

²³¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.11.; ayrıca bkz. A.g.e. s.13.

²³² Zarifoğlu, **Kuşların dili**, s.94.

²³³ Zarifoğlu, **Şiirler**, s.514.

Allah'a sayısız minnetler, hamdü senalar olsun.

O yardım etti de kapılar açıldı, bu kitabın yazılıp bitirilmesine nasip etti."²³⁴

Zarifoğlu'nun ağız dualı müminleri bazen bir padişah,²³⁵ bazen padişaha dua eden bir âlim²³⁶ bazen köyün imamıdır.²³⁷ Sanatçı bazen sofrada çocuklarına yemek duası öğreten bir babadır.²³⁸

Mümin müminin gıyabında da dua eder. Bu dua kabul olunur çünkü karşılığında hiçbir şey beklenmemektedir.

“Camiden dağılan yaşlılar ağır ağır ilerliyorlar. Gençler ise onların önüne geçmemek için ağır ağır arkadan geliyorlar.

Acelesi olup da öne geçmek zorunda kalan genç birine yaşlılar şöyle göz ucu ile alttan bir bakıyorlar. Ama onun, kolları vücuduna adeta yapışmış, neredeyse evlerin duvarına sürünerek ve başı önünde yürüyüşü karşısında yürekleri hemen yumuşuyor ve ona içlerinden dua ediyorlar.

Allah bu duaları hemen kabul ediyor. Çünkü onlar, O'na, karşılığında bir şey beklemeden dua ettiler. Allah böyle duayı seviyor ve kabul ediyor.”²³⁹

Sanatçı, “Bir Müslümanın, yanında bulunmayan din kardeşine yapacağı dua kabul olunur. Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe, yanında bulunan görevli bir melek ona, ‘Duan kabul olsun, aynı şeyler sana da verilsin.’ diye dua eder.”²⁴⁰ hadisini bilmektedir ve kahramanlar bu doğrultuda dua etmektedir.

²³⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.96.

²³⁵ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.66.

²³⁶ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.92.

²³⁷ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.86-87.

²³⁸ Bkz. Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.46.

²³⁹ Zarifoğlu, **Serçekeş**, s.27.

²⁴⁰ Müslim, **Zikir** 87, 88; İbni Mâce, **Menâsik** 5.

5.2.5. Huşu

Huşu havramı, Allah'a duyulan saygının gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin edası sırasında, Allah'ın huzurunda olduğu bilinciyle tevazu gösterip boyun eğmeyi ifade eder.²⁴¹

Kur'an-ı Kerim müminlerden kurtuluşa erenlerin özelliklerini sıralarken onların namazlarında huşu içerisinde olduklarını ifade eder.

“Mü'minler gerçekten felah bulmuştur; Onlar namazlarında huşû içinde olanlardır.”²⁴²

Yürekdede ile Ayşe nine, bu bilinçle kılınan namazların örneklerini göstermektedir. Sanatçının ifadelerinden böyle bir namaza özlem sezilmektedir.

“Sonra Hasan Dede kalktı. Kamet getirdi. Kalın, erkek, mübarek bir sesle.

O imam oldu, Ayşe nine cemaat.

Bir namaz kıldılar ki bedenleri de ruhları da biz diyelim arşîâlâda, siz deyin cennet bahçesi güllüklerinde.

Onların yüreklerindeki ritimlerle bir görebilen olsa, der ki:

Dünya bunlardan sorulur, kâinat bunlara verilmiş, ol deseler olur, yıkıl deseler yıkılır.”²⁴³

Huşu sadece kılınan namazı değil kâinatı da kaplamıştır. Alınan tekbirle varlık derinden sarsılır ve bir selam yayılır yeryüzüne.

“Şimdi kavrayış başka. Bakış zinde. Namaz daha geniş. Yürekdede öyle bir:

Allahuekber! Diyor ki Ayşe Nine bir darbe yemiş gibi sallanıyor.

Deve inim inim inliyor. Bütün böcekler birden susuyor.

Şehrin ışıkları tümünden kararıyor ve fakat onun üzerine doğru başka bir ışık ağmaya başlıyor.

Selam.

Selam, selam, Selam, selam, selam...

Yayıyor, sağa, kâinatın öte ucuna kadar ve sola kâinatın öte ucuna kadar.

Selam

Selam, selam, selam, selam, selam...”²⁴⁴

²⁴¹ Mehmet Şener, **Huşû**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C.18, s. 422.

²⁴² Mü'minûn Suresi 1. ve 2. Ayetler.

²⁴³ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.12-14.

5.2.6. Selam

İslam selamı sevgi merkezli görür. Selamın yaygınlaşması sevginin de çoğalmasına neden olacaktır. Hz. Muhammed de selamın yaygınlaşmasını emretmektedir.

“Canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız!”²⁴⁵ buyruğu selamın sevginin sebeplerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur’an’da da selamın farklı örnekleri görülür. Melekler insanlara²⁴⁶ ve peygamberlere,²⁴⁷ Allah peygamberlerine²⁴⁸ ve cennet ehli birbirine²⁴⁹ selam vermektedir.

Zarifoglu’nun mümin karakterleri de selamı esirgemez. Verene mutlaka karşılık verilir. Kur’an’da bunu emretmektedir.

“Bir selamla selamlandığınızda, siz ondan daha güzeliyle selam verin ya da aynıyla karşılık verin. Şüphesiz, Allah her şeyin hesabını tam olarak yapandır”²⁵⁰

Yürekdede de kendisine selam verenlere aynıyla ve daha güzeliyle mukabele eder.

“Selamunaleyküm, dedi atlıların en önündeki, kendilerini karşılamak üzere kalkıp, acele acele yürüyen Yürekdede’ye

-Ve aleykümselaam, hoş geldiniz, hoş geldiniz!

Diğeri de, bir yandan atlarından inmişler, bir yandan da bir bir selam vermişler ihtiyara.

...

-Selamunaleyküm

-Ve aleykümesselam ağalar, beyler, hoş geldiniz safalar getirdiniz. Şöyle buyurun hele, şöyle buyurun.”²⁵¹

²⁴⁴ Zarifoglu, **Yürekdede ile Padişah**, s.23.

²⁴⁵ Müslim, **İman** 93-94.

²⁴⁶ Bkz. Ra’d Suresi 24. Ayet.

²⁴⁷ Bkz. Hicr Suresi 52. Ayet.

²⁴⁸ Bkz. Sâffât Suresi 181. Ayet.

²⁴⁹ Bkz. İbrahim Suresi 23. Ayet.

²⁵⁰ Nisâ Suresi 86. Ayet.

Selam aile efradına da verilir. Aile efradı da en güzel şekilde muhabelede bulunur.

“Ayşe Nine akşamın alaca karanlığı çökerken Yürek Hasan Dede’yi, kalın ağaç asasını omzuna almış, dimdik gelirken görünce sevinçle, yoluna çıktı.

-Selamünaleyküm güzel hatunum, can yoldaşım.

-Ve aleykümesselâm beyim efendim. Hoş geldin, sefalar getirdin, kalbime sürur verdin, neş’eler getirdin.”²⁵²

5.2.7. İnfak

İnfak, İslam’ın sosyal dengeyi sağlamaya dönük uygulamalarından birisidir. Kavram olarak Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan infakın, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içerdiği²⁵³ belirtilmektedir.

Serçekuş’ta infak malın fazlasını komşularla bölüşme şeklinde ortaya çıkar.

“Avcılar genellikle hafta sonlarında çoğalır. Diğer günlerde avlanarak geçinenler kıyıdaki ağaçlıklarda, daha çok da gölde botlarıyla avlanırlar. Avlanıyor, bunları evlerine taşıyorlar. Fazla vurdukları zamansa eşe dosta dağıtıyorlar.”²⁵⁴

Yürekdede infakın sadece fazla maldan değil, bütün varlığın Allah yolunda infak edileceğinin örneğini verir. Yürekdede’nin bu tavrı, vefatı sırasında bir iki kap kaktan başka bir şey geriye bırakmayan Hz. Muhammed’i anımsatır.

“Güzel hanımım dedi, sadece Allah’tan dileyince O, bol bol verir. Ancak bu kadar yük, böyle bir servet üzerimizdeyken uyursak bil ki başımız belada. Uyumak var, uyanmamak var. Sonra Allah bize sorar ne ettiniz diye. Onun için hemen şehre iniyorum. Fakir fukarayı toplayıp getireyim. Hepsini üleştiririm yoka yoksula da üzerimizde kalmasin.”²⁵⁵

²⁵¹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.31.

²⁵² Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.68.

²⁵³ Mustafa Çağrı, **İnfak**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C.22, s. 289.

²⁵⁴ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.56.

²⁵⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.72.

Küçük Şehzade hikâyesinde bir âlimin eğitim yolunda malını nasıl infak ettiğinin örneği görülmektedir.

“Padişahım, Şeyh Efendi bunlarla bir vakıf kurmuş.

- Ya!

- Sizin hediyelerin tümünü bu vakfa bağışlamış. Dün hemen Şeyhin evinin yanındaki büyük arazi vakıf adına satın alınmış.

Padişah merakla,

- Ne yapacaklarmış bu araziyi?

- Padişahım, bu arazi üzerine büyük bir tekke inşa edilmesi kararlaştırılmış.

- Şeyh Abdülkadir sınavdan yüzünün akıyla çıktı.

Ama gönlüm arzu ederdi ki, hiç olmazsa kendine bir seccade olsun ayırsaydı.”²⁵⁶

5.2.8. Şükür

Allah verdiği nimetler karşısında insanın kendine şükretmesini²⁵⁷ ve kendisine kulluk etmesini istemektedir.

“Hayır, sen yalnız Allah'a kulluk etmeli ve O'na şükredenlerden olmalısın.”²⁵⁸

Hiz. Aişe, Hiz. Peygamberin namazda ayaklarının şiştiğini görmüş ““Ey Allah'ın Resûlü, geçmişte işlenmiş ve gelecekte işlenmesi muhtemel bulunan günahlarını Allah Teâlâ bağışladığı halde, niçin bu kadar yoruluyorsunuz?” dedim. Peygamberimiz:

“Ya Aişe, Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?” buyurdu.”” cevabı Hiz. Peygamberin hassasiyetlerini göstermesi açısından önemlidir.

Yürekdede hikâyesinde Ayşe nine eşine kavuşma nimetinin şükürünün nasıl eda edeceğini düşünür. Eşlerin birbirine kavuşması şükre şayan bir nimettir.

²⁵⁶ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.70.

²⁵⁷ Bkz. Nahl Suresi 78. Ayet.

²⁵⁸ Zümer Suresi 66. Ayet.

“İyiyim Allah’a hamd ü senalar olsun. Seni gördüm de büsbütün iyi oldum, sevinç buldum. Bilmem ki Allah’a bu nimetlerinin şükürünü nasıl eda edeceğim.”²⁵⁹

Misafirler de Allah’ın ikramı olarak şükre şayan olarak görülmüştür.

“İşte o anda Yürekdede, karısı Ayşe Nine ve deveçik, üçü birden gördüler ki taa uzaklardan gelenler var. Bir grup atlı.

-Gözün aydın dedi Yürekdede karısına.

-Gözümüz aydın dedi Ayşe Nine, şükürler olsun misafir gönderene.”²⁶⁰

Yürekdede ile Ayşe ninenin bu tavrı hadiste ifade edilen müjdelerden haberdar olduklarını gösterir.

Hız. Muhammed bir hadisinde;

“Allah Teâlâ bir kavim için hayır murat edince onlara bir hediye ikram eder” buyurmuş, sahabeler:

“- Yâ Resûlallah! Bu hediye nedir?” dediklerinde, Efendimiz:

“- Misafirdir, çünkü misafir rızkı ile gelir, giderken de Allah Teâlâ ev halkını bağışlar”²⁶¹

buyurmakta ve müminleri misafirle müjdelemektedir..

Zarifoğlu için namaz kılan-kıldırın devlet yöneticinden sonra, nimetlere emanet gözüyle bakan ve şükreden bir yöneticinin hayalini kurması, duyarlıklarının belirginleşmesi bakımından dikkat çekicidir.

“Allah ona her şeyi vermiş.

O da bunlara daima şükretmiş, bunlara da bir emanet gözüyle bakmış. Zamanla bütün düşmanları onun bu yücelikleri karşısında pes etmişler.”²⁶²

²⁵⁹ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.69.

²⁶⁰ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.31.

²⁶¹ Aclûnî, **Keşfü'l-hafâ**, I, 80.

²⁶² Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.59.

5.2.9. Tevazu / Kibir / Gurur

İslam inanç sisteminde insanı ahlaken ve amel olarak yoldan çıkararak şeytanî tuzaklar arasında kibir ve gurur da sayılmaktadır. Tevazu ise tam tersi Rahman'ın has kullarının sahip olduğu bir özellik olarak ifade edilir.

Kur'an'da kibir hakkı inkârla birlikte ele alınmış ve inkârcıların tavrı olarak ifade edilmiştir.

“Çünkü onlara: 'Allah'tan başka ilah yoktur' denildiği zaman, büyüklük taslandılar.”²⁶³

Tevazu ise Rahman'ın has kullarının amelidir.

“Rahmân'ın(has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) «Selam!» derler (geçerler).”²⁶⁴

Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Muhammed “Kim Allah'ın rızası için bir derece tevazu gösterirse, bu sebeple Allah onu bir derece yükseltir. Kim de Allah'a karşı bir derece kibir gösterirse, Allah da onu bu sebeple bir derece alçaltır, neticede onu esfel-i sâfilîne (aşağuların aşağısına) atar.”²⁶⁵ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.” demiş ve kibri “hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemektir.”²⁶⁶ diye açıklamıştır.

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde kahramanlar bazen olumsuz bir davranış özelliği göstererek gurur ve kibre kapılırken bazen tevazularıyla dikkati çekmektedir.

Motorlu Kuş'un Tilki ile Aslan hikâyesinde insanı icazet-izin makamı olarak gören aslana insan, en ufak bir kibir belirmesi halinde makamı bırakmasını salık vermektedir.

²⁶³ Sâffât Suresi 35. Ayet.; Ayrıca Bkz. Bakara Suresi 206. Ayet.

²⁶⁴ Furkân Suresi 63. Ayet.

²⁶⁵ İbn-i Mâce, **Zühd**, 16.

²⁶⁶ Müslim, **İmân** 147.

“Yavrum, bu aslan sanırım bütün aslanlardan daha yetkili bu işe. Ancak kendisine şunu söyle, sık sık denetlesin yüreğini, en ufak bir kibir görse içinde, bıraksın her şeyi, atсын kendini çöllere.”

Bu onaydan sonra aslan tevazuyla insanın yanından uzaklaşır.

“Onayı aldıktan sonra aslanla tilki, geri geri çıkarak, ellerini önlerinde bağlayarak uzaklaştılar, karşı tepeye gelince kartal kanatlarını çıkararak selam üzerine selam vererek insanlara, kendi ülkelerine doğru uçtular...”²⁶⁷

Katıraslan’da aslanın tavırları ironik bir biçimde tevazuyla kibir arasında gider gelir. Islık çalan aslanı uyanan tilkiye aslan teşekkür eder.

“Islık çalmak pek iyi değil derler de efendim.

Yaa, o halde ben de çalmam. Uyarın için çok teşekkür ederim.

Ve heybetli aslan sustu. Tilki takdirle başını önüne indirdi.”²⁶⁸

Bir başka diyalogda ise aslanın üstü örtülü bir büyüklük taslaması göze çarpar.

“Yasak mı tilkilere aslanların şarkısını söylemek?

Bilmem ki efendim, siz ne buyuruyorsunuz?

Öyle bir şey olsaydı benimle söyleyebilir miydin?

Ne kadar haklısınız dedi tilki.”²⁶⁹

Aslanın ardına takılan tilki, önderlik attığı varlık karşısında köleleştirici bir gurura kapılmıştır.

“Ruhu sonuna kadar, bir büyükle elde edilen yakınlığın köleleştirici gururuna takılmıştı.

Aslanın yanından başka hiç bir yerde ciğerine çekecek bir tek lokma hava yok sanıyordu.”²⁷⁰

Kuşların Dili’nde kibrin insanı nasıl müstekbirleştireceğinin örneği ortaya konur. Kibir insanın insana karşı bir hastalığı olmaktan çıkmış Firavunca bir büyüklük taslamaya dönüşmüştür. Söze ben diye başlar.

²⁶⁷ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.54.

²⁶⁸ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s.11.

²⁶⁹ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s.12.

²⁷⁰ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s.12.

“Ben öteki kıslara hiç benzemem diye söze girmiş. Canım çok yüce bir makama erişmiştir. Kanadımın gölgesi kimin üstüne düşerse onu padişah yapar. Böyle olursa Simurg nasıl benim amacım olur, bana eş olur.

Hüdhüd bu sözler üzerine hiddetle ona şöyle seslenmiş.

-Çek şu gölgeni de âlemi kendine daha fazla güldürüp durma. Padişahlıktan söz edip duruyorsun ama bugün köpek gibi kemikle besleniyorsun. Keşke kimseyi padişah etmeseydin de kendini kemikten kurtara bilseydin.”²⁷¹

Bir başkası sahte ilahların önünde eğilmekten Allah’a gitmeyi küçük görmektedir.

“Ben demiş padişahın eline konmaktan başka bir şey hayal etmem.

Padişahlar doğanları yetiştirir, onları avlatmak istedikleri kuşun ardından salıverirler. Bu doğan da istermiş ki kendisini böyle bir padişahın elinde olsun, onun eline konsun da ona hizmet etsin.

Böyle bir arzu ve görev duygusu ile Simurg'a gitmeyi küçük görmüş.

Simurg'u rüyada görmeyi bile tenezzül etmem, demiş. Neden bir padişahın eline konmak dururken Simurg'a koşayım?”²⁷²

Diğeri ise iblisçe bir gurura kapılmıştır. Eriştiğini zannettiği makamların aldatısı altındadır. Verilen mesaj nettir İblis gibi mağrur olma!

“Ben demiş muradıma eriştim. Çok çile çekip nice makamlara erdim. Artık buradan gitmesem de olur. Bunca tehlikeli yolun zahmetine niye katlanayım.

Sen iblis gibi mağruru olmuşsun dedi ona Hüdhüd.

Sen kendi hayalinde kendini anlatıyorsun.

Nefis kalbine oturmuş, şeytansa beynine.

Sen şüphenin ta kendisine olmuşsun. Bir zevk elde ettiğini sanıyorsun, doğru ama bu zevk senin tuzağın olmuş, ona takılıp kalmışsın.”²⁷³

Küçük Şehzade’de şeytanın gurur tuzağına düşen bir insanın²⁷⁴, hal ehli bir âlimin tevazuu²⁷⁵ karşısında tuzaklardan kurtulmanın hikâyesi anlatılır.

²⁷¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.28.

²⁷² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.28-29.

²⁷³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

²⁷⁴ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.60-62-63.

²⁷⁵ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.64.

Yürekdede başlı başına bir tevazu hikâyesi sayılabilir. Yürekdede'nin beldesinde kibre yer yoktur. Padişah bile halkı karşısında tevazuuyla dikkat çekmektedir.

“Ne demek isterdin?

Onca ihtiyaç sahibi dururken bizim padişahı meşgul etmemiz doğru mu?

Padişah neredeyse diz çöküp Yürekdede'nin elini öpecek, kendini açığa vuracaktı.”²⁷⁶

5.2.10. Günah / Tövbe / Amel Defteri

İnsan günahla tövbe arasında gider gelir. Günah işleyince umutsuzluğa kapılabilir, bazen de şeytan Allah'ın rahmetiyle aldatıp günaha sürükleyebilir. Her ne halde olursa olsun günahın bir dönüşü vardır ve adı tövbedir.

Kur'an-ı Kerim'de günaha düşen insana kapıların kapanmadığı müjdesi verilir.

“De ki: Allah şöyle buyuruyor: “Ey nefislerine uyup da sınırlarımı aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin, Allah bütün günahlarınızı bağışlar, şüphe yok ki O, çok bağışlayan ve çok acıyandır.”²⁷⁷

Fakat şeytanın Allah'ın rahmetine güvendirerek aldatması karşısında da uyarıda bulunur.

“Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allah'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmazsın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”²⁷⁸

Hadislerde de günaha düşen insana tövbe etmesi tavsiye edilmektedir.

“Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden kullar yaratırdı.”²⁷⁹

²⁷⁶ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.50.

²⁷⁷ Zümer Suresi 53. Ayet.

²⁷⁸ Lokman Suresi 33. Ayet.

²⁷⁹ Müslim, **Tevbe**, 9-11.

Cahit Zarifoğlu günah, tövbe, amel defteri kavramlarını Kuşların Dili adlı hikâyesinde dile getirir.

Günahkâr bir kul günahlarıyla Allah'ın huzuruna çıkmaya utanmakta, adeta ümidini kesmektedir. Hüdhüd bunun yanlışlığını anlatır.

“Ben dedi çok günahkârim. Bu halimle ne hakla, ne yüzle padişahın kapısına varayım.

Hüdhüd,

Ey ahlaksız, ey gafil dedi. Ondan ümit kesersen sonun felakettir. Daima Simurg'un lütfunu dile.”

Hüdhüd'ün bu uyarısı Kur'an-ı Kerim kaynaklıdır. Yusuf suresinde;

“...Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez.”²⁸⁰ buyrulmaktadır.

Hüdhüd devam eder ve tövbeye davet eder.

“Bil ki Allah tövbe edenleri sever. Eğer Allah tövbe edenleri kabul etmeseydi ona bunca nimetleri yollar durur muydu?

Günah işlediysen tövbe et. Tövbe kapısı daima açık. Kim gitmiş de kapalı bulmuş? Eğer tövbe kapısına doğrulukla yönelirsen yüzlerce lütuf, yüzlerce ihsanla karşılaşırın.”²⁸¹

Günahla tövbe, melekle şeytan arasında gidip gelen bir başkasına Mürşid-i Kâmil Hüdhüd bu halin sadece kendisinde olmadığını ifade eder, kurtuluş yolunun da ibadete devamda geçtiğini söyler.

“Sen zanneder misin ki bu durum yalnız senin başında. Bu hal herkeste olur.

Herkes yaratılıştan itibaren temiz olsaydı, peygamberlere ne gerek kalırdı.

Sen ibadete gönül ver de o seni yavaş yavaş iyi yola yöneltsin.”²⁸²

Günahlardan temizlenmek isteyen salike de mürşidi gönlünün ondan başkasından temizlenmesini ister. Allah'ta temizlenenleri sevmektedir.

“...Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”²⁸³

²⁸⁰ Yusuf Suresi 87. Ayet.

²⁸¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.39-40.

²⁸² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.40.

²⁸³ Tövbe Suresi 108. Ayet.

“Onun yolunda temizlik, neyin var neyin yoksa onlardan temizlenmekle olur dedi.

Gönlünden ondan başkasını silip atmamakla olur.

Gönlün, şu dünyada sahip olduklarında, ayakların onun yolunda oldu mu, menzile erişemedin.”²⁸⁴

İnsanın bu yolculuğu sürüp gitmekte, günahla sevap, korkuyla ümit arasında Rabbine doğru yürümektedir. Ömrünün nihayetinde O’na kavuşacaktır ve amel defteri önüne serilecektir.

“Biz, her insanın kuşunu (işlediklerini, yaptıklarını) kendi boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.”²⁸⁵

“İşte o otuz kuş ta önlerine konan kâğıtlara bakınca aynı hale geldiler.

Başından beri ne yapıp ettilerse hepsi harfi harfine bu kâğıtlarda yazılı idi.”²⁸⁶

5.2.11. Fedakârlık

Cahit Zarifoğlu fedakârlığı anne ve babalara yakıştırmıştır hikâyelerinde. Yeri gelmiş bir derviş kılığında müritlerinin eğitimi için elindeki her şeyi harcatmışsa da burada ön plana başka kavramları çıkarmıştır sanatçı.

Serçekuş’ta fedakârlığıyla ön plana çıkan babadır. Bütün yorgunluğuna rağmen sabah erkenden kalkıp yine işinin yolunu tutacaktır.

“Yorgun ve uykusuzlar ama bunu taa akşam oluncaya kadar hatırlamayacaklar. O akşam evlerine vardıklarında, gece yatarken çocukları babalarını iki gün durmadan uyuyacak kadar yorgun görecek. Fakat ertesi gün yine erkenden uyanıverirler.”²⁸⁷

Kuşların Dili’nde fedakârlık bu defa anne suretinde karşısına çıkar okuyucunun. Çocuğu suya düşen bir anne kendini suların kucağına bırakır.

“Bir çocuk, güzel güzel oynayıp dururken oradaki derin suya düşüverdi.

Annesi de ordaydı. Bunu görünce yüreği yandı.

Çırpınmaya, feryat etmeye başladı.

²⁸⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.53.

²⁸⁵ İsrâ Suresi 13. Ayet

²⁸⁶ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.90.

²⁸⁷ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.21.

Çocuk da suda çırpıyor, batmamaya, boğulmamaya gayret ediyordu.
Derken derin ve akıntılı su, çocuğu sürükleyerek götürdü. Ana da arkasından koştu.
Orada bir su değirmeni vardı.
Çocuk suyla beraber değirmen çarkının arasına girerse, lime lime doğranıp ölecekti.
İşte çocuk tam arka gireceği sırada anne kendini suya attı ve çocuğu sudan çıkardı.
Bağrına bastı. Süt vermeye başladı.”²⁸⁸

Kurtulan sadece çocuk değildir âdete kurtulan tüm insanlıktır. Bir değirmendir bu dünya ve çarkları arasında un ufak etmek istediği de insanlıktır. İnsanlığı da ancak yüzlerce anne merhametine sahip Hz. Muhammed’in yolu kurtarabilir.

5.2.12. İşleri İstişare İle Yapmak

Zarifoğlu’nun çocuk hikâyelerinde dikkati çeken bir diğer Mümince tavır işleri istişare ile yapmaktır. İstişare etmenin hem Kur’an ayetlerinde hem de hadislerde müminlerin özelliği olduğu vurgulanmaktadır.

“Rablerinin çağrısına uyar ve namazı kılarlar. İşleri aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan hayra harcarlar.”²⁸⁹

Hz. Muhammed’de işlerini istişare ile yapmakta bir işe karar vermeden önce ashabına danışmaktadır. Bedir savaşında arkadaşlarının görüşleri doğrultusunda ordunun konumunu değiştirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Ebûbekir ve Ömer için: “Siz bir danışmada oy birliğine varırsanız, ben size aykırı hareket etmem.” demiştir.²⁹⁰

Motorlu Kuş’ta daha hızlı yaşama adına motor takmak için yabancılar tarafından ikna edilen kuş önce annesiyle istişare eder, ondan onay alamayınca kuşlar meclisine meseleyi götürür. Konu görüşülür, tartışılır ve Kırılanmotor’a altı ay mühlet verilir.

²⁸⁸ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.15.

²⁸⁹ Şûrâ Suresi 38. Ayet.

²⁹⁰ Ahmed bin Hanbel, **Müsned**, 5/227.

“Dinle yavrum dedi anne kırlangıç, bu anlattıkların, yani sürat, insanlar için önemli olabilir, ama bizim için değil. Biz zaten hiç zaman öldürmeyiz. Her şey binlerce binlerce yıldır hepimiz için aynı hızla, aynı zamanda yapılır çatılır. Geriye bir şey kalmaz ki fazla zamana ihtiyacımız olsun. - Yine de anneciğim ben bunu kuşlar meclisine götürmek istiyorum. - Peki demiş annesi, götür kuşlar meclisine. Ama korkarım onların vereceği karar senin aleyhine olsun.. Böylece küçük kırlangıç, yeni adıyla Kırılanmotor, meseleyi kuşlar meclisine götürmüş bir dilekçe ile.”²⁹¹

Katıraslan’da, tilki ile aslan aslanın teklif ettiği uzun yolculuğa çıkmadan istişare ederler. Önce iş bölümü yapmayı düşünmüşseler de sonradan işleri sırayla yapmayı kararlaştırırlar.

“Efendim, diye hitap etti ona tilki, çeşitli özelliklerimizi göz önüne alarak iş bölümü yapmamız daha uygun görünüyor. Ancak böylece korkarım işlerin ağırlığı zatiâlinizin sırtına biner. Hafifleri bana kalır. Eğer uygun görürseniz efendim, hangi iş olursa onu sırayla yapalım.

Güzel konuştun sevgili dostum. Her zamanki gibi güzel konuştun. O halde yol hazırlıklarını herkes kendisi yapsın. Fakat yola koyulduğumuz andan itibaren, bütün işleri sıraya koyalım, nöbetleşe yapalım.”²⁹²

Hikâyenin devamında Katıraslan’ı yakalamak için maceranın her aşamasında bir istişare/danışma zemininde işleri yürür.

Yürekdede’de işlerini hanımıyla istişare ederek yapmaktadır. Kararsız kaldığı durumlarda da ümmetin icması neyse ona hareket etmeyi uygun bulur.

“Öyle ya, ne diye burada oturmuş, ne yapsam, nasıl etsem diye kurup duruyorum. Şimdiden neye karar versem eksik, ne düşünsem yanlış; iş orada belli olur.

Sonra da kendi kendine mırıldandı:

Ümmeti Muhammed nede ittifak ediyorsa, ben de öyle yaparım.”²⁹³

5.2.13. Vesvese / Vehim

Vesvese, “şeytanın insanın içine attığı saptırıcı dürtü, faydasız söz, şüphe ve tereddüt” anlamlarında kullanılır. Kur’ân-ı Kerim’de vesvese kavramı beş ayette

²⁹¹ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.13.

²⁹² Zarifoğlu, **Katıraslan**, s.7-8.

²⁹³ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.56.

geçmekte, bunların üçünde şeytanın²⁹⁴, birinde nefsin²⁹⁵ insana saptırıcı etkisi anlatılmaktadır.²⁹⁶

Vehim ise daha çok “kuruntu ve zan”²⁹⁷ anlamlarında kullanılmaktadır.

Vesvese ve Vehim Ağaçkakanlar hikâyesinde hayal ile hakikat arasında gidip-gelen anne babanın endişeleri olarak karşımıza çıkar. Doğmasını ihtirasla istedikleri çocuklarının endişesi sarar babayı. Bu vesveselerde gördükleri şeytani rüyanın payı büyüktür. Nihayetinde Allah vesveselerini boşa çıkarır ve hayırlı bir evlat sahibi olurlar.

“Bize bir şey anlatmak istedi mutlaka bu rüya. Ama bunda bir takım gizli endişelerinden başka bir şey yok aslında. Onlar rüyada ortaya çıkar.

– Ne endişesi?

– Hani çocuğumuzu hep mükemmel bir şekilde yetiştirmeyi hayal ediyorsun ya, diyorum ki, bir yandan da gizli gizli ya öyle olmaz da bir canavar çıkarsa ortaya diye endişe ediyorsun. Sen bu gizli endişelerinin rüyasını gördün.”²⁹⁸

Çocuğun hayırlı bir evlat olması babanın vehimlerini dindirmemiş, rüyanın etkisiyle hep bir felaket beklentisi babayı korku ve telaşa itmiştir.

“Sabahleyin hiç uyumamış olarak kalktılar.

Kısa bir hazırlık yaptılar.

Şimdi o da uyanabilirdi. Birkaç da ileri bir yere uçup yan yana kondular ve konuşular.

Ne düşünüyorum biliyor musun, dedi kadın, hemen şimdi onu da uyandıralım ve buralar artık bize göre değil evladım, göçe karar verdik diyerek, o menhus cevizliğe asla ulaşamayacağı bir yere gidelim. Emin ol eğer elimizi çabuk tutmazsak fena bir şeyler olacak.

Bu sözler üzerine zaten uykusuz ve vehimli bir halde bulunan babayı müthiş bir korku ve telaş sardı.”²⁹⁹

²⁹⁴ Bkz. A'râf Suresi 20; Tâhâ suresi 120 ve Nâs Suresi 5. Ayetler.

²⁹⁵ Bkz. Kaf Suresi 16.ayet.

²⁹⁶ Mustafa Çağrı, **Vesvese**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013, C.43, s. 71.

²⁹⁷ Ali Durusoy, **Vehim**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012, C.42, s. 616.

²⁹⁸ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.80.

²⁹⁹ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.93-94.

5.2.14. Vefa

Kur'an-ı Kerim müminlerin verdikleri söze riayet ettiklerini ifade etmektedir. Düşmanla bile bir ahitleşme yapıldıysa ahde vefa gösterilmelidir.

“Onlar, kendilerine verilen emanete ve verdikleri ahde (harfiyyen) riayet edenlerdir.”³⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'de, kendileriyle yapılmış antlaşmaların hükümlerine riayet ettikleri müddetçe, Müslüman olmayanlara dahi verilen sözde durulmasını emretmiştir.³⁰¹

Hadislerde de ahde vefa göstermemenin münafıklık alametlerinden olduğu ifade edilmektedir. “Münafığın alameti üçtür: konuştuğu zaman yalan söyler, va'dettiğini yerine getirmez ve emanete ihanet eder.”³⁰²

Kuşların Dili'nde bir müminle kâfirin savaşı anlatılır. Çarpışma uzayınca ibadet vakitlerini kaçırmamak için sırasıyla ibadetlerini yaparlar. Kâfirin ibadeti sırasında Müminin iç dürtülerine teslim olduğu ve kâfiri öldürmeye niyetlendiği bir sırada gaibden bir ses onu bu niyetinden vaz geçirir ve verdiği sözü hatırlatır. Mümin üzüntüyle gözyaşı döker, kâfir de bu durum görüp Allah'ın adaletinin büyüklüğü karşısında Müslüman olur.³⁰³

Sanatçının verdiği mesaj her yaştan okuyucunun anlayacağı cinstendir: Vefalı olursanız Allah umulmadık kapılar açacaktır!

5.2.15. Eşler Arası İlişkiler

Zarifoglu çocuk hikâyelerinde iki tip eş ilişkisinin örneklerini vermektedir. Okuyuculara bu modeller üzerinden İslam ailesinin nasıl olması gerektiğinin mesajları iletilmektedir.

Yürekdede ile Padişah'ta, eşler arasında temel bağ, sevgi ve hürmet olarak ortaya konulur. Eşler birbirleriyle muhabbet etmekten zevk almakta, karşılıklı

³⁰⁰ Me'âric Suresi 32. Ayet.

³⁰¹ Bkz. Tevbe Suresi 1,4,7.ayetler.

³⁰² Buhârî, İman 24.

³⁰³ Zarifoglu, **Kuşların Dili**, s. 57-58-59-60.

hukuka azami düzeyde riayet edilmektedir. Burada eşlerin muhabbetini etkileyecek en önemli husus yokluk ve yaşlılıktır. Fakat tevekkül ve rızaya dayalı bir inanç ekseni zorlukları kolaylaştırmaktadır.

“Yürek Hasan havluyu alırken dua ediyordu karısına:

-Hatun, Allah senden razı olsun. Tuttuğunu altın etsin, hayretsin, sana öte dünyada güzel amellerini yoldaş etsin. Can dostum. Gül yanaklım.

-Eksik olma, Allah senden razı olsun. Sana layık olamıyorum, yaşlandım, çöktüm, kusura kalma.”³⁰⁴

Yürekdede güzel sözlerle ve hediyeyle eşinin gönlünü almaya çalışmakta, eşi de aynı nispette muhabbetini ortaya koymaktadır.

“Ben de sana diyecektim ki, kadıncığım, epeydir benden hiçbir şey istemezsin, iste ki yapayım, sen emret bir kere de ben yapayım.

-Aman efendim, dedi Ayşe Nine, o nasıl söz, asıl ben senin ayağının türabı olayım, emret kendimi yoluna kurban vereyim.

-Aman gözüümün nuru, sultanım! Bu nasıl bir kelam? Beni mahcup eder, helak edersin. Ben senin bir emrini işitmek isterim.

Söz yine naza, kibar sözlere takılıp kalmış..”³⁰⁵

Ağaçkakanlar’da ise evlatla imtihan, eşler arasındaki ilişkiyi derinden etkilemektedir. Evlat isteğinin ihtirasa dönüşmesi hayal ile hakikatin arasında gidip gelen eşleri iç âlemlerinde bir tartışmaya itmektedir. Fakat çocuk olunca hayal âleminden sıyrılan düşünceler reel dünyada eşler arasında muhabbeti gözetten bir gerçekliğe doğru evrilir. Burada muhtemel sanatçının, çocukluğunun huzursuz anlarının nüveleri bulunmakta, belki de sürekli masallar anlattığı çocuklarına ‘evimizin huzuru sizsiniz’ mesajı vermektedir

“Hiç işte, sen biraz akıllı akıllı konuş.

– Ne yani deli gibi mi konuşuyorum?

– Sus, eğer beni bir lokma daha seviyorsan sus, tatsızlık çıkarmayalım olmaz mı?”³⁰⁶

Bu iletişimde hayalin paylaşılması bile rahatsız etmektedir.

³⁰⁴ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.12.

³⁰⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.29.

³⁰⁶ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.15.

“Baba ağaçkakan sustu. Biliyordu onun hayalini. Hep aynı hayaldi bu. Ama kadının kendini onu iterek kendini buna vermek istemesi dokundu onuruna. Bir an bu kadından çocuk isteyişin çok saçma ve değersiz olduğunu düşündü. Kızgınlık ve nefret doldu birden. Fakat uzaklaşmadı.”³⁰⁷

Hayalin pençesinden kurtulmaya çalışan baba için eşiyle iletişimde bulunmanın imkânı pek yoktur.

“Sen ne demek istiyorsun ha, diye kocasına çıkıştı.

Hayatı nasıl çekilmez yapıyordu bu kadın.

Oysa bir mucizeyi detaylarıyla anlatmak, onu şaşırtmak için can atıyordu.

Hevesinin canına okumuştü. "Uğraşmaya değmez, bildiğini okur" dedi içinden.”³⁰⁸

Hayalin hakikate evrilen noktasında huzur da tekrar gelmektedir.

“Sonra ilave etti:

- Keşke sana anlatmasaydım. Hiç olmazsa sen rahatsız olmazdın.

– Sen huzurlu olmadıktan sonra, ben tek başıma nasıl huzurlu olabilirim?

– Ne diyeceğim biliyor musun?

Kadın bir sohbet zevkiyle dilini gagasından dolaştırıp ona baktı.”³⁰⁹

5.2.16. Şefkat / Merhamet / Saygı

Kur’an-ı Kerim rahmetle başlar. Fatiha suresinin ilk ayetlerinde ifade edilen Rahman ve Rahim kelimeleri, Allah’ın rahmetiyle ilgili sıfatlarıdır. Kur’an birçok ayetinde Allah’ın çok merhametli olduğu³¹⁰ ifade edilmektedir. Kur’an’da ki bu ayetler daha çok merhametin kulun tövbesi ile birlikte geldiğini ortaya koyar.

Hadis-i Şeriflerde de Hz. Peygamber Allah’ın rahmetinin gazabını geçtiğini ifade etmiş ve merhamet göstermeyen müminleri yeri geldiğinde sert bir şekilde eleştirmiştir.

³⁰⁷ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.15.

³⁰⁸ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.45.

³⁰⁹ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.75.

³¹⁰ Bkz. Bakara Suresi 37, Âl-i İmrân Suresi 89, En’âm Suresi 165, A’râf Suresi 151.

Hız. Muhammed, “Allah mahlûkâtı yarattığı vakit, kendi nezdinde arşın üstünde bulunan kitabına ‘Rahmetim gazabıma üstün geldi’ diye yazdı.”³¹¹ buyurarak bu hususta müjde vermektedir. Hız. Muhammed’in bu hadisi Kur’an’daki “...Size selâm olsun! Rabbiniz rahmet ve merhameti kendisine ilke edinmiştir...”³¹² ayetiyle de aynı doğrultuda anlamlar içermektedir.

Bir başka hadiste de Hız. Peygamber çocuklara olan merhameti ortaya koymuş ve sahabelere bu hususta nasıl davranılması gerektiğinin örneklerini vermiştir.

“Çölde yaşayan Araplardan bazıları Rasûlullah (sav)’ın yanına geldiler; (O’nun çocukları öpüp sevdiğini görünce):

-Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz? dediler. Hız. Peygamber:

-Evet, cevabını verince onlar:

-Ama biz vallahi çocukları öpmeyiz, dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

-Allah sizin kalbinizden merhameti söktüyse ben ne yapabilirim, buyurdu.”³¹³

Hız. Peygamber rahmetin taksimi hususunda da;

“Allah Teâlâ yeri ve gökleri yarattığı gün, yüz rahmet yarattı. Her bir rahmet yerle gök arasını dolduracak kadardır. Bu yüz rahmetten yeryüzüne bir tek rahmet indirdi ki bu sayede anne yavrusuna, yabancı hayvanlar ve kuşlar da birbirlerine merhamet ederler. Kıyamette ise O, bu rahmetin tamamı ile kullarına merhamet eder.”³¹⁴

demekte, mahlukatın birbirine karşı gösterdiği tüm şefkat ve merhametin kaynağının Allah’ın bu bir tek rahmetinden kaynaklandığını, asıl büyük rahmetin ahirete saklandığını söyleyerek müminlere müjde vermektedir

Zarifoğlu merhametle ilgili düşüncelerini, yazar kimliğinin saklamadan, Yürekdede ile Padişah kitabının sonundaki Hız. Süleyman ve Kirpi hikâyesinde ifade eder. Zarifoğlu ‘Merhamet olmasaydı, hayat olmazdı’ diye söze başlar. Nedenini de ‘O yazar ki her gün nice zulümlere şahit oluyor. Haritaya bakınca görmek mümkün bunları.’ diyerek izah eder.³¹⁵

Zarifoğlu Hız. Ömer’in kadı tayinindeki bir diyalogunu aktararak idarecide olması gereken ilk vasfın merhamet olduğunu ortaya koyar.

³¹¹ Sahih-i Buhârî, **Tevhid** 15; Sahih-i Müslim, **Tevbe**, 14.

³¹² En’âm Suresi 54. Ayet.

³¹³ Sahih-i Müslim, **Fedâil**, 64.

³¹⁴ Sahih-i Müslim, **Tevbe**, 21.

³¹⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.73.

“Ya Ömer dedi, bu halinize taaccüp ediyorum. Şaşırıyorum. Ben hiçbir zaman çocuklarımı öpüp okşamadım.

-Yaa, dedi Hazreti Ömer. O halde seni kadılık görevinden hemen geri alıyorum. Zira evlatlarına muhabbet göstermeyen, halka da göstermez. Çocuklarına merhameti olmayanın halka da merhameti olmaz.”³¹⁶

Zarifoglu bölümünün sonunda “Acaba nedir merhamet? diye sorar ve bir yazarın onu ‘ancak misallerle anlatabileceğini ifade eder.”³¹⁷ Bu görüş daha önce de ifade edilen çocuk hayatındaki örneklerin şahsiyet eğitimindeki önemini sanatçının kavradığını göstermektedir.³¹⁸

Serçekuş’ta saygı, şefkat ve merhamet iç içedir. Gençlerin büyülere saygısı, eşlerin birbirine saygı ve merhameti ve küçüklere şefkat belirgindir.

“Gençler ise onların önüne geçmemek için ağır ağır arkadan geliyorlar.

Acelesi olup da öne geçmek zorunda kalan genç birine yaşlılar şöyle göz ucu ile alttan bir bakıyorlar. Ama onun, kolları vücuduna adeta yapışmış, neredeyse evlerin duvarına sürünerek ve başı önünde yürüyüşü karşısında yürekleri hemen yumuşuyor ve ona içlerinden dua ediyorlar

O genç insan evine gitti

Çorbasını içti. Çocuklarına sıcak gözlerle baktı. Karısına güzel sözler söyledi. Desturla çıkıp çalışmaya gitti. Ve bütün gün üzerine rahmet yağdı.³¹⁹

Kuşların Dili’nde sanatçı şefkat ve merhameti önce bir anne üzerinde gösterir. Boğulmak üzere olan yavrusu kurtarmak için kendini suya atan bir annenin çocuğunu kurtardıktan bağrına basması ve emzirmesini görür okuyucu. Devamında ise yazarın yüzlerce anne kadar merhametli diye hitap ettiği Hz. Muhammed’den, kendi şahsında, boğulmak üzere olan insanlığı sudan çekip çıkarması talebi şeklinde çıkar merhamet okuyucunun karşısına.³²⁰

Hüdhüd merhametin Allah vergisi olduğunu söyler. Merhamet sahibi olmanın ibadetten daha hayırlı olduğunu ifade eder.

³¹⁶ Zarifoglu, **Yürekdede ile Padişah**, s.74.

³¹⁷ Zarifoglu, **Yürekdede ile Padişah**, s.76.

³¹⁸ Bkz. 3. Bölüm İslâm’a Göre Çocuk Terbiyesi, s.92.

³¹⁹ Zarifoglu, **Serçekuş**, s.27.

³²⁰ Zarifoglu, **Kuşların Dili**, s.15-16.

“İnsaf ve merhamet sahibi olman, bütün ömrünü secdede geçirmenden daha iyidir.
Hem her iki âlemde insaf ve mürüvvetten daha üstün bir şey yoktur.”³²¹

Yürekdede’de merhametin her türlü karşısına çıkar okuyucunun, eşler arasında merhamet, diğer varlıklara karşı merhamet ve adil yöneticinin halkına olan merhameti.

Ağaçkakanlar’da anne merhameti, yavrusunu babasından bile koruyacak ve çatışmaya neden olacak bir merhamet örneğidir.

“Hep böyle bana çatıp durmasan olmaz mı, dedi baba. Bırak bana işimi yapayım.

Ne çatması ayol, farkında değil misin, yavrucağın gagasını koparacaksın, gagası kötürüm bir ağaçkakan neye yarar söyler misin?”³²²

Ağaçkakanlar’da belirgin olan merhamet ebeveynlerin çocuklarına olan merhametidir.

“Sen benim canımsın, ciğerimsin. Azıcık başın ağrısa uykularım kaçır..

Rüzgâr kanatlarını incitse ciğerim yanar.

Hele düşsen, tenin çizilse, kanasan, göğsümü yolarım, harap olurum.

Dilerim Allah senin acımı bana göstermesin.

Dinle yavrum, bak şu yeryüzüne. Bütün genişliğiyle sensin.

Dilediğin toprağa uçabilirsin. Her ağaç bizim yarımızdır.

Göz atabildiğine uzanan şu ağaçlıklar meyvelerle dolu.”³²³

Küçük Şehzade’de merhamet Padişahın halkı için hazinenin kırk kapısını açmak ve tüm ihtiyaçlarına koşmak şeklindedir. En belirgin olanı ise yetim kapısıdır. Yazar bu hikâyesiyle yetimlik olgusunu ve İslam’daki önemini çocukların önüne koymaktadır.

“Evet Şehzadem. O kırk bin kapıyı sana bir bir sayayım ister misin?

- Her biri bir başka şey için midir?

³²¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.57.

³²² Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.24.

³²³ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.30.

- Elbette.

- Bir tanesini söyle hele.

- Ülkenin her neresinde olursa olsun, bir çocuk yetim kalsa, onu anında tespit edip maaşa bağlamakla görevli memurlara yolluk kapısı.

- Pes dedi Şehzade. Yüreğimi titrettin! Ötekileri de bir bir anlattın bil.”³²⁴

“Dullar, yetimler ülke hazinesinden maaşlarını alıyorlar ve sefil olmuyorlardı. Her yanda adalet vardı.”³²⁵

Motorlukuş’un hikâyelerinden olan Çın Çın Yılcıklar’da anne evlat arasında şefkat ve saygı örnekleri görülür. İsteklerinde fazla ısrarcı olduğunu düşünen yılcık annesini sevindirmenin yollarını arar.

“Anne kendi kendine şöyle düşündü

‘Ne kadar da seviyorum keratayı, nasıl da güzel, yakışıklı olacak. Benden bir şey isteyince ille yapmak istiyorum. Hiç kırılır mı böyle bir yavru.’

Yavru karayılansa diyordu ki kendi kendine

‘Öyle ısrar ettim ki anneme bana ayıp. Olmaz deyince olmaz işte, ama ben ne yaptım, tuttum ısrar üzerine ısrar ettim. Şimdi desem ki, anne, affet beni, bir daha üzmeceğim seni, amma da sevinir ha...’³²⁶

Anne babaya saygı Ağaçkakanların sonunda da göze çarpar. Upuy’un ifadeleri sanki çocuklara ‘anne-babanızla böyle konuşsanız ne güzel’ mesajı gibidir.

“Uyandın mı yavrum dedi korka korka.

Evet sevgili babacığım dedi yavru. Akşam çok erken yatmış olmalıyım.

Babanın içine karlı sular serpilir gibi oldu.

Ayağa kalkıp ona sarılmamak için kendini zor tuttu.

Ee, dedi, ne yapıyoruz bugün?

Eğer izin verirsene dedi Upuy, seninle gelmek istiyorum. Şu dallarda zıplamaktan, bir iki kanatçık uçmaktan bıktım. Sanırım, eğer izin verirsene babacığım, sizinle birlikte daha uzaklara gidebilirim.”³²⁷

³²⁴ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.45.

³²⁵ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.60.

³²⁶ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.83.

³²⁷ Zarifoğlu, **Ağaçkakanlar**, s.87.

5.2.17. Bireyler Arası Hukuk

İslam kişiler arası hukuka önem vermektedir. Bireylerin hukuku İslam ülkesinde teminat altındadır. Devlet hukukun uygulamasında yetkili mercidir ve hakların geri alınması devletin kontrolündedir, şahsi uygulamalara izin vermez. Bunun dışında kalan, bazen kulla Allah arasında kalan bazen de cezai yaptırımı uygulama imkânı bulunamadığında ötelenen ihlaller olabilmektedir. Bu husus İslam'da kul hakkı olarak adlandırılmış, hakların tazmini yoluyla veya bireyler arasında helalleşmeyle mesele çözülmeye çalışılmış çözüme ulaşılmadığı takdirde ahirette hak talep etme şeklinde çözümü ertelenmiştir.

Kur'an'da, başkalarına zulmetmek yoluyla hak gaspı yapanların ahirette cezalarını çekecekleri ifade edilmektedir.³²⁸ Fakat bu zulümler içinde en büyüğü şirktir. Şirk Allah'ın hakkı olan ulûhiyetin gasp edilmesidir.

“Lokman oğluna öğüt vererek şöyle konuştu: “Ey benim sevgili oğlum! Allah'ın yanı sıra, başka güçlere ilahlık yakıştıрма! Bil ki, böyle düzmece ortaklık yakıştırmalar gerçekten Allah'a karşı yapılan, çok büyük bir haksızlıktır.”³²⁹

Hadislerde de Müslümanlar birbirlerinin hakkı karşısında uyarılmaktadır.

“Müslüman Müslümanın kardeşidir ona zulmetmez; onu düşmana teslim etmez. Kim bir Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanın sıkıntısını giderirse, Allah da kıyamette onun bir sıkıntısını giderir. Kim de bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamette onun bir ayıbını örter.”³³⁰

Bir başka hadiste de kul hakkına riayet etmeyenlerin mahşer günü iflas edecekleri anlatılmaktadır.

“Ümmetimden müflis odur ki, kıyamet günü namaz ve zekâtla gelir. Ama bu arada sövdüğü şu kimse, dövdüğü bir başka kimse dahi gelir. Bunun üzerine kendisinin hasenatından şuna verilir, buna verilir. Üzerinde haklar bitmeden kendi hasenatı tükenirse, o zaman onların hatalarından alınır kendisine yüklenir. Daha sonra cehenneme atılır.”³³¹

³²⁸ Bkz. Mâide Suresi 29. Ayet, İbrahim Suresi 42. Ayet.

³²⁹ Lokman Suresi 13. Ayet.

³³⁰ Sahih-i Buhârî, **Mezâlim** 3.

³³¹ Sahih-i Müslim 2581.

Motorlu Kuş'ta Zarifoğlu çocuklara masal anlatır gibi Müslümanlara yapılan zulümleri anlatır. Çocuklarda bir duyarlılığın temellerini atmaya çalıştığı görülür.

“Baba başladı masal anlatır gibi tarihi anlatmaya. Yakın tarihi uzak tarihi. Diyordu ki:

- İşte şöyle şöyle tuzaklar kurdu insanlar insanlara.

Şöyle oydular Müslümanların gözlerini, şöyle şöyle doğradılar onları, şöyle şöyle astılar, çöl kumlarının yakıcı kucağına, yırtıcı kaplanların dişlerine attılar.”³³²

Dünyada bu zulümleri durduracak geleceğin büyükleri olan çocuklar olacaktır sanatçıya göre. Sanatçı hikâyeleriyle bunu doku doku işleme gayretindedir. Zulmün iktidarı bitecek ve adaletin iktidarı başlayacaktır hikâyelerine göre.

“Mekki ise birden fırladı, yerden bir taş kaldırıp bütün gücüyle aynaya fırlattı. Dört yaşındaki bir çocuğun bütün gücüyle attığı taştan ne olacak! Elbette kırılmadı ayna. Ama Mekki büyüyünce, gerçek zalimleri göstermeyen bütün aynaları kırarak tuz buz edecek.”³³³

Kişisel ölçekte de Müslümanların bazı hak ihlalleri söz konusu olabilmektedir. Bunlar için evvela helallik dilenmelidir.

Yürekdede gelen misafirlerini iyi ağırlamamış olabileceği düşüncesiyle onlardan helallik dilemektedir.

Allah padişahımızdan razı olsun. Pekâlâ, evlatlarım, hadi yolunuzdan kalmayın. Dua edin. Geri arkanızı unutmayın. İnşallah yine gelin, yine misafirimiz olun. Hakkınızı da helal edin. Belki sizleri hoş tutamadık, bir kusur ettik. Yaşımız ileri. Bakarsın tekrar karşılaşmak da nasip olmaz, hakkınızı helal edin.

-Esas siz hakkınızı helal edin Yürekdede. Anamız da hakkını helal etsin. Kalın sağlıklıca.

-Haydi güle güle. Yolunuz açık olsun, temiz gökler gibi.³³⁴

Yürekdede bir ömür geçirdiği eşinin yanından ayrılırken de aynı hassasiyeti gösterir.

“Şehir, elini şöyle uzatsan tutacakmış gibi bir uzaklıkta görünüyormuş ama sabahın bu erken saatinde yola çıkışıyla cumaya zor yetişecekmiş Yürekdede.

Vedalaşmışlar.

-Hakkını helal et, gidip gelmemek var; gelip görmemek. Arkamdan dualar et.”³³⁵

³³² Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.26.

³³³ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.27.

³³⁴ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.49.

³³⁵ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.58.

Müminin hayatında diğer bir önemli husus kendini kardeşinin yerine koymaktır. Empati karşısındaki duygularını anlamak ve hak ihlallerinin önüne geçmek bakımından önemlidir. Serçekuş ölümle burun buruna geldiği bir anda avcının kendisinin yerinde olduğunu hayal eder ve ne hissedeceğini anlamaya çalışır. Fakat insan anlamaz.

“Şu adam bir kuş olsaydı, namluyu kendisine çevirmiş bir kartal bile olsaydı razıydı. Ona anlatabilirdi ya da isterdi ki kendisini insan olabilsin ve insanların duygularını bilebilsin ve onları nasıl ikna edebileceğine dair elinden bilgiler bulunsun. Fakat bir kuştı o. Ne kadar şiddetle istese değişmiyordu bu. Baktı sadece.”³³⁶

Bireysel hukukun tesisinde diğer bir önemli unsur ise dürüstlüktür. Kur’an’da Allah’ın dürüst olanların koruyucusu olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı müminin hayatında dürüst ve erdemli davranmak önemli bir davranış ilkesidir.

“Doğrusu, benim koruyucum bu kitabı indiren Allah’tır; çünkü O’dur dürüst olanların koruyucusu.”³³⁷

Dürüstlük Yürekdede’nin son hikâyesinde hal ehli bir kitlenin özelliği olarak resmedilmektedir.

“Zaten şehirliler, kasabalılar da derlermiş ki:

-Aman ne garip bir köy. Ne kadar da garip insanları.

Bazen korkarmış şehirliler, kasabalılar bu insanlardan. Ama yine de onlardan alırlarmış odunları.

Bunların getirdikleri odunlar gerçekten düzgün, kuru, hilesiz hurdasızmış.”³³⁸

5.2.18. Çocuk Eğitimi

Daha önceki bölümlerde İslam’a göre çocuk eğitiminin aşamalarını yazmış bu süreci hadislerden mülhem anne karnında başlayan bir süreç olduğunu belirtmiştik. Zarifoğlu ilk hikâyesi olan Serçekuş’ta eğitimi köyün camiinde çocuklara Kur’an okutarak başlatır.

³³⁶ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.74.

³³⁷ A’râf Suresi 196. Ayet.

³³⁸ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.80.

Zarifoğlu hikâyelerinde sistematik bir çocuk eğitimi anlatmaz, Kur'an eğitimi merkezli, geleneksel bir eğitimin kapısını açar. Kurumlarıyla, eğitim sistemiyle kesintiye uğramadan Osmanlıdaki çocuk eğitimini çağına kadar taşımıştır adeta.

Caminin etrafındaki evlerde hepsi bir anda kapıdan çıkmış gibi çocuklar fırlıyor. Ve küçük kızlar, beyaz başörtülerini çenelerinin altında tutturmaya çalışarak, oğlanlar küçücük beyaz takkeleri uçmasını diye tepelerine bastırarak camiye koşuyorlar.

Orada köyün imamı bunları bekliyor. Dizlerinin üzerine çökmüş, bekliyor, bakalım bu gün kapıdan ilk kim girecek diye. Biri dalıveriyor. Kilimlerin üzerinde yalın ayak ilerliyor ve göz ucu ile arkasını kollayarak seri fakat utanan adımlarla hocanın önüne diz çöküyor. Koltuğunun altındaki torbada büyük ve bir Kur'an-ı Kerim.³³⁹

Dinden arındırılmış seküler algıların kasketli ve tayyörlü çocuk modellerinin tersine Zarifoğlu'nun çocukları başları örtülü veya takkelidir. Kur'an'a saygının ifadesidir bu.

Çocukların anne-babalarında da aynı hassasiyet gözlenir. Onlar çocuklarının rızkından endişe etmezler onlar için öncelikli olan dinini diyanetini bilen bir nesil yetiştirmektir.

“Onlar daha dünyaya gelmeden Allah onların yiyeceklerini, giyeceklerini önceden yollar. Böyle de, esas önemlisi bunları yetiştirmek, güzel güzel eğitmek. Dininden diyanetinden haberi kılmac. İşte bunun için işine gider, işinden gelir, artan bütün vakitlerini çocuklarına ayırmış bu baba.. O yüzden bakın, nasıl pırıl pırıl bakışları.”³⁴⁰

Zarifoğlu'nun çocukları hocalarının karşısında edeplidirler ve hadlerini bilerler. Küçük Şehzade yazdığı bir yazının altına henüz hak etmeden imzasını atınca pişmanlıklar yaşar.

“Şehzadenin yanakları al al oldu, uzun uzun düşündü.

Yine talihim varmış dedi, ya dün babam bir de adımı görseydi. Ya hele bir de hocam Mahmut Efendi yazdığım bir şeye imzama attığımı görseydi, nice olurdu, ben ne yapardım.”³⁴¹

Küçük Şehzade'de âlime saygı kendini şehir imarında da belli etmektedir. İlmin ve âlimin kıymet bulunduğu zamanlardır ve âlimle dost olmak devleti yönetenler açısından da büyük önem taşır.

³³⁹ Zarifoğlu, **Serçekuş**, s.29-30.

³⁴⁰ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.20.

³⁴¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.30.

“Gün geçtikçe bu evin etrafında Şeyh Abdulkadir’in müritleri tarafından yapılmış yüzlerce hatta binlerce ev yer aldı. Müridleri onun etrafına toplanıyorlardı.

Başka kentlerden, köylerden, hatta başka memleketlerden onu ziyarete gelenler, geldikleri yeri unutup, orada ev yapıyorlardı. Ama bu evlerden hiç birinin çatısı Şeyh Abdulkadir’in evinin çatısından yüksek değildi.”

“Padişah Şeyhi o küçük evinde ziyaret ediyordu hep.

Dost olmuşlardı. Birbirlerinin sohbetinden büyük tad alıyorlardı.”³⁴²

Zarifoğlu küçük Şehzade’de çocuklara İslam geleneğinin eğitim kurumlarını da tanıtır. Cami merkezli bir tasarım dikkat çeker ve eğitim kurumları bir bütün halinde bir belde büyüklüğündedir.

“Ertesi günden itibaren Şeyh’in evinin yanındaki büyük vakıf toprağına temeller atıldı.

Kısa bir zaman içerisinde de, işler bitirildi. Vakıf idare binası, tekke, cami, aş ocağı, imarethane, hastane, medrese ve öğrencilerin yatma yerlerinden meydana gelen tesis herkesin hayranlığını kazandı.

Bir kasaba kadar yer kaplayan bu binaların ortasındaki cami bir yakut parçası gibi yükseliyordu.”³⁴³

5.2.19. Misafirperverlik

Misafirperverlik bir Müslüman ahlakı olarak Yürekegede’de karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed misafire ikram etmeyi Allah’a ve ahiret gününe iman edenlerin bir özelliğı olarak ortaya koymaktadır.

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabasına iyilik etsin. Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun!”³⁴⁴

Kur’an-ı Kerimde de misafire ikram etmenin peygamber yaşantısından örnekleri verilmektedir.

“İbrahim’in seçkin konukları ile ilgili kıssayı hiç duydun mu? O [semavî elçi]ler İbrahim’e gelip ona selâm verdiklerinde, “[Size de] selâm olsun!” demişti; [ve kendi kendine,] “Bunlar, yabancı

³⁴² Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.72.

³⁴³ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.71.

³⁴⁴ Sahih-i Buhârî, **Nikâh** 80, Sahih-i Müslim, **İman** 74.

kimseler!” (diye düşünmüştü.) Sonra sessizce evine dönerek semiz bir [kızartılmış] buzağı getirmiş, ve “Yemez misiniz?” diye önlerine koymuştu...”³⁴⁵

Yürekdede de misafirleri Allah’ın bereketi saymış ve Ayşe nineyle birlikte göz aydınlığı olarak değerlendirmişlerdir.

“İşte o anda Yürekdede, karısı Ayşe Nine ve devecik, üçü birden gördüler ki taa uzaklardan gelenler var. Bir grup atlı.

Gözün aydın dedi Yürekdede karısına.

Gözümüz aydın dedi Ayşe Nine, şükürler olsun misafir gönderene.”³⁴⁶

Yürekdede İbrahim peygamber gibi misafirlerinin yanından sessizce kalkmış eşiyle istişare ederek misafirlerine semiz bir buzağı olmasa da deveciği kesip getirmiştir. Gelen misafirler melek değildir belki ama adaletiyle halkını abad etmiş bir yöneticidir. Misafir gelememesi Yürekdede’ye göre günahkârlık alametidir.

“Can yoldaşım, dedi. Bunlar çok kıymetli misafirlere benziyorlar. Allah acıdı bize de, ağırlayalım diye bunları gönderdi. Hani bunlarda gelmeseydi, şu yola çıktığımız iki gündün beri, neredeyse, acep, hani Allah bizi iyice defterden sildi ve unuttu mu haşa, diye içimden geçirmeye başlayacaktım. Ne kadar günahkâr olmalıyız ki, Allah’ı hatırlamak için ya bir izzet ikram olacak, ya bir musibet, ya da bir misafir konuk gelecek. Vah bizim başımıza.”³⁴⁷

Misafir Allah’ın kuluna acımasının ve merhametinin bir göstergesidir. Misafire ikram etmek dünya hırsının ve dünya malının silinip gitmesi anlamına da gelmektedir. Aksi durumda dünya hırsı müminin basiretini bağlayacaktır.

“Diyorum ki hanım, Allah bize acıdı da yolladı bunları, yüzümüze baktı hamdolsun, dilim varmıyor ama, gel şu bizim deveciği kesip bunlara ikram edelim. Ne dersin yastık yoldaşım, başımın sultanı?

-Vah dedi Ayşe Nine vah benim karabaşım, kara yazgım. Amanım aman, ben yanımdım helak olmuşum da haberim yok. Allah sana uzun ömürler versin, benden alsın sana versin. Vah bana ki ben niye daha önce düşünmedim bunu. Dünya malı, dünya hırsı benim gözümü kör etmiş de haberim yok. Vallahi kesip yedirelim biçarelere, iyi olur, ala olur.”³⁴⁸

³⁴⁵ Zâriyât Suresi 24-27. Ayetler.

³⁴⁶ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.31.

³⁴⁷ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.36.

³⁴⁸ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.38.

5.3. İSLAM'IN SİYASİ HAYATA AİT GÖRÜNÜMLERİ

5.3.1. Adalet / Adil Yönetici

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde sıklıkla vurgulanan kavramlardan biri adalet vurgusudur. Kur'an-ı Kerimde ve hadislerdeki adalet vurgusunun Zarifoğlu'nun referans noktaları açısından, buna zemin hazırladığı görülecektir. Sanatçının adil devlet başkanlarına olan vurgusunun çokluğu, hem İslam tarihindeki somut örnekleriyle hem de dini kaynaklardaki belirleyici emirlerle uyum içindedir. Zarifoğlu'nun devlet başkanlarından beklediği adalet temelli yaklaşımlar, adaletin devletleri ve medeniyetleri inşa eden bir husus olarak, yeniden tesisi noktasında çabasının bir ürünüdür.

Kur'an'da “Şüphesiz Allah, emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”³⁴⁹ buyrulurak yönetimde bulunanların hangi niteliklere haiz olması gerektiği hususunda ilkeler ortaya konmaktadır.³⁵⁰

Kur'an'ın birçok ayetinde adalet vurgusu dikkatleri çekmektedir. Allah kitabında adaletle davranmayı emretmiş; “De ki: 'Rabbim adaletle davranmayı emretti...’³⁵¹, adil olanların Allah tarafında sevileceğini “...Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever.”³⁵² beyan etmiş ve adaletli olmayı emretmiştir.³⁵³

Hadislerde de adil davrananların ahiretteki ödülllerinden bahsedilmektedir.

“Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah'ın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde otururlar.”³⁵⁴

“Cennetlikler üç gruptur. Bunlar: Âdil ve başarılı devlet başkanı, Yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yufka yürekli olan kişi, Ailesi kalabalık olduğu halde haram kazançtan sakınıp kimseden bir şey istemeyen adamdır.”³⁵⁵

³⁴⁹ Nisâ Suresi 58. Ayet.

³⁵⁰ Bkz. Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı, Meal - Tefsir**, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, s.148.

³⁵¹ A'râf Suresi 29. Ayet.

³⁵² Mümtehine Suresi 8. Ayet.

³⁵³ Bkz. Rahmân Suresi 9, Hucurât Suresi 9, Şûrâ Suresi 15 ve Nahl Suresi 90. Ayetler.

³⁵⁴ Müslim, **İmâre** 18.

³⁵⁵ Müslim, **Cennet** 63.

Ayet ve hadislerle çizilen çerçeve İslam medeniyetinin yönetim ve yönetici ilkelerini nasıl oluşturduysa Zarifoğlu'nun hikâyelerindeki adil yöneticinin tavırlarını da belirlemiştir. Geleceğin büyüklerine Hz. Peygamberin ve daha sonraki adil yöneticilerin örneklerini verdiği Dar'us-Selam'ın özellikleri anlatılmaktadır.

Zarifoğlu'nun çocuklara resmettiği beldede her yerde adalet vardır. İşler ehil insanların elinde adaletle yürür.

“Halkın ne hırsız korkusu vardı ne de eşkıya korkusu.

Dullar, yetimler ülke hazinesinden maaşlarını alıyorlar ve sefil olmuyorlardı. Her yanda adalet vardı.

Kadılar rüşvet vermiyorlardı.

Devlet görevleri, o işi en iyi yapabilecek kimselere veriliyordu. Ve padişah bütün bunları yaparken bir an olsun Allah'ı hatırlıdan çıkarmıyor ve ‘İnsanlar yaptıklarından sorulacaktır. Bense bütün insanlardan sorulacağım. Çok dikkat etmeliyim, Allah'a karşı mahcup olmamalıyım’ diyordu.”³⁵⁶

Devletin hazinesinde birikenler halkın yararına kullanılır. Yığma tutkusu yoktur.

“Bir şey daha. Onca zaman seyrettim, hep içeri giriyordu para, peki hiç çıktığı yok mu içerden?

- Çıkmaz olur mu? Ama o durduğun yerde bin yıl dursan, o kapıdan tek altın liranın çıktığını göremezsin.

- Öyle mi? Bu ne hikmet, bu ne iştir?

- Öyle Şehzadem öyle. Orası giriş kapısı. Şunu iyi bil ki o bir tek giriş kapısına mukabil kırk bin tane çıkış kapısı var. Ama hiç biri saray içine açılmaz. Hepsi dışarıya, kullaradır.”³⁵⁷

Adil yöneticiye halkı her an ulaşabilmeli, isteklerini, şikâyetlerini ve gördüğü haksızlıkları iletebilmelidir. Böyle adaletli bir belde de şairler, edipler ve âlimler çoğalacaktır.

“Padişah Ahmed'in ülkesinde bir haksızlığa uğrayan, öyle olur ki şikâyet dilekçesini kapıldığı gibi doğru padişaha koşar. Böyle hak aramak için gelenlere kapılar ardına kadar açılır. Hele biri yoluna çıksın da engellemeye kalksın! O zaman ister kırk satır, isterse katır beğensin.

³⁵⁶ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.60.

³⁵⁷ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.45.

Çıkarlarmış güvenle padişah katına ve orada gördükleri haksızlığı bir bir dile getirirlermiş.

Mülkü, adaleti, mutluluğu böyle olunca bir ülke, orada şairler, edipler, âlimler, gür fidanlar gibi belirir, boy atar.³⁵⁸

Böyle adil bir belde ancak Allah'ın ipine sarılan adil yöneticiler eliyle kurulacaktır. 'Dostluk, akıl, irfan, sadakat, itimat'³⁵⁹ yöneticilerin diğer güzel vasıflarıdır. Bu beldede herkesin can ve mal emniyeti tam sağlanacak, fakirler horlanmayacaktır.

“Şeyh Abdülkadir karısı ve küçük oğluyla sessiz bir hayat sürüyordu.

Ülkenin Padişahı Sultan Ahmet, sevilen sayılan bir padişahı.

Bir sultan, Allah'ın ipine sarılıyor ve adaletle iş tutuyorsa ondan korksun suçlular, hainler. Ama iyiler güven içerisinde yaşasınlar.

İşte Sultan Ahmet'in padişahlık ettiği ülkede en kıyı bucaktaki insanlar bile canlarından ve mallarından emindiler.

Orada halk zengin kişilerin yanında ezilip horlanmış değil. Fakirler de horlanmaz, itilip kakılmazlar.³⁶⁰

Yöneticiler halkını Allah'ın bir emanet gibi görür³⁶¹ ve onların sorunlarını yerinde tespit etmek için ziyaretler gerçekleştirir. Yürekdede'nin misafirleri tebdil-i kıyafet gezen devlet yöneticileridir.

“Meğer bunlar, kıyafet değiştirip halk içine çıkan padişahla vezirleri değil miymiş.

Bu padişah, geceleyin ışıkları ipil ipil yanan şehirde eğleşirmiş.

Ordaymış sarayı.

-Hele bir de civar köylere, kırlara, dağlara, yaylalara gidelim, acaba orada neler olur, ne iyilikler, hangi kötülükler döner de haberimiz olmaz, sonra da mesul olur, hesabını veremeyiz demişlermiş. İşte böylece Yürekdede'nin çadırını görmüşlermiş.³⁶²

Bu yöneticilerin beldesinde sadece Müslümanlar değil Müslüman olmayanlar da huzur içinde yaşarlarmış. Sanatçı burada yönetici adları da zikreder ve 'anlattıklarımız bu yöneticilerin zamanında vardı' mesajını vererek, çağın çocuklarına örnek olarak göstermektedir.

³⁵⁸ Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.74.

³⁵⁹ Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.88.

³⁶⁰ Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.74.

³⁶¹ Bkz. Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.59.

³⁶² Zarifoğlu, *Yürekdede ile Padişah*, s.42.

“Bir padişah ki âlem başına.

Dost başına.

Hatta düşman başına.

Yani düşman bile olsa, kâfir bile olsa onun tahtı saltanatında rahat eder, huzur bulur, derman kazanır.

Bir padişah ki güzel, boylu postlu, aydınlık bakışlı.

Biz diyelim Harun Reşid, siz deyin Fatih Sultan, onlar desin Sultan Süleyman, ben diyeyim Sultan Selim...”³⁶³

Yürekdede güzel yöneticilerin akıbeti için korkmakta ve onlara dualar etmektedir. Sorumlulukları çok, yükleri ağırdır.

“Her namazımda onun hem dünyası için hem de ahireti için dua eder ve de Allah saklasın, Allah acısın ona, onun için çok korkarım.

Neden korkarsın Yürekdede?

Neden olmasın evladım, biz bir kıl çadırla bir kırık tencerenin hesabını öte dünyada nasıl vereceğiz diye tasalanır dururuz. Eğer bir de ona sahip olduklarından ötürü bir iki sual edilse, ne der, ne söyler... Allah, inşallah yardır eder de sualleri kolay kolay cevaplar. İşte bu da onun sıratı. Sırat köprüsü.”³⁶⁴

Yöneticiler de halklarında dua istemekte, ayağı takılıp günahlar işlemekten korkmaktadır.

“Camide halkına hitap ediyor,

- Ey insanlar diyordu, ülkemiz iyilik ve doğruluk içersindedir. Bütün bu iyilikleri bizlere sağlayan Allah'tır.

Ben sadece bir vasıtayım. Lütfen hepimiz bana dua edin.

Dua edin de ayağım takılmasın. Hatalar yapıp günaha girmeyeyim.”³⁶⁵

Adalet tesis edilmiş, ihtiyaçlar giderilmiştir. Halk huzurluyken hırsızlık olur ve eşkıyalık türerse bu Yürekdede'ye göre kıyamet alametidir.

“Öyle mi görüyorsun?

³⁶³ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.42.

³⁶⁴ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.48.

³⁶⁵ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.62.

Evet öyle görüyorum efendim, sultanım, beyoğlum, eğer bir ülkede herkes doyar da yine hırsız olursa, eğer bir ülkede adalet gani olur da eşkıya türerse, kıyamet alametidir ya...”³⁶⁶

Yürekdede yöneticilerden sadece sağlıklarını diler, çünkü bu millete Allah ve Peygamberden sonra adil yöneticiler lâzımdır.

“Hele hele Yürekdede, demiş. Söyle bakalım dile bakalım, bizden ne dilersin.

-Can sağlığını dilerim. Sizin can sağlığınız olsun da benimki olmasın. Ümmeti Muhammed’e önce Allah, Peygamber, sonra siz gereksiniz.”³⁶⁷

Bu beldenin yöneticileri beş vakit namaz kılar, namaz kıldırırlar.³⁶⁸ İlme değer verir, âlimleri yanına çağırır ayağına gider ilmin gelişmesi için çaba sarf eder, âlimlerle dost olurlar.³⁶⁹

5.3.2. Emanet

Adalet merkezli bir yönetim sorgulamasından sonra Zarifoğlu’nun çocuk hikâyelerinde dikkat çeken diğer bir yönetici özelliği emanettir.

Kur’an-ı Kerim’de emanetlerin ehli kişilere verilmesi emredilir.

“Şüphe yok ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Gerçekten de Allah, size ne de güzel öğüt vermede. Şüphe yok ki Allah, her şeyi duyar, görür.”³⁷⁰

Emanete dikkat etmek ve verdikleri söz de durmak müminlerin vasıflarındandır.

“(Yine) Onlar, emanetlerine ve ahidlerine riayet edenlerdir.”³⁷¹

³⁶⁶ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.49.

³⁶⁷ Zarifoğlu, **Yürekdede ile Padişah**, s.63.

³⁶⁸ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.62.

³⁶⁹ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.63-64.

³⁷⁰ Nisâ Suresi 58. Ayet.

³⁷¹ Mü’minûn Suresi 8. Ayet.

Hadis-i Şeriflerde de Hz. Peygamberin kamu görevini emanet olarak gördüğü ve ehil olmayanlara görev vermediği görülmektedir. Peygamberimiz, vergi memurluğu görevi isteyen Ebû Zerr el-Gıfârî'ye "Sen güçsüzsün; bu iş emânettir; emânet, üstesinden gelemeyen kimse için kıyamet gününde zillet ve perişanlık doğurur."³⁷² dediği rivayet edilmektedir.

Emanete dikkat etmemenin münafıklık özelliklerinden biri olduğu hadislerle yansımıştır.³⁷³

Zarifoğlu'nun yöneticileri de makamları ve yönetimi altındaki tüm varlıkları emanet olarak görmekte, bu emanetlerden dolayı Allah katındaki hesaptan endişe etmektedir.

"Padişah olmak çalışmakla olmaz.

Padişahlık bir nasip işi.

Hele iyi bir padişah olmak büsbütün kolay değil.

Çünkü bütün ülke o padişaktan sorulur. Köydeki şehirdeki bütün insanlar, bütün hayvanlar, hatta ağaçlar, kırlar, ormanlar, Allah'ın padişaha bir emanetidir. Onlara iyi bakmazsa öte dünyada,

-Söyle bakalım, emanetlerimize nasıl muamele ettin diye sorulur.

İşte bizim hikâyemizin padişahı bu durumu çok iyi biliyormuş. Onun için de Allah'ın emanetlerine ister insan olsun, ister hayvan, hatta isterse bitkiler, onlara çok iyi bakıyormuş.

Haklıyı haksızdan ayırmakta hiç zorluk çekmezmiş. Zamanla o kadar usta bir padişah olmuş ki, birinin gözlerinin içine kadar bakmaz nasıl biri olduğunu anlar, adeta onun ruhunu okurmuş.³⁷⁴

Zarifoğlu'nun hikâyelerinde sadece yöneticiler değil âlimler de öğrencilerini ve ziyaretçilerini emanet olarak görmektedir. Bu yaklaşımı temellendiren hadislerden birinde:

"Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibarıyla hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz."³⁷⁵

³⁷² Sahih-i Müslim, **İmâre** 16.

³⁷³ Bkz. Sahih-i Buhârî, **İman** 24

³⁷⁴ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.57-58.

³⁷⁵ Sahih-i Buhârî, **Cum'a** 11, Sahih-i Müslim, **İmâret** 20.

ifadesiyle müminin sorumlu oldukları karşısında bu emanet bilincini taşıması gerektiğini ifade eder. Zarifoğlu'nun karakterleri de bunun farkındadır.

“Padişah:
- Ziyaretçilerle nicesin? diye sordu.
- Padişahım, onlar da Allah'ın bir emanetidir. Onlar bize değil İslam'a gelirler. Gayeleri ben değilim Allah'tır. Eğer ben olaydım o kadar zaman etrafımızda eğleşmezlerdi.”³⁷⁶

5.3.3. Fitne

Siyasi bir kavram olarak fitne, Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerinde adil ve halkının hizmetinde olan yöneticileri düşebilecekleri tehlikenin başında gelir. Dünya malı, gelecek hesapları, adaletsiz paylaşım gibi hususlar yöneticilerin duruşunu bozmazken, fitne ve hırs adalet temelli yönetimleri derinden sarsacaktır. Bunların atlatılmasında feraset sahibi dostların ve âlimlerin payı büyük olacaktır.

Küçük Şehzade kitabındaki ‘Padişah ile Bir Veli’ hikâyesi baştan sona adil bir padişahın yönetimini bozmaya çalışan fitnecilerin tuzaklarını anlatır. Fitneciler bu hikâyede iki roldedir. İlk fitneci şeytandır ve insanın kalbine gurur görünümünde fitne tohumları eker. İkincisi ise Yahudi İzak karakteridir. Fitne figüründe Yahudi karakterinin tercihi, Müslümanların son iki yüzyıl uğradıkları mezalimler açısından tesadüfi bir karakter değildir.

Şeytan bir gün adil yöneticinin kulağına fısıldamış ve ne yaptıysa onu aldatmadığını ifade etmiştir. Aslında bu şeytanın son oyunudur

“Bir gün padişah yatağına çekildiği sırada şeytan kulağına şöyle fısıldamış:

- Ey padişah. Doğduğun günden beri senin yanıdayım. Bir saniye olsun senden ayrılmadım ve seni kötü yola düşürmek için elimden geleni yaptım. İnsanlar kötü bir şey yaptıkları zaman senin öfkeni kamçıldım. Kamçıldım ki gözlerin dönsün ve hemen o kimseyi astrasın. Karısını yas içinde bırakasın. Çocuklarını yetim koyasın. Savaşlarda eline geçen hazinelerle de seni kandırmaya çalıştım.” Artık sen de bu hazineleri kendine harca” diye sana fısıldadım ama sen onları halkına harcadın. Karşısına güzel cariyeler geldiği zaman yine aklını gönlünü çelmek istedim ama sen hep karın ve çocuklarına gönlünü verdin. Velhasıl her ne yaptım başaramadım. Dünyada herkesi kandırdım ama bir tek seni kandıramadım. Artık yakını bırakıp gidiyorum.

³⁷⁶ Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.92.

Padişah bunları duyunca yerinden doğruldu. Büyük bir gurura kapıldı. Yani şeytan bu son oyunu ile onu mağlup etti. Ama padişah bunu anlayamadı.”³⁷⁷

Şeytanın oyununa gelen adil yönetici için bu ilk imtihanı. Benlik duygusu kalbine girmişti. Her şeyi kendinden bilmeye başlamıştı.

İşte padişah yattığı yerde bütün bunları aklından geçirdi. Şeytanın verdiği fitne ile,

- Bunlar benim sayemde oldu. Ben yüce bir padişahım, dedi.

Halbuki önceleri böyle demiyordu.

Cuma namazlarını halka bizzat kendisi kıldırıyor, payitahtta (yani başşehirde) en büyük camide (yani ulu camide) minbere çıkıyor ve insanlara hitap ediyordu.

Böyle zamanlarda daima âlimleri överdi.” Onlara başta ben olmak üzere hepimizin ihtiyacı var” derdi.³⁷⁸

Şeytanın fitne tohumlarını ekip gurur hastalığını kalbe soktuğu böyle bir günde şehre bir âlim gelip yerleşir.

“İşte padişahın,

- Bütün iyilikler, güzellikler benim sayemde oldu. Benden daha adaletli bir Padişah, daha yeryüzüne gelmemiştir diye gurura kapıldığı gece başşehir genç bir âlim geldi.”³⁷⁹

Padişah tüm yöneticilerde olması gerektiği gibi âlimlere ve ilme düşkündür. Kısa sürede âlimle dost olur. Onun gerçek âlim olup olmadığını verdiği büyük hediyelerle test eder. Âlimin bunlara kıymet vermeyip gelen hediyeleri ilmi yatırımlara harcaması padişahın büsbütün sevgisini kazanmasına neden olur.³⁸⁰ Fakat fitneciler bu defa insan görünümüdür ve Padişah Ahmed’in silahla yıkamadıkları düzenini siyasi fitne ile yıkmak için tuzaklar hazırlarlar. Tuzakları işe yararsa dünyayı el geçirmek için önlerinde bir engelleri kalmayacaktır.³⁸¹

Fitnelerini uygulamaya sokmak için Yahudi İzak’ı bulurlar. Hedefleri önce padişahı bozup halkta hoşnutsuzluk oluşturmak ve düzeni kökünden sarsmaktır. İzak İslam’ı çok iyi bilen bir münafıktır.

³⁷⁷ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.59-60.

³⁷⁸ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.62.

³⁷⁹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.63.

³⁸⁰ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.64-65.

³⁸¹ Bkz. Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.77-78.

“İlmi kuvvetlidir. İslamiyet’i de çok iyi bilir. Çok iyi tefsir ve hadis okumuştur.”³⁸²

İzak, padişahın ülkesinde türlü hilelerle kendisini âlim olarak tanıtip sonunda saraya girmiş ve fitne ateşini körüklemeye başlamıştır.³⁸³

“Öyle oldu ki o mübarek padişah gece gündüz Şeyh Abdulkadir’i nasıl ortadan kaldıracığını düşünmeye başladı. Ama tedbir olsun diye de düşüncesinden hiç kimseye söz etmedi.

Sadece başveziri İzak ile konuşuyor, başkalarına açmıyordu.

...

Şimdi söyle bakalım, tahtıma, dolayısıyla Âlem-i İslam’ın iyiliğine, devamına, mutluluğuna kasteden şeyh Abdülkadir’den nasıl kurtulacağız. Bir şey söyle.”³⁸⁴

Kur’an’da da ifade edildiği üzere; “...Hiç şüphesiz, şeytanın hileli-düzeni pek zayıftır.”³⁸⁵

Şeytanın ve diğer fitnecilerin oyunları bir âlimin feraseti ve kulluk bilinciyle boşa çıkar ve fitnecilerin sonu gelir.

“Şeyh yemeğe başlanacağı sırada şöyle dedi.

Hiç birimiz Allah’ın bu güzel nimetine layık değiliz ama, Allah cömerttir, lütuf ve kerem sahibidir buyurun şükrederek yiyelim, Allah hiç birimizi nimetime küfredenlerden eylesin. (şükür bilinci, Allah’a karşı nankör olmama)

O böyle der demez padişah anlaşılmaz kelimeler mırıldanarak ağlamalı bir şekilde dönüp şeyhin ellerine sarıldı. Öptü. İşin tuhafı şeyh buna hiç itiraz etmedi. Ve padişah ağlaya ağlaya kuru ekmeği suya batırarak doyuncaya kadar yedi..

Aradan birkaç gün geçince, padişahın baş vezir İzak’ı zindana attığı öğrenildi.

Bir ay kadar sonra ise tellallar halkı sarayın önündeki büyük alana toplandılar. Orada baş vezir halkın önünde asılarak idam edildi.”³⁸⁶

5.3.4. Hırs

Azmin ihtirasa dönüşen boyutunu hırs olarak adlandırmak mümkündür. Kaynaklarda bir amaca ulaşma hususunda kişinin bütün benliğini saran istek ve tutku

³⁸² Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.80.

³⁸³ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.86.

³⁸⁴ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.89.

³⁸⁵ Nisâ Suresi 76. Ayet.

³⁸⁶ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.94-95.

anlamında kullanılmış, dünya malı, makam ve mevki ile beraber olumsuz anlamda kullanıldığı gibi iyilik, güzellik ve hayrın yayılmasıyla olumlu türevleri de kullanılmıştır.³⁸⁷

Hırs Kur'an'da kelime olarak geçmese de farklı türevleri kullanılmıştır. Hadislerde ise mal ve şeref hırsının dine verdiği zara anlatılır.

"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."³⁸⁸

Cahit Zarifoğlu hırsı iki şekilde ele almıştır. Katıraslan'da vehme dayalı bir bilgiden hareketle efsaneleştirilen bir varlığı bulma uğrunda insanların düştüğü durum absürde kaçan boyutlarıyla ele alınır. Hırs insanı tüketen dünyevi bir tuzaktır. İnsanlar mal ve şöhret uğrunda yitip gitmektedir.

"Birbiri peşine sökün eden heyetler, komisyonla ve bunlarda görevli insanların birlikte getirdikleri aile efratları sebebiyle yeni kurulan şehir kısa zaman sonra iki milyonluk bir nüfusla dünyanın sayılı şehirleri arasında yer aldı.

Bu 2 milyon insan, bir hafta sonra sabah kalktıklarında, Katıraslan'ı hemen tamamen unutmuş olarak kendilerini iş güçleriyle uğraşır buldular.

Gittikçe genişleyen halkalar şeklinde Katıraslan'ı takip eden 750 bin kişilik "gönüllü takipçiler ordusu"nda yer alan her bir fert, aradan iki gün daha geçince, en yakında ki arkadaşını bile görmez halde ülkenin muhtelif sınırlarına doğru tek başlarına yol aldılar ve ülkenin dağlarında bozkırlarında kaybolup gittiler."³⁸⁹

Hırsın bir başka boyutu Küçük Şehzade'de ortaya çıkar, şehzade başarılı olmak adına gösterdiği çaba ihtiras şeklini alınca yaptığı hataları göremez. Olay tüm sarayda duyulur ki bu şehzadenin istemediği bir durumdur.

"Nice uğraştıktan sonra yazıyı bitirdi ama bu yazı bir şeye benzemiyordu.

Eli mi titremişti, yoksa kamyışta mı bir hata vardı, kâğıt mı pürüzlüydü, kim bilir neydi aksayan.

Yeni bir kâğıt daha yaydı önüne. Dilini dişlerinin arasına kıştırarak başladı bir kere daha yazmaya.

Ama bu defaki daha ilk harflerde bozuldu. Yaladı, sildi, yeniden denedi ama olmadı.

³⁸⁷ Bkz. Mustafa Çağrı, **Hırs**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C.17, s. 384.

³⁸⁸ Tirmizî, **Zühd**, 43, (2377).

³⁸⁹ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 82.

Yeni bir kâğıt daha aldı.

Derken yeni bir kâğıt daha.

Olmadıkça atıyordu kâğıtları bir tarafa, bir tarafa da kamışları.

Sonunda,

- Hah, oldu diyebileceği bir Süleyman yazamadan saatlerce uğraştı durdu.

Kâğıtlar bitince yeni kâğıtlar getirtti.

Hırsla kamışları kırdıkça yeni kamışlar getirtti.”³⁹⁰

Şehzadenin hırslı gözlerini açan sarayın kapı nöbetçilerinden biri olur. Şehzade hata yapmıştır ve haddi olmadan hocasının önüne geçmiştir. Başarısızlığın nedeni budur.

“- Nasıl yani? İmzamı atmam suç mu?

- Bağışlayın Şehzadem, benim bir parça mürekkep yalamışlığım vardır. Bir parça da hat çalıştım. Ancak yeteneğim bir yere kadarmış, usta bir hattat olamadım. Son imtihanında bir besleme yazmıştım. Eğer hocam beğenseydi, yani sınavı başarsaydım, ondan öyle yazdıklarımın altına kendi adımı yamayı hak edecektim. Sen bu hakkı elde etmeden yazdığın bir hattın altına adını yazdın. O sebeple dünkünde mürekkep aktı bozuldu, şimdiyse Süleyman yazamıyorsun.

Şehzadenin yanakları al al oldu, uzun uzun düşündü.

- Yine talihim varmış dedi, ya dün babam bir de adımı görseydi. Ya hele bir de hocam Mahmut Efendi yazdığım bir şeye imzamı attığımı görseydi, nice olurdu, ben ne yapardım.”³⁹¹

5.3.5. Dalkavukluk

Arapçada müdâhene kelimesiyle karşılanan bu kelime, kaynaklarda “çıkar sağlama veya hoş görünme amacına yönelik söz ve davranış”³⁹² anlamında ahlaki bir terimi olarak karşımıza çıkar. Türkçedeki kullanımıyla “insanların birine yaranmak, basit menfaatler elde etmek gibi gayri ahlâkî sebeplerle ona karşı aslında içlerinde sakladıkları gerçek niyetleriyle çelişen ve ikiyüzlülüğü ifade eden bir terim haline gelmiştir.”³⁹³

³⁹⁰ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.22-23.

³⁹¹ Zarifoğlu, **Küçük Şehzade**, s.30.

³⁹² Mustafa Çağrı, **Müdâhene**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, C.31, s. 460.

³⁹³ Çağrı, **Müdâhene**, s. 460.

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde de olumsuz bir ahlaki davranış olarak yöneticilerin etrafındaki karakterlerin resmedilmesinde gündeme gelir.

Motorlu Kuş'un ikinci hikâyesi olan Tilki ile Aslan hikâyesinde, yöneticilik vasfını ve liderliğini yitirmeye başlayan aslanın etrafındaki kurnaz tilki karakterinde karşımıza çıkar.

“Demek konuşmalarım tuhaf ve budalaca ve de..

- Yo yo değil kralımız, o, yani, hani, biri taklit edince sizi, ne kadar usta aktör olsa, yine de benzetmez size, öylesine güçlü ve akıllısınız ki, taklit bile edilemezsiniz..

- Ah Ah dalkavuklar ne hale getiriyor bir aslanı bile. Eğer muhterem kral babam berhayat (hayatta) olsaydı da şu halimi görseydi: “Vah benim kara başım, kara yazgılı oğlum” diyerek dizlerini döver, “burada pinekleyerek koca otlukları, çölleri, ormanları kimlere terk ettin” derdi.. Ve ilave ederdi, ağır düşüncelerle başını sallayarak: “Demek ki iki dudağı arasında geveze bir tilkinin, şerefın, onurun?” Söyle bakalım böyle demez miydi?”³⁹⁴

Bir başka aslan tilki hikâyesi olan Katıraslan'daki tilki karakteri de aynı özelliğe sahiptir. Her iki karakter de gücün karşısında, olduklarından başka şekilde davranmakta ve liderlerine şirin görünmeye çalışmaktadır.

“Efendim, diye hitap etti ona tilki, çeşitli özelliklerimizi göz önüne alarak iş bölümü yapmamız daha uygun görünüyor. Ancak böylece korkarım işlerin ağırı zatâlinizin sırtına biner. Hafifleri bana kalır. Eğer uygun görürseniz efendim, hangi iş olursa onu sırayla yapalım.”³⁹⁵

5.3.6. Yönetim Sistemi Eleştirisi

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk hikâyelerinde aslında çocukları aşan boyutuyla devlet yönetimi ve yöneticilerle alakalı satır aralarında eleştiriler dillendirilir. Halkın dertleriyle ilgilenmeyip makama çakılıp kaldıkları için zihni melekeleri dumura uğramış yöneticilerden, ehil kişilerin işin başında olmamasına, rüşvet döngüsünden kendi öz değerlerini küçük görüp batıda çözüm aramaya kadar birçok konuda hikâyelere serpiştirilmiş hususlara rastlarız.

Motorlu Kuş'ta yönetimi altındaki halktan kopuk sarayında oturan yöneticilerin asli vazifelerini yapmaları gerektiği yoksa milletin onları alaşağı

³⁹⁴ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.37.

³⁹⁵ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s.7.

edeceği vurgusu önemlidir. Makamından çıkmayan yöneticilerin basiretleri bağlanacak ve belki de halkına zulmedecektir.

“Ah kralım öyle bir yerde oturuyorsunuz ki, burada yağ bağlamadan, aptallaşmadan oturmak, gurura kapılıp Allah’ın güzel kullarını incitmemek ne mümkün. Eh bunun da beynin yağlanması başka yok ki bir izahı.. Yok yok amma krallık odur ki bunu ne kendine diyeceksin ne de belli edeceksin başkasına.. Mazallah çok tehlikeli..”³⁹⁶

Makamlar geçicidir ve ehliyetli kişilerde olmalıdır. Ehilse makama talip olan aslan dahi olsa çekilebilmeli makamın albenisine kapılmamalıdır. Ehil değilse, nimete nankör davranıyorsa ve zulmediyorsa halkına aslanlar yönetime sahip çıkmalıdır.

“İlkin kral olmaya layık hale gelmeli bileğim, kaslarım, beynim.

Sonra da dönmeliyim buraya.

Eğer tahtımda varsa benden başka bir layık olan, otursun güle güle, ben de su dökeyim onun ellerine.

Ama yok zalimse, gaddarsa, akıldan yoksun, nimete nankörse, vururum başını alırım koltuğumu..”³⁹⁷

Sanatçının burada tarihsel bağlamıyla bir eleştiri dillendirdiği düşünülebilir. Altı yüzyıllık tarihiyle aslana benzetilen bir yönetimin tahta çakılıp kalmasıyla halkın nazarındaki meşruiyetini kaybetmiş ve fırsatı ehil olmayanlar değerlendirip iktidara talip olmuşlardır. Halkına zulmeden bu iktidar fırsatçılarına müsaade edilmemeli ve aslan tekrar uyandırılmalıdır.

Motorlu Kuş’un dördüncü hikâyesi olan, Kırmızı Gözlü Kara Yılan, toplumların zalim idarecilerini sahte korkularıyla kendi içlerinde büyütmelelerini anlatır. Ama her zalimin bir sonu olacaktır.

“Bir gün elbet bir budalalık yapacaktı Allah onu rezil edecekti. Zulüm kendini tüketmeye başlar tek düşmanı artık kendisidir ve kendi elleriyle kendini yok eder.”³⁹⁸

³⁹⁶ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.40.

³⁹⁷ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.43.

³⁹⁸ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.71.

Zarifoğlu ise bu hikâyesini şu sözlerle değerlendirmektedir. “Bakıyorum da Batılılara, sömürgelerine engel güçlü bir şeyle karşılaşınca ona kendi kuyruğunu yutturmanın bir yolunu buluyorlar.”³⁹⁹

Zarifoğlu’nun yönetim sistemlerine yönelttiği diğer bir eleştiri de rüşvettir. İşlerin yapılmasını engelleyen bürokratik elitler hediye adı altında aldıkları rüşvetlerle çok zor görülen işleri nasıl çabucak hallettiklerini Katıraslan’da resmetmektedir.

“Nihayet organizasyon komitesiyle yapılan kısa bir görüşmeden sonra, kuru bölge ile helikopter arasında, tezek çamurunun üzerine amfibik bir köprü kurulması kararlaştırıldı.

İş hemen ihaleye çıkarıldı ve firmalardan birinin üzerinde kaldı. Arada küçük bahşişler ve hediyeler dönüverdi.

Köprü yarım saat gibi kısa bir sürede kuruldu.”⁴⁰⁰

İktidarların ve devlet erklerinin, yerli olanı küçük görme ve tüm sorunların çözümünü batıda görme hastalığını da dillendiren Zarifoğlu, olayı Katıraslan’da ironik bir dille ele alır. Batıdan aranan çözümlerin hemen hepsi kendi emperyal düzlemine beraberinde oluşturmaktadır.

“Bir telsiz emri ile başuzman görevinden alındı. Adam henüz süt kovasının yanındaydı ve bunun üzerindeki izlerin hassas filmlerini çekiyordu.

Yabancı uzman gereksinimi ortaya atılır atılmaz üst kesimlerde derhal ilgi gördü. Oylandı ve bir kişinin muhalefetine karşı 19 oyla kabul edildi.

Muhalefet şehri koyan üye,

-Gerçi bende yabancı uzman gerektiğine inanıyorum, ancak inatçı bir adamım, onurlu adamım, kendi adamımız yapsın diyorum, isterse şa’psın, batırsın.

Bu muhalefet şehri aynen yer alıyordu oybirliğiyle verilen kararda

Muhtar ve oğullarının bir helikopter dolusu turistten topladıkları para10’la çarpılarak bulunan miktar, bir günlük yevmiyeleri kabul edilerek dış ülkelerden 1500 tane uzman getirildi. Bunların içinde 500 tanesi başuzmandı.”⁴⁰¹

³⁹⁹ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s. 121.

⁴⁰⁰ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 66.

⁴⁰¹ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 72-73.

Zarifoğlu'nun Küçük Şehzade'de eleştirdiği husus ise, devleti yönetenlerle halkın arasındaki bürokratik engellerdir. O'na göre halk çok fazla prosedüre ve bürokrasiye boğulmadan devleti yönetenlere erişebilmelidir.

“Yaaa! Demek ki sana göre bir Padişahın halkına karşı kapısında nöbetçi bulundurmasında bir beis yok.

Olur mu hiç? Olmadığımı anlattık aa.

Beis var..

Çünkü dileyen herkes dilediği an gelip padişahını görebilmeli, konuşabilmeli.

Yani her dileyen Padişahla sohbet edebilmeli, yarenlik edebilmeli öyle mi Şehzadem?

O kadar da değil.

İşte o kadar da dedin mi, bunu kabul ettin mi durum bu duruma kadar geliverir. Yani Padişahın kapısında nöbetçi olur Şehzadem. Yoksa devlet işi nasıl yürür. Gelip gidenin akıllısı var delisi var.

Gevezesi var, garibi var.”⁴⁰²

5.3.7. Batı / Emperyalizm / Kapitalizm

Modern Batı, Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerinde çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Batının emperyalist politikaları, kapitalist ekonomik sistem ve bunlarla ilişkili tüketim kültürü dillendirilmiştir. Konunun bu boyutu çocuk hikâyelerinin sınırlarını bir hayli zorlasa da olayın akışıyla çocukları maceranın içine çekmeye çalışıldığı görülmektedir.

Zarifoğlu “Her türlü etkinliğin yüksek İslami kurallara göre değil, ekonomik amaçlara boyun eğdiği bir dünyada ne yapılabilir?”⁴⁰³ diye sormakta, ekonomik amaçların emperyalizmi besleyici bir karakter arz ettiğini hikâyelerinde ortaya koymaktadır.

İnsanın ekonomi için değil de ekonominin insan için çalıştığı bir sürecin tesisi mümkün olabilecek midir? Bu maddi düzen böyle sürüp gidecek midir?⁴⁰⁴ gibi

⁴⁰² Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, s.55.

⁴⁰³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 86.

⁴⁰⁴ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 86.

sorular sorarak emperyalizm, kapitalizm ve tüketim ilişkilerini sorgulayan Zarifoğlu'nun hikâyelerini cevaplarının bir arayışı olarak görmek mümkündür.

Sanatçı ilk hikâyelerinden itibaren bu sorunla yüzleşme gereği duymuştur. Katıraslan Batı'nın sömürü politikalarının zeminini ortaya koymaya çalışırken Ağaçekanlar ebeveyn ilişkilerinin yanında sorumsuzca tüketim vurgusuyla dikkat çeker. Bu hikâyelerden sonra yayınlanan Motorlu Kuş ise Batının hız tutkusunun aslında bir pazarlama stratejisi olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Motorlu Kuş hikâyesinde yabacılarla tanışan kırlangıcın hız tutkusu onu kendi tabiatına aykırı heveslere kaptırır. Batı kaynaklı bu heves Doğu irfanına takılır.

“Gördün mü, düşün bakalım, hepimizde bunlardan olsaydı da bütün işlerimizi beş katı bir süratle yapsaydık fena mı olurdu.

Fena olurdu ya!

Nedenmiş o anneciğim?

Düşün bakalım, artan zamanlarda ne yapacaktık peki? Küçük kırlangıç şaşırılmış kalmış. Bütün işleri beşte bir zamanda yapıp bitirince, sahi ne yapacaklardı artan zamanda.”⁴⁰⁵

Sürat Batı için önemli olabilir, fakat Doğu zaten hiç zaman öldürmemektedir.⁴⁰⁶ İşin arka planı farklıdır ve kırlangıç uyarılmaktadır bu yeni nesil pazarlama stratejisine karşı.

“Aptal, diyormuş bunların hepsi uydurma. İnanma sakın. Hepimizin gençken başına geldi bu. Ama hiç birimiz aldırmadık buna. Çünkü sonu fena: Motor bedava. Ama yedek parça kan pahası. Kaptırdın mı kuyruğunu, ha!”⁴⁰⁷

Katıraslan hikâyesi baştan sona bu doğrultuda mesajlar içeren bir hikâyedir. Tilki ile Aslan'ın yolculuğunda dönüm noktası, tilkinin aslan tarafından çiftliğe gönderilmesi ve çiftlik hayvanlarını avlatmasıdır. İnsanlar katırın üzerindeki aslanı, vehimleriyle yeni varlık olarak zannetmeleri yeni bir pazarı oluşturur; safari!

“Haydi arkadaşlar bütün dünyaya duyuralım bunu.

⁴⁰⁵ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.12-13.

⁴⁰⁶ Bkz. Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.13.

⁴⁰⁷ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.12.

-Civar köylere haber verelim.
-Küçük mezralardakileri bile uyaralım.
-Kasabalara haber verelim.
-Bu yetmez, yakın şehirlere de haber verelim.
-Haydi bakalım. Herkes atına, arabasına binsin. Her tarafa haberler ulaştırılsın.
-Heey, yanımıza silah almayı unutmayalım.
Haydi iş başına. Haydi büyük av partisine.”⁴⁰⁸

Beklenen olur, haber tez yayılır. Kapitalizmin ekonomik dinamiklerine uygun, insanların vehimlerini ve meraklarını kullanarak yeni bir tüketim ve sömürü alanı oluşturulur. Araştırma merkezleri kurulur, etrafı ticari teşekküllerle dolar.

“Merkez karargahın etrafında simitçiler, kokoreççiler, tükürük köftçileri, ayrancılar, "buz gibi su"cular, lahmacuncular, derken "karpuz" ve "portakal" sergicileri, yankesiciler, dilenciler, yavru kurtlar, aylaklar, işten kıranlar, komfeti ve tuvalet kağıdı satan seyyarcılar, ve tuvalet kağıdı deyince acele acele seyyar wc'ler kapısında "büyük" "küçük" tarifeleri hem de sahra zammı dahil olarak ve sosyete dilberleri..

Buldozerler, greyderler civar otlukları, arabalar için park yerleri, çadırılı turistler için de kamp yerleri olarak düzenlediler. Doluşan doluşana.

Yolun kenarına prefabrik evler kuruldu, daha aradan 48 saat geçmeden. Derken küçük bir sokak yanında bir cadde, derken derken küçük bir mahalle.

Kiralar ateş pahası bu yeni yetme kentçikte.

Dört metre kare bir dükkânın bir saatlik kirası Osmanlı zamanı hesabıyla tam bir çeyreğe.

Bunlardan birini kiraladı şehirli, sosyete muhitlerinden Osman. Küçük, zarif bir levha yazdırdı hemen.

"Kuaför Katıraslanosman"⁴⁰⁹

Geziler düzenlenir, bahisçiler yarı hayali varlık üzerinden bahisler açar, vehim ve merak sektörün çeşitliliğini ve zenginliğini artırır. Piyasayı bilen ve ceplerini dolduran bahisçiler strateji belirlemeye çalışır.

“Kamyonlara yerleştirilmiş sıralara oturtulan meraklılara, turu, Osmanlı hesabı iki çeyreğe geziler düzenleniyor..

⁴⁰⁸ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 51.

⁴⁰⁹ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 52-53.

Merkezde müşterek bahişçiler ha babam bilet satıyorlar. Cepleri parayla dolan adamlar, elleri paraların üstünde, ne yapsak, kaçıp gitsek mi, yoksa bu işin içinde daha nice tatlı paralar mı var diye akılları başlarından giderek dolanıp duruyor, bir yandan da:

-Hadi baylar bire bin, bire bin diye bağıryorlar.”⁴¹⁰

Para hırsı turizm, inşaat, tarım gibi birçok alanı etkilemekte, talepleri karşılamak için devasa yatırımlar yapılmaktadır. Kapitalist ekonomik düzen toprağa dayalı tüm değerleri tüketmekte, türedi şehirler çoğalmakta doğal olan terk edilip suni olan, daha çok kazandırdığı için, önem kazanmaktadır. Doğal kaynaklardan asgari istifade için varlığa zulmedilmekte, fitratı zorlanmaktadır.

“Az sonra da helikopter belirdi. Bunların bir kısmı bir tankı bile rahatlıkla taşıyabilen ağır helikopterlerdi. Çoğu prefabrik evlerin beton duvarlarını getiriyordu...

Peş peşe ve yan yana otuz kadar ikişer katlı otel dikiverdi.

...Milyarlar saçılmaya, döviz işlemleri hareketlenmeye başladı. Memlekette bir bayram havası aldı yürüdü.

En iyi tahminler oydu ki, bu iş en azından bir ay kadar sürecekti. Tam bir ay memlekete turist akacak her türlü yerli sanayi dalları, her türlü meslek erbabı bu işten kazançlı çıkacaktı... Turist sayısı, geçen yılın aynı 3 gününde gelen turist sayısının tam 9999 katı oldu.

-Eğer 10.000 katı olursa dedi bir yetkili, döndük demektir köşeyi.”⁴¹¹

Zarifoglu bundan sonra kapitalist hırsın nasıl değersiz olanı maddi metaya dönüştürdüğünü anlatır. Turistleri taşıyan helikopterin yanlışlıkla tezek tarlasına inmesi yeni bir alan açmıştır. Tüm köylüler var güçleriyle tezek tarlaları yapmaya ve bu yeni iş alanında köşe kapmaya çalışır. Doğal kaynaklar yetmeyince varlığın doğasına müdahale edilmeye ineklere iştah şurubu içirilmeye başlanır. Bu da yeterli olmayınca bilim adamlarının desteğiyle sahte tezek fabrikaları kurulur.

Kapitaliz yeni bir üretim döngüsüne sahiptir. Meyve ağaçları kesilir tarlalar açılır, ailece çalışılarak tezek tarlaları oluşturulur.

“Durumu öğrenen diğer köylüler de işe koyuldular. Ailecek çalışarak ve bahçelerindeki meyve ağaçlarını kökünden keserek düzlükler hazırlamaktaydılar. Çoluk çocuk ahırların önüne ve içine birikmiş gübreleri, el arabaları ve tenekelerle taşıyor, babaları ve ağabeyleri ise bunları suyla kayarak mümkün olduğu kadar geniş bir alana yayıyorlardı.

Nihayet bu gayretlerle büyük firmalar da ilgi duymaya başladı: İşe onlar da el atılar. Ancak kısa zaman sonra bulunabilecek gübrenin çok sınırlı olduğunu anlamakta gecikmediler. İneklere iştah şurupları içirerek bol bol ot yedirmenin, bir takım haplarla

⁴¹⁰ Zarifoglu, **Katıraslan**, s. 54.

⁴¹¹ Zarifoglu, **Katıraslan**, s. 55-56.

onlarda açlık hissini sürekli tutmanın bir faydası olmadı. Üretim yeteri kadar artmıyordu. Bu nedenle gübre altın kadar değerli oldu.”⁴¹²

Ekonomi bilimi de etkilemeye başlar. Batılı uzmanlar ilk defa burada söz konusu edilir. Olay tüm dünyaya 27 televizyon kanalıyla duyurulmuş, Batılıların olaya ilgisi artmıştır. Kapitalist ekonomi Batılı uzmanların elinde emperyalist bir görünüm almaya başlamıştır.

Sahte tezek fabrikası için “Küçük bir araştırma laboratuvarı kuruldu ve yabancı uzmanlar getirildi. Formül bir kaç saat içinde hazırlandı bile”⁴¹³

“Birbirinden ayrılan bu iki parça sonunda nasıl bir içgüdü ile tekrar bir araya gelebiliyordu? Psikologlar, beyin uzmanları ve hayvan bilimciler gerçek bir şaşkınlık içerisinde teoriler hazırlıyor, bazı kuruluşlar, önemli ve başarılı tezler için daha şimdiden milyonlarca dolarlık mükâfatlar düzenliyorlardı.”⁴¹⁴

Yerli uzmanlar görevlerinde alınmış binlerce yabancı uzman iş başı yapmıştır. Batılı uzmanlar çok önemli sorularıyla olayı çözmeye çalışmaktadır.

“Tercümana,

-Sadece benim sorduklarıma cevap versin bu adam, diye ikaz etti. Sonra da sordu:

-Katıraslan dişi mi erkek miydi?

-Ne önemi var bunun, diye karşı bir soru ile cevap verdi çiftçi.”⁴¹⁵

Başuzman Kristof Molompi'nin dâhiyane buluşuyla sorun artık küresel ölçekte bir sorundu ve Katıraslan tüm dünyada aramaya başlanacaktı. Sınırları aşan kapitalist döngü böylece birçok insanı etkilemeye başladı.

“Evet onu yeryüzünde arıyoruz, gökyüzünde değil. Bu tamam değil mi? Yeryüzün de ama bütün yeryüzünde değil. Ne kadar basit değil mi? Onu bu ülkede arıyoruz. Neden bu ülkede de başka bir ülke de değil? Çünkü sınırlar var, herhalde bu ülkenin Katıraslan'ı sınırlardan geçmeye çalışacak kadar akıllı değildir. Geçmeye kalksa bile bunun ne kadar formaliteleri gerektirdiğini hepimiz bilirsiniz. Haa, demek ki bu ülke sınırları içinde arıyoruz. Dikdörtgene yakın kare şeklindeki bir ülke burası. Şimdi, nasıl yapalım ki tek metre kare toprağı gözden kaçırmadan her karışını aramış olalım? Haydi bakalım cevap bekliyorum.”⁴¹⁶

⁴¹² Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 67-68.

⁴¹³ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 58.

⁴¹⁴ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 71.

⁴¹⁵ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 74.

⁴¹⁶ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 79.

Başuzmanın adının Kristof Kolomb'la benzerliği hikâyeyi nasıl değerlendirmemiz gerektiği açısından ince mesajlar verir. Kristof Kolomb bir seyyah olmasının yanında Batılıların sömürgeci emellerinin bir tasarımcısı olması, başuzmanın doğudaki misyonunu ortaya koyar. Başuzman emperyal politikaların zeminini oluşturmak için gelmiştir. Bu amaçla sudaki halkalar misali yeryüzünün tümünü tarama fikrini ortaya atar.

“Bu basit fakat dâhiyane plan derhal tatbik sahasına kondu.

Baş-başuzmanın bulunduğu yer "taşın atıldığı" nokta kabul edilerek arka arkaya beş ekip, gittikçe genişleyen dalgalar halinde ülkenin sınırlarına kadar her tarafı karış karış arayacaktı.”⁴¹⁷

Emperyalizmin politikaları uğrunda nice nesiller heba olup gidecektir.

“Gittikçe genişleyen halkalar şeklinde Katıraslan'ı takip eden 750 bin kişilik "gönüllü takipçiler ordusu"nda yer alan her bir fert, aradan iki gün daha geçince, en yakında ki arkadaşını bile görmez halde ülkenin muhtelif sınırlarına doğru tek başlarına yol aldılar ve ülkenin dağlarında bozkırlarında kaybolup gittiler.”

Artık tilki için de yolculuğun sonu gelmiştir. Çölden kurtulup dalkavuğu olduğu aslanla yaptığı yolculuğu bitirmek üzereyken, aslan katırın etiyle beslediği tilkiyi yok etmek için peşine düşer.

Zarifoğlu kapitalizmin emperyal politikalarını bu defa aslan üzerinden ortaya koyar. Kapitalizm, küçük ekonomileri suni zenginliklerle önce biraz büyütür. Sonra tüm sektörleriyle hormonlu bir semirme söz konusudur. En sonunda suyun akışını kendi tarafına çeker ve küçük ekonomileri yok eder.

⁴¹⁷ Zarifoğlu, **Katıraslan**, s. 80.

SONUÇ

Osmanlı-Türk modernleşmesinin cevaplarını Batı'dan arama çabası Tercüme odasıyla ilk nüvelerini ortaya koymuş, Tanzimat'la birlikte yükselen bir ivmeyle devam etmiştir. Yüzünü Batıya dönen Osmanlı aydınları Avrupa'nın askeri, siyasi ve sosyal alandaki gelişmelerini yakından takip etmişlerdir. Batıya çeşitli görevlerle giden Osmanlı aydınları, ontolojiden epistemolojiye birçok alanda söylenen modern söylemlerin takipçisi olmuş ve Osmanlı fikir hayatına ilk taşıyıcıları olmuşlardır. Voltaire'den Jean- Jacques Rousseau'ya ve Auguste Comte'a kadar gelişen bir yelpazede, Osmanlı aydınlarının yönelişleri seküler aydınlanmanın Osmanlı sathında filizlenmesine neden olmuştur.

Mustafa Reşit Paşa'dan Şinasi'ye ilk kuşağın Batılı pozitivistlerle olan dirsek teması seküler bir anlayışın yerleşmesinde önemli aşamalardandır. Pozitivizm etkilerini, Jön Türkler'den İttihat ve Terakki'ye ve oradan Cumhuriyetin elit kadrolarına kadar hissettirmektedir. Tevfik Fikret'ten Ziya Gökalp'e devam eden bu zihin dünyası Cumhuriyetin kuruluşundan sonra elit kadroların elinde bir yönetim felsefesine dönüşmüştür.

İslâmi düşünceye sahip fikir adamları da İslam'ın ve müntesiplerinin geleceğine yönelik arayışlarını sürdürmüştür. Afgani'den Abduh'a, Said Halim Paşa'dan Mehmet Akif'e fikirleriyle ön plana çıkan isimlerin çabası özellikle dinin asli kaynaklarına dönme ve düşünce tembelliginden kurtulma noktasında yoğunlaşmıştır. İslam dünyasının değişim ve dönüşümü ümmetin kriz anlarında ortaya koyduğu sıçramalarla aşılmıştır. Bu sıçramanın gerçekleşebilmesi için İslam düşüncesinin ihyası ve yeniden inşasıyla mümkündür.

Cumhuriyetin ilanı, Batıcı ve Türkçü kadroların eliyle, Batılılaşmanın kurumsal boyutuyla bir devlet politikası haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Birinci meclisin kozmopolit yapısının Batıcı kadroların taleplerine cevap vermemesi, Halk fırkasının örgütlü yapısıyla seçimlere ve ikinci meclisin daha homojen bir yapıda açılmasına neden olmuştur. Oluşan yeni meclisin Batıcı/milliyetçi/pozitivist görünümü, devlete hâkim unsur olarak köklü değişikliklere ve toplumsal kırılmalara yol açmıştır. Takri-i Sükûn kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması muhalif

olabilecek tüm unsurların devreden çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Laikliğin iktidar erkleri tarafından yorumlanmasıyla İslâm'ın tüm görünümü hayattan dışlanmaya çalışılmış giyimden ibadete, Kur'an eğitiminden bir bütün halinde dini eğitime "gericilik ve irtica" etiketiyle izin verilmemiştir. Bu süreçte özellikle toplumsal zemini güçlü olan Nakşibendi tarikatına ve İslâmcı olarak adlandırılan kadrolara karşı yapılan baskılar dikkat çekicidir.

Cumhuriyetle beraber yeni nesil inşası ideali çocuğa yönelik yayınların hızla artmasına neden olmuştur. Batıcı/seküler/laik elit kadrolar için söylenen "on yılda on beş milyon genç yaratma" ifadesi, yönetim erklerinin yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu dönemde tercüme ve telif birçok kitap yazılmış, çocuk dergilerinin sayısı hızla artmıştır.

Dönemin siyasi şartları İslâmî duyarlıklı fikir adamlarının önceliklerini de etkilemiştir. İktidar erklerinin, İslâm'ın hayat içerisindeki doğal görünümüne sadece kültürel dindarlık seviyesinde, alan açması, İslâmî duyarlıklı isimlerin dönemin yaygın ideolojik yansımaları ekseninde, dini belli oranda görünür kılmalarına neden olmuştur. Bu yönden milliyetçiliğe yatkın muhafazakâr görünüm Hareket-Büyük Doğu dergilerin ekseninde ifade bulmuş, İslâmî talepler millî bir dindarlık algısıyla ortaya konmuştur.

Çok partili sisteme geçişin siyasi alanı bir nebze rahatlatmasıyla, halkın İslâmî yaşantıya dair talepleri belirginleşmeye başlamış, İslâmî duyarlıklı neşriyatlar da fikirlerini ve taleplerini daha açık ifade etmeye başlamıştır. Büyük Doğu'nun bu dönemdeki cesur çıkışları, daha çok İslâmî ideallerin yüksek sesle dile getirilen slogan görünümü olsa da, geniş bir kitleyi etkilemeyi başarmış ve dergi bir okul misyonu üstlenmiştir. Büyük Doğu okulunda yetişen gençler daha sonra ümmet düşüncesinin belirginlik kazandığı Diriliş dergisini, antiemperyalist ve antikapitalist duruşuyla Edebiyat dergisini ve nihayetinde tüm bu yönleri kendinde meczeden Maveria dergisini çıkarmıştır.

İslâmî taleplerin ifade edilmeye başlanması, bu alanda eksik bırakılan noktaların görülmesini sağlamıştır. İslami duyarlıklı fikir adamları Müslüman duyarlıklarına sahip çocuklar yetiştirilmesini gündeme getirmiş ve 60'lı yıllarda

tercümelerle başlayıp 70'lerde telif eserlerle devam eden süreci ortaya çıkarmış, 80 yıllarla da telif tercüme yayınların sayısı hızla artmaya başlamıştır.

Bu sürecin öncüleri arasında şüphesiz Cahit Zarifoğlu'nun önemli bir yeri vardır. Sanatçı çocuk yayınlarına yönelmenin elzem olduğunu düşünmektedir. Resmi eğitim kurumlarının eğitimi eleştiren Zarifoğlu, “bu eğitimi gören çocukların hiçbir müdahale olmadığı takdirde maddeci bir kafa ile büyüyeceklerini temel iman esaslarına inanmakta zorluk çekeceklerini”¹ belirttiği ve çocuk edebiyatını çocukların eğitilmesinde bir aşama olarak değerlendirdiği görülecektir. O, bu alanda hızlı davranılmasının elzem olduğunu düşünmektedir. Mesafe çok açılmıştır, arayı kapatmak için gece gündüz durmadan çalışmak ve yazmak gerekmektedir.”² Sanatçının kendisi de yazmıştır. O güne kadar yazılan ve sayıları çok olmayan İslâmi duyarlıklı çocuk eserlerine nazaran yüksek bir sanat kalitesiyle yazmıştır. Bu yönüyle kendisinden sonra yetişen sanatçılar için önemli bir çita çekmiştir.

“Okula inanıyor musunuz?” diye söze başlayan Zarifoğlu, dinimizi inancımızı büyüklerimizi gerçek kahramanları öğreten okullara inandıklarını ifade etmektedir. Bu tür okullara imam-hatip liselerinin bir nebze olsa örnek olduğunu iddia eder. Bu okullarda yetişen çocukların çok daha bilgili ve daha kişilikli daha saygılı olduğunu belirterek burada yetişen gençlerin tarihimizde, yıkanlara değil yapanlara karşı olduklarını belirterek müstemleke tipi kalkınmaya karşı olduklarını bu tip kalkınmadan milleti kurtarmak isteyenleri asanlara ve karşı durduklarını anlatır.³ Bu düşünceler sanatçının nesil yetiştirmedeki acelesini ortaya koymasından bakımından önemlidir.

Cahit Zarifoğlu'nun şair duyarlılığıyla çocuk hikâye/masallarına başlaması bilinçli bir tercihin sonucunda olmasa da alana girdikten sonra bu yayınların ehemmiyetinin farkına vardığını anlatır. Onun için artık “meleklerle benzeyen bir cemaat için yazmak harikulade bir şeydir.”⁴ Bu düşüncelerle sanatçı çocuklar için 7 hikâye/masal 2 de şiir kitabı kaleme almıştır.

¹ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.108.

² Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.69.

³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.32.

⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.88.

Kanaatimize göre Cahit Zarifoğlu için çocuk yayınları aynı zamanda iktidar erkleriyle bir hesaplaşmanın ifadesi olmuştur. Modernleşmenin, sekülerleşmeyle ve İslâm'a ait görünümlerin hayattan dışlanmasıyla evrilen süreci, İslâm'ın bilinçle ve bir dava telakkisiyle savunusunu da beraberinde getirmiştir. Adım adım ama hızlıca arayı kapatmak ve heba olan nesillerin önüne geçmek Zarifoğlu için 80'li yıllarının gündemidir. Sanatçı bu süreçte, "Müslüman kimliğinin kendisine verdiği sorumlulukla çocuklara yönelmiş, kendi ifadesiyle çocukları saflarına çekmeye çalışmıştır. Çocuk kitaplarına yansıyan modern dünya eleştirileri de bu Müslüman kimliğinin bir tezahürü"⁵ olarak görülmelidir.

Cahit Zarifoğlu'nun şiirleri ve nesirleri birçok açıdan değerlendirilmeye beraber tespit edebildiğimiz kadarıyla İslâmî duyarlıkların yansıması bakımından pek az araştırmanın konusu olmuştur. Oysaki kendisi "Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır."⁶ diyerek eserlerindeki İslâmî öze dikkat çekmektedir. Şüphesiz bu İslâmî öz çocuk yayınlarında ve romanlarında daha belirgin olarak görülecektir.

Çalışmamız sanatçının Serçekuş, Motorlu Kuş, Katıraslan, Küçük Şehzade, Yürek Dede ile Padişah, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar adlı eserlerini bu bakış açısıyla değerlendirme ve İslâmî duyarlıkları tespit etmeye çalışmanın sonucudur. Adı geçen eserlerde sanattan ödün verilmeden; Allah, insan, peygamber, melek, dünyevileşme, kanaat, besmele, Kur'an-ı Kerim, namaz, cami, dua, günah, adalet, emanet, birçok boyutuyla tasavvuf, emperyalizm ve kapitalizm gibi birçok konuda duyarlıkların oluşturulmaya çalışıldığı görülecektir. Bu kavramların İslâm'ın inanç, sosyal ve siyasi hayat ekseninde gruplandığı tespit edilebilecektir.

İslâm inanç ve amel eksenli kavramlarının eserlerin geneline serpiştirildiği dikkatleri çekmektedir. Tasavvuf düşüncesinin Yürek Dede ile Padişah ve Kuşların Dili adlı eserlerde belirginlik kazanırken siyasi düşünce Küçük Şehzade'de, Emperyalizm, kapitalist üretim ve ekonomi dolayısıyla dünyevileşme ise daha çok Motorlu Kuş, Katıraslan adlı eserlerin satır aralarını doldurmaktadır.

⁵ Metin, a.g.t. s. 84.

⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

Sanatçının çocuklar için yazdığı ilk kitabı Serçekuş'tur. Sanatçının çocuklar için yazması planlı ve düzenli devam edecek bir çalışma olarak düşünmediği hesap edilirse, ilk kitabıyla çocuklara kazandırmaya çalıştığı kavramlar önem arz etmektedir. Bunlar aynı zamanda sanatçının çocuk eğitiminde öncelikleri olarak değerlendirilebilir. Serçekuş tefekkürle başlar bu aynı zamanda yaratıcıyı arayıştır. Eserde karşımıza çıkan ikinci husus namazdır. Hayat namazla başlar ve Müslüman üzerine güneş doğmayandır. Besmele yapılacak tüm işlerin anahtarındır. Serçekuş'ta Zarifoğlu'nun beslendiği kaynaklara uygun olarak tasavvufun da yansımaları görülür. İnsan bu eserde Allah karşısında olumlu kulluk özellikleriyle görünür. Fakat Serçekuş'ta baskın olan ölüm karşısında insandır. Tefekkür ölüm karşısında yoğunlaşır.

İlk hikâyesiyle Zarifoğlu'nun çocuklara uygun bir olay örgüsü tasarladığı görülecektir. Fakat eserin merkezine yerleştirilen tefekkürlerin çocukları aşan bir boyutu olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Sanatçının kendisi de Serçekuş'un belli bir yaşın standartlarına göre yazılmadığını ifade etmektedir. O, Serçekuş'u bir çocuk gibi düşündürmeye ve etrafına bir çocuk gibi baktırmaya çalışmış, bu çocuk bazen sekiz, bazen on dört bazen de 35 yaşında bir çocuk olmuştur.⁷

Yazarın Serçekuş'tan sonra Katıraslan'ı ve Ağačkakanlar'ı yayımlar. Katıraslan fitratın yerinden edilerek ucubeleştirilen varlıklar üzerinden kapitalizmin nasıl ikame edildiğinin hikâyesidir. Hikâyede üretim ve tüketim ilişkilerinin insanın kazanma hırslarıyla birleştiğinde dünyayı nasıl bir yozlaşmaya götürdüğünü özetler. Aslan fitratın çağrısı olarak insanı ve insana ait değersizleşmeyi eleştirir. Tilki ise asimilasyonun ve kimliksizleşmenin yansıtıldığı karakterdir. Tilki, insanla sembolize edilen Batı karşısında ruhunu köleleştirenlerin hikâyesini yaşamaktadır. Hikâye küreselleşmenin bir öngörüsü gibidir. Dünyanın her yerine istendiği vakit ulaşılabilen insanlığın ortak sorunlarına çareler aranmaktadır. Ama bu sorunlar aslında daha çok Batı'nın varlığı itibarsızlaştırması neticesinde ortaya çıkmakta ve yine Batı'ya kurtarıcı rolü biçilmektedir. Batı küresel emperyalist emellerine erişmek için uzmanlarını ve bilim adamlarını kullanmaktadır. Bilim batılıların elinde Truva atına dönüştürülmektedir. Katıraslan hikâyesinde çocuklara hitap edebilecek

⁷ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.55.

paylaşmaya, istişareye, anlamsız korkulara ait unsurlar varsa da bunlar kitabın ana vurgusunda kaybolmaktadır. Kitabın çocuklara bakan yönü daha çok olay örgüsünün ilginçliği ve fantastik öğeler içermesidir. Katıraslan'ın İslami duyarlık olarak değerlendirilebilecek huşuları daha çok büyüklerin dünyasına hitap eder.

Ağaçkakanlar insanın mal ve çocuklarla övünmesini hikâyesidir. Çocuk ebeveynleri için bir imtihan vesilesi olarak hikâyede resmedilir. Çocuk yetiştirmedeki ebeveyn refleksi, anne-baba ilişkileri, hayırsız neslin toplumu ifsad edeceği vehim ve vesvese ile yoğrulmuş hayal-rüya-hakikat çizgisinde anlatılır. Verilen mesaj ilk iki hikâyede olduğu gibi daha çok yetişkinleredir. Çocuklara anne-babanın sözünü dinleme, başkasına zarar vermeme, ihtiyaç dâhilinde olmayan tüketimden kaçınma, komşuluk hakkını gözetme mesajları verilirken yetişkinlere mal ve evlat hırsının hayır temelli bir istekle olmayınca felakete yol açacağı Şakir amca ve Ağaçkakan metaforuyla anlatılmaktadır.

Motorluluk da emperyalist politikaların hız-haz kılıfında nesilleri nasıl ifsad ettiğinin küçük bir anlatısıdır. Şeytanın tuzağına düşen gençlerin daha hızlı yaşama ve her şeye yetişme arzusunun nasıl varlığı yerinden ettiğini anlatır. Şeytan yabancılar diye anlatılarak toplumu yozlaştıran türedi alt kültürlerin masum olmadığı mesajı verilir. Motorluluk'un ikinci hikâyesi "Dünyanın En Vahşi Hayvanı" adlı hikâyedir. Hikâyede dininden diyanetinden haberli kılınan çocukların bakışlarının pırıl pırıl olduğu ifade edilir. İslami eğitim önemlidir ve babaya kritik görevler düşmektedir. Bu minval üzere eğitilmeyen nesillerin "dünya yüzünde, insandan daha zalim, daha öldürücü ve daha vahşi olmayan mahlûklara dönüşeceği"⁸ mesajı verilir. Bu zulmün ilk erişeceği yer de Müslümanlar olur, yakın tarihin örnekleri bununla doludur⁹ Zarifoğlu'na göre. Devam eden hikâyelerde makamın aldatması, dalkavukluk, işi ehline vermek Tilki ile Aslan hikâyesinin konusudur. Nefsi terbiye eden bir yolculuktur Aslan'ın. Nefsin kirlerinden arınıp fitrata dönüşün yolculuğu, bu yolla kibir, makam hevesi ayaklar altına alınmaktadır. Tilki ile Aslan aynı zamanda hantallaştırılan İslam ümmetinin hikâyesidir. İşler ehline verilerek aslan

⁸ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.24.

⁹ Zarifoğlu, **Motorlu Kuş**, s.26.

tekrar aslana dönüşecektir. “Kırmızı Gözlü Kara Yılan” adeta bir diktatörlük hikâyesidir. Zulüm iktidarlarının yıkılması bir sayha iledir mesajı verilmektedir.

Bu hikâyede İslami duyarlıkların çocuklara bakan yönü; anne-babaya itaat, İslam’ı öğrenmenin çocukları güzelleştireceği, insanlara ve diğer varlıklara eziyet etmemek ve haksızlık yapmamak noktasında belirginleşir. Diğer hikâyeler gibi bu hikâyenin de olay örgüsü ve hayali törpüleyen yönleri çocuklar için kitabı cazip hale getirmektedir.

Mantık At’tayr - Kuşların Dili hem bir tasavvufi metin hem de siyasi metin olarak okunabilir. Vahdet-i vücud düşüncesi Mürşid-i Kamil olan Hüdhüd kuşunun ağzından anlatılır. Bu mürşid peygamber bahçesinden beslenmiş, Simurg adı verilen hakiki varlığa giden yolun sırlarını çözmüş bir rehberdir. Nefsi terbiyenin hikâyesi olan eserde Allah yolunun yolcularını bekleyen nefsi ve şeytani tuzaklar anlatılır. Eserin bir diğer cephesi de lider arayışıdır. Kuşlar kendilerine bir padişah arayışına girerler oysaki mücadelenin zorluklarına göğüs gerecek otuz kuş toplumların asli liderleri olacaktır. Bir mehdi beklemeye gerek yoktur ‘mehdi davası uğruna sebatla mücadelesini sürdürenlerdir’ mesajı eserin bir başka boyutudur. Eserin Allah’a kul olma, salih amel ve şeytana karşı dikkatli olma vurguları çocukların belli oranda çözecekleri huşulardır. Eserin sembolik anlatımı ise büyük çocuklara göredir.

Yürekdede ile Padişah hal ehli insanların hayatından bir parçadır. Bu hayat şükürle, kanaatle, muhabbet ve sevgiyle örülmüştür. Hayat bir Dârüislâm gibidir. Adil yönetici, Allah’a tevekkül eden ve huzur dolu hayat yaşayan insanların bu çağda da uzak olmayacağı ve adaletin beldeleri mamur edeceği mesajı verilir. Evin huzuru sevgi, saygı, anlayış ve tevekkülle mümkündür. Eş ilişkileri Hz. Peygamber’le Hz. Aişe’nin muhabbetini hatırlatır. Allah’a hakkıyla kul olmak eserin zeminini doldurmaktadır. Hikâyeler içerisinde İslami duyarlıkların en sade anlatıldığı eser Yürekdede ile Padişah’tır. Hikâyenin sadeliği içinde besmele, namaz, misafirperverlik, tevazu, eşler arasındaki sevgi dolu muhabbet, selamın önemi, cemaatle namaz, dua, adalet, merhamet çocuklara anlatılmaktadır. Duyarlıkların kazandırılmasında en başarılı eserin Yürekdede ile Padişah olduğunu söylemek mümkündür.

Küçük Şehzade'de Zarifoğlu, küçük bir çocuk üzerinden yönetim ilişkilerini sorgular. Devlet başkanı bu hikâyede de adildir. Namazına dikkat eder ülkesini ve halkının sorunlarıyla dikkatlice ilgilenir. İlim tahsilinde azim önemlidir, fakat azmin hırsla dönüşme ve insanın yanlışlarını görmesini engelleme riski bulunmaktadır. Eğitimde haddi bilmek, hoca karşısında tevazu, verilen diğer mesajlardır. Bu ülkede hazine her an dolsa da kırk kapıyla halkın ihtiyaçlarına dağıtılmaktadır. Yetimlere kanat gerilemektedir. Fakat adil yöneticileri de bekleyen tehlikeler vardır. Gurur şeytanın ilk tuzağıdır. Gurur göze perde olursa insanın gönül sarayı ilme kapanır ve fitnecilerin esiri olur. Fakat adil idarecileri bu tuzaklardan kurtaracak olan dua merkezli bir arınma olacaktır. Şükür bilinci yöneticilerin kalp gözünü açacak ve şeytanın tuzaklarından kurtaracaktır. Yürekdede ve Padişah ile beraber bu eserin de çocuklara yönelik mesajları sade ve kazandırılabilir İslami duyarlıklar daha sarihtir.

Cahit Zarifoğlu bahsedilen yedi hikâyesiyle unutturulmaya çalışılan İslami duyarlıkları yeniden Müslüman'ın hayatına hâkim kılmaya çalışmıştır. Türkiye ve dünyanın hızla değişen ve dönüşen siyasi atmosferi içerisinde geç kaldığının farkındadır. Döneminde çocuklara yönelik İslami duyarlıklı yayınların çok az olması sanatçıyı alanın içine çekmiş ve şair bakışıyla çocuklara hitap etmeye çalışmıştır. Sanatçının çocuk hikâye/masalları, bir Müslüman'ın tarihi hesaplaşmasının etkisiyle şekillenmiştir. İslam'ın tüm görünümünü hayattan dışlamaya çalışan bir algı karşısında İslami değerleri bir dava düşüncesiyle savunma gayreti kendini incelediğimiz eserlerinde de hissettirir. Sanatçı bu amaçla çocuklara yönelik yazdığı eserlerinde, belirli bir düzen içerisinde olmasa da, İslami duyarlıkları anlatmaya çalışmıştır. Sanatçı bunu yaparken çocukların seviyesine inmeyi tam olarak başaramadığının farkındadır, buna rağmen bu çocuklar geleceğin yetişkinleridir ve en azından kavram boyutuyla da olsa meselelere aşina olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Esed, Muhammed: **Kur'an Mesajı, Meal - Tefsir**, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- Kutsal Kitap: **Eski ve Yeni Antlaşma**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, Nisan 2009.
- Abdülkâhir el- Cürcânî: **Delâilü'î-İ'câz, Sözdizimi ve Anlambilim**, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Afyoncu Erhan: **Bin Soruda Osmanlı İmparatorluğu 4**, Yeditepe Yayınevi, Ankara 2010.
- Akay Hasan: **Servet-i Fünûn Şiir Estetiği**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, s.108.
- Akyıldız Ali: **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Algın Osman: **Sevgili Kur'an'ımdan Öyküler**, Timaş Çocuk, İstanbul 2012.
- Andı M.Fatih: **Hayata Edebiyatla Bakmak**, Hat Yayınevi, İstanbul 2011.
- Ayverdi İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Bahadıroğlu Yavuz: **Yaramaz Ayı Zirzop**, Nesil Çocuk, İstanbul 2010.
- Bahadıroğlu Yavuz: **Şehzade Murat**, Nesil Çocuk, İstanbul 2008.
- Banarlı Nihat Sami: **Edebî Bilgiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.
- Bilgegil M. Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**.
- Buhari: **Sahih, Kitabı'l Cum'a**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987.
- Buhari: **Edeb-ül Müfred**, Sönmez Yayınları, İstanbul 1974.

- Bulaç Ali: **İslâm Dünyasında Düşünce Sorunları**, Çıra Yayınları, İstanbul 2011.
- Budak Ali: **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s.289.
- Canan İbrahim: **Kütüb-ü Sitte**, Akçağ Yayınevi – Günlük Gazete Hediye Baskısı, İstanbul 1995.
- Canan İbrahim: **Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1980.
- Clark, W. H: **Çocukluk Dönemi Dini**, çev. Neda Armaner, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1981.
- Damla Yayınları: **Dinim Serisi 2**, İstanbul 1983.
- Demir Bekir: **Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi**, İnsan Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Doğan Mehmet: **Büyük Türkçe Sözlük**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Ece Hüseyin Kerim: **İslâm'ın Temel Kavramları**, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- Emil Birol: **Mizancı Murâd Bey'in Edebiyat ve Tenkide Dair Görüşleri**, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.
- Emil Birol: **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Çocuk Problemi**, Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Enginün İnci: **Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Ersoy Mehmet Âkif: **Safahat 6.Kitap Asım**, Neşre Hazırlayan Ertuğrul Düzdağ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Fârâbî: **Kitâbu'l-Huruf, Harfler Kitabı**, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

- Günay Necla: **Biricik İbadetim Namaz**, Nesil Çocuk, İstanbul 2014.
- Huyugüzel Ömer Faruk: **Namık Kemal'in Edebiyat ve Edebî Tenkide Dair Genel Fikirleri**, Ölümünün 100.yılında Namık Kemal, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988.
- İbni Mace: **Sünen, Kitabı'ı Edeb**, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983.
- İslâmoğlu Mustafa: **Yürek Fethi**, Denge Yayınları, İstanbul 2005.
- Kahraman Âlim: **Cahit Zarifoğlu'yla Yedi Yıl**, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2014.
- Kandehlevi M. Yusuf: **Hz. Peygamber'in Ahlakı ile İlgili Hz. Âişe'nin Söyledikleri**, Hayâtû's Sahâbe, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Kaplan Mehmet: **Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Kaplan İlyas: **Hadislerle Günlük Hayatımız**, Beka Yayınları, İstanbul 2011.
- Karaalioğlu Seyit Kemal: **Edebiyat Sanatı**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1980.
- Karakoç Sezai: **Çağ ve İlham 3**, Diriliş Yayınları.
- Karakoç Sezai: **Edebiyat Yazıları II**, Diriliş Yayınları, İstanbul 2014.
- Karakoç Sezai: **İslâm'ın Dirilişi**, Diriliş Yayınları, İstanbul 2009.
- Karaman Hayrettin: **Çocuk Eğitimi**, İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Karataş Turan: **Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013
- Keskin Hamza: **Hanım Sahabilerin Hayatı**, İslâmoğlu Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Keskin Hamza: **Seçkin Sahabilerin Hayatı**, İslâmoğlu Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Kıran Zeynel – Kıran Ayşe: **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin yay. Ankara 2000.

- Konuk Yurdagül: **Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, TDV Yayınları Ankara 1990.
- Köylü Mustafa: **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2013.
- KUNOŞ, İgnacz: **Türk Halk Edebiyatı**, Tercüman Yayınları (1001 Temel Eser), İstanbul 1978.
- Kurucu Ali Ulvi: **Hatıralar 1**, Hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
- Kutub Seyyid: **Fîzlâl-il Kur'an**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- Kür İsmet: **Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları**, Ankara 1991.
- Lewis Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 2009.
- Mardin Şerif: **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Mengüşoğlu Metin Önal: **Bir Kelime Mesafesi**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.
- Okay Cüneyd: **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitap, İstanbul 2000.
- Öcal Mustafa: **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar**, TDV Yayınları, Ankara 1991.
- Öcal Mustafa: **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.
- Pehlivan Ağırakça Gülsüm: **Osmanlı Dönemi Çocuk Hikâye Kitapları – Dinî ve Ahlâkî Motifler**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Peker Hüseyin: **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Selçuk, Mualla: **Çocuk Eğitiminde Dini Motifler**, TDV Yayınları Ankara 1990.
- Selçuk Mualla: Bilgin, Beyza: **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayıncılık, Ankara 1997.
- Sırma İhsan Süreyya: **Müslümanların Tarihi**, Bayan Yayınları, İstanbul 2014.
- Şirin Mustafa Ruhi: **Çocukluğa Adanmış Konuşmalar**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.

- Şirin Mustafa Ruhi: **Çocukluğun Kozası**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Şirin Mustafa Ruhi: **Çocuk Edebiyatı Kültürü: Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı**, Ankara, Kök Yayıncılık, 2007.
- Şirin Mustafa Ruhi: **Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Şirin Mustafa Ruhi: **Dersimiz Çocuk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Şirin Mustafa Ruhi: **Güneşe Yol Yapan Çocuk Cahit Zarifoğlu Kitabı**, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Şirin Mustafa Ruhi, İstanbul 1994. **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük**, Ankara 2005.
- Tekin Arslan: **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- Tiryakioğlu Okay: **Kanuni**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Uludağ Süleyman: **Tasavvufun Dili 2**, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Uludağ Süleyman: **Tasavvufun Dili 3**, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2007.
- WELLEK, René: **Edebiyat Torisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- WARREN, Austin:
- Yalçın Alemdar: **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Aytaş Gıyasettin:
- Yavuz Hilmi: **Alafrangalığın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Yavuz Kerim: **Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Yavuzer Haluk: **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.
- Zarifoğlu Cahit: **Ağaçkakanlar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Ağaç Okul**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

- Zarifoğlu Cahit: **Bir Değirmendir Bu Dđnya**, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.
- Zarifoğlu Cahit: **Gđlucđk**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- Zarifoğlu Cahit: **Hikâyeler**, Beyan Yayınları, İstanbul 2006.
- Zarifoğlu Cahit: **Katıraslan**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2006.
- Zarifoğlu Cahit: **Kuşların Dili**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Kucđk şehzade**, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- Zarifoğlu Cahit: **Mektuplar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Motorlu Kuş**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Okuyucularla**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- Zarifoğlu Cahit: **Radio Oyunları**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- Zarifoğlu Cahit: **Sutcu İmam**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Serçekuş**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- Zarifoğlu Cahit: **Yaşamak**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Yrekdede ile Padişah**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Zarifoğlu Cahit: **Zengin Hayaller Peşinde**, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.
- Zuhayli, Vehbe: **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1994.

2. Tezler

- BALCI Sezai: **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.
- Eryarsoy Mehmet Nezir: **Rasim Özdenören - Hayatı, Sanatı, Eserleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

- Karagözoğlu Mehlika: **Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk Edebiyatına Dair Görüşleri Ve Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Metin Hatice: **Çocuk Sesinin Düzlüğünü Arayan Adam: Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Çocuk İmgesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.
- Sarı Elvan: **Cahit Zarifoğlu'nun Nesirlerinde İnsan**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Şimşek Hüseyin: **Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Taştekin Osman: **Kıyamet ve Ahiretle İlgili Kavramların Öğretimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 1998.
- Tüfekçi Can Dilek: **Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012.
- Yıldız Zafer: **Diyanet Çocuk Dergisi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara 2004.
- Zeybek Şerife Nihal: **Dinî Edebiyat Açısından Maverâ Dergisi (1-80. Sayılar) İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

3. Sempozyum Bildiri Kitapları

- Aslan Canan: **Yazınsal Nitelikli Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Sürecindeki Yeri**, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2007.

- Baktır Mustafa: **İslâm Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi**, İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler, İSAV-İlmî Neşriyyat, İstanbul 1994.
- Bayraklı Bayraktar: **Eğitimin Doğum Öncesi Boyutu**, İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, Tebliğ ve Müzakereler, İSAV-İlmî Neşriyyat, İstanbul 1994.
- Beyazova Ufuk: **Kitap Çocuk İlişkisi**, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2007.
- Cengiz Gülsüm: **Ömer Seyfettin Öykülerinin Çocuğa Görelik İlkesine Göre İncelenmesi ve Bu Öykülerdeki Ötekileştirme ve Şiddet Ögelerine Bakış**, 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2012.
- Dayıoğlu Gülten: **Çocuk Kitaplarında Eğitsellik**, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi E. B. F. Yayınları, Ankara, 2000.
- Duran Burhanettin: **Türkiye İslâmcılığında Medeniyet Söylemi ve Sezai Karakoç'un Düşüncesi**, Türkiye'de İslâmcılık düşüncesi ve Hareketi, Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Erdal Kelime: **Eğitim Değerleri Açısından Çocuk Edebiyatı**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008.
- Fedai Özlem: **Çocuklarda Kişilik Ve Maneviyatın Geliştirilmesi Açısından Cahit Zarifoğlu'nun Masalları Ve Çocuk Şiirleri**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008.
- Göçmen Muammer: **İlanının Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergiciliği**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.

- Güner Osman: **Hadislerin Dilinde Çocuk: Çocuk Terbiyesine Dair Bazı Esaslar**, , Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.
- Gurbetoğlu Ali: **İtaat Kültürü Kazandırma Aracı Olarak Hikâye ve Masallar: “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergiciliği Örneği”**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008.
- Kemikli Bilal: **Türk İslâm Edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012.
- Kıbrıs İbrahim: **İstendik Davranış Kazandırma Boyutuyla Yücel Eyzioğlu'nun Türk Dünyasından Derlediği Masallarda Yer Alan Çocuk Kahramanlar**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.
- Kıymaz Mustafa Said: **Türkiye Çocuk Dergisi'nde Yer Alan Masallar Üzerine Bir İnceleme (2011-2012)**, Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, I. Uluslararası Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2014.
- Okay Orhan: **İslâmî Türk Edebiyatı Kavramı**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012.
- Özer Mehmet: **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.
- Sivri Medine: **Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Yeni Konular ve Yeni Yönelimler**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 2.Kitap, Bakü 2008.
- Şimşek Tacettin: **Çocuk Edebiyatının Tarihçesi**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.

- Tosun Necip: **Günümüz İslâmî Düşüncesinin Yazınsal Görünümleri**, Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi, Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Tökel Dursun Ali: **Bir Kurmaca Varlık Olarak İslâmî Türk Edebiyatı**, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu, Sütun Yayınları, İstanbul 2012, S.39.
- Tunçbilek Hasan Hüseyin: **Çocuk Edebiyatı Bağlamında Kur'an'daki Kıssaların Çocuk Eğitimindeki Yeri**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.
- Ünver Mustafa: **Kur'an-I Kerim Işığında Çocuklarda Kazandırılması Gereken Değerler**, Türk Halkları Edebiyatı 2.Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi 1.Kitap, Bakü 2008.

4. Ansiklopedi Maddeleri

- Akyıldız Ali: **Tercüme Odası**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2011, C.40, s.506.
- Aydın Mehmet Akif: **Çocuk- Fıkıh**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.8, s.361-363.
- Çağrıçı Mustafa: **Hırs**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C.17, s. 384.
- Çağrıçı Mustafa: **İnfak**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C.22, s. 289.
- Çağrıçı Mustafa: **Müdâhene**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, C.31, s. 460.
- Çağrıçı Mustafa: **Vesvese**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013, C.43, s. 71.
- Durusoy Ali: **Vehim**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012, C.42, s. 616.

- Efe Adem: **Sebilürreşâd**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C.36, s.251.
- Görgün Hilal: **Seyyid Kutub**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C.37, s. 67.
- Hökelekli Hayati: **Çocuk**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.8, s.359-360.
- Kahraman Âlim: **Edebiyat**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s.397.
- Kahraman Âlim: **Mavera**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara 2003, C.28, s.176.
- Kutluer İlhan: **İlim**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C.22, s. 113.
- Okay Orhan: **Edebiyat**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s. 396.
- Okay Orhan: **Edebiyat Tarihi**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.10, s. 404.
- Okay Orhan: **Hareket**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1997, C.16, s. 123.
- Okay Cüneyd: **Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Özaydın Abdulkerim: **Türkler'in İslâmiyet'i Kabulü**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012, C.41, s.475.
- Şener Mehmet: **Huşû**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C.18, s. 422.
- Şengül İdris: **Kıssa**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara 2002, C.25, s. 501.
- Uçman Abdullah: **Mizancı Murad**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2005, C.30, s.215.
- Uçman Abdullah: **Ağaç**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988, C.1, s.460.
- Uzun Mustafa: **Ömer Rıza Doğrul**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, C.9, s.489.

Yağcı Cengiz: **Çocuk**, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi (Akit Gazetesi Baskısı) İstanbul 2000, c.2 s. 49.

5. Özel Sayılar

Aldı Mustafa: **Zarif Prens'in Sanat Masallarına Yolculuk**, Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı, Ankara 2007, s. 270.

Biliz Zarife: **Çocuk Yayıncılığı Sektörleşirken**, Türk Dili Dergisi, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara 2014, Cilt: CVII Sayı: 756, s.160.

Birdirbir: **Filistin Özel Sayısı**, İstanbul 2009, Sayı 29, s.6-8.

Ergün Kamil: **Cahit Zarifoğlu ve Açık Siyaset Okulu**, Hece Dergisi Özel Sayı 14, Ankara 2007, Sayı 126-128, s.99

Pulat Ali: **Zarifoğlu ve Çocuk Edebiyatı**, Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı, Ankara 2007, s. 279.

Turanalp Fatih: **Dinî İçeriğin Edebiyatla İmtihanı**, Türk Dili Dergisi, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara 2014, Cilt: CVII Sayı: 756, s.815.

6. Süreli Yayınlar, Makaleler

Akay Hasan: **Modern Türk Şiirinde Çarpıcı Bir İlişki: Elektriğe İlan-ı Aşk**, İlm'i Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2001.

Akman Eyüp: **Prof.Dr. Saim Sakaoğlu ile Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Sohbet**, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Kayseri 2014, Sayı 436, s.7.

Alkan Tuncay: **İslâm Mecmuası (1956 -1965)**, Haksöz Dergisi 29.Sayı, İstanbul 1993, s.54.

Arabacı Caner: **Eşref Edib Fergan ve Sebülürreşâd Üzerine**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.98.

- Bayram Yavuz: **Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz, Hece Dergisi**, , Ankara 2005, S. 104-105, s.484-500.
- Bulaç Ali: **Üçüncü Nesil İslâmcılar**, Zaman Gazetesi, 26 Temmuz 2012.
- Bilkan Ali Fuat: **Çocuk Edebiyatı–Kavram ve Mahiyet**, Hece Dergisi, Ankara 2005, s. 104–105, s.11.
- Birdirbir Dergisi: **Editörden**, Ekim 2006, Sayı 1, s.1.
- Can Kardeş Dergisi: **Yıl 3 Sayı: 104**, Şubat 1983, s.3.
- Çaha Ömer: **Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.477.
- Çelik Ejder: **Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türk Çocuk Edebiyatına Kısa Bir Bakış**, TÜRK DİLİ Cilt: CII Sayı: 724, Ankara Nisan 2012, s. 311.
- Çetinsaya Gökhan: **İslâmcılıktaki Milliyetçilik**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.437.
- Diriliş Dergisi: **S.30**, 13 Şubat 1989.
- Diyanet Çocuk Dergisi: **Ayın Mektubu**, Ağustos 2002, s.48.
- Diyanet Çocuk Dergisi: **Bu Ay Ne Olmuş**, Nisan 2015, s.28. Ağustos 2015, s.28.
- Elibol Sadettin: **Muhâlif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.269.
- Eşref Edip (Fergan): **Ebûlulâ Beyle Beraber Nasıl Çalıştık? Sırat-ı Müstakîm’i Nasıl Çıkardık?** 1956, Sebîlürreşâd, C.X, s. 238/199-200.
- Ferhan Oğuzkan: **Dünyada ve Bizde Çocuk Yazınının Gelişmesine Toplu Bir Bakış**, Türk Dili, y.28, c.39, s.331, 1979, s.262.
- Hece Dergisi: **Edebiyat İktidar İlişkisi**, 103.sayı, Ankara Temmuz 2005.
- Hökelekli Hayati: **Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler**, Ankara 1988, MEGSB Din Öğretimi Dergisi, Sayı 14, s. 79.
- KHAN, Jalal Uddin: **İslâmî Bir Bakışaçısı ile Edebiyat Okuma**, Çeviren: Dr. Adem ÇALIŞKAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II (2002), Sayı: 4, s.218.

- KARAN Hayrettin: **Millî Mücadele’de Sebülürreşad-Mehmet Âkif ve Eşref Edip**, Sebülürreşad, Aralık 1956, 234/1 (s.142)-Aralık 1957, 258/20 (s.123–124).
- Koç Bozkurt: **Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru**, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum 2009, Yıl 13, Sayı 39, s.174-175.
- Konar Elif: **Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi ve Çocuk Siyaseti**, Tarih ve Toplum, İstanbul Temmuz 2003, S.235.
- Köylü Mustafa: **Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve Ölüm Eğitimi**, Samsun 2004, OMÜİFD, Sayı 17, s.38.
- Kurtoğlu Zerrin: **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.205.
- Kutlu Mustafa: **Meşrutiyet Çocukları**, Yeni Şafak Gazetesi, 31 Ocak 2001.
- Lekesiz Ömer: **İslâmî Türk Edebiyatı’nın Değişen Yüzü**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.967.
- Mavera: **Mavera, S.1**, Ankara Aralık 1976, s.46.
- Mümeyyiz: **S.1,15 Tesrin-i Evvel 1869**.
- Nesil Çocuk: **Genç Nesil Yayın Kataloğu**, İstanbul 2015.
- Odabaşı Fatma: **Koçi Bey Risalesi’nin Sosyolojik Analizi**, Toplum Bilimleri Dergisi Sayı 7, Ankara 2014
- Okay Cüneyd: **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, C. 4, S.7, s.511.
- Okumuş Salih: **Tanzimat’tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 3 Issue: 14 Fall 2010, S.403.
- Ören Enver: **Başlarken**, Türkiye Çocuk Dergisi, İstanbul 1981, S.1, s.3.
- Özçelik Mustafa: **Çeşitlemeler: Amerika Gerçeği ve İki Kitap**, Mavera, S.23, Ekim 1978, s.37.
- Özdenören Rasim: **Demek ki Yüz Ayı Geride Bırakmışız**, Mavera S. 100, Nisan 1985.

- Özdenören Rasim: **Edebiyat ile Erkin Bağlılaşımı**, Hece Dergisi, Ankara 2013, Sayı 202, s.92
- Özdenören Rasim: **Necip Fazıl Kısakürek**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.138.
- Özdenören Rasim: **Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü**, Hece 85.sayı, Ocak 2004, s. 228.
- Pakdil Nuri: **Arayışın Tescili**, Edebiyat Dergisi, S. 7-12, 1969-1970, , s.3.
- Pakdil Nuri: **Kalemin Yükü**, Edebiyat Dergisi, S. 1, Şubat 1969, s.1.
- Pakdil Nuri: **Mustafa Kayhan isimli bir öğretmene mektubu**”, Hece 85.sayı, Ocak 2004, s. 417.
- Pakdil Nuri: **Orta Doğu Yazarları**, Edebiyat Dergisi, 2. Yıl, Sayı (12)+1, Mayıs 1970, s.1.
- Pakdil Nuri: **Sorumluluk**, Edebiyat Dergisi, S.2, Mart 1975, s. 4.
- Sarıtaş Mehmet: **Nurettin Topçu**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.268.
- Sınar Alev: **Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2006, Cilt 4, Sayı 7, s.184.
- Sınar, Alev: **Sürgündeki İki Baba: Namık Kemal ve Ziya Gökalp**, Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 451-454.
- Şimşek Tacetin: **Mehmed Âkif’in Poetikası**, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 53, Erzurum 2015, s.118.
- Subaşı Necdet: **1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül Ve Tefekkür**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.220.
- Tavukçuoğlu Mustafa: **Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2002, Sayı 14, s.52.
- Timaş Kitap Dergisi: **Okur Yazar**, İstanbul 2015, Sayı 22. s.8.
- Turan Fikret: **Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 2, İstanbul 2013.

- Ungan Suat: **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi - Journal of Language and Literature Education, 2015, S. 10, s. 187.
- Ülger Mustafa: **19. Yüzyıl Osmanlı’da Felsefî Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ 2008, s.299.
- Vergote, Antoine: **Çocuklukta Din**, çev. Erdoğan Fırat, AÜİFD, Ankara 1978, Cilt: 22 Sayı: 1, s. 317.
- Yanar Işık: **Nuri Pakdil**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.844.
- Yazıcı Sedat: **Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma: Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ile Öğretmen Adaylarının Kahraman Tercihlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma**, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB), İstanbul 2011, Güz, 11/4, s.2175

7. Web

- <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/>, Birdirbir dergisinin amacı nedir, niçin yayımlanıyor?
- <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/>, Birdirbir dergisi hangi İslâmî grubun yayın organıdır?
- <http://www.birdirbirdergisi.com/sikca-sorulan-sorular/> - Erişim tarihi 07.01.2016.
- <http://www.dunyabizim.com/Manset/19256/yayincilik-en-buyuk-darbeyi-80-ihtilalinde-yedi.html>.
- <http://www.dunyabizim.com/portre/9668/velud-kalem-mustafa-yazgan-ile-konustuk> - Erişim tarihi 08.02.2016.
- <http://edam.com.tr/biz-kimiz/>
- <http://www.sediryayinlari.com/yayinevimiz/24>. Erişim tarihi 14.01.2016.
- <http://www.sediryayinlari.com/yayinevimiz/24>.
- <http://www.sonpeygambercocuk.info/>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.551e453c61b6f3.90012093, 03.04.2015

<http://www.turkiyecocuk.com.tr/neden-turkiye-cocuk/> - Erişim tarihi 06.01.2016.

<http://www.turkiyecocuk.com.tr/biz-kimiz/> - Erişim tarihi 06.01.2016.

<http://www.turkiyecocuk.com.tr/neden-turkiye-cocuk/>

<http://www.turkiyecocuk.com.tr/biz-kimiz/>

